

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૩૫૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨૫૫૫૧

વિષય ૬ : ૩

અપખા

અથવા

ચોર્યાસીનું ચક્ર.

લેખક તથા પ્રગટ કર્તા

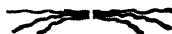
નગીનદાસ મંછારામ.

ટૅકાણું—“ દેશી મિત્ર ” પ્રેસ—મુરત.

(અંથ સ્વામિત્વના સર્વ હક્ક કર્તાને સ્વાધિન છે.)

મુરત લીમડાચોકમાં આવેલા “ દેશી મિત્ર ” પ્રેસમાં
મગનલાલ વનમાળીદાસે છાપ્યું છે.

સંવત ૧૯૭૭.

ઈ. સ. ૧૯૨૧.

ક્રીંમત અઢી રૂપીઆ.

સી.ઈન્ડસ્ટ્રીઅલ એન્ડ એક્સચેન્જ એન્ડ ઈમ્પ્રોવ્ડ ઈન્ડીઆ લીમીટેડ.

રાઈટ-સંગ્રહ કલેપીડ બજાર-સુરત.

હું ઓફીસ-મુંબઈ, શાખાઓ-કરાંચી-સુરત.

ઈસ્ટ્રુક્ટ કેપીટલ, રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦

દર રૂ. ૧૦)ના શેરોમાં વહેંચાયેલી, જેમાંના રૂ. ૨-૮-૦
અરજ સાથે તથા રૂ. ૨-૮-૦ એક્સાઇઝમેન્ટ વખતે લેવામાં આવે છે.

ડીરેક્ટરોની ઓર્ડના પ્રમુખ-ખાન બહાદુર ખીંડી પદમજી.
મેનેજિંગ એજન્ટસ-મેસર્સ ખોસલાની કંપની.

સુરતનું નાણું સુરતમાં જ ધીરવામાં આવશે.

વ્યાજના દર:-ચાલુ ખાતાપર:-જન્યુઆરીથી જુન ૩ (ત્રણ)
ટકા, જુલાઈથી ડીસેમ્બર ૨૫ ટકા.

સેવીંગ્સ બેંક ખાતાપર:-૫ (પાંચ) ટકા.

ફીક્સડ ડીપોઝીટ (એક વરષની મુદતની)—૬ ટકા.

મુંબઈ, કરાંચી, કલકત્તા વિગેરે શહેરોની હુંડીઓ ખરીદવા
અથવા વેચવામાં આવશે તથા પાઉન્ડના કેન્કના ચેકો સારા બાવથી
ચટાવી આપવામાં આવશે.

સફર જમીનગીરી પર નાણું ધીરવામાં આવશે. આ ઉપરાંત
એકર્ષિત લગતું દરેક જાતનું કામકાજ કરવામાં આવશે. વધુ
વિગત માટે રૂબરૂ મળેથી જુલાસો કરવામાં આવશે.

મેનેજર.

મંતુભાઈ કૃષ્ણમુખરામ મહેતા.

શ્રી સૂર્યપૂરના સ્વર્ગવાસી
શેઠ બીમચંદ ઉત્તમચંદ ઝવેરી.

સૂર્યપૂરના સ્વર્ગવાસી

શેઠ ખીમચંદ ઉત્તમચંદ ઝવેરી.

આહા ! આ સુર સુરતી રત્નને આ પુસ્તક, એમના ખાળ સ્નેહી, અને આપણા નગરના નામાંકિત સદ ગૃહસ્થ શેઠ નાનાભાઈ તલકચંદ, કે જ્યાં આ નમ્ર લેખકના પણ સંપૂર્ણ શુભેચ્છક છે, તેમના તરફથી પોતાના ઉપલા સ્નેહી ખન્ધુને, અર્પણ કરવાની સૂચના થઈ હતી, પરંતુ તેટલામાં તો શેઠ ખીમચંદભાઈ અઠસ્માત પોતાની ૩૨ વર્ષની યુવાવસ્થામાં અત્રે દૂંઠ સમય પરજ સ્વર્ગવાસી થયા ! ! !

તેમ છતાં

શેઠ નાનાભાઈ તલકચંદની ભાવિક ઇચ્છા, પોતાના તે ખાળ સ્નેહી ખન્ધુને નામેજ, તેમના સ્નેહ સંબંધનાં સ્મરણોર્થ, આ પુસ્તક, અર્પણ કરવાની હોવાથી શેઠ નાનાભાઈની નિર્મળ તથા અનૂપમ આજ્ઞા પ્રમાણે

આ પુસ્તક

સ્વર્ગવાસી શેઠ ખીમચંદ ઉત્તમચંદ ઝવેરીને

સવિનય અર્પણ કર્યું છે.

લી૦ સેવક-કર્તા.

ઈનકમટેક્સ અને

સુપરટેક્સ માટે.

ઈનકમટેક્સના કાયદા પ્રમાણે ચોપડા

તપાસી તેનાં ફારમો બરાબર બરાવા

જોઈએ. તે કામ નીચે સહી કરનાર

કરી આપે છે. વળી ઈનકમ

ટેક્સને લગતી અપીલ વગેરે

તમામ કામ પણ કરે છે.

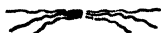
ના. ચાલાલ સુલુભાઈ વૃક્ષીલના.

ગવર્નમેન્ટ સરટીફિકેડ ઓડીટર.

મુંબઈ ઇલાકા માટે સનદ ધરાવનાર.

ઠેકાણું-હરીપુરા, ભવાનીનેા વડ-મુરત.

સહજ સમજ.

આ વાર્તા શ્રી સૂર્યપૂરમાં પચાસ વર્ષથી પ્રગટ થતાં

પ્રાચીન પ્રજાપ્રિય “દેશી મિત્ર” માં પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂકી છે, અને તે પત્રનાં વાંચક વૃંદને તે એટલી તો દિલખુશ, અસરકારક, અને સદ્બોધક સમજાઇ છે કે, પુસ્તકાકૃતિમાં આ વાર્તા છપાવવાની સૂચના થવાથી આ પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.

“અપળા” એક નીતિવાન, નિર્મળ અને પતિવ્રતપણાંમાં પ્રકાશમય યુવતિ છે, અને ગમે તેવી આફતો, અકસ્માતો, અને અવનવા ખનાવોમાં પણ તેણી પોતાની નીતિનો નેક અચળતાથી સાચવી શકી છે. તેવી તેણીની શુદ્ધ મતિનાં પ્રતાપેજ તેણી પોતાના પતિને મળવાનો પ્રસંગ પામી શકી છે.

વળી પતિના પવિત્ર ધર્માનુસાર તેણીનો પતિ પણ પૂર્ણ પ્રયાસોથી તેણીનું શોધન કરી આખરે તેણીનો પતો મહા મુશ્કેલીથી મેળવી શકે છે, કે જે પણ તે પવિત્ર પતિની પવિત્રતાનુંજ પરિણામ પ્રગટે છે.

તેજ પ્રમાણે જે વડિલો પોતાની યુવાન પુત્રિઓની યોગ્ય વયનો વિચાર નહીં કરતાં, તેણીઓને સાસરે નહીં મોકલવાથી કેવું વિપરિત પરિણામ આવે છે, તે પણ આ વાર્તામાંથી ઓધ રૂપે સમજી શકાયે.

આ સિવાય અનેક પ્રકારના સહયોગ પ્રગટ કરી તેનો ખર્ચ
જ્યાલ સંસારી જનોનાં ચિત્તમાં અચ્છી અસર કરે તેવા શુભ
હેતુથી આ વાર્તાની રચના રચેલી વાંચનાર બાધાઓ તથા ખર્ચેનો
સમજવાને સમર્થ છે, માટે અત્રે અધિક પીંજણ કરવાની
અગત્ય નથી.

વાંચક વૃંદ તરફથી મારાં તમામ પુસ્તકોને હાલ સુધીમાં
એવું સંતોષકારક ઉ-ત્તેજન મળ્યું છે કે, આજ સુધીમાં મારાં
સંખ્યાબંધ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છતાં તેમાંના કોઇની એક પણ
નકલ મારી પાસે રહી નથી ! તેજ પ્રમાણે આ પુસ્તકને પણ
તેવુંજ ઉ-ત્તેજન મળવાની આશા છે. જૂલચૂકને માટે ક્ષમાની
યાચના છે. એજ વિનંતિ.

શ્રી સૂર્યપુર,
શ્રી ગંગાજીનો જન્મ દિવસ,
જ્યેષ્ઠ શુદ્ધી દશમ,
સંવત ૧૯૭૭.

}

લી. સેવક

નગીનદાસ મંજારામ.

સુરતમાં સ્થાપીત થયેલી.

ધી સુરત ઈન્ડસ્ટ્રીઅલ બેંક લીમીટેડ.

સત્તાધારી થાપણ રૂા. ૧,૫૦૦૦૦૦

બહાર પાડેલી થાપણ રૂા. ૫૦૦૦૦૦

ચાલુ ખાતે વ્યાજ ૩ રૂા.

સેવીંગ બેંક ૫ „

ખાંધી મુદત ૧૨ માસના ૫ રૂા.

સુરતનું નાણું સુરત અને સુરત જીલ્લામાંજ ખાસ કરીને
ધીરવામાં આવે છે.

બેંકીંગને લગતું દરેક જાતનું કામકાજ કરવામાં આવે છે.

સુરતના કલોગ હુન્નરને લગતી દરેક માહીતી પુરી પાડ-
વામાં આવશે.

યુરોપ અને બીજા દેશાવરોથી માલ કમીશનથી મંગાવી
આપવામાં આવે છે.

દરેક જાતના ખુલાસાઓને માટે બેંકમાં રૂબરૂ મળવું અગર
ચત્રવ્યવહાર થતાં દરેક રીતના ખુલાસા આપવામાં આવશે.

એજન્ટસ-એચ. આઈ. પારેખની કું.

૬૦ ધનજી કેશવ કોન્ટ્રાક્ટર બીલ્ડીંગ.

કલુપીઠ-સુરત.

સરદારો, બગીરદારો તથા સદ્ગૃસ્થો માટે

સરદાર ભૂવન લૉજ.

આ લૉજમાં દરેક કોમનાં મુસાફરોને રહેવાની તથા સુધરેલી
રૂંતિ વેલ્ટેરીઅન ભોજન લેવાની સુંદર સગવડ
રાખવામાં આવી છે.

રૂઢા, કોફી, બજ્યાં, પુરી, ધારી, મગજ વગેરે
વિધ વિધ વાનીઓ તાજ તઢ્યાર રહે છે.

સરદાર ભૂવન લૉજમાં, સડે સગવડ સચવાય;
રહેવા ખાવા ખેસવા, સુંદર સ્થળ સમજાય.
રેલ્વે સ્ટેશન સમીપમાં, મુસાફરોને કાજ;
રમણિક રચના લૉજની, મન ગમતી સુખસાજ.
બલે પધારો બાવથી, થાશે શુભ સત્કાર;
સદ્ગૃહસ્થો સુખ માનશે, તજવીજ શોભાકાર.

ઠંકાણું—રેલ્વે સ્ટેશન સામે, હોપ સરકલ—મુરત.

માલીક—મોહન પ્રધર્સ.

ચપળા

અથવા

ચોર્યાસીનું ચક્ર.

ચક્ર ૧ લું.

દાહરો.

ચક્રેર ચપળા ચાતુરી, ચલવે ચંચળ ચાલ;
ચોર્યાસીના ચક્રમાં, ચઢતી ચટપટિયાળ !

ચૌવન કળી ખીલી !

શનિવારની રાતનાં ચપળા નાટક બેઠાં આવી. બિછાનામાં
નિંદ્રા દેવીનું સ્મરણ કરતી કરતી પડી, પણ નાટકમાં ચેટક-
ચટપટી લાગ્યાંથી તેણીની આંખોમાં હાથની લહેર આવેજ નહીં !
તેણી ખાસીમાં ડોકિયું કરવા જાય ! દિવાનખાનામાં ફેરા-આંટા
ખાય ! આમ તેમ ચિત્ત ચક્રપર ચડયું ! ચતુરાધનો ચંદ્રપ્રકાશ
જાણે તેનાં મગજમાં અસ્ત થઈ ગયો ! તેણી અમિત મગજને
હાથની આંગળીઓથી દાખવા લાગી ! પણ બેળનના જુસ્સામાં
અસ્થેલ મગજ હાથમાં રહે નહીં ! તેમ છતાં હાથર સ્મરણથી
જનને સાતિ મળવાની આશાથી, ખીટીએ ભેરવેલી માળા લઈને,

બૂલમાં જન્મણને બદલે ડાખાજ હાથથી ફેરવવા લાગી ! પાંચેક મણુકા ફેરવતાંજ તે બૂલ સમજી ગઈ, અને ચીડવાઈને માળાને પણ ખૂંણમાં ફેંકી દઈ વળી પાછી ખિછાનામાં આડી પડી ! પણ શાંતિ શાંતી વળે ? કામાન્ધ બનેલી કામળાંગિનાં મનમાં જીવનનો જુસ્સો ઝુઝમવા લાગ્યો ! મગજ ફેરવીને તેણી ઉઠી ! પોતાના કપાટમાં ખાનગી ત્રિશેક રૂપિયા રાખ્યા હતા, તે તેણીએ કહાડયા, ખૂટ પહેર્યા, સાધારણ વસ્ત્રો જમ તેમ પહેરી લીધાં, અને અંગમાં પહેરેલા પોલકાના ખીસામાં પેલા ત્રિશ રૂપિયા નાંખી પ્રભાતમાં મુંબઈ જતી ગાડીમાં ઉપડી જવાના વિચારથી પોતાના દિવાનખાનામાંજ પાંચેક મિનિટ ટટસ્થ બીભી રહી ! વળી એક ખુરસી પર તેણી બેઠી, અને તોર બદલાતાંજ ખૂટ કહાડીને કપાટ નીચે ફેંકી સર્વ પહેરેલાં વસ્ત્રો સહિત પુનઃ ખિછાનામાં પડી. વિરહ વેદનાના વમળથી શોક સાગરમાં તર-દડિયાં મારતી ઘણીજ ગમગિનીનાં પ્રતાપે તેણીને અકસ્માત કંઘ આવી ગઈ ! આ સમયે પ્રાતઃકાળના સુમારે ચાર વાગ્યા હતા, અને તે સમયથી તેણી સૂતી તે છેક પ્રભાતના આઠ વાગે ઉઠી. તેણીનાં માતા-પિતાએ જાણ્યું કે “ નાટકનો ઉબગરો છે, માટે છાકરી સૂધ રહી છે. ” આમ ધારીને તેઓએ પણ તેણીને કહાડીજ નહીં.

ઘડિયાળમાં આઠના ટકેરા થતાંજ તેણી ઝખકીને જાગી ઉઠી, અને ખારી તરફ બેતાંજ સૂર્યનાં કિરણોના પ્રકાશે તેણીને વિશેષ જાગૃતિમાં લાવી દીધી; પરંતુ વિચારોની ઉત્થલપાથલમાં તેણી પથારીમાંજ પડી રહી ! એટલામાંજ તેણીની માતાએ આવી

તેણીને સંભળાવ્યું કે “કેમ વારં? હજી ઉઠવું નથી ગમતું કે? ઉઠ, મ્હા પી લે, અને પછી વળી જમીને જોઈએ તો ઉઘ કહાડજે.” કહીને તેણી પુનઃ રસોડામાં ચાલી ગઈ. પાંચેક મિનિટ પછી વળી તેણીએ રસોડામાંથી મ્હોટેથી ધૂમ પાડવાથી હવે અપળા ઉઠી, જો ‘ધાયુ’ અને ગટગટ ગળામાં મ્હા ઉતારી દઈ, સ્નાન કરી, ભોજન લઈ પુનઃ પોતાના દિવાનખાનામાં સંતાપ કરતી બેઠી.

વાંચનાર! હવે આ યુવતિની ઝોળખ તમે સાહેબને જો નહોંજ આપું તો વળી તમે મુંઝાધને કદાચ લેખકનેજ લખડધકકે લઈ નાંખશો! માટે સાંભળો:—અપળા એક વણિક યુવતિ છે. તેણીની વય અત્યારે પૂરાં પંદર વર્ષની થઈ છે, અને તેણી સુરતમાં પોતાનાં માતા-પિતાને ત્યાંજ વસે છે. તેણીના પિતાનું નામ મમતદાસ છે, અને માતાનું નામ જમના કરીને છે. અપળાનું સાસંદ મુંબઈમાં છે, અને તેણીનો પતિ પણ સુમારે બાવીસેક વર્ષનો છે, પણ તે હજી કોલેજમાં વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. તેનું નામ મોતીલાલ છે, અને તેની માતાનું નામ જયાગવરી તથા તેના પિતાનું નામ પ્રગટલાલ છે. મુંબઈમાં પ્રગટલાલ રૂના પ્રખ્યાત દલાલ છે, અને તેની પેદાશ પણ ઘણી સારી છે. પૈસામાં તે સુખી પણ છે.

અપળાના પિતા મમતદાસની સુરતમાં ચોકસીની દુકાન છે, અને તેની પાસે પૂંજ પણ સારી છે, તોપણ પોતાનો ધંધો તે સમજી વિચારીને મધ્યમપણે ચલાવતો હોવાથી, તેમજ અપળા શિવાય તેને અન્ય સંતાન નહીં હોવાથી તે સાધારણ આવકમાંજ

સંતોષ માને છે, અને પોતાની મૂળ પૂજા કરી થાય નહીં, તેને મારેજ તે ખાસ સંભાળ રાખે છે.

અપળાનાં લગ્ન તેણીને તેરમે વર્ષે કરેલાં છે, પણ પોતાને માત્ર એકની એકજ છોકરી હોવાથી તેણીને સાસરે મોકલવાની મરજી તેણીનાં માતા-પિતાને થતી નહીં હોવાથી તેઓ પોતાના વડેવાઇ પ્રગટલાલની સાથે અનેક-અનેક વાંધાઓ પાડીને અપળાને અઘાપિ પરિચિત સાસરે નહીં મોકલાં પોતાને ત્યાંજ રાખી રહ્યાં છે ! તેમાં વળી મમતદાસનો મિજાજ મમતી હોવાથી, અને મુખ્યવાસી પ્રીતમલાલનો મિજાજ પણ મુખ્યને છાજતો ફાજિયારીખોર હોવાથી, બંને વચ્ચે દિન પ્રતિ દિન મિનાકશાની મહોંકાણુ વધતીજ જાય છે ! આટલી ઓળખ આપીને હવે આપણે વાર્તાના વિષય પર આવીએ તો ઠીક.

અપળાએ રાતના નાકટમાં પ્રેમ પાત્રોનાં ચાળાચરકા બેતાંજ તેણીનાં મગજમાં પ્રેમ વૃક્ષ રોપાયું, અને તેની સાથેજ તેણી બેજનના બેસમાં ખીપલાઇ ! આટલી વાત તો તેણીની બાબતમાં ચોક્કસ બની ગઇ છે, એમાં તો જરા પણ શકજ નથી.

બુદ્ધ કળી ખીલતાંજ તેની સૂવાસ પ્રસાર પામે છે, અને તે ગમે તેટલી ગુપ્ત રાખવાને બગિચાને માળી ઉપાયો યોજે છે, તોપણ તે સૂવાસ રોકી શકાતી નથી, એ કુદરતનો નિયમજ છે. તેજ પ્રકારે અપળાનાં બેજનનો બુરસો શાંત કરવાને કે છૂપાવવાને તેણીનાં માતા-પિતા અગર બે અનેક ઉપાયો કરે છે, પણ તે ઉપાયોની સાફલ્યતાને સંભવ ઓછોજ અટકળી શકાય.

અપળા જેવી યુવાવસ્થાના પ્રથમ પગથીએ ચઢતી હોમખાંભિની

મનોવૃત્તિ વળી નિર્મળ પણ કયાંથીજ રહે ? નાટકના ચેટક, સંસારી યુવતિઓનાં ચેનચાળા, વિધ વિધ નારીઓનાં નખરાં, અને ખરેખરીની ઝહેનપણીઓમાં પ્રેમ પંથના ગપાટા સપાટા ચલાવવામાં ચાલુ ચડશનાં પ્રતાપે ચપળાનું ચિત્ત પણ પ્રેમ માર્ગના ચોર્યાસીના ચક્ર પર ચઢે એ સ્વાભાવિકજ છે, અને તેથીજ યુવાન-પુત્ર-પુત્રિને એવા રંગ નહીં લાગે તેને માટે તેમનાં ચિત્ત ધાર્મિક કેળવણીમાં લગાડવા માટે, તેમજ તેઓની કુંવારી જીવી જીંદગીનો સડવાસ શોભાવવા માટે, મા-બાપોએ ખંત રાખવાની છે; પરંતુ તેવી ખંત રાખવાનો વડિલ ધર્મ ભૂલાઈ માત્ર પુત્ર-પુત્રિને મ્હોટી વય થતાં સુધી કુંવારી જીંદગી રાખવાનોજ એક રંગિ માર્ગ લેવાય છે, એ પણ એક પ્રકારનું અર્નોચિન, અવિચારીપણુંજ છે.

ચક્ર ર જી.

દાહરે.

તક વીતકો ચિત્તમાં, ચપળાને નહીં ચેન;
નાટકનું ચેટક થયું, વળજું ખોટું ખેન !

ચપળાનું ચેટક.

ભોજન કરીને દિવાનખાનામાં બેઠાં પછી તેણી પોતાના મનમાં ગુપ્તપણે વિચાર કરવા લાગી કે “રાતના નાટકમાં પેલા પતિ-પત્નિ પ્રેમ પાઠની પરીક્ષા પરઃસ્પર લેતાં હતાં, અને તેમાં તેઓ પોતપોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે પ્રેમ પંથના જે જે પ્રકારે

વર્ણવતાં હતાં, તે સાંભળતાંજ મને પણ થઇ આવ્યું છે કે, હું
 પણ મારા પતિની સાથે જીવીજ વાતોનો વિહાર વર્ણવી મારા
 જીવને, તેમજ મારા પતિના આત્માને આનંદ ઉપજે, તેવીજ
 તેજદાર તિવ્રતા તથા મધુરતાથી મનને મોહિત કરીશ. તેના
 પ્રસંગ પરમેશ્વરની કૃપાથી ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? અને પરજીવને
 લગભગ અઢી વર્ષ થઇ ગયાં. તેમ છતાં મારાં માતા-પિતા હજી
 મને મારે સાસરે મોકલતાંજ નથી, અને પોતાની પાસેજ અને
 રાખી મારા પર લાડના શબ્દો-‘જેટા ! હીકરા !’ ની વૃદ્ધી
 વરસાવી તેમાંજ તેઓ આનંદ માને છે, પણ તે વડિલોને એટલી
 પણ સમજ પડતી નથી કે, એવા લાડના શબ્દો સાંભળવાની
 હવે મને હોંસ થતી નથી, પરંતુ મને તો મારા પ્રાણપતિ
 ‘બહાલી ! ખ્યારી !’ કહીને બોલાવે તેવોજ પ્રસંગ પામવાની
 સમયોચિત હોંસ છે ! અત્યારે પૂરાં પંદર વર્ષની હું થઇ છું, અને
 તોપણ મારાં માતા-પિતાની આંખો ઉઘડતીજ નથી, અને તેઓ
 મને મારે સાસરે મોકલતાંજ નથી ! મારા સસરા તો ઉપરાચાપરી,
 મને તેડાવવાના પત્રો લખે છે, પણ મારાં અવિચારી મા-બાપની
 મરજી મને પોતાની પાસેજ રાખી મૂકવાની છે ! તેઓ અને
 રાખીને મારું શું અચાલું કરશે કે મને લમવા-લટકવાની લમણ-
 તામાં નાંખશે ? આની મને સમજ પડતી નથી ! તેઓ દુનિયા-
 દારીના અનુભવી છતાં, અને પુખ્ત વયનાં છતાં એટલો પણ
 વિચાર કરતાં નથી કે ‘હાથી તે દરખારેજ ચોસે’ એ કુદરતનો
 કાયદો છે ! તેમને હવે મારે કેવી રીતે સમજાવવાં ? રાતનાજ
 એ તો તેમની પરવાનગી સિવાય માત્ર મારા સ્વાર્થની પરવાન-

ગીર્ધીજી સુખદ ઉપડી જવાની તૈયારી કરી હતી, પણ વળી મારા
 ચળવળચળ મગજ અને અટકાવી રાખી ! હવે મારે ક્યો રસ્તો
 લેવો ? સલાહ પણ કેની લઉં ? ન્યાતમાં કે સગાઓમાં તો એ
 વાત અરચાવાય નહીં ! ત્યારે કેાઇ સુધારા વાળાની સલાહ
 લઉં ? ઉંહુ ! તેમ કરવા જતાં તો તેઓ જોર એવોજ મારે
 કદાચ ખતાવે કે તેમાંથી મારાં વડિલોને મારા પર ગુસ્સો આવે !
 આનાં કરતાં તો સામે ખારણે મારી ખડેનપણી વીમળા રહે છે,
 તેણીની સાથે મારા મનની વાત કરીને તેણી જો સલાહ આપે
 તો તેણીના ભાઈ શાંતિલાલની સલાહ લઉં. તે ઘણો ચતુર,
 ચાલાક, અને ખાહોશ માણસ છે, અને તેની સલાહ મને સમ-
 યોચિતજ થઈ શકશે, એવી પણ મને આશા છે. આજે પાછલા
 પહોરના ત્રણ વાગતાંને સુમારે તેને ત્યાં જઈશ. આજે સવિવાર
 હોવાથી શાંતિલાલ પણ ઘરમાંજ હશે. ” આમ વિચાર કરીને
 ચપળા છવને જરા નિરાંત વાળીને એક વાર્તાનું પુસ્તક વાંચવા
 બેઠી, અને તે વાંચતાં-વાંચતાં તેણીને વળી વિચાર આવ્યો કે
 “ નાટકમાં તો ‘વહાલો’ અને ‘વહાલી’-પ્યારો’ અને પ્યારી’ ના
 શબ્દો અવલુ કરતાંજ અને આનંદ ઉભરાયો, પરંતુ સેસાજ
 લાહવો અને મારા પતિને ત્યાં જાતિ અનૂભવે મળી શકશે કે ?
 હું તો મારા પતિને ‘પ્યારા’ નાં વચનામૃતથી બોલાવીશજ,
 પરંતુ તે મને ‘પ્યારી’ની વાણીથી મારું હૃદય આનંદિત કરશે
 કે ? વળી હું તેમને ‘વહાલો’ કહીને વધાવીશ, પરંતુ તે મને
 ‘વહાલી’ શબ્દથી શણગારશે કે ? આ પણ કેમ ખાતરી ધારી
 શકું ? તેમના સ્વભાવનો, તેમના મૂલ્યનો તથા તેમના આચાર

વિચારનો તો મને જરા પણ અનુભવ નથી, અને હું માત્ર
 'દીકરી ને ગાય, જ્યાં વળાવે ત્યાં જાય' તે કહેવત પ્રમાણે
 સાસરે જઈશ, પરંતુ ત્યાં ગયાં પછી મારા પતિ સાથે મારાં
 મળતાવિષયક આવશે કે કેમ તે તો રામ જાણે ! જે કે મારાં
 વડિલાએ મારા પતિની અને મારી જન્મ પત્રિકાઓ, મારાં
 વિવાહ કરતાં પહેલાં મંગાનીને જેણે પાસે જોવરાવી હતી, એમ
 મને સ્મરણ છે, પણ તેનો શો આધાર ? આજકાલના જેણે
 પણ ઘણાખરા લેભાગું જવાજ હોવાથી તેઓનાં લવિબ્ય લાગ્યેજ
 ખરાં પડે છે ! જે તેમનાં જોયલાં ને કહેલાં લવિબ્ય આખાદજ
 હોય તો મળતાંવિષયક જોવરાવ્યાં છતાં પતિન તથા પતિ વચ્ચે
 અણુખનાવ કેમ થાય ? જેણેએ પતિનું દીર્ઘયુષ્ય અતાવ્યાં
 છતાં તેને પરણનારી બિચારી બાલ વિધવા કેમ બને છે ? માટે
 આજકાલના જેણેની વાતોનો વિશ્વાસ પણ નહોતો રખાય.
 એ તો ભાગ્ય પર ભરેશો, અને તેજ ભાગ્યને આધારે સાસરે
 જવું, અને સ્વામિના સમાગમમાં હળીમળીને રહેવું. " આમ
 વિચાર કરતાં તેણીએ નિદ્રા લાવવાને પોતાનાં નેત્રો મીચી દીધાં, પણ
 નિદ્રા દેવી તે યુવતિ પર ક્યાં પ્રસન્ન હોય કે તેણીને નિદ્રા આવે !
 તેટલામાં વળી તેણીને પેલા નાટકનું ચેટક સ્મરણ થતાંજ વળી
 તેણી વિચારવા લાગી કે "સાસરે ગયાં પછી મારો પતિ પણ
 જે મને મન ગમતા પ્રેમથી, અને હાસ્ય વિનોદથી, તેમજ
 નાટકમાં જે રંગ મેં જોયો છે, તેવાજ રંગથી લાડ નહોં લડાવશે
 તો મારા મનને મોજ કેમ મળશે ? મારો પતિ લલો છે કે
 જૂડો, હુશ્યો છે કે સીધો છે, સજ્જન છે કે દુર્જન છે, રૂડો

છે કે ફૂડો છે, ભોજો છે કે કપટી છે, હસ્તો છે કે રડતો છે,
 અને મોજીલો છે કે સાદો છે, તેની પણ મને તો ખબર નથી !
 હા ! એટલું છે કે, ઇંગ્લિશ ભણેલો છે તેથી ઇંગ્લિશ ટેસ્ટ વાળો
 હશે ખરો, અને મુખ્યમાં રહેનારો છે તેથી હાલની પ્રશનને પણ
 પસંદ કરનારો તો હોવાનું જોઈએ. વળી મુખ્યમાં નાટક તથા
 સીનેમા સંખ્યાબંધ હોવાથી તે જોવાનો ચડસ પણ તેમને હોય,
 એ પણ મનાય છે. તેમ છતાં પણ જો તે બધી વાતે સાદોજ
 હશે તો હું તેને શાખીન બનાવવાને ક્યાં પાછી હઠનારી છું ?
 હું તેને એવો તો હાથમાં લઈશ, એવો તો સ્વાધિનમાં વશ કરી
 નાખીશ, અને એવો તો રંગિલો-રસિલો બનાવીશ કે તેજ મને
 મન ગમતી મોજ પૂરી પાડશે, અને મન ગમતી મઝાડ મળવામાં
 પછી તો વાંધોજ નહીં આવે. કદાચ મારાં સાસુ-સસરાની મરિયાદ
 રાખવાની પ્રજા પણ મને પડે, તોપણ એટલું તો સાફ છે કે,
 મુખ્યમાં એવી કંઈ મરિયાદની મહોંકાણુ પણ નથી તો. ત્યાં
 તો સુધારાનો સૂસવાટ ચાલે છે, અને પતિ-પતિન સ્વેચ્છાથી
 મહાલે છે ! આ બધું મારા મન ગમતુંજ છે, માટે મુખ્ય બંધુ-
 બંધુ-બંધુ !” આવા તરંગમાં તે તરંગી છે તેટલામાંજ પડોશમાં
 એક પતિ-પતિન કંઈક હાસ્યવિનોદ કરતાં સંભળાયાં, અને તેજ
 કાણે ચપળાનાં મનમાં ઉથલપાલ થઈ ગઈ ! તેણી નિઃશ્વાસ
 નાંખતી ઢોટેથી એકલીજ બોલી ઉઠી “ અરેરે ! આવીજ રીતે,
 પતિ પણ જો મારી પાસમાં હોત તો મને પણ કેવો આનંદ
 મળત ! પરમેશ્વર ! તું મને આવો પ્રસંગ ક્યારે મેળવી આપશે ?
 ભગવાન ! ભગવાન ! જેના મા-બાપ જ્ઞાન વિનાનાં અજ્ઞાન,

તેની મૂલ્યન પુત્રિનાં ભૂંડાં હાલ ! હથર ! મારાં મા-બાપ જવાં
જડલરથ, જડી અને જાન બૂઝેલાં કોઈને પણ નહીં હોજે ! ”
આમ ગ્લાનિ પામતી તેણી સુધ ગઈ.

ચક્ર ૩ જી.

કોહરો.

ચપળા વીમળાને મળી, કીધી મનની વાત,
વીમળા વિસ્મય પામતાં, વાત વહે સાક્ષાત.

લાજ-શરમ શાની ?

શાંતિલાલની વય પણ સુમારે વીશેક વર્ષનીજ છે. તેણે
માત્ર પાંચેક ધોરણ સુધી ઉચ્છેદનું જ્ઞાન લીધું છે, પરંતુ ખડો
બુદ્ધિશાળી, તેમજ ખટપટીએ હોવાથી તે આટલી વયમાંથી
ઉસ્તાદમાં ખપે છે, અને વળી સ્કૂલ છોડ્યા પછી સુરતના એક
મજબૂત વકીલને ત્યાં ક્લાર્ક તરીકે નોકરી રહ્યો છે, જ્યાં તેનાં
માન તેના લગ્નામાં ઠીક વધ્યાં છે ! તેમ છતાં તેને કોઈ તેની
ન્યાતવાળા કન્યા આપતું નથી; કેમકે એક તો તેની પાસે
પેસાની તાણ, માલ-પિતા મરી ગયલાં, ચોતે કંઈક લગ્નગામાં
પણ ખપે, અને તેથી આખર નહીં ! એટલે કન્યા મળે પણ
કેમ ? તેના ઘરમાં માત્ર વીમળા નામની તેની ખહેન છે, અને
તેણી તેને રાંધી ખવરાવે છે. તેણીની વય પણ લગભગ પંદરેક
વર્ષની છે, પરંતુ તેણીને શાંતિલાલ હજી પરણાવતો નથી; કેમકે
તે જો તેણીને પરણાવે તો તરતજ તેણી વમમાં આવેલી હોવાથી

સાસરે જા, અને તેથી શાંતિલાલને ખાવાનાં વનેખાં થાય !
એટલે શાંતિલાલ પણ તેણીનાં હાથ કરવાનું લંખાવ્યાજ કરે છે !

પાછલા પહોરના સાડાનણને સુમારે ચપળા પોતાના
વિચાર પ્રમાણે વીમળાની પાસે ગઇ, અને તેણીને પૂછ્યું “કેમ,
શાંતિલાલભાઇ નથી કે શું ?”

“છે, તે ઉપર બીજા માળે બેઠા છે.” વીમળા બોલી
“કેમ કંઈ કામ છે બહેન ?”

“કામ તો છે, પણ પ્રથમ તારી સલાહ લઉં, પછી
તેની સાથે વાત કરું.” કહીને ચપળાએ તેણીની પાસે પોતાનો
હૃદયભેદ કહી સંભળાવ્યો, અને છેવટે પૂછ્યું “બોલ બહેન !
હવે આ બાબતમાં શાંતિભાઈની સલાહ લઉં કે શું કરું ?”

વીમળા વિસ્મયતા પામી ગઇ, તોપણ તેણી બોલી “તું
તો ઘેલી છે ! આવી વાત તેને કહેવાય કે ? લાજ-શરમ-મરિ-
યાદા પણ કંઈ છે કે નહીં ?”

“અરે ! એમાં મરિયાદાનો પ્રશ્ન શાનો ?” ચપળા મરડા-
ટમાં બોલી “પોતાના પતિને ત્યાં જવાની સલાહ પૂછવામાં
શરમ શાની ? તું પણ બૂના વિચારની બૂ જીવીજ રહી !”

“પણ તને બીજી ખબર છે ? તું મારા બાઇને પૂછવા
જતાં તારી સાથે મારી પણ કિંમત તે કરી નાંખશે ! તે કંઈ
કાંચો નથી, પણ ખડો ચઢોર છે !”

“તમારી વળી શી કિંમત કરી નાંખવાનો હતો ? આ
પણ નવાઈની વાતજ !”

“મારી કિમ્મત એમ કે, તું અને હું એક છીએ, એમ તે જાણે છે, માટે તે એવાજ તોડ ખાંધશે કે જાણે.” વીમળા અને ચપળા એકમતની થઇ વીમળા પણ લગ્ન કરવાને તલપી રહી હશે, અને તેથીજ આડકતરી રીતે વીમળાએ કદાચ પોતાનાં લગ્ન માટે પણ આમ કહેવરાવ્યું હશે! “આમજ તે માની લેશે!”

“તેમાં પણ શું ઓટું? શું તું લગ્ન કરવાને લાયક નથી? તારી ઈચ્છા હવે પરણવાનો પ્રકાશ કરતી નથી? તારો ભાઈ ગમે તેટલો ચતૂર છતાં તારી ખાખતમાં તો તેને કશો વિચારજ નથી! તું કહે તો તારી ખાખતમાં પણ હું તેને જરા રંજક મૂકી દઉં?”

“નારે ના!” વીમળા ચમકીને બોલી “મારી ખાખત કંઈજ કહેતી નહીં, અને તારી પોતાની ખાખતમાં તો હું તારા મનના ઉભરા સાંભળીને તને રોકવા પણ મંડતી નથી. તેમ છતાં તું તેને શાંતપણે સમજાવીને બોલજ, પણ કંઈ ગાડો વેસાં લવારો કરતી નહીં; કેમકે તેનો મિજાજ વળી ઘણો ગરમ છે!”

“ઠીક.” કહીને ચપળા ઉપલે માળે ગઇ, અને શંતિલાલ પ્રત્યે બોલી “કેમ લાઇ, શું થાય છે?”

“આવરે તું વાઘની માસી!” શાંતિલાલે હાસ્યમાં કહ્યું “કેમ, શી ખબર છે?”

“ખબર સારી છે, અને તમારી એક સલાહ લેવા આવી છું.”

“શાની સલાહ? કોઈના પર કોર્ટમાં દાવો મંડવો છે કે બીજી કંઈ ખાખત છે?”

“ખીજી ખાખત છે.” કહીને ચપળા તેના સમીપમાં જ બેસીને બોલી “મારો વિચાર સાસરે જવાનો છે. મારે સાસરેથી મને તેડાવવાના પત્રો પણ ઘણાક આવ્યા હતા, પણ મારાં મા-ખાપ મોકલતાં નથી, માટે હવે મારે કયો રસ્તો લેવો ?”

“રસ્તો મુખ્યનો ! ખીજે રસ્તો વળી કયો લેવો છે ?”

“પણ મારાં મા-ખાપને પૂછ્યા વિના મુખ્ય કેમ જવાય ?”

“ટિકેટ કરાવીને, અને રેલવેમાં બેસીને જવાય.” શાંતિલાલે મશ્કરીમાં પૂછ્યું “તું કહેતી હોય તો તારે માટે સ્પેશિયલ ટ્રેનનો ખંદોખસ્ત કરી આપું, અગર તેમ નહીં તો ખડૂનનો ખંદોખસ્ત કરે ? તેના કરતાં પણ વધારે ઝડપમાં જવું હોય તો તાર મારફતે જવાશે !”

“તમે તો મારી વાત મશ્કરીમાં જ કહાડો છો !” ચપળા ચીડવાઈ ગઈ.

“ખરી રાહાહ તો એજ કે, તારાં વડિલોની આજ્ઞા શિવાય તારે ત્યાં જવું યોગ્ય તો નહીં જ ગણાય.”

“પણ વડિલોના વિચાર તો વાંકા છે ! તેઓની અકલ અંધારે વેચાઈ ગઈ છે !”

“ત્યારે શું તેમની આજ્ઞાની દરકાર રાખ્યા વિના ત્યાં જવું છે ?”

“હાસ્તે ? શું તેઓની ખોટી અને અકલ વગરની આજ્ઞાને લીધે હું મારો ભવ ખાળું ? એમાં મારો શો ભલિવાર ? તેઓની મૂરખાઈને માટે મારી જીંદગી ચેજે જવા દઇશ કે ? શું

મારૂં જીવન જાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યું ? મારા સંસારનું સત્યાનાથ
વાળી સાધુડી ખની જાઉં ? તેમ કહી નહીંજ બને !”

શાંતિલાલ આ સાંભળી સડક થઇ ગયો, અને હવે તેણે
પિતાના સ્વાર્થની યુક્તિ ચલાવવી શરૂ કરતા પૂછ્યું “ તું તારી
સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ કરવા ચાહે છે ? ”

“ લાચારીએ કરતોજ પડશે ! ” અપળાએ પૂછ્યું “ તે
ખાખતમાં તમે કોઈ બીજો માર્ગ ખતાવો છો ? ”

“ તું જ્યારે છેકળ અણીની વાત પર આવી છે તો હવે
મારે તને યોગ્ય સલાહ આપવીજ જોઈએ, અને મારી તો તને
ઝેટલીજ સલાહ છે કે, હમણાં તું જરા શાંતિ પકડજે. તારા
પતિને હું મારા નામથીજ એક પત્ર લખીને પ્રથમ તેનો અભિ-
પ્રાય મંગાવીશ. તે આવ્યા પછી બીજો વિચાર થઈ શકે. એમ
સમજ કે, તું તારાં માતા-પિતાની મરજીનું અપમાન કરીને તારે
સાસરે જાય તો તારાં માતા-પિતાની તો તું અકારીજ થશે.
આજ સાસરે ગયાં પછી ત્યાં પણ જો તારું કંઈ અપમાન થયું,
અગર તારા પતિનો અભાવ તારા પર ઉતરી પડે તો ત્યાં પણ
તને એન નહીંજ પડે. એટલે તું તો પીયેર અને સાસરું-બંનેમાં
અપ્રિય થઈ બંને સ્થળો નિર્ધાર્ક જવાંજ થાય ! પછી તને
આધાર કયાં ? તું રખડીજ જાય ! માટેજ તારા પતિનો પત્ર
આવતાં સુધી શાંતિ રાખવાની સલાહ હું તને આપુ છું. મારું
કહેવું તને યોગ્ય લાગે છે કે કેમ ? ”

“ તમે ધારો છો કે, તે તમારા પત્રનો ખુલાસો કરવાની
તસ્દી લેશે ? ”

“અલખત ! તે મારા તમામ પત્રોના તાખડતોખ ઉત્તર આપે છે.” શાંતિલાલે સૂકીજ હાંકી “તે મારો પરમ મિત્ર છે, અને મારી સાથે ઘણો સારો સંબંધ રાખે છે.”

“તમારે અને તેમને ક્યારથી આવો પરિચય થયો છે?”

“તારાં લગ્નમાંથીજ. તે અહીં પરણવા આવ્યો હતો, ત્યારે તેની સાથે હું ઘણાજ સ્નેહ સંબંધમાં આવ્યો હતો, અને તે સંબંધ અઘાપિ પરિચિત વૃદ્ધિજ પામતો જાય છે.”

“હ ! એ વાત કહી તે ખરી !” ચપળા ખુશ થતી બોલી “ત્યારે તો તમારા પત્રનો ખુલાસો તેઓ અવશ્ય આપશેજ. હવે મને આશા બંધાઇ. વળી તેમનો પત્ર આવતાંજ મને તરતજ તમે ખબર આપજો.”

“તેમાં વળી કહેવાપણું હોય કે ? તેજ વખતે તને વીમળા દ્વારા બોલાવી મંગાવીશ.”

“પણ આજે પત્ર જરૂર લખજો, અને આવતી કાલે તે પોસ્ટ પણ જરૂર કરજોજ.” કહીને તેણી ચાલી ગઇ.

શાંતિલાલ હવે વિચાર કરવા લાગ્યો કે “લાગ તો સારો આવ્યો છે ! હવે ચપળાને સમજવી કાઠ પણ રીતે પ્રથમ તો તેણી સાસરે જાયજ નહીં, અને આખરે સાસરીઆ સાથે વિખવાદ વધે તેવોજ કંઈક રંગ ઝમાવવો ! બાદ મારો સ્વાર્થ સાંધવા માટે મારી સાથેજ એનાં પુનર્લગ્ન થાય તેવો ઘાટ ઉતારવો. તેને માટે એનાં માતા-પિતાને પણ હાથ પર લઇને, અને બધી બાજુ ખરાબર ગોઠવીને છેવટે આપણો સ્વાર્થ સાંધી દેવો. આ બાબતમાં બહેન વીમળાને પણ ખરાબર લણાવી

રાખતી પડશે; કેમકે બધી બાજુ મારાજ હાથમાં છે, વાંધો નહીંજ આવે. ” આમ વિચાર કરી લગભગ સાય કાંઈક વિઠ્ઠોરિયા ગાડેનમાં ફરવા નીકળી ગયો.

ચક્ર ૪ થું.

હોહરો.

બન્ધુ સાથે બહેનનો થાય સકળ સંકેત;

બેનાં મત સંગે મળ્યાં, બડો બનાવે બેત !

પ્રપંચનો પ્રારંભ !

બહારથી આવીને વાળું પાણીથી પરવાર્યા પછી શાંતિલાલે પોતાની બહેનને પોતાના મનની વાત સમજાવી, અને ચપળાને હાથમાં લઈ તેણીની સાથેજ લગ્ન કરવાનો ઘાટ ઉતારવાની સલાહ આપી. આ સાંભળી વીમળા વિચારમાં પડી ગઈ, પરંતુ તેણીનાં પોતાનાં લગ્ન પણ હવે કરી નાંખવાનો વિચાર શાંતિલાલે દર્શાવેલો હોવાથી વીમળાએ બેયું કે “ જો ચપળાનો ઘાટ હું ઉતારીશ તોજ મારાં લગ્ન પણ તાકીદે થઈ જશે, મારે જેમજ કરવું. ” આમ નિર્માણ કરતાં તેણીએ પણ હવે ભાઈની મરિયાદ મૂકીને પૂછ્યું “ મારાં લગ્ન પણ હવે વહેલાં કરવાનો તમારો વિચાર છે ભાઈ ? ”

“ હાસ્તો. હવે તારાં લગ્ન જેમ અને તેમ તાકીદે કરવાની અંત મારાં મનમાં બળબળી રહી છે. ”

“ અને ચપળાનું ચોકું તો હું બેસાડીશજ; પરંતુ તેણી અને આપણે એક શાંતિનાં નથી તેનું કેમ ? ”

“તોપણ આપણે બધાં લાણે અપતાં છીએ, એટલે શાંતિ અધનનો વાંધો નહીં.”

“અપણાનાં મા-બાપ એવી વાત માનશે ખરાં? તેઓ તો જડલરથ જેવાં છે !”

“તેમને તો હું પોતેજ સમજાવી શકીશ. તારે તો માત્ર અપણાનેજ શીશામાં ઉતારવાની છે.”

“અપણાને સમજાવવાનું કામ હું મારે માથે લઉં છું, પણ વળી તેણીનાં લગ્ન થયાં છે, અને તે લગ્ન કેવી રીતે રદ પણ થઈ શકશે? અપણાનો પતિ સાંભો નહીં પડે કે?”

“તે બધી ખટપટ કરવાની કળા મને આવડે છે. તું માત્ર અપણાને એવીજ સલાહ આપજે કે, તેણી મારા કબ્જામાં રહે, અને હું જ પણ ગોઠવણ કરું તે તેણી કબૂલજ કરે.”

“તે તો હું બરાબર બજાવીશ, અને અપણા માંડે માનશે, એ પણ ચોક્કસજ છે.”

“તો હવે તને દૂકમાં કહેવાનું એજ કે, તેણીને તું બરાબર હાથમાંજ રાખજે.” કહીને શાંતિલાલ લખવા બેઠો, અને એક બનાવટી પત્ર-જાણે અપણાના પતિ મોતીલાલેજ લખ્યો હોય, તેવી રીતે લખી કહાડ્યો. તે પત્ર તેણે પોતાની પેટીમાં ચોક્કસ મૂક્યો, અને પછી તે બિછાનામાં પડ્યો. તેમ છતાં આ બધી ખટપટની અટપટમાં તેણીને નિદ્રા નહીં આવતાં વારંવાર ઉઠી ઉઠીને પેલા પત્ર પેટીમાંથી કહાડે, વાંચે અને પાછો મૂકી દે, એમજ કર્યા કિંધું ! અર્થાત આખી રાત્રિ આવીજ ધામધૂમમાં ખસાર થઈ ગઈ !

પ્રભાતમાં ઉઠતાં જ શાંતિલાલે પુનઃ પોતાની ખડેન સાથે ચપળાને લગતી પંચાતની જ વાત કરવા માંડી, અને પૂછ્યું “મારી પાસે વાત કરીને ચપળા તારી પાસે આવી હતી, અને તેણી તને કંઈ કહેતી હતી કે?”

“ના ભાઈ. તમને તેણીએ શું કહ્યું તે તો મને તેણી કંઈ બોલી જ નહીં, અને બીજી-ત્રીજી વાત કરીને ચાલી ગઈ. હા, તેણી તમારી પાસે આવતાં પહેલાં મારી પાસે એવી મત-લખનું બોલી હતી ખરી કે ‘મારે સાસરે જવું છે, અને તારા ભાઈની સલાહ લેવા આવી છું.’ આમ કહી તમારી પાસે આવી.”

“કીક. સમજ્યો.” શાંતિલાલે વિચાર કરીને કહ્યું “ત્યારે તો હમણાં તું પણ તેણીને કંઈ કહેતી નહીં. જ્યારે તક આવશે ત્યારે હું તને કહીશ.”

“વારું ભાઈ.” કહીને વીમળાએ સહજ સૂચના આપી “પણ જો કરો તે વિચારીને કરજો ભાઈ ! એ ચપળા ગમે તેટલી ઉસ્તાદ લાગે છે, તોપણ ઉછાછળી છે, અને નાદાનીમાં કદાચ એ પોતાની માને પણ તમારી કહેલી વાત કહી દે તેવી છે ! માટે જરા સંભાળજો !”

“એની માથી કોણ પહીંએ છે ? એની માને તો હું એક મિનિટમાં સમજાવી દઉંશ !”

“તે તમે જાણો.” વીમળા વળી બોલી “ચપળા કદાચ માનશે, પણ તેણીનાં મા-બાપ તો અસહી વિચારનાં છે, અને જૂના જમાનાની રીતિને માન આપનારાં છે.”

“તે ગમે તેટલાં જૂના જમાનાનાં છતાં તેમને જ નવા

જમાનાનાં ખનાવતાં મને આવડે છે તો ! તેમને કેવી કરામતથી મારા મનમાં મેળવી લેવાં, તે હું ખરાખર જાણું છું. ”

“ તો પછી તમે જાણો-ખાકી મને તો વાત મહા મુશ્કેલ લાગે છે ! એ ખનવું અશક્ય છે ! ”

“ અશક્યનેજ શક્ય ખનાવું તોજ હું પણ વધીલનો માણસ ખરો ! તું જ્યાં તો કર કે, કેવો સરસ રંગ ઝમાવું છું ! ગમે તેમ કરીને પણ ધાયુંજ કરીશ. ”

“ તો બલે. ” કહીને વીમળા પોતાના ઘર કામમાં વળગી.

શાંતિલાલે વિચાર કીધો કે “ વીમળાની વાત પણ વિચારવા જેવી તો છેજ. ચપળાની મા-જમના ખડી પાકીની સાથે વાંકી પણ છે, તેમજ પૂરી પેંક છે ! માટે તેણીને તો ખૂબ પ્રકૃતિથી હાથમાં લેવી પડશે. તેણી હાથમાં આવી તો પછી ચપળાના ખાપ-મમતદાસને હાથમાં લેવાની પંચાત પડે તેમ નથી; કેમકે જમના કહે તેમજ તે કાકા પણ કબૂલ મંજૂર રાખે, એવા ખાયડીના હુકમને તાળે છે ! માટે એક વાર ચપળાની સાથે ચોક્કસ થયાં પછી તેણીની માતાની સાથે વાત કરીશ, અને છેવટે મમતદાસને કહીશ. ચારેક દિવસ જય પછી ચપળાને પેલા પત્રને માટે ખોલાવીશ. પત્રમાં જુગતિથી વાત તો ખરાખર સમાવી છે ! ” આમ વિચાર કરતાં વળી તે પત્ર કહાડીને તે વાંચવા માંડ્યો. પત્ર વાંચીને તે મનમાંજ મગ્ન થતો આનંદ પામવા લાગ્યો કે “ જો યસ ! પત્રમાં મુદા ખરાખર ગોઠવાયા છે, અને તે ચપળાને વાંચી સંભળાવતાંજ તેણી તળે-કપર થઈ જશે ! પછી તો તેણીને બંભેરીને ભૂત કરવી, અને

હથેરીને ઉદ્ધુ ખનાવવામાં વિલંબજ શાનો લાગે! એ તો તેજ તકે બળતામાં તેલ હોમવાનું, અને તેજ પળે તેણીને પાણીથી પાતળી કરીને પીગળાવી દેવાની ! ” આમ તરંગ તોડ બાંધતાં તથા તેનાજ મગજમાં જૂદોજ ખુદો બગડતાં વળી તેણે વીમળાને બ્રૂમ પાડી બોલાવી.

“ શું કહો છો ભાઈ ? ” વીમળાએ આવીને પૂછ્યું
“ તમને કંઈ બેઠાં છે ? ”

“ બેઠાં તો કશુંએ નથી. ” શાંતિલાલે ખુલાસો પૂછ્યો
“ મને લાગે છે કે ચપળાની માને તે બાળતમાં તું જરા યુક્તિથી વાત છેડી જશે ? ”

“ નારે ભાઈ ! હાય હાય ! ” વીમળા ચમકાને બોલી
“ તેણીને જરા પણ છેડવા બહુ તો તેણી તેજ વખતે મને આખી ને આખી ખાઈજ જાય ! તેણીને છેડીને શું સાર કહાડું ? ”

“ એ તો વાતમાં ને વાતમાં કરામત કરવાની. ”

“ હહુ ! તેણીની સાથે વાત કે કરામત કરવાની મારી હિમ્મતજ ચાલે નહીં તો ! તેણી ઘોઘરખાવો છે, અને મહા બજરમાની ઝુન્ડો છે ! એર અવળુંજ થઈ જાય ! ”

“ વાંદે ઠીક. એ તો સૌ થઈ રહેશે. એમાં તારે કામ પણ નહીં. તું તારે જા. ”

વીમળા પુનઃ ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને પછી શાંતિલાલે વિચાર કિધો કે “ ચપળા સમજી તો પછી તેણીનાં મા કે બાપને તો કયાંયે ઉડાવી દઈશ, અને બનશે તો તેમને બાબુ પર નાંખીને લગ્ન કરી નાંખીશ તો તેઓ શું કરવાનાં છે ? એ

તો બધુંએ થઇ રહેશે. પ્રથમ તો ચપળાને સમજાવવાનુંજ કામ છે.” આવું નિર્માણ કરીને પેલા પત્ર પુનઃ ઠેકાણાસર મૂકી દીધા, અને પુનઃ ખુરસીપર બેસી મૂંઝેના આંકડા અમળાવતો તેજ વિચારો ઉથલાવવા મંડ્યો. તેનું તમામ મન ચપળા પ્રત્યેજ ચોંટયું, અને વારંવાર તેણીની ખારી સામે નજર નાંખ્યાં કરતો તેણીના અંદરો જ્યાં કરવાનેજ તેનું ચિત્ત ઝુકેકાગૃહપણે જાણે અવદશામાંજ ગૂંથાયું !

ચક્ર પ મું.

દોહરો.

ઘરમાં કચપચ આલતાં, ચપળા ચલડી પડીઃ
માતા સંગે લાડકી, - મગજ ફેરવી લડી !

“ ભાવતું હતું, ને વેદે કયું ” ! ”

અસ્કેલ ચપળાનું ચિત્ત ચક્રોળે તો ચઢેલુંજ છે ! “ ખ્યારો ” ને “ ખ્યારી ” તથા “ વહાલો ” ને “ વહાલી ” ની ઘેલછા તેણીના નાજુક મગજમાં ઉથલપાથલ કરી રહી છે ! ઘરમાં કામકાજ કરી સવકાશના સમયે તેણી પુસ્તકો પણ વાંચતી હતી, તે સર્વ તેણી તણ બેઠી ! માત્ર તેણી તો પોતાના મગજમાં લાગેલા રંગમાંજ લપટાયેલી તથા મનમાં તેને લગતીજ ગૂંથણુ કળા ગૂંથવામાં રોકાય ! પુસ્તકો વાંચવાનું છોડી દીધાથી તેણીની માતાએ તે ખાખતમાં તો તેણીને ટોકાજ નહીં, તેમજ પુસ્તકો ચોતે પણ કંઈ વાચા વાળા નહીં, એટલે તે મૂંગા વાંચન

હાંડારો પણ તેણીને ક્યાંથી બોલી શકે? પરંતુ વળી ઘરનું કામકાજ તેણીએ પડતું નાંખ્યાથી, અને તે કામનો તમામ બોજો માતાને માથે પડી જવાથી તેણીનો ફફડાટ ચાલુ થયો, અને તે ફફડાટ એક-એ દિવસ તો આડકતરી રીતેજ ચપળાપર ચાલ્યો, તોપણ તેટલાથી ચપળાને અસર નહીં થવાથી માતા આખરે એક પ્રભાતમાં ગુસ્સાના રૂપમાં ચપળાની પથારી પાસે જઈ તેણીને હાથતી ઉઠાડીને મોટે સ્વરે બોલી ઉઠી કે “કેમ ચપળા, તેં તારા મનમાં શું ધાયું છે? હમણાં-હમણાં તું આટલી બધી આળસુ કેમ બની ગઈ છે? આઠ વાગી ગયા! તડકો નીકળ્યો! રસોઈ પણ અરધી થવા આવી! ચહા ઠંડી પણ થઈ ગઈ! તોપણ તું તો હજી પથારીમાંજ આબોટ છે! આ શું કહેવાય! સાસરે જશે ત્યારે શા હાલ થશે? અહીં તો તે હમણાં ‘બધું’ હરામનું આવું, અને મરીદે સૂવું.’ એજ ધંધો માંડ્યો છે! ‘રોટલા ખાધને ચોટલા ભાંગવા’ એ મારા ઘરમાં તો નહીંજ પાલવે!”

“નહીં પાલવે તો મને મારે સાસરે મોકલી દે, એટલે પછી તો પાલવસેની?”

આ શબ્દો સાંભળતાંજ માતા સડક થઈ ગઈ! ચપળા આજ સુધી કદી પણ પોતાની સામું નહીં બોલેલી, અને હમણાં આજેજ પહેલી વાર આવી મરિયાદા મૂકીને બોલવાથી માતા ચોડાક ભેદ સમજી ગઈ, અને તોપણ તેણીએ ચપળા પ્રત્યે પોતાનો ગુસ્સો સહજ સમાવીને જણાવ્યું “સાસરે મોકલીને પણ શું કરે? તારાં આવાં ઢંગથી ત્યાં જઈને પણ મા-ખાપને

આળો ખવરાવશે ! તારા જેવી આજમુને તો સાસરિયાં પણ નહીંજ સંઘરે ! ત્યાં તો તલવારની ધારપર રહેવું પડશે !”

“હાલે ! તલવારની ધાર પણ સુખદાયકજ સમજાશે !”

“કેમ કંઈ છેકજ બોલતાં બહેકી કે ? મારી સામે આવી વાતો કરતાં કંઈ શરમ પણ લાગે છે ? છેકજ લાજ મૂકીને લવાશે કરવા મંડી છે ! આટલી બધી નિર્લેજ કયાંથી બની ગઈ ? બેશરમ ! બોલતી નથી ત્યાં સુધી ! એક તમારો મારીશ તો હમણાં ભેંકડો મૂકશે !”

“માર બેધએ ! હું પણ તેનીજ વાટ બેઠું છું !” ચપળા પથારીમાંથી હઠીને બોલી “હું તો બેઠાં બેઠાં ખાધશ, અને ઘરનું કામકાજ તો હવે જરાએ નહીંજ કરું ! તારે બેધએ તો મને મારી નાંખ !”

માતાએ મિબજ બોધ દીધો, અને તેણીએ તત્કાળ ચપળાને બે-ચાર થાપડો ચોદી કહાડી ! તેમ કરતાં તેણી બોલી “છેકજ ફાટી ગઈ છે !”

ચપળાએ મ્હોટો ભેંકડો મૂક્યો ! તેણીના પિતા મમતદાસ, જે નીચે સેવા પૂજામાં બેઠો હતો, તે પણ ત્યાં જોડી આવ્યો. જમનાએ તેને તમામ વાત સમજાવતાં કહ્યું “છોકરી તો સાસરે જવાનું ધ્વીવરામણું બતાવે છે. હવે એને સાસરેજ કહાડોની કે ઘરમાંથી પાપ ટળે !”

“હે !” મમતદાસ પણ ગુસ્સામાં આવી બોલ્યો “છોકરી ! તારે સાસરે જવું છે, કેમ ? પણ યાદ રાખજે કે, ઉપરથી પરમેશ્વર આવશે, તોપણ તારે સાસરે તો તને નહીંજ મોકલું !

ઐળખે છે આ તારા બાપને ? આ કોઈ રેંછપેંછ નથી, પણ મરદ બચ્ચો મમતદાસ જેનું નામ તે કહી પણ પોતાનો મમત નહોળ છેડે ! તું હજી મને બરાબર ઐળખતી નથી ! ”

“ તો મારાથી તમારા કે મારી માનાં કડવા શબ્દો તો નહીં સંભળાય ! ” ચપળાએ પિતા પ્રત્યે પણ જણાવ્યું “ સાસરાનો સૂકો ચેટલો સારો, પણ પીયેરના શીરાપૂરી ખોટાં ! ”

“ ઐહો ! જણે તુંજ સમજદારની પૂંછડી થઈ ગઈ ! ” કહીને મમતદાસે તેણીને હાથ પકડીને ખેંચવા માંડી, અને તે બોલ્યો “ ચાલ ઉઠ, અને કામકાજ કર ! ”

ચપળાએ મ્હોટેથી બરાડા પાડયા “ મારી નાંખીરેએએએ ! હાય હાય મરી ગઈ ! ”

આ સંભળીને વીમળા તથા શાંતિલાલ ત્યાં દોડી આવ્યાં, અને તેમણે પૂછપરછ કરી ચપળાને શાંત પાડી તથા મમતદાસ અને જમનાને પણ સમજાવી ત્યાંથી દૂર કીધાં. બાદ શાંતિલાલે તદ્દન ધીરે સ્વરે ચપળાને જણાવ્યું “ આટલા બધા દહાડા કહાડયા તો હવે થોડા દહાડાને માટે આવી પ્રજેતી શું કરે છે ? જ નીચે જ, અને કામકાજમાં વળગ. ધીરજ રાખ. સૌ સાહે થશે. ” કહીને તેણીને સમજાવીને નીચે મોકલી, અને પછી શાંતિલાલ તથા વીમળા પોતાને મકાને પાછાં પ્રયાં.

“ ભાવતું હતું તે વેદે ક્યું ! ” આવેળ અર્થ શાંતિલાલે ચપળાને માટે માની લઈ વિચાર્યું કે “ ચપળા હવે અકળાયલી છે, માટે હવે તો તેણી મારી સલાહ અટપટ માની જશે ! અચ્છો લાગ આવ્યો છે ! તેણીને જો પોતાનાં મા-બાપ સાથે હમણાં

અઠમઠ અરાવવાની કપટકળા મેં ખતાવી હોત તો હમણાંજ તેણી ઘરની બહાર નીકળી પડત ! પણ આ તક તેમ કરવાની નહોતી. તેમ છતાં પંચાતીનું પંજરણ ચાલ્યું છે, એ પણ ખડો મઝાહનો તાલ આમ્ને છે ! વળી એ પંજરણ હોલવાય તેમ પણ નથી. એ તો જો તેણીને સાસરે વિદાયે કરે તોજ હોલવાય; પરંતુ તેવો વખત આવે તેમ લાગતું નથી, અને તેથી પરમેશ્વર કરશે તો એ પૂતળીને પરણવાનો પ્રસંગ મનેજ મળશે ! રંગ તો એવોજ દેખાય છે ! પછી તો ભગવત કરે તે ખરું ! ” આમ તર્ક ખાંધી, તે કોર્ટના એક કારકુન સાથે વાતમાં પડ્યો.

અપળાએ મૂંગે મોંઢે આ પી લીધી, અને પોતાની માતાને સહજસાજ કામ કરવા લાગી. મમનદાસ પરવારીને બહાર ગયા પછી જમનાએ પુત્રિને પાસે બેસાડીને પૂછ્યું : “ કેમ બેટા, તું આજે આવી ગાંડી કેમ થઈ ગઈ ? આજકાલ તારી અક્કલજ ગૂમ થયેલી મને લાગે છે ! મારી સાંઠુ તો તું ગમે તેમ બોલી, પણ તારા બાપની આમન્યા પણ તે નહીં રાખી ! આવી તારી અક્કલ ! ”

“ હવે તારે મને નિરાંતે બેસવા દેવી છે કે જીવતીજ મારી નાંખવી છે ? ” કહેતાંજ અપળા રડી પડી, અને તેણીનું હૃદય એટલું તો ઉલ્લસાઈ આવ્યું કે, તેણીની આંખોમાંથી ઘોર ઘોર જવડાં આંસુ પડ્યાં ! આ જોઈ જમનાએ તેણીને સમજાવી પટાવીને છાતી રાખી, અને વાતજ પડતી મૂકી. તેણી તરતજ રથોંથી ઉઠીને અનાજ વણવા બેઠી, અને અપળા દિવાનખાનામાં આવી ગઈ. તેણીનું મન અનહદ શોક-સંતાપમાં પડ્યું ! માતા-

પિતા તો હવે તેણીને ઠડવાં ઝેર જવાંજ મનાયાં, અને માતા
જોખનના જંગમાં તેણીનું મગજ ઝીંપલાવાને ઝગમગ રહ્યું !

ચક્ર ૬ ઠું.

દોહરો.

પુત્રિનો મહા રોગ જ, સમજી શ્યાણી માત;
મમતદાસ માને નહીં, મહા મૂર્ખ તે તાત !

હઠ કે શઠ ?

“ પ્રાણનાથ ! ” જમનાએ પોતાના પતિને એકાન્તમાં
જણાવ્યું. “ છોકરીને સાસરે મોકલવાને તમારી આંખો હજી
ઉઘડતી નથી, પણ છોકરીના શબ્દો તમે સાંભળ્યા કે ? ”

“ હા, સાંભળ્યા. તેનું શું છે ? ” મમતદાસ મિજાજમાંજ
ખોલ્યો “ સાસરે મોકલવાની શી જરૂર છે ? ”

“ ત્યારે શું અહીં રાખીને તેનું અથાણું ઠરવું છે ? ”
જમના વધારે ચીડવાઇને ખોલી “ છોકરી નહાતી ઘાતી થઇ-
મ્હોટી થઇ-વચમાં આવી-ચૂવાવસ્થાના રંગમાં પ્રવેશી, અને તો
પણ તેણીને સાસરે મોકલવી નહીં તો શું તેણીનો અવતાર ખાળી
નાંખવો છે ? આવડા મ્હોટા તમે થયા, અને તેમ છતાં તમને
પણ ફનીઆદારીનું જ્ઞાનજ નથી ! જરા વિચાર તો કરો ! ”

“ તેવો વિચાર કરવાની મને દરકાર નથી. હજી ઠંધું
છોકરી વૃદ્ધ નથી થઇ ગઇ. તારી તો સમજજ વાંધી છે ! ”

“ ત્યારે શું તેણી વૃદ્ધ થશે તે વખતે સાસરે મોકલશે ? ”

“એકદશ વીશ વર્ષની થાય તે પછી તે ખાખતનો વિચાર કરીશ—ત્યાં સુધી કંઈજ નહીં.”

“એટલે ! આવીજ તમારી અકલમાં અવળાઈ ભરાઈ ગઈ છે તો ! તમારી વાત કોઈ સાંભળશે તો ખરાબ લાગશે.”

“ખરાબ શાનું લાગવાનું છે ? પેલા સુધારા વાળાઓ પોતાની પુત્રિઓને વીશ—ત્રીશ વર્ષ સુધી કુંવારી નથી રાખતાં શું ? અને ખારસીઓમાં તો તેથી પણ વધારે કુંવારિકાઓ છે.”

“તે બધાનો દાખલો દરશાવો છો તેના કરતાં તમારો પોતાનોજ દાખલો લોની !” જમનાએ આપ વીતિ-સ્વાનુંભવની વાતનું સ્મરણ કરાવતાં જણાવ્યું “મારી વય પૂરાં તેર વર્ષની પણ થઈ નહોતી, અને વળી તેટલામાં તો તમે મારાં મા-આપને ત્યાં આવીને ધુંવાયુંવા કરતા હતા, અને મારી મા પાસે રોપ મારતાં તે બિચારીને દમ દેતાં હતા કે ‘તમારી છોકરીને હવે સીધી રીતે મોકલવી છે કે તેણીનો હાથ પકડીને ઘસડી લઈ જઈ ? તેમ પણ નહીં બનશે તો હું બીજી ખાયડી કરીશ જો !’ આ તમારી પોતાનીજ વાત કેમ તમે ભૂલી જાઓ છો ? ‘આપકી લાપસી, ઓર પરાઈ કુસ્કી’ એવા વાત તમારી પાસે તો છે !”

મમતદાસ હવે હસી પડ્યો, અને બોલ્યો “મારી વાત ભૂલી હતી. હું તો તેટલી સત્તા ધરાવતો હતો.”

“તો શું ચપજાનો વર કાચો-પોચો છે કે ? તે સત્તા ધરાવતો નથી, એમ તમે માનો છો ? તે પણ તમારીજ માફક આપણે ત્યાં આવીને તમને, અને મને દમ લીડાવે તો તમે તેને શું કરી શકો ?”

“હું શું કરી શકું?” મમતદાસે જુસ્સામાં જણાવ્યું.
 “અરે! તે આવે, અને ઘરમાં પ્રવેશ કરે, તે પહેલાં તો હું
 તેને ઓટલાપરથીજ ધક્કો મારીને ગજડાવી પાડું! તું મને
 ઓળખે છે કે? મારા જીવો કડક મગજનો બીજો કોઇજ નહો
 હોય, એમ ખૂબ ખાત્રિથી માની રાખજે!”

“તેમાં શોભા શું? લોકો તમારોજ વાંક કહાડી તમનેજ
 થૂંકશે!”

“લોકોની તો હું દરકારજ રાખતો નથી, અને તેમની
 દરકાર રાખું તો દુનીઆમાં રહેવાય પણ નહો! હું તો મારા
 મનમાં આવે તેજ કરું; કેમકે મારી મરજીનો મુખત્યાર હું છું.”

“પણ તમને બીજી કંઈ ખબર છે કે? છોકરીઓ મ્હોટી
 થવા છતાં તેણીઓને જે સંસારમુખ મળતું નથી તો તેમાંથી
 કેવાં વિપરિત પરિણામો આવે છે તે જાણો છો?” કહી જમનાએ
 અનેલા અનાવોના દાખલા આપતાં દરશાવ્યું. “જૂઓ! પેલો
 ગંગાની સાળ વર્ષની છોકરી કોઈ કણબીની સાથે નીકળી ગઈ!”

“કારણ કે તેણી પ્રથમથીજ ભટકતી થઈ ગઈ હતી, અને
 તેણીનાપર અંકુષજ નહોતો.”

“અને પેલા મહત્તલાલની વીશ વર્ષની છોકરી ક્યાં ભાગી
 ગઈ છે તેનો તો પત્તો પણ મળતો નથી!”

“તેમાં પણ મહત્તલાલનો કશું છે; કેમકે તે પોતાની
 છોકરીને અમે ત્યાં રખડવા દેતો હતો, અને તેણી મદિરે દરશન
 કરવાને બહાને પ્રજ્ઞાતે, તેમજ સાંજે, અને રાત્રિ પણ બહાર
 ભટકવા નીકળતી હતી!”

“વળી પેલા ગબ્બર શેઠની છોકરી તો પોતાનાજ એક નોકરને લઇને નહાશી ગઇ છે !”

“એ તો ‘ મ્હોટાનાં ઘર, અને ભૂતના દર ’ જેવુંજ બન્યું છે. છોકરીને માટે ઘર જમાઇ બેસે, અને જમાઈ બાપડો પરણ્યા પછી થોડાજ દહાડા સાસરામાં રહી આખરે અપમાન નહીં સહન કરવાને લીધે આલ્યો ગયો ! એટલે શેઠની છોકરીને પણ પગ આવ્યા ! તેમાં શી નવાઈની વાત ? એ તો બને !”

“પણ આપણી છોકરી તેવો અવજો રસ્તો લે તો તમારે ને મારે ઝેરજ ખાવું પડેની ?”

“મારો અંકુષ તેણીનાપર કેવો છે ? તેણી બે જરા પણ વાંકી ચાલે તો તેજ વખતે તેના કટકા કરી નાંખું ! છોકરી પણ જાણે છે તો કે ‘મારો ખાપ વાઘ જેવો છે !’ અને તેથીજ તે ખડીને ચાલે છે !”

“તો પણ ધીમે ધીમે ‘નખમાંથી પગ’ નીકળે, એ પણ ખાસ માની રાખજે ! જૂઓની, સાસરે જવાને માટે તમારી અને મારી મરિયાદા મૂકીને પણ હવે તે ખુલ્લી રીતે બોલી કેની ? એ એમ છે કે ‘ખાસ ન જૂએ ધોળીઘાટ, અને કામને જૂએ જાત ફૂજાત !’ વયમાં આવેલાં છોકરાં ભાગ્યે કોઇકજ સીધાં રહે, માટે મમત મૂકો, અને છોકરીને સાસરે વળાવો.”

“વળી એની એજ વાત !” મમતદાસ મિબજમાં ખોલ્યો તને સાફ કહું છું કે, તારે એ વિષેની વાતજ મારી પાસે કરવી નહીં. તારી સલાહની મારે જરૂર નથી. તારાં કરતાં મારામાં વધારેજ અકલ છે, સમજ ?”

“અકલ હોય તો છોકરીનો અવતાર ધૂળ કરવા જેવું કરોજ નહીં. અકલ અધારે વેચાઈ છે ત્યારેજ તો !”

“કેમ ! બોલતાં બહેકી કે ? વધારે જીલ ચલાવશેની તો તારાજ હાડકાં પહેલાં તો રંગાઈ જશે ! અખરદાર જે આજ પછી એ વિષે એક શબ્દ પણ મારી પાસે બોલી તો યાદ રાખજે કે તારાં હાડકાંનો ચૂરો થશે !”

“હીક ! મારે શું ? તમારે પાલવે તેમ કરો !” આમ છણુકો કરીને જમના તેની પાસેથી ખસી ગઈ.

પણ મમતદાસના મગજપર, સ્વપત્નિની સૂચનાની કિંચિત પણ અસર થઈ નહીં, એજ સાર હમણાં તો નીકળ્યો, તો પણ વળી પાછેક કલાક પછી તેણેજ પોતાની પાસે જમનાને બોલાવીને કહ્યું “જે ! તારી વાત કંઈ હું બોટી માનતો નથી, પરંતુ હમણાં વાત મમતે ચઢી છે, અને હમણાંજ એ છોકરીને સાસરે મોકલું તો માફ નાક કપાઈ જાયની ? તેણીનો સસરો તિસ્મારખાં છે, અને હવે તો તે ઠાગળ પણ લખતો નથી ! ત્યારે શું વગર બોલાવે મારી મૂંડી નીચી કરીને છોકરીને તેને ત્યાં વિદાયે કઈ ? તું પોતે માફ નાક કપાવવા રાજી હોય, અને તેવીજ સલાહ આપતી હોય તો તેમ કઈ ?”

“તેમ તો મારાથી પણ કેમ કહેવાય ?” જમના પણ શાંતતા પામીને બોલી “બાકી એટલુંજ કે હવે જે બહેવાઈનો પત્ર આવે, અને તેમાં જે ચપળાને વિદાયે કરવાનું લખે તો હવે તમારો મમત ચલાવતાં નહીં, એજ માફ તમને કહેવું છે.”

“તે તારી વાત મારો મગજમાં ઉતરી, અને હું તેમજ

કરીશ. ” મમતદાસે તેણીને હમણાં તો સમજાવી દીધી, અને પોતે ઘર ખર્ચેના હિસાબ લખવા બેસી ગયા—જે કે તેના મગજમાં જે મમત હતો તે કંઈ કમી થયોજ નહોતો ! એ તો હમણાં માત્ર જમનાને ઠંડી પાડી દીધી !

ચક્ર ૭ મું.

દાહરે.

શાંતિલાલે પ્રપંચમાં, વિસ્તારી કહી વાત;
અપળા પીગળી પલકમાં, આખર અપળા જાત !

નાદાનીનો નમુનો !

અપળા તો રાતી પીળી થઈ રહી હતી ! પોતાના પિતા સાથે તેણીને કડવાશ થયાં પછી, અને વીમળા તથા શાંતિલાલે તેણીને સમજાવીને ગમે તેટલી શાંત રાખ્યા છતાં, તેણીનું ચિત્ત ચોર્યા-સીના ચક્રપરજ અઢ્યું હતું, અને તે માત્ર કામાગ્નિના નીકળેલા તેના અંગમાં ભજુકતા ભડકા શિવાય અન્ય તો નહોતુંજ ! તેણી ગમે તે પ્રકારે પણ પોતાના પતિના પ્રસંગમાં જવાને તૈયારી રહી હતી, અને તેથીજ તેણી પોતાના દિવાનખાનાની ખારીમાંથી ઇશારત કરીને શાંતિલાલને વારંવાર પૂછ્યા કરતી હતી કે “ કેમ, કંઈ પત્ર આવ્યો ? ” આના ઉત્તરમાં શાંતિલાલ પણ હાથની ઇશારતથી નન્નોજ વારતો હતો. આરેક દિવસ આવો નાટક ચાલ્યા કીધા.

પ્રાંચમે દિવસે શાંતિલાલને, કંઈક તહેવાર હોવાથી કોટ

બંધ રહેવાને લીધે કોર્ટમાં જવું નહોતું, માટે તે દિવસ સુગમ ધારી ચપળાને પોતાને ત્યાં બોલાવવાનો ઠરાવ રાખ્યો, અને તેણીને પેલો પત્ર-બનાવટી-તૈયાર કરેલો પત્ર ટેબલના ખાનામાં ખરાબર ગોઠવી મૂક્યો. ટપાલનો સીપાઇ આવી ગયાં પછી શાંતિલાલે ઇશારત કરીને ચપળાને પોતાને ત્યાં આવવાને કહ્યું, અને તેણી પણ ઉત્સાહ ભરે તેને ત્યાં દોડી ગઈ; જતાંની સાથેજ તેણીએ પૂછ્યું કેમ, કંઈ કાગળ આવ્યો છે કે ?

“હા.” શાંતિલાલે કહ્યું “માટે તો તને મેં બોલાવી છે.”

“કાગળ કયાં છે ?”

“આ રહ્યો.” તે પત્ર ટેબલના ખાનામાંથી કહાડીને તેણીને આપ્યો, અને તેણી તે વાંચવા બેઠી. વાંચતાંની સાથેજ તેણીની આંખોમાંથી આસુ પડવા માંડ્યાં, અને અત્યંત નિરાશ થઈ તેણીએ પોતાનું માથું ખુરસીની પીઠ પાછળ નાંખી દીધું ! તેણીને એવો તો વહેમજ ગયો નહીં કે, તે પત્ર બનાવટી હતો; કેમકે પોતાના પતિના હસ્તાક્ષર તેણીએ કદી પણ જોયેલા નહોં હોવાથી તેણી તે આજખી પણ કયાંથી શકે ? તેથીજ તે પત્ર પોતાના પતિની તરફનોજ હોય, એવીજ અસર તેણીના મનપર અચળ થઈ રહી !

તે પત્રમાં શું લખ્યું હતું, તે જણવાને વાંચનારનું મન પણ તલપાપડ બન્યું હશે, માટે તે પત્ર પ્રગટ કરવાની જરૂર છે. તે પત્ર આ પ્રમાણે હતો:—

“પરમ સ્નેહી ભાઈ શ્રી શાંતિલાલભાઈની સેવામાં-વિ. વિ. હા.મારો સ્નેહયુક્ત પત્ર મને મળ્યો છે. વાંચી વિગત જણી. મારી

વાધકની ખાખતમાં તમે જ લખ્યું છે, તેના ખુલાસા તમને દૂકમાં ઐટલોજ કરવાનો કે, તેણી હવે મારી પત્નિ નથી, અને હું તેણીનો પતિ નથી, એમ તેણીને કહી દેજો. તેણીને પાલવે તેમ તે લલે કરે, અને મને પાલવશે તેમ હું કરવાને સુખત્યાર છું. આટલું જણાવવાની સાથે તમને પણ લખવાનું યોગ્ય ધાઈ છું કે, તમે પણ એ વિષે પુનઃ કંઈજ લખશોજ નહીં. તમારી અને મારી વચ્ચેનો સ્નેહ સંબંધ તેણીના વડેજ છે, એમ માનશો નહીં, પરંતુ તેણીને ખાનૂપર નાંખી માત્ર આપણોજ મિત્રભાવ કાયમ રાખવાને મારી વિનંતિ છે.

લી૦ સ્નેહાધિન—મોતીલાલ. ”

“ ચપળા ! નિરાશ ના થા, દુનીઆમાં એવાજ રંગો ખને છે, માટે તારે નાખુશ થવાની જરૂર નથી. ” શાંતિલાલે તેણીને આશ્વાસન આપતાં તદખીરથી જણાવ્યું “ તારા પતિને તારી ગરજ નથી, અને તે તને આવો પત્ર લખે છે તો તું શું તેના વગર જીવે મરે છે, અથવા તને પણ અન્ય પતિ નહીંજ મળે કે ? તારા જીવી રૂપવંતિ રંભા સંગે લગ્ન કરવાને કયો યુવાન ના પાડશે ? તે નહીં તો તેના લાઇ ખીજ ઘણા છે. ”

“ પણ લગ્ન થયાં છે તે રદ થઇ શકે ? આપણાં વણિકોમાં એવું ખને ખરું ? ”

“ ખને તો નહીંજ, પણ તારા વરને તે ખનાવવું છે તેક તેમાં તું શું કરશે ? ”

“ હું તેને ખારણે જઈને બેસીશ. ”

“ ઐટલો ! તું પરાણે ખીત કરવા માંગે છે, એમજ કેની ? ”

“ અલખત. શા માટે નહીં કરે ? પરણેલા પતિનો હાથ બ્રહ્મીને રસ્તા વચ્ચે ઉભો રાખવાનો મને હક્ક છે. અરે ! ભર બખ્તરમાં તેને ગળે વળગી પડીશ તો ! ”

“ તારી મ્હોટી ભૂલ છે. એ તો જખેરજસ્તીનો સોજો ગણાય, અને એવી પરાણે પ્રીત કરવામાં તને સુખ શું મળે ? એ તો આખરે ઘેડ ફેળેતાજ ! ”

“ ત્યારે મારે બીજું શું કરવું ? ”

“ તે બીજી ખાયડી કરશે તેમ તું બીજી પુરૂષ કરજે, એજ વળી કરવું. ”

“ અને ન્યાત વાળા તેમ કરવા દેશે ? તેઓ વળી કંઈ વાંધો નહીં ઉઠાવે ? ”

“ ન્યાતની હરકાર રાખવાનીજ નહીં. ન્યાતથી બ્રહ્મીવાનો વખત તો વહી ગયો, અને હવે તો સુધારાનો સૂસવાટ સડસડાટ ચાલ્યો છે, માટે ન્યાત ગઈ જહાનમની ખાડીમાં. ”

“ ન્યાતની ગરજ નહીં રાખું તો થાય. ” અપળા જરા વિચાર કરીને મગજ ફેરવતાં બોલી “ તો ભલે તમારી સલાહ કબૂલ છે; પણ તમે કોઈ મારા યોગ્ય પુરૂષ લગ્ન માટે શોધી આપશો ત્યારેની ! ”

“ ઘણાએ તૈયાર છે. તને બે વાંધો નહીં હોય તો હું પોતે તારી સાથે લગ્ન કરીશ. ”

“ એ શું બોલો છો ! ” અપળા અમકીને બોલી “ આપણા સંબંધ લાઘ-ખડેનનો, અને તેમાંથી પતિ-પતિનનો સંબંધ સંધાય ખરો કે ? ”

“ ઓ યસ. કંઈજ વાંધો નહીં. હમણાં સુધી ભાઈ-બહેન જવાં મ્હોટેથી વાતો કરવામાં મનાયાં, પણ આપણે પરણ્યાં એટલે પતિ-પતિન તરીકે મનાઈશું. ”

“ પણ તમારી ને મારી જ્ઞાતિ જૂદી છે, તેનો કંઈ વિચાર ? ”

“ જ્ઞાતિ જૂદી છે, પણ આપણી વચ્ચે રોટી વ્યવહાર છેજ કેની ? ”

“ તેમ છતાં તમારી જ્ઞાતિ તમને હેરાન કરશેની ? ”

“ જ્ઞાતિની દરકાર નહીં રાખવાની સલાહ હું તને આપું છું તો પછી હું પોતે પણ મારી જ્ઞાતિની દરકાર રાખું ખરો કે ? જ્ઞાતિને તો હું ગળવામાં નાંખી દઈશ. ”

“ ત્યારે તો ખરું. ” અપળાએ ચોક્કસ ઉત્તર આપતાં પહેલાં અનેક પ્રકારનો વિચાર પહોંચાડવા માંડ્યો, અને આખરે ઉશ્કેરાઈને તેણી બોલી “ ઠીક છે તો તેમ કરીશ; પણ મારાં માતા-પિતાની પીડા છેની ! તેઓ આ વાત સાંભળતાંજ ભડકી ક્રોધે, અને મારાં લોગ ફરી વળશે ! ”

“ જેમ ન્યાતની દરકાર નહીં રાખવી તેમ મા-બાપની પણ શા માટે દરકાર રાખવી ? ”

“ ત્યારે તો ખરાખર. પછી કંઈ વાંધો નહીં. ”

“ તો હવે તું ચોક્કસ કબૂલાત આપે છે, અને મારી સાથે તું લગ્ન કરશેજ, એવીજ આશા હું રાખું કે ? ”

“ હાલ તરત તો એવીજ આશા રાખજો, અને ચોક્કસ કબૂલાત એક-બે દિવસ પછી હું આપીશ. ”

“ કેમ વાઈ ? હજી કંઈ તારા મનમાં બસવસો છે ? ”

ખીજ કોઈની સલાહ તારે લેવી છે ?”

“ તેવું કશું નથી, પરંતુ વિશેષ વિચાર કરીને કામ કરવું જોગ્ય ગણાય. ”

“ વિશેષ વિચાર કોની સાથે તારે કરવાનો છે ? તારા મન સાથે કે ખીજ કોઈ સાથે ? ”

“ મારા મન સાથેજ. ”

“ તારું મન તો તારી સાથેજ હાઝર છે, અને તેની સાથે તું હમણાં પણ વિચાર કરી શકે છે. ”

“ હા. તે તમારું કહેવું ખરું છે, પણ—”

“ એ પણ—પણ નહીં જોઈએ. બસ, તું હા કહી દે. આપણી જોડી જગતમાં જશવંત જણાશે. ”

“ એમ ! ચોક્કસ ? ”

“ બરાબર ચોક્કસ ! આપણે ખૂબ પ્રેમ પંથના પક્ષા પુખ્ત બની પ્રેમ વાડીમાં આનંદે મહાલીશું. ”

“ ત્યારે તો હું તમને પરણીશ, એ પણ ચોક્કસ છે. ”

એટલામાંજ ચપળાની માતાએ તેણીને બૂમ પાડી બોલાવ્યાથી તેણી “ હવે તો આવતી કાલે મળીશ. ” કહીને પોતાને મકાને દોડી ગઈ, અને શાંતિલાલ આશાવંત વિચાર કરતો બેઠો.

ચક્ર ૮ મું.

હાહરે.

અપળા ચરકી ચડપમાં, પલકમાંજ પલટાઈ;
નેક ટેક જે એક તે, નીતિ એક મનાઈ.

આશા ગેપ !

અપળાને રાજી રાખવાને તેણીની માતા જમના તથા પિતા
અમતદાસ વિશેષ આગ્રહી થયાં, અને તેણીને સાસરાનું સ્મરણ
ચાલજ નહીં તેને માટે તેમણે અપળાને આમ તેમ મેળા-તમાસા-
નાટકો ખતાવવાના રસ્તા લીધા. આજે પણ શનિવાર હોવાથી
તેઓ સ્વપુત્રિને નાટક જોવાને લઈ ગયાં. અગર જો નાટક
જોવા જવાને અપળાનો જીવ જરા કચવાયો હતો; કેમકે તેણીને
એવું લાગ્યું કે “જો નાટકમાં જઈને વળી પતિ-પત્નિના પ્રેમ
ચંદની વાતો સાંભળીશ તો વળી મારા મનમાં પણ પતિ સમા
જમની ચટપટી થઇ આવતાં વળી મારો જીવ તળે-હિપર થઇ
જશે !” આવો સંતાપ થવા છતાં પણ નાટક જોવાની હોંસ તો
અરીજ ! તેથી તેણી તે જોવાને ગઇ પણ અરીજ ! તેમાં એક
હેખાવ એક પતિવ્રતા યુવતિ, અને એક કામાન્ધ નૃપતિ વચ્ચેના
સંવાદનો તેણીએ જોયો તથા સંભળ્યો. તેમાં તે નૃપતિએ તે
પતિવ્રતાનો પ્રેમ પામવાને તેણીનાપર ખલાતકાર કરવાની પણ
પ્રેરવી કરી ! તેજ પ્રસંગે તે પવિત્ર પતિવ્રતાના મૂખમાંથી એટ-
લાંજ વચનો નિકળ્યાં કે “ઓ ! અધમ રાજ ! ઓ ! રજપૂત
નામને નામોશીમાં નાંખનાર નૃપતિ ! તું ખલાતકાર માટે તલપ્યો

છે, પણ યાદ રાખજે કે, મારાં પવિત્ર પતિવ્રતપણાનો પ્રકાશ તારી નીચ મનોવૃત્તિને અધઠારમાં મૂકી, મારા જેવી સતીની સાહ્યતામાં શ્રી હરિ પોતેજ પધારી, તું તારી આશામાં અટવાઈ, અટકાઈ, જખ મારતો પાછો પડશે ! ઐ દુષ્ટ ! તું તારેજ હાથે તારું ખૂંડે કરવા નીકળ્યો છે ! ઐ કામાન્ધ કીડા ! ચેત ! આ પતિવ્રત્તાને છોડવા જતાં છૂંદાઈ-ખૂંદાઈ જશે ! મરશેરે મરશે ! ”

આવાં વચનો તે નિર્મળ નારીના મૂખમાંથી નિકળતાંજ તેણીની સાહ્યતામાં તેજ ક્ષણે શ્રી ભગવાન વિમાનમાં બિરાજમાન થયલા પધાર્યાં, અને તેજ ક્ષણે તે ભૂંડો ભૂપતિ જમીનપર ગગડી પડ્યો ! સતીને તે સ્થળેથી પલાયન થવાનો શુભ પ્રસંગ ભગવાને બક્ષ્યો ! તેણી ત્યાંથી ચાલી ગઈ ! ભગવાન અદ્ભુત થયા ! રાજા ઉઠીને આક્રંદ કરતો નિર્માલ્ય જેવો ખની પોતાના મહેલમાં ભરાઈ ગયો ! આ દેખાવ-આ નાટ્ય પ્રયોગ નિહાળતાંજ અપળાના મગજ પર વળી બૂહીજ અસર થઈ, અને તેણીએ પોતાના મનમાં એટલુંજ નિર્માણ કર્યું કે “ જમે તેમ થાય, તો પણ પરણેલા પતિ શિવાય અન્ય પુરુષને પતિ તરીકે નહીંજ શુદ્ધ કરવો, તેમાંજ અંતે શ્રી હરિ મને પણ સાહ્ય થશે, એજ ચોક્કસ છે. ” આટલું દૃઢ કરી તેણી નાટકની સમાપ્તિ થતાં સુધી તેજ વિચારમાં રહી, અને સ્વશુદ્ધે ગયાં પછી વળી તેણી પોતાના બિછાનામાં સૂતી, અને માત્ર એટલોજ વિચાર કરવા લાગી કે “ નાટકમાંથી જેમ અનીતિનો રંગ લાગે છે, તેમજ નીતિનો રંગ પણ લાગે છે, અને આજનો નાટ્ય પ્રયોગ જોતાંજ મને તો એમજ મનાયું છે કે, પતિની પ્રીતિ શિવાય સર્વ મિથ્યા છે. મરણોત્તરનો પ્રેમ એજ પવિત્ર પ્રેમ છે, અને તેનેજ સીર સાટે

માનવામાં મેળ છે, મજાહ છે અને માંગિલકતા પણ છે. શાંતિ-
લાલની ઘાનત મારા પ્રત્યે બહુ થઈ છે, અને તેના સમજાવ્યા-
થીજ મારી મતિ પણ તેના પ્રત્યે થોડી બહુ થઈ હતી ખરી,
પણ હવે તો તેને હું તરછોડીજ કહાડીશ, અને તેને સાફ સંભ-
ળાવી દઇશ કે 'તું મારો ભાઈ, અને હું તારી ખહેન-ખંને
ભાઈ ખહેન વચ્ચે લગ્ન ગાંઠ બંધાયજ નહીં; માટે હવે પછી
તારે એ વાતજ વદવી નહીં' આમ બુદ્ધિ બખડાવીને કહેવામાં
મને શરમ પણ શાની હોય? નાટકમાં એક માનવ ત મહારાજ
જેવા મહાન પુરુષને તરછોડી કહાડતાં એક પતિવ્રતા નારી જશ
પણ શરમાઈ નહીં કે ખંચાઈ નહીં તો શાંતિલાલ જેવા
સાધારણ માણસને તરછોડવામાં મારે પણ શા માટે ખંચાવું
જોઈએ? જરા પણ નહીં." આમ વિચાર કરતાં તેણી વળી
કપાળ પર હાથ ફેરવતાં બોલી "પણ હવે મારા પતિને મેળ-
વવાનો પ્રયાસ તો કરવોજ જોઈએ, પરંતુ તે પ્રયાસ કેવે પ્રકારે
કરવો, અને મારા પ્રાણપ્રિય પરણેતરની સુલાકાત કેવી રીતે
મેળવવી તેને માટેજ માફ મન તલપી રહ્યું છે. શાંતિલાલ તો
હવે મને સીધી સલાહ આપવાનો નથી, તેમજ એવો કોઈ
અન્ય વિદ્વાસુ સલાહકાર પણ મારા સમાગમમાં નથી કે તેની
સલાહ મેળવું. હવે તો મારી મનોવૃત્તિ, એજ મારી સલાહની
આપનાર સખી! માટે ઓ! મન, તું મને જમ દોરવશે તેમજ
હું તો દોરવાઈશ." આમ મનન કરતાં તેણીની આંખોમાં લહેર
આવવા માંડી, અને તેણી નિદ્રામાં પડી.

પ્રભાતમાં પાંચ વાગતાં સંમય થતાંજ તેણીને તરેહવાર
સ્વપ્ન આવતાં તેણી એકદમ જાગી ઉઠી, અને અંખડીને પથારી-

માજ ખેડી થઇ ગઇ. અંગવચ્છેનું ઢેકાણું નહીં, તેમજ માથાનાં
 ઢેકા નિદ્રામાં વિખેરાઇ ગયલાં, અને હાથમાં આલોટતાં ચોળીનાં
 ખટન પણ તૂટી પડેલાં ! આવી સ્થિતિમાં તેણીને સ્વપ્નું પણ
 એવુંજ આવેલું કે “ શાંતિલાલ સાથે લગ્ન થયાં, અને તેના
 સમયગૃહમાં તેણી શાંતિલાલ સંગેજ જાણે વિલાસમાં મસ્તૂલ
 થઇ ગઇ છે ! ” આ સ્વપ્નાએજ તેણીને તત્કાળ ચમકાવીને
 જાગૃત બનાવી, અને જાગૃતાવસ્થામાં આવતાંજ તેણી નિઃશ્વાસ
 નાંખતાં બોલી “ શું આ પ્રભાતનું સ્વપ્નું સત્યજ કરશે ? શું
 શાંતિલાલ સાથેજ મારાં લગ્ન થશે ? શું તેના જવા બાધનેજ
 આ ખડેન પરણશે ? ” આમ સંતાપ કરતી તેણી જરા ગરમ
 બની બોલી ઉઠી “ ઉપરથી પરમેશ્વર આવીને મને કહેશે, તો
 પણ એવું તો મારાથી કદી પણ નહીં બને ને નહીંજ બને !
 એવા સ્વપ્નાને તો હું મારા મગજમાં જરા પણ સ્થાન આપ-
 નારજ નથી, અને એ શાંતિલાલને હવે ચોખ્ખું ચટ સંભળાવી
 હીધાં વિના મને શાંતિ પણ વળનાર નથી. ” આમ બોલતાં
 તેણી વળી બિછાનામાં પડી, અને ઘેરાયલી આંખોથી વળી
 નિદ્રામાં પડી, અને વળી ફરીને એજ બાજતનું, તો પણ
 આગલા સ્વપ્નાથી હલકુંજ સ્વપ્નું આવ્યું કે “ શાંતિલાલનો
 વિશ્વાસ કરશે તો પસ્તાશે ! ” આટલા સ્વપ્નવત શબ્દોથી વળી
 તે જાગૃત બની ગઇ, અને પ્રભાતના સાડાછનો સમય થતાં
 તેણી આનંદમાં ઉઠીને વળી વિચાર કરવા લાગી કે “ હવે
 સમજાયું ! સ્વપ્નની વાતપર આધાર રાખવોજ નકામે છેઃ કેમકે
 સ્વપ્નનો રંગ તો માત્ર દિવસના થતા વિચારોના પ્રતિબિંબ

સમાન છે, માટે એવી જાળનાપર આમ કે તેમ આધારજ રાખવો નહીં, પણ મનને જે થોડું, સન્માર્ગ સચક અને સત્ય મનાય તેજ કરવું, અને તેજ પાર પાડવા પ્રત્યે મમત રાખવો.” આમ નિર્માણ કરી તેણી શાંતતામાં નીચે ઉતરી ઝોટલાપર દાતણ કરવા મંડી. સામેથી શાંતિલાલે પોતાની ખારીમાંથી તેણીના સન્મુખ બેઠા ખોખારવા માંડ્યું, તેણીની નજર પોતાની નજર સામે લગાડવાને અનેક ચેનચાળા ચલાવી તરેહવાર ‘સીગનલો’ આપવા માંડી, પરંતુ અપળાએ તેની સામે જરા પણ નહીં બે. તેણી તો એર તેની સામું “થૂ” કરીને થૂંકવા મંડી ! આથી શાંતિલાલ પણ વિચિત્ર વહેમમાં પડી ગયો; અને અપળા સપાટાર્ધ દાતણ કરી ચડપમાં પોતાના ઘરમાં ચાલી ગયો.

ચક્ર ૯ મું.

હાહરો.

અપળા શાંતિલાલને, મળી કરે છે વાત;

શાંતિલાલે શરમાં, સંભળાવ્યો ઉત્પાત !

“ એક ધાના બે કટકા ! ”

અપળા વિચાર કરવા લાગી કે “ શાંતિલાલને હવે ખુલ્લું કહી દેવું જ સાચું છે; કેમકે તેમ નહીં કરીશ તો તે દરરોજ ખારી તરફ બેઠા મને બોલાવવાને અનેક રીતે ચાળા ચસ્કા ચલાવ્યાજ કરશે. ” આમ વિચાર કરીને તેણી અવકાશને વખતે તેની પાસે ગયો. તેણીને બેતાંજ શાંતિલાલે મોં મલકાવતાં જણાવ્યું

“ કેમ શેઠાણી સાહેબ, તમે તો કંઈ થયું મોંઘા થઈ ગયા છો ? તે દિવસે વચન આપીને ગયા તે છેક આજે આવ્યા ! તમને ખોલાવવાને મેં પ્રભાતમાંજ અનેક ઇશારતો કરી, પણ તમે તો મારી ઇશારતના ઉત્તરમાં મારી સામું થૂંક્યા ! કેમ ખરું કેની ? ”

“ હા. થૂંકી તો ખરી, અને હજી પણ તમારી એવી પાપી ઇશારતની સામું હું તો થૂંકીશજ. ખોલો ! હજી કંઈ પૂછવું છે ? ”

“ હે ! ” શાંતિલાલ સડક થઈ ગયો ! તેણે ખાજી બદલાયલી માની લેતાં વળી પૂછ્યું “ કેમ વાર ? તમારું મન વળી કંઈ ચક્રપર ચઢ્યું છે કે ? વળી મગજનું કાતરિયું ગેપ થઈ ગયું, અને આપણા કરાવને ઘોળી પીવા ધાર્યો છે ? તમે એકવચની છો કે બેવચની ? તમારી બુદ્ધિ સવળી છે કે અવળી ? ”

“ અવળી હતી, પણ હવે તો તદ્દન સવળીજ થઈ છે. ”

“ સવળી થઈ હોય તો તમારા વચનને આમ એખ લગાડોજ નહીં. તમે તમારી કબૂલાતને કલંક લગાડો છો ! ”

“ કબૂલાત કરતાં મારી નીતિની કિમ્મત અધિક છે. ”

“ નીતિની કિમ્મત છે તો પછી મારી સાથે તમારાં લગ્ન થયાં પછી નીતિનો નિયમ જળવાશે, અને તમારી નીતિની કિમ્મત પણ જળવાશેજ. ”

“ નીતિની કિમ્મત નાબૂદ થશે, અને અનીતિની કિમ્મત અંકાશે ! આમ કહો તોજ ન્યાય કરેલો કહેવાય. ”

“ એટલે ! કંઈ કારણ ? ”

“ કારણ એજ કે મારા પરણેલા પતિને પડતો મૂકીને તમારા જેવા પર પુરૂષ સાથે—અરે ! તમારા જેવા એક મારા

પાડોસી બાઈ સાથે લગ્ન કરે તો તે અનીતિજ ગણાય ! હવે ન્યાય નિયમનો સાર સમજ્યા કે ? ”

“ અપણા ! આ તારા ચબ્દો આશા ભંગ કરનારા છે ! ”

“ તમારી આશા ભંગ કરનારા ખરા, પણ મારી તો નહીંજ..”

“ કેમ વાર ? તેં મારી સાથે લગ્ન કરવાની આશા રાખી નહોતી ? ”

“ ના બાઈ-કદી નહીં. ”

“ ત્યારે તેં મારી સાથે લગ્ન કરવાનું નક્કી કરેલું, એ શું ખોટું કે ? ”

“ ખોટુંજ. ”

“ તું શું એમ કહે છે કે તેં મને વચન નથી આપ્યું ? ”

“ વચન આપેલું તે માત્ર સ્વમ સમાનજ સમજવાનું. ”

“ તે સમયે તું શું સ્વમવત હતી ? તું તો જગૃતજ હતી. ”

“ જગૃત ખરી, પણ મગજની નિર્જળતા, આત્માની અનિયમતા, અને મનની મલીનતાને લીધે તે સમય સ્વમ સમાનજ સમજ લેવાનો. ”

“ આ અધી વધીલાતની વિધા કદાચ નિશાળમાં શીખી ? ”

“ તમારીજ નિશાળમાં ! તમારી કૃમતિએ મને સત્ય માર્ગ શીખવ્યો છે. ”

“ તારી જૂલ છે. તું મગજને શાંત રાખી હજી પણ વિચાર કર, અને તારા વચનને બદલે ના લગાડ. તું મારી સાથે લગ્ન કરીને સુખીજ થશે. ”

“ એવી અનિતિથી કેણુ સુખી થયાં છે કે તમો ને ”

સુખી થઈશું ? તમારી તો અકલ અંધારે વેચાઈ છે ! તમારી સાથે મારી અકલ પણ અંધારામાં આવી હતી, પણ મારાં સદ્ બાળ્યે મારી અકલ તો અંધારામાંથી અજવાળામાં પાછી આવી છે, અને હવે તમારી અકલ પણ અંધારામાંથી હિગરી અજવાળામાં આવે તો તમારું બાળ્ય પણ સુધરેલુંજ સમજાય. ”

શાંતિલાલનું મગજ કંઈક તપી આવતાંજ તેણે અપજાનો હાથ ઝાલી જુસ્સામાં જણાવ્યું. “ હવે બધી સિદ્ધાંત જવા દેની ! જાણી તારી સરાઈ ! તું ગમે તેમ છટકવા માંગશે, પણ તારાથી નહીં છટકાય, અને હું તને કદી પણ છોડનાર નથી. એ તો આપણાં લગ્ન થયેજ છૂટકો ! ”

“ અરે જવરે લગ્ન વાળા ! કદી આકાશ પાતાળ એક થઈ જાય, તો પણ એ વાત કદી પણ બનનાર નથી તો ! ”

“ પણ મારે તે બનાવવી છે, અને તે હું બનાવીશજ ! ”

“ ખાંડ ખાવ ખાંડ ! એમ કંઈ પારકાં ઘરના ખતપત્ર નહીં થઈ શકે ! ”

“ તું મને ઝાળજે છે કે ? હું કોણ છું તે તું જાણે છેની ? ”

“ હા. હું જાણું છું કે તમે એક વકીલના કારકુન છો, અને કદાચ તમે કોઈ હાકેમ હોવ તોયે તમે શું પરાયો માલ જખરજસ્તીથી લૂટી શકો કે ? આ કંઈ મૂગલાઈ નથી, પણ ઈંગ્લેન્ડ રાજ્ય છે. સમજ્યાની ? ”

“ એટલે તું તારા માથામાં ઘણો પવન ધરાવે છે, કેમ ? ”

“ નીતિનો પવન, નીતિનો નિશ્ચય અને નીતિનો નેક તો ધરાવું છુંજ. તમારી પ્રાંતે હું સારી સલાહ લેવા આવી તો તમે

મને અવળોજ રસ્તો ખતાવ્યો ! એ તો પેલી ઠહેવત છેની કે
‘આવી મળવા તો ખેસાડી દળવા !’ જેવી વાત ખની ! પણ
તેમ નહોંજ અને ! ફોગટ ફાંફાં મારવાનું મૂકી દો.”

“મૂકું તે કેમ ? આખરે માફ ધાર્યુંજ કરીશ, અને
તનેજ પરણીશ.”

“પરાણે પરણુશો ? ખહેનને ખાયડી ખનાવશો ? પર પ્રિયાને
સ્વપત્નિ કરશો ? કંઈ ખોલતાં શરમાતા પણ નથી ?”

“પરાણેજ પરણીશ ! ગમે તેમ કરીને પણ તનેજ પરણીશ.”

“જવા દો એ પતરાળ ! આ ભવમાં તો એ કદી
ખનનાર નથી.”

“મારે તે ખનાવવું છે. યાદ રાખજ કે તું મારા સકંજ-
માંથી છટકવા નહોંજ પામે ! હું પણ એક કાળો નાગ અને
ખાંડો સાપ છું !”

“એવા તમારા દમામથી ડરનારી હું નથી. એ રોપ
જવાજ દેજે !”

“એમ કે ! ઠીક છે ! હું પણ જોઈ લઇશ ! ખૂબ સંભાળજ !”

“જરે મૂવા લુચ્ચા ! તારા જેવા લકુંગાથી હું ખ્હીતી
નથી.” કહીને ચપળા ચડપમાં ત્યાંથી ઉતરીને ચાલી ગઇ.

સાંતિલાલ આશા ભંગ થવાથી અત્યંત સંતાપમાં પડી
ગયો, અને મનમાં અનેક તરેહના ઘાટ થડવા લાગ્યો.

ચક્ર ૧૦ મું.

દોહરો.

અપળાએ ચતૂરાધથી, ખરી જોઠવી ગાથ;
તેણીને સાલ્લક મળ્યો, વાંકાલાલનો હાથ.

સખળ સાલ્લતા.

ચંદ્રાર અપળાના મગજમાં મહા ક્રોધ વ્યાપ્યો. શાંતિલાલના સ્વાર્થિ સપાટાથી તેણી લેશ માત્ર પણ નહીં ઝડીતાં ઓર તેણીના મગજમાં રાગ દ્રેષ-શાંતિલાલ પ્રત્યે જાલમ ઝેર વ્યાપિ રહ્યું, અને “તે નીચ અવશ્ય ધર્મથી મારીપર ગમે તે પ્રકારની પીડા ઉત્પન્ન કરવાની કૌશિય કરશે તેમજ મારીપર અનેક અપવાદોની આપ્ત વર્તાવશે!” આમ ધારીને અપળાએ પોતાના પક્ષમાં કોઈ પણ બળવાનને રાખવાની ઇચ્છા કરી. તેના સંબંધમાં કેટલોક વિચાર કરીને તેણીએ, પોતાના મકાનથી ચાર-પાંચ ઘર મૂકીને રહેનાર વાંકાલાલ નામના એક વણિક વીરને મળવાનો વિચાર રાખ્યો. આ આ વણિક સુમારે પંચાવન વર્ષનો વયોવૃદ્ધ હતો, તેમજ તેનામાં ગમે તેટલાં કૂકર્મ ભરેલાં છતાં વળી દયાળુપણાંને ગૂણ પણ હતા. વળી તે ખાંડો સાપ જેવા પણ શહેરમાં ગણાતો હતો, અને એક હુચ્યા-લક્ષ્મી તરીકે સુરતીઓમાં તે પંકાયેલો હોવાથી તેનું નામ સાંભળતાંજ લોકો ઝડી જતાં હતાં. તે વાંકાલાલની જે સ્ત્રીઓ સ્વધામ પહોંચ્યાં પછી તે ત્રિજ પતિન પરણ્યો હતો, અને તેણીનું નામ તેણીનાં માતા-પિતાએ ગમે તે રાખ્યું હશે, પણ વાંકાલાલે તેણીને લાડકી તરીકે માનેલી હોવાથી

તેણીનું નામ વાંકાલાલે પણ તેવું જ લાડકું-મધુરી કરીને રાખ્યું હતું. તેની વય આશરે ત્રિશેક વર્ષની હતી, અને તેણી રૂપે રંગે જમ રમણિક હતી, તેમજ સ્વભાવે પણ આનંદી અને મિલન-સારજ હતી. તેણીની સાથે ચપળાને માત્ર સાધારણ ઓળખાણ હતી તો પણ તેણીને પોતાની સખી બનાવી તેણીની મારફતે વાંકાલાલને પોતાના હાથમાં લેવાની રચના ચપળાએ રચી, અને તેજ વિચારથી તેણી તરતજ તેણીની પાસે ગઈ.

આ સમયે પાછલાં પહોરના સુમારે ચાર વાગ્યાં હતા. વાંકાલાલ કંઈક કામસર બહાર ગયો હતો, અને મધુરી એક રૂમાલ ગૂંથવા બેઠી હતી. પોતાને ત્યાં ચપળાને આવેલી બેતાંજ મધુરીએ તેણીને મિઠાશથી બોલાવતાં જણાવ્યું “આવ બહેન, બેસ.” કહીને ચપળાને તેણીએ પોતાની પાસે બેસાડી. કેટલીક સામાન્ય વાતો ચલાવ્યા પછી મધુરીએ તેણીને પૂછ્યું “પડોસમાં તું રહે છે, અને એક પડોસણ તરીકે આ તારી નવી કાકીની બબર પણ તું તો કદી લેતી નથી ! આમ આવે બંધ તો સાફ લાગે.”

“ નવી કાકી ! તમારી સાથે મારે વિશેષ પરિચય નહીં, માટે કામ વગર આવતાં મને જરા શરમ આવે છે. આજ તો તમારી ગરજ મને પડી છે, માટેજ આવી છું.” કહેતાં ચપળાની આંખોમાં આસુ આવી ગયાં.

“ રહે છે શા માટે ? મારી શી ગરજ પડી છે તે ખુશીથી કહી દે. તું જરા પણ અચકાતી નહીં.”

“ વાત એમ છે કે-” ચપળાએ પોતાની, તેમજ શાંતિ-

લાલના સંબંધની તમામ વાત કહી દીધી, અને ઉઘટે બોલી
 “ એ મૂવો સંતિડાનો સ્વાર્થ સંધાયો નથી, માટે એ તો હવે
 મારી પાછળ લાગી અને હેરાન કરવાનીજ ખટપટ કરશે ! માટે
 એ વાંકાલાલ કાકાને તમે સમજાવો, અને તેઓ એ તે મૂવાને
 બોલાવીને ધમકાવે તોજ તે દબાઈ જાય. વાંકાલાલ કાકા
 તો તેને એક મિનિટમાં ઠડોગાર કરી નાંખશે. ”

“ ઓહો ! તેમાં શી મ્હોટી વાત ! તારા કાકાને તારે
 ખાતર હું કહીશ, અને તે નીચને તો નાક લીસોટી તણાવીશ.
 તું જરાયે ગભરા નહીં. હમણાંજ તારા કાકા આવશે, અને તારાં
 દેખતાંજ હું તેમને કહીશ. ”

“ તેમની પાસે હું પોતે પણ વાત કરીશ, અને તારે પણ
 શરમાવું નહીં. તે તો તને છોકરી જીવીજ જાણશે. તું જરા પણ
 બહીતી નહીં. ”

“ ઠીક. ” કહીને ચપળાએ પોતાના સંતાપની સર્વ બિના
 વિસ્તારથી કહેવા માંડી, અને મધુરીને, તે સાંભળતાંજ ચપળાને
 માટે અત્યંત લાગણી ઉરકેરાઈ, તેમજ ચપળાપર સ્વાભાવિક
 સ્નેહલાવ પણ થઈ આવ્યો.

લગભગ અરધા કલાકમાંજ વાંકાલાલ ધબધબ દાદર ચઢતો
 આવ્યો, અને ચપળાની સાથે મધુરી બેઠેલી હોવાથી તે બીજા
 રૂમમાં ચાલ્યો ગયો. તેની પાછળજ મધુરી ગઈ, અને વાંકાલાલ
 કપડાં કહાડીને ખુરસીપર બેસતાંજ મધુરીએ એકદમ ઉરકેરાયેલી
 સ્થિતિમાં ચપળાની વાત કહી સંભળાવી.

વાંકાલાલ પણ તે સાંભળતાંજ ઉરકેરાઈ ગયો, અને મધુરી
 પાસે તેણીને તેજ રૂમમાં બોલાવીને બેસાડ્યા પછી વાંકાલાલે

જણાવ્યું “ બેટા ! બહીતી નહીં. તારી કાકીએ મને તમામ વાત એમજની છે. અને એ શાંતિલાલની મફદૂર શું છે કે તને એક શબ્દ પણ કહી શકે ! અરે ! તે એ જરા પણ આડું અવળું કરશે તો એક પણ વારમાં તેનાં હાડકાં ભંગાવી નાંખીશ ! ”

“ પણ તે મારી આખર પર હુમલો કરે તે પહેલાંજ આપ તેને ચેતવણી આપો તો સાડું કેની ? આપનો આધાર મને છે, એમ જણતાંજ તે પોતાની મેળે કંડોગાર થઇ જશે, અને કંઈ પણ ગડબડ કરવાની હિમ્મતજ કરશે નહીં સુરતમાં લલલલાં આપના નામથી બહીએ છે તો શાંતિલાલ શું નહીં બહીશે કે ? ”

“ અરે ! તે તો શું પણ તેનો આપ પણ બહીશે ! ” વાંકાલાલે સ્વાભિમાન બતાવતાં જણાવ્યું “ સુરતમાં કોઈ માઇનો પૂત, એવો-તો નહીંજ હોય કે જ માઈ માન નહીં રાખે ! વળી તારી એમ મરજી છે તો હું તેને તારા દેખતાંજ બોલાવીને ખરાખર સંભળાવી દઉં છું. ”

“ તો મ્હોટી મહેરબાની કાકા ! તમે મારા વડિલ જવા છો. તેમ વળી સમર્થ પણ છો, માટેજ તમારો આધાર લેવા તમારે ત્યાં આવી છું. ” આમ બોલતાંજ ચપળા રડી પડી.

“ રડ નહીં બેટા. તું જરા પણ ઝલરાતી નહીં. તું મારો આધાર રાખે છે તો હું પણ તને તન-મન-ધન થી જ પણ કહેશે તે આધાર આપવાને તૈયાર છું. પ્રથમ શાંતિલાલને કંડો કીધાં પછી બીજી વાત આપણે કરીશું. ” આમ જણાવી વાંકાલાલે પોતાના ઘાટીને બોલાવીને શાંતિલાલને બોલાવવાને મોકલ્યો, અને પોતે ખારીમાં ડોકિયું કરી શાંતિલાલ આવે છે કે કેમ ? તે બેતો રહ્યો.

ઘાટીએ શાંતિલાલને કહેતાંજ તે તરતજ ઘાટી સાથે વાંકાલાલ પાસે આવવાને નિકળ્યો, અને વાંકાલાલે તેને રસ્તામાં આવતા જોતાંજ મધુરીને જણાવ્યું “ તું અને અપળા આ રમમાંજ બેસજો, અને હું દિવાનખાનામાં બેઠો છું, કેમકે શાંતિલાલ આવે છે. ” કહીને વાંકાલાલે તે રમમાંથી બહાર નિકળી તે રમનાં દ્વાર અડકાવ્યાં, અને પછી પોતે દિવાનખાનામાં એક ખુરસીપર બેઠો. એટલામાંજ શાંતિલાલ આવી પહોંચ્યો, અને તે વાંકાલાલની સામે શેત્રંજીપર બેઠો.

ચુક ૧૧ મું.

દાહરો.

વાંકાલાલના વેગથી, ખીંધી શાંતિલાલ;
નમી પડ્યો પળ વારમાં, બૂલ્યો બૂંડો ખ્યાલ !

“ શેરને માથે સવા શેર ! ”

“ કેમ કાઠા સાહેબ, શો હુકમ છે ? ” શાંતિલાલે નમ્રતાથી પૂછ્યું.

“ ખરચા તેં આજકાલ બહુ દાદાગિરી કરવા માંડી છે ! ”

“ નારે કાઠા સાહેબ ! દાદાગિરી કરવાની મારી શી ગુંબસ ? ”

“ બહું જાણે છે ખરચા ! ” વાંકાલાલે હવે જરા આંખો ફરવીને જણાવ્યું “ આ મહોદ્ધામાં રહીને મહોદ્ધાનીજ ચૂવાન છોકરીઓપર ખરાબ નજર નાખે છે, અને વળી મારી પાસે બહું જાણે છે ! પણ યાદ રાખજ કે જો કંઈ પણ અડખડ

મહોદ્ધામાં કરી કે આડી અવળી ચાલ, ચલાવી તો તારાં ડાડ
કાંના ચૂરાજ કરી નાંખીશ ! તું મને ઝાળખે તો છેની કે હું
કેણુ હું ? એ નહીં ઝાળખતો હોય તો ચોવીશ કલાકમાં—અગર
તારા મનમાં ઉમેદ હોય તો પાંચ મિનિટમાંજ તને મારી
ઝાળખ કરાવી દઉં ! અરે ! અહીં ખેઠા છે તે ઉઠવા પણ નહીં
પામે, અને મકાને પણ જઈ નહીં શકે ! ખોલ, છે વિચાર ? ”

“ અરે ! નારે કાકા, હું તો તમારું ખચ્ચું છું ! તમે
મારાપર ગુસ્સે થયાં છો તે જોઈ મને નવાઈ લાગે છે ! તમે
જોઈએ તો ખે તમાચા અને મારો ! તમને તેમ કરવાનો હક્ક છે !
પણ મહોદ્ધામાં મેં તેવી ચાલ ચલાવીજ નથી ! ”

“ હજી પણ જૂઠુંજ ઓલી અને ઉડાવે છે ! પેલી ખિચારી
નાદાન અપળાને તેં શું દમ ભીડાવ્યો નથી ? ”

“ હા ! ખરી વાત ! ” શાંતિલાલ શરમાતાં બોલ્યો.
“ તેણી તો પોતેજ ચાહી ચલાવીને મારી સલાહ લેવાને આવી
હતી કાકા સાહેબ ! ”

“ અને તારી સાથેજ તેણીએ નાતરે કરી દેવું, એવી તે
તેણીને સલાહ પણ આપી ! તે સલાહ તેણીએ નહીં સ્વીકારી
તથા તેં તેણીને દમદાડી આપી, અને હવે તું તેણીને ગમે તે
પ્રકારે પણ સતાવવાનો છે ! કેમ, ખરે કેની ? ”

શાંતિલાલ સડક થઈ ગયો ! વાંકાલાલના ધોધાથી તે ધુજ
ગયો ! તેણે ખુલાસો કરવાનું માંડી વાળ્યું, અને ખે હાથ
જોડીને એટલુંજ બોલ્યો કે “ કાકા માફ કરો ! આપ મુરખિયણ
તે ચૂવતિની હિમાયત કરશે, એવું મેં સ્વપ્ને પણ ધાર્યું નહોતું,

અને આપ તેણીને પક્ષ કરો છો તો હવે હું તેણીનું નામ પણ નહીં દઉં. આટલો ગુનહો માફ કરો.”

“હું તેણીને પક્ષ એટલાજ માટે કરું છું કે, તેણી આપણા મહોલ્લાની છોકરી છે. હું ગમે તેટલો હુસ્સો, બદમાશ અને તોરાનીમાં ખપું છું, તો પણ મહોલ્લા વાળા અને આંહો છે ! તેનું કારણ શું ? એજ કે મહોલ્લામાં સર્વ સ્ત્રીઓને હું મા, બહેન કે દીકરીઓ તરીકે માની કાઢીની પણ સામે દૂંદણીથી હું જોતોજ નથી. કહેવત છે કે ‘સાપ ગમે ત્યાં વાંકો ચાલે, પણ પેતાનાં દરમાં તો તે સીધાજ.’ તે રીતે આપણા મહોલ્લામાં તો આપણે સીધાંજ ચાલવું જોઈએ. તેમ છતાં તું જો જરા પણ ગડબડ કરશે કે તે છોકરીને જરા પણ સતાવશે તો યાદ રાખજે કે, આ મહોલ્લામાં રહેવું તને ભારી થઈ પડશે, અને તને દુનીયામાંથી ઉખેડીજ નાંખીશ !”

“પણ તેવું અટક્યાણું હું કરું ત્યારેની ? માન જ પની ગયું તેને માટે હું આપની માફી ચાહું છું, અને હવે પછી હું તેણીને મારી બહેન બરાબરજ ગણીશ. પછી તો મારા પર આપ મહેરબાની રાખશોની ?”

“તું સીધા ચાલશે તો તને હેરાન કરવાની મારે શી જરૂર ?”

“કાકા ! જો જરા પણ આપના સૂકન વિરુદ્ધ માંડે વર્તન આપને દેખાય તો મને જોડે જોડે મારજો ! આપ મુરખિબજીના હુકમને તો હું તાળેજ છું, એમ ખાત્રીથી માની રાખજો, અને મને આપના છોકરા તરીકેજ બાણજો.”

“તો બસ, જી. હવે વિશેષ કહેવાની તને જરૂર નથી.”

“વાંચે.” કહીને શાંતિલાલ વિનયપૂર્વક વાંકાલાલને પગે પડીને ત્યાંથી વિલે મોઢે વિદાયે થયો.

ચપળા તથા મધુરી આ બધી વાત અંદરના રૂમમાં બેસીને સાંભળતી હતી, તેણીની પાસે વાંકાલાલે જઇને કહ્યું “કેમ, હવે તો કાંઇ વાંધો નથીની? એવા કાઠી મકોડીને દાખી દેતાં વાર કેટલી?”

“હવે એ કંઈ તોપ્રાન તો નહીં કરેની કાકા?” ચપળાએ હજી પણ અધીરાધથી પૂછ્યું “પાછલે હાથે વળી એ મૂવો કંઈ તરટક કરાવે તો?”

“તરટક! મારી આટલી તાકીદ છતાં તરટક કરવા-કરાવવાની એ હિમ્મત કરે?” વાંકાલાલે હસીને ખાત્રિ આપી “હવે એની તાકાત નહીં કે, કોઇ પણ પ્રકારે તારાં બૂરામાં ઉભા રહેવાની એ હિમ્મત કરે. માફ નામ સાંભળતાંજ એ ઢીલોદચ બની ગયો છે!”

“પણ કાકા!” ચપળા નમન્તાઇથી હાથ જોડી બોલી “કદાચ તે નીચ કંઈ મારે માથે નવું વૃત્ત ઉભું કરે તો મને તમારા શિવાય અન્યનો આધાર નથી, અને હું તો માત્ર તમારીજ હુંફની હિમ્મત રાખીશ. હું તમારી છોકરી છું, એમ માની મને સાચા આપતાં રહેશો.” કહેતાં તેણી રડી પડી.

“રડ નહીં બેટા!” વાંકાલાલનું હૃદય વધારે દયામાં ધીમળાતાં તે બોલ્યો “તને જો કોઈ પણ સંતાવે કે હેરાન કરે તો હું કેવો બેઠો છું.”

“ હે ! હવે શું છે ? ” મધુરી વચમાં બોલી ઉઠી “ તારા કાકા તને કોઈ વાતે આંચ આવવા નહીં દે. ”

“ પણ મારું તને એટલું જ કહેવું છે કે, તું નીતિ-રીતિમાં રહેજે, અને જે જરા પણ આડે રસ્તે ચાલી તો આ તારો કાકો પછી તારો નહીં થાય. ” વાંકાલાલે સહજોષ આપતાં જણાવ્યું. “ તારા મા-આપ અગરજો તને સાસરે મોકલતાં નથી, અને તેમાં તેઓ મોટાટી મુરખાઈ ચલાવે છે, તો પણ તારે શાંતિ રાખી તારું શીયળ સંભાળવું, અને તેમાંથીજ આગળ જતાં તારું સારું જ થશે; તેની સાથે એટલું પણ હું તને હિમ્મતથી કહી રાખું છું કે, જે કદાચ તારા પિતાને સમજાવવાની મારી હાઝરીની જરૂર હોય, અને તેવો પણ પ્રસંગ કદાચ આવે કે, તારા પિતા મારું કશું માનશે, તો તે સમયે તું મને ખુશીથી બોલાવજે. મારાથી બનશે તેટલું તેમને પણ હું કહેવાને ચૂકીશ નહીં. અગર જે તું નાદાન છે, તો પણ તારી મતિ શુદ્ધ છે, એમ માનીનેજ હું તને દરેક સાક્ષતા આપવાને તૈયાર છું. હું મને તેટલો લુચ્ચો છું, બદમાશ છું કે બૂડો પણ છું, તો પણ લલાંની સાથે લલોજ છું, માટે જ્યાં સુધી હું તને નીતિવાન દેખીશ, ત્યાં સુધી હું તને દરેક રીતની મદદ આપતોજ રહીશ. ”

“ આપનાં કહ્યાં પ્રમાણેજ હું કરીશ કાકા ! ” ચપળાએ સહજ શાંતિ પામી પૂછ્યું. “ પણ તમે જે હમણાંજ મારા પિતાજીને મારે માટે જે વાત બોલો તો કેમ ? તેઓને આપ બરાબર સમજવી શકશે. એવી મને આશા છે. ”

“ હમણાં એકદમ મારે તમારી ખાનગી ઘર ખટલાની

આખતમાં બોલવું યોગ્ય ગણાય નહીં. હાલ તરત તું પારજી
રાખ, અને વળી પ્રસંગોપાત થઇ રહેશે. ”

“ જમ આપની આરા. ” કહીને ચપળા નમન કરીને ત્યાંથી
પુનઃ પોતાને ઘેર ચાલી ગઇ.

ચક્ર ૧૨ મું.

હાહરે.

ચપળાની વાતો સુણી, મધુરી કરે વિચાર;

સ્વામિને સમજાવતાં, સાંધે પાપ પ્રકાર;

મધુરીના મનોવિકાર !

ચપળાને લગતીજ ચરચા ચલાવતાં મધુરી તથા
વાંકાલાલની વાત લાંબાઇ. મધુરીને પેટે હજી સુધી સંતાન નહીં
થવાથી તેણી પ્રથમ તો સાધારણ રીતેજ વાત ઉચ્ચારતાં
પતિ પ્રત્યે બોલી “ પ્રાણનાથ ! મારી આટલી વય થયાં છતાં
હજી મને સંતાતિ થઇ નથી, અને સંતાતિ થવાની આશા પણ
હવે હું રાખતી નથી. તેટલા માટે હવે મારો વિચાર જમજ
છે કે, આપ બે બીજી બામડી પરણો, અને તેને પેટે પરમેશ્વર
કરીને સંતાતિ થાય તો આપનું નામ રહે, કે જમ થયાંથી મને
પણ આનંદજ ઉપજશે. મારી તો એજ આપને સલાહ છે. ”

“ બેલીરે બેલી ! ” વાંકાલાલે હસી પડીને કહ્યું “ તું
વળી તારેજ મોંઢે તારી હરીફણ લાવવાની ક્યાં સલાહ આપે
છે ! તારી પણ કંઈ અકલ ગઇ છે કે શું ! એવી પીડામાં
મારે પડવુંજ નથી. ”

“પણ હું પોતે તેમાં રાજી છું તો પછી આપને સો વાંધો છે?”

“ હમણાં તું રાજી છે, પણ ખીલ ખાચડી ઘરમાં જાઓ પછી તું રાજી રહેશે, એ અશક્ય અને અસ્વભાવિકજ છે. ”

“ હું અંતઃકરણપૂર્વક કસમથી જણાવું છું કે, તે વખતે પણ હું રાજીજ રહીશ; કેમકે હું પોતે આગળ રહીને તેમ કરવા કહું છુંની ?

“ વારં તે તો જાણે છોક, પણ તેવી કન્યા ક્યાં છે ? આપણી ન્યાતમાં મોટી કન્યાઓ ચાર-પાંચ છે, પરંતુ તે કંઈ મને મળે નહીં, કેમકે આપણી ન્યાતમાં એક પર ખીલ લેવા-દેવાનો રીવાજ નથી. ”

“ ન્યાતમાં હઝાર-બે હઝાર દંડના આખ્યા કે ન્યાતનો વાંધો તો દળાઇ જશે. ”

“ તે ખનવા જોગ છે, પણ પ્રથમ તો મને આપણી ન્યાતની કન્યા તો કોઇ રીતે મળેજ નહીં; કેમકે મારં નામ સફેદ સાફ અને લુચ્યામાં ખપે, એટલે પછી મને કન્યા આપે પણ કોણ ? માટે એવી આશા રાખવીજ નકામી છે. ”

“ તો કોઇ પર ન્યાતની ભાણી ખપતી લાવવાની તળવીજ કરો. કાઠિયાવાડ તરફ તપાસ કરશો તો તે મળી શકશે. ”

“ તે મળી શકે, પણ તેમાં હઝારો રૂપીઆ વેરવા પડે, અને તેમાં પણ વળી દમલખાણના દાખલા આપણી આંખો આગળ ખને છે તે જાણીએ છીએ, જ્યાં કદાચ પૈસાનું નાહક પાણી પણ થઇ જાય ! ”

“ ત્યારે હવે આપને ખરું કહું ? ” મધુરી ચહેરો પ્રમુદ્ધિત કરતાં બોલી “ મને આ ચપળાને જોતાંજ, અને તેણીની વાત

સાંભળતાં તેણીને માટે તળવીજ કરી આપણા ઘરમાં ઘાલવાનું
થયું મન થઈ આવ્યું છે ! ”

“ હૈં ! આ તું શું બોલે છે ! ” વાંઠાલાલે ચમકીને જણાવ્યું
“ તેણી મને કાઠા કઢીને બોલાવે, હું તેણીને દીકરી તરીકે માનું,
અને તેણીની સાથે મારાં લગ્ન કરે ? શું તું મને પણ બેવફા
ખનાવવા બેઠી છે કે ? ”

“ પરણ્યાં વહેલાં તેણી તમને કાઠા કહે કે તમે તેણીને
દીકરી કહો, તેમાં કંઈ વાંધા નહીં. પરણ્યાં પછી તેમ નહીં
બોલાય, એજ ખરું છે. એમ તો પાડા પાડોશમાં ન્યાતિલા
આવી વસે છે, ત્યારે ન્હાની છોકરી કે ન્હાના છોકરા પરસ્પર
લાઇ બહેન કઢીને બોલાવે છે, અને આગળ જતાં તેમનાંજ
લગ્ન સંધાય છે. એવા દાખલા પણ નથી ખનતા કે ? માટે એ
તમારો વાંધો તો ખોટોજ છે. ”

“ પણ તેણી તો પર ન્યાતની છે. ”

“ તો પણ લાણી અપતી તો છેજ, અને રોટી વહેવારની
સાથે બેટી વહેવાર કરવાનો સુધારો પણ ચાલવા માંડયો છે,
એટલે હવે તે બાબતનો પણ કંઈ વિશેષ વાંધો રહેવાનો નથી. ”

“ તેમ છતાં ન્યાત વાળાઓ તો સામાજ થાય, અને
આપણને ન્યાત અહારજ મૂકે ! તેઓ કદી પણ મને છોડે નહીં તો ! ”

“ થોડા દહાડા ન્યાત વાળાઓ તેમ કરશે, અને પછી
કંઈ તક આવતાંજ ન્યાતમાં બે-પાંચ હજાર ઝૈરયા કે ન્યાત
વાળાઓ ઠંડા ગાર ! ”

“ પણ ચપળા તો પરણેલી છે, અને એના પતિ ખત્રિસ

હાંત વાળો મુખમાં બેઠેલો છે ! એ વાત અનેજ કેમ ? ”

“ તમે બલભલાઓને ખનાવો છો, અને સોનેરી ટોળીના મોટા સરદાર બણાવ છો, તેમજ મોટાં કામ પાર પાડી નાંખો છો તો આટલું સાધારણ કામ પાર પાડવામાં તમને શું મુશ્કેલ છે ? બે તમે મન પર લો તો હરકોઈ પ્રકારે કરવાને સમર્થ છો પ્રાણનાથ ! ”

વાંકાલાલ વિચારમાં પડી ગયો, અને બોલ્યો “ તારી વાત તો ખરી છે, પણ આ કામ ખડું કપરું કહેવાય, અને તે પાર પાડતાં પુષ્કળ ખટપટ કરવી પડે ! ”

“ ખટપટ તો કરવીજ પડે. ખટપટ વગર કંઈ પણ કામ થાય કે ? અને તમારો ધંધો ખટપટનો તો છેજ, તો પછી ખટપટથી શાના બ્હીઓ છો ? ”

“ બ્હીતો નથી, પણ કુદરતીજ કંટાળો ઉપજે છે વહાલી ! ”

“ હમણાં કંટાળો આવતો હશે, તો પણ ઇશ્વર કરશે તો આગળ જતાં આપણું નામ રહેશે તો. ત્યારેજ હમણાંનો કંટાળો આનંદમાં બદલાઈ જશે ! તે બિવિચની આશાનો ખ્યાલ કરશે કે ? ”

વાંકાલાલના મગજમાં વાત ઠસી ગઈ, અને મૂંઝે અમળાવતો વિચાર કરવા લાગ્યો. કેટલીક મિનિટ સુધી પોતાના મનમાંજ બાજી ગોઠવ્યા પછી તે બોલ્યો “ એને માટે ત્રણ બાજીઓ ગોઠવવા બંદોબસ્ત કરવો પડશે. એક તો અપજાને સમજાવવી, અને બીજી બાજી તેણીનાં મા-આપની મરણ આપણાં તરફ વાળવાની, તેમજ ત્રીજી બાજી તેણીના પતિની પણ પરવાનગી લેવાની. આમાં પહેલી બાજી તો કંઈ મુશ્કેલ નથી. ”

“ એ તો હું ગોઠવી દઇશ. ” મધુરી ચડપ દઇને બોલી ઉઠી “ તેણીને સમજાવવી તે કામ માફ. ખાકીની બે ખાજી તો તમે જાણો ! ”

“ તે બેજ બડી જબરી છે તો ! ” વાંકાલાલે મોં મચકાવતાં કહ્યું “ તે ખાજી બનાવવાને કંઈક કાળું-ધોળું કરવું પડશે ! ”

“ તે કરજો. કાળાં ધોળાં કરવાની પણ તમને ક્યાં નવાઇ છે ? આપણી મતલબને માટે બધુંએ કરવુંજ પડે. ”

“ વાંકે હીક છે. પ્રથમ તું ચપળાની સાથે વાત કરી તો બેજ. ”

“ હું વાત કરું, તેણીને પીગળાવું, અને તમે બે પછી ના પાડો તો ? ”

“ ના પાડવાની તો વાતજ હવે ક્યાં રહી ? એ તો હવે એ ખટપટ કરવાનીજ, એ ચોક્કસ ! માટે ચપળાને ધીમે રહીને છેડી બેજ, અને શાંતપણે તેણીને યુક્તિપૂર્વક સીસામાં ઉતારજ. તેમ કરતાં બે તેણી તારાથી નહીંજ માને તો પછી હું તો તેણીને ગમે તે પ્રકારે મનાવીશજ. ”

“ ઈશ્વર કરશે તો તેણીને સમજાવવાની તસ્દી તમારે નહીં લેવી પડે. મારી ખાત્રિ છે કે, તેણી મારી સલાહનો સ્વીકાર કરશેજ. ”

“ તો તે બન્ન્યાં પછી તેણીનાં મા-બાપને સમજાવવાની ખીજ તજવીજ હું કરીશ, અને તેમને સમજાવ્યાં પછીજ તેણીના સાસરિયાંને સમજાવવાનો રસ્તો લઇશ. એ બધુંએ કંડાઇથી, યુક્તિથી અને ઘણીજ ચલાકીથી કરવું પડશે. એમાં ઉતાવળ કરવાનું કામ નથી. ”

“ તે તો આપને જમ યોગ્ય લાગે તેમ આપ કરજો; પરંતુ હવે કરજો તો ખરાબ. ”

“ એમાં વળી કંઈ શક છે કે ? મનપર લીધું એટલે તે કરવાનું. ”

આટલો છેવટનો નિશ્ચય કીધાં પછી તેઓ અને પોત પોતાનાં કામકાજમાં મૂકાયાં.

ચક્ર ૧૩ મું.

દોહરો.

ચપળાને સમજાવવા, કપટ મધુરી કરે;
ભભી ભલી તે યુવતિ, પીગળી તેણી ખરે !

નાકાન તે નાકાન !

મધુરી ગમે તેટલી સાલસ છતાં પોતાના પતિને ગળે ચપળાને ખાંધવા માટે ચપળાને પોતાના હાથપર લેવાનો વિચાર નિર્મોણ કરતાં પ્રારંભમાં મધુરીએ ગમે તે બદાને ચપળાને પોતાને ત્યાં અવારનવાર ઓલાવ્યાજ કરી. વળી અમળા પોતાને ત્યાં ઝાંહીને આવે, અને તેણી તરેહવાર લાલચમાં લપટાય તેને માટે મધુરીએ વારંવાર ચપળાને વિષ વિષ વાનીનું ખાવાનું આપવાનો ચડસ ચલાવ્યો. જ્યારે જ્યારે ચપળા આવે ત્યારે ત્યારે તેણીને માટે પૂરી, ભજ્યાં, કચોરી, મૂઠિયાં, ચેવડો, સેવ, મમરા, ગાંઠિયા, ગોપાપૂરી, ચણાનો મગજ, મેહેસર, શરી વગેરે આતમાતનું ખાવાનું આપી મધુરી તેણીને ખુશ કરતી. આથી

પણુ તે નાદાન વિશેષ લપટાવા લાગી, અને પછી તો મધુરીનાં ખોલાવ્યા શિવાય પણુ તેણી મધુરીને ત્યાં આવતી થઇ. આમ કરતાં તેણી ખંને વચ્ચે માયા બંધાઇ. ખાસ કરીને ચપળાના ચિત્તમાંજ મધુરીનો મોહ અનહદ વ્યાપિ રહ્યો, અને અચ્છી તરેહથી ઘણાંઘણીનો ઘાટ ગોઠવાયો.

ચપળાનાં માતા-પિતાએ પણુ આ ખાખતમાં ચપળાને કંઈજ રોકી નહીં, તેમજ ચપળાને તે માટે ટોકી પણુ નહીં. આમ તેઓ મૌન્ય રહ્યાનું કારણુ શું હશે, તે વર્ણવવાને લેખકની કલમ પણુ અચકાય છે, માટે વાંચનારે તે વિષેનો ખ્યાલ પોત પોતાનાં બુદ્ધિબળથી કરી લેવો !

શાંતિલાલ આ બધો રંગ જોયાંજ કરતો, અને ચપળાને સામે ખારણે તે રહેતો હોવાથી ચપળા વારંવાર મધુરીને ત્યાં જતી આવતી હતી, તે જોવાને તેને સહેલ હતું. વળી તે વાંકાલાલની વિચિત્ર વર્તણૂંકથી પણુ માહિતગાર હોવાથી, અને અનીતિની ખાખતમાં પણુ વાંકાલાલ નામચિન્હ હોવાથી, શાંતિલાલના મનમાં ચપળાની ખાખતમાં જખરો વહેમ તો ભરાતોજ હતો, પરંતુ વાંકાલાલનો કરખ જખરજસ્ત હોવાથી તે ખાખતમાં જરા પણુ ચરચા કરવાની હિમ્મત શાંતિલાલે કરીજ નહીં.

દશ-પંદર દિવસ મધુરીએ યુક્તિથી ચપળાને મોહજળમાં તથા ખાધાંની લાલચમાં લુબ્ધ કરી નાંખ્યાં પછી મધુરીએ તેણીની સાથે પ્રેમમૃગપંથની, તેમજ તેણીના પતિને લગતી વાતચીત ઉકેલવા માંડી, અને તેમ કરતાં તેણીને પ્રેમનો રંગ લગાડતાં એકદમ મધુરીએ કહી નાંખ્યું કે “ ખજુ ” ! તારાં મા-ખાપ તો અક્કલ વગરનાંજ છે, અને તેઓ તારી જોખનાવસ્થાનો જરા

પણ વિચાર કરતાંજ નથી ! મારાથી તો આવો ખળાયો ના ખમાય ! તારી જગાપર હું જો હોઈ તો મારું મન તો શાંત રહેજ નહીં ! ”

“ તમારું કહેવું ખરું છે કાકી, પણ મારાં દુષ્ટ મા-ખાપનાં મગજમાં મારી યુવાવસ્થાની દયા હોય ત્યારેની ! તેઓ તો નિર્દય છે, અને તેમને લીધે હું પણ દુર્ભાગીજ બની ગયું છું ! મારો સૌભાગવંતિનો અવતાર છતાં જીવતાં પતિએ તે તો રડાયલા જેવોજ છે ! ”

“ તું છેજ એવી ! મા-ખાપની ગરજ કે આમન્યા કયાં સુધી રાખશે ? તેની પણ કંઈ હદ તો હોયની ? તેઓને દુનીઆ-દારીનો કંઈ વિચાર નથી તો પછી તારે પણ તેઓની આમન્યા નો કે તેઓનાં વડિલપણાંનો શા માટે વિચાર રાખવો જોઈએ ? તું જો માથું ફેરવે તો તું તાબડતોબ સુખી થઈ જાય. ”

“ હું તો ઘણુંએ માથું કે વું, પણ મને કોઈનો આધાર નથીની ! વાંકાલાલ કાકા જેવા જો મને હિંમત આપે તો અજ ઘડી મારું માથું ફેરવવામાં ખાટી રાખું નહીં ! પણ તેઓએ તો તે દિવસે મને દબાવીજ દીધી, જેથી માથું ફેરવવાનું હું બૂલી ગયું. અને મનમાં ને મનમાં મુંઝાઈ, સેકાઈ, ખરાઈ, ખળ્યાંજ કરું છું ! કાકી ! મારા મનની પીડાની પંચાત શું કરે ! મારી યુવાવસ્થાના અગ્નિમાં આ મારું અંગ અર્ધ મૃત્યુ જેવું બની ગયું છે, અને રાત ને દિવસ સુરી બાઈ છું ! ”

“ મારા મનમાં પણ તારે માટે તેજ લાગણી ઉરકેરામ છે, અને તેથી તને હવે એટલુંજ પૂરું છું કે, જો તારા કાકાની હિંમત તને મળે તો કેમ ? ”

“ તો તેજ વખતે મા—આપની દરકાર નહીં કરતાં મારી મરણ પ્રમાણે કરે. ”

“ તારી મરણ શી છે ? ” -

“ વગર ખોલાવે અને વગર તેડે મારા પતિને ઘેર જવાની. તાબડતોબ તે મારા પ્રાણનાથને મળીશ, ભેટીશ અને ‘ધારા’ની મધુર વાણીથી તે મારી જીંદગીના સાથી વહાલાને વધાવી લઇશ ! ”

“ તે તારી મૈરણ માલ વગરની છે, મિથ્યા છે, તારું માન ભંગ કરનારી છે, તારું નાક કપાવનારી—નકટી જેવી છે ! એવી નાક વગરની તારી મરણને તો તારા કાકા પણ મદદ નહીંજ કરે. તું જાણે છે કે, તારા કાકા મગજના કડક છે, ક્રોધને પણ નમે તેવા નથી, અને અન્યાયી વાતને માન પણ આપે તેવા નથી ! માટે આવી નિર્મોલ્ય વાત તો તેમની પાસે નહીંજ ઉચ્ચારાય. તેઓ પોતે શૂરવીર હોવાથી શૂરવીરતાનેજ સાક્ષતા આપવાને તૈયાર થશે, માટે જો તું મારી વાત માને, મારું વચન સાંભળે, અને મારી અક્લ પ્રમાણેજ ચાલે તો હું તને પહેલા નંખરતો રસ્તો ખતાવવાને અંતઃકરણથી તૈયાર છું. ખોલ છે કખૂલ ? ”

“ કખૂલ ! એક વાર નહીં, પણ સાત વાર કખૂલ ! ” ચપળા પણ ચઢી જઈ ખોલી “ આપ કહેશો કે ‘ખાડામાં પડ.’ તો તે પણ મારે કખૂલ છે ! ”

“ પણ જોજો ! પાછળથી ફરતી નહીં, અને જો ફરશે ‘તો પછી મારે હાથે તારું બહુ થવાને બદલે ઓર ભડુંજ થશે જો ! ”

“ જો હું તમારી સલાહ કે આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરું તો તેજ વખતે મને જેડો મારવાની સાથે મને જીવતીજ મારી નાખજો ! ”

પછી વિગેષ શું કહી શકું ? ”

“ તો હવે સાંભળ ! ” મધુરીએ શ્વાસ એંચતા ઉતાવળમાં એકદમ સીધેસીધું કહી દીધું કે “ તારા પરણેલા પતિને પડતો મૂકી તું બીજા પુરૂષની સાથેજ તારી લગ્નગાંઠ બાંધી દે ! એજ ઉત્તમ ઉપાય છે. ”

“ મારા કાકા તેમ કરવાને સલાહ આપશે, એમ તમે ધારો છો ? ”

“ તે મારે માથે. તેમને મોઢેથી તે વાતની હા લણાવવાનું કામ મારું. ”

“ તો પછી મને વાંધો પણ શાને ? તેમની સલાહ તથા સાહ્યતાથી તેમ કરવાને, અને આપની આશા માથે ચઢાવવાને તો હું બંધાયલીજ છું. ”

“ દીક છે તો આજે તારા કાકાને કાને આ બાબત હું નાંખીશ, અને પછી આવતી કાલે આપણે આગળ વિચાર કરીશું. હાલ તરત આપણા બે શિવાય ત્રિજ કાને આ વાત જવા દેવી નહીં; સમજીની ? ”

“ હું તો આપ શિવાય અન્યને જરા પણ બોલું નહીં તો ! કેમકે આપનાં શિવાય મારી દાઝ જણનાર આ દુનિઆમાં તો બીજું કોઈજ નથી ! ”

“ તું હવે જરા પણ સંતાપ કરતી નહીં. ધૈર્ય જ કરશે તે સાફજ કરશે. ”

આટલી વાતચીત કીધાં પછી ચપળા પોતાને મકાને ગઇ અને મધુરી પણ મનમાં મલકાવા લાગી કે “ પહેલો પાસો તે ચોખ્ખાર, અને હવે પછી બેડો ચાર ! ”

ચક્ર ૧૪ મું.

હાહરો.

વાંકાલાલની પતિનએ, વાંકેક ઠીધી વાત;
આગળની રચના વિષે, ગોઠવણી બલી ભાત.

ચોખ્ખું ચર !

મધુરીએ પોતાના પતિ પ્રત્યે, ચપળાની સાથે થયેલી તમામ
વાત કહી સંભળાવી, અને તેમ કરતાં તેણી બોલી “પ્રાણનાથ !
આટલો પાથો તો મેં ખરાખર રચી દીધોની કે કંઈ કશર છે ?”

“કશર તો જણાતી નથી, પણ ચપળા મારી સાથે લગ્ન
કરવાની હા પાડશે ?”

“પ્રથમ એકડો ચિતરાંબો છે, અને હવે ખગડાની
તળવીજ કરીશ.”

“તું ધારે છે કે તેવી તળવીજ પાર પાડવાને તું શક્તિ-
માન થશે ? ચપળા જેની ચખરાક યુવતિ મારા જેવા વયોવૃદ્ધને
પસંદ કરશે ખરી ?

“પોતાની મેળે પસંદ કરશે. આમાં વચનો પ્રશ્ન નથી,
પણ વૃત્તિનો પ્રશ્ન છે, અને તેણીની વૃત્તિ કેમ વાળવી, તેણીના
મનમાં આપના પ્રત્યે પ્રેમ વૃક્ષ કેમ ઉગાડવું, અને વળી તેણીને
આપની સાથે કેમ લપટાવવી, તે અટપટ કરવાનું કામ માફ છે.”

“તો સારી વાત છે; પરંતુ જો તેણી નહોંજ માને તો
પછી માફ મગજ એટલું તો કડક છે કે, છેવટે મારે મારી
બદમાશીનોજ ઉપયોગ કરવો પડશે જો !”

“તેણી નહોં માને એવી મને ધાસ્તિજ નથી.” મધુરીએ

હવે બીજી ગોઠવણનો અંદોજસ્ત કરવાને ઠણું. “હવે ત્યારે તમારે જ ગોઠવણ અપજાના પતિને સમજાવવાની કરવી છે, તેજ કરવી જોઈએ. પ્રથમ તે પાચો મજબૂત કરવાનો છે. ”

“ અરે ! એમ નથી કરવું. અપજા તો જાણે સમજાજ ગઈ, એમજ મારે તારે આધારે માની લેવાનું છે, અને હવે અપજાનાં માતા-પિતાને સમજાવ્યાં પછીજ અપજાના પતિને લગતી ગોઠવણ કરીશ. આવીજ મારી પ્રથમથી ગોઠવેલી બાજી છે. ”

“ તે તો જમ આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો. માત્ર એટલુંજ કે, આંખે આપની ગોઠવણ જમ બને તેમ તાકીદે ચાલુ કરવી. ”

“ તે હું કરીશ, અને તેને માટેજ હવે માફ મગજ આજથી કામે લગાડીશ. ” કહીને વાંકાલાલ કપડાં પહેરી બહાર ગયો.

અપજાને ચટપટી લાગીજ હતી. મધુરીને મળવાને તેણીના મગજમાં ઉત્સાહ પ્રકાશ્યો હતો. આથી બીજા દિવસે બપોરે તેણી વળી પુનઃ મધુરી પાસે આવીને જાણે તેણી પરણવાને પોતેજ પતિ મેળવવાની આતૂરતામાં હોય, તેવા રૂપમાં બોલી ઉઠી “ કાકી, પછી પેલી વાત મારા કાકાને કહી હતી કે ? ”

“ બધીજ વાત કહી છે, અને બધુંજ તારે માટે નક્કી કર્યું છે ! ”

“ શું નક્કી કર્યું છે ? મારા કાકા શું બોલ્યા ? તેઓ મને મદદ કરશે ? ”

“ કરશે નહીં તો કોને કહેશે ? ” મધુરીજે ચહેરો ચમકાવીને રમૂજમાં ઇશારો કીધો. “ તનેજ મદદ નહીં કરશે તો કોઈ બીજાને કરશે કે ? ”

“ પણ તેઓ શું બોલ્યા તે તો મને કૃપા કરીને કહોની કાકી ? ”

“ તેઓ જ બોલ્યા છે તે સાફજ બોલ્યા છે, અને મેં

જે કહ્યું છે તે પણ સાચું જ કહ્યું છે. એ તો બધુંએ સાચું-સાચું બની ગયું છે ! ”

“તમે તો મોઘમમાં કહો છો. મને તે સ્પષ્ટ જણાવો તો ખરા!”

“ તારે જાણવાની જગ્યા સા છે તે હું જાણું છું, પણ જાણ્યાં પછી તું શું કરશે ? ”

“ રાજી થઈશ, અને તમે તથા મારા કાકા જેમ કહેશે તેમ કરવાને તત્પર થઈ જઈશ. ”

“ તો તને ચોખ્ખું ચટ જણાવું છું કે, તારા કાકાએ તારે માટે બીજે પતિ કરવાની પરવાનગી આપી છે; હવે તો તું રાજી થઈની ? ”

ચપળા આ સાંભળતાં જ હરખાઈ ગઈ, અને તેણીએ શર-માધને પોતાના લગડાનો છોડો પોતાને મોઢિ ઢાંકી દીધો ! તેણી મનમાં કુલાવા લાગી !

“ કેમ હવે ખોલતી નથી ? ” મધુરીએ હેતથી ચપળાના માથાપર એક લાડકો ટપલો લગાવતાં જણાવ્યું. “ પતિ કરવાની પરવાનગી મળી તેથી કેવી ગાંડી-ઘેલી થઈ ગઈ ! પણ કયો પતિ મેળવવો, કેવો મેળવવો, અને ક્યાંથી મેળવવો, તેનો કંઈ વિચાર કીધો છે કે ? ”

“ તમે મારે માથે ખેડાં છો તો તેનો વિચાર મારે કરવાનો કે તમારે ? તમે ને કાકા જે વિચાર કરો તે ખરો. એ પણ તમારે જ પાર પાડવાનું છે. ”

“ ભલે ! તેમ તો તેમ ! પણ હું તને પૂછું કે, તારે કેવો પતિ મેળવવાની મરજી છે ? ”

“ મારી મરજી કામ નહીં આવે કાકી ! જે તમારી મરજી

તેજ મારી મરણ !”

“પણ તે તારા મગજમાં કંઈ ધાયું” તો હશે કેની ?
પ્રથમ તારી મરણ જાણું તો આગળ વાત કરે. તારી મરણ
જીલભરેલી હશે તો હું સુધારીશ, માટે ખોલી જા !”

અપળાએ પણ હવે શરમ છોડીને ચોખ્ખું ચટ જણાવી
દીધું “મારી મરણ તો એવી ખરી કે, મારાં લાયક ઠાઠ તદ્દન
યુવાન, ભણેલો ગણેલો, પદસા વાળો, અને મને સર્વ પ્રકારે
લાડ લડાવનારો પતિ જે મળે તો થાણું સાફ. પછી તો જીવી
આપની સલાહ !”

“હવે મને સમજાયું.” મધુરીએ પોતાની મતલબની વાત
પર પાડવાના મુદ્દાસર તેણીને સમજાવ્યું “તારા લાયક પૈસા
વાળો, અને તને દરેક રીતે લાડ લડાવનારો પતિ મેળવવાની
તારી મરણ છે, એ તો યોગ્ય છે; પરંતુ ભણેલો ગણેલો
પતિ મેળવવાની પણ જે ઇચ્છા તું રાખે છે તેમાં તો તું ભૂલેજ
છે. તેને લગતો અનુભવ તને નથી, માટે તે તારી જીલ ભાંગવાને
હું તને સમજાવું પાડું છું કે, તદ્દન યુવાન પતિને તારે પસંદ
કરવોજ નહીં; કેમકે યુવાનમાં પ્રેમ પંથનો પ્રભાવ નહીં હોવાથી
તેવો યુવાન તને સર્વ પ્રકારે સંતોષ આપી નહીંજ શકે, પણ તે
યુવાનીના તોર ને ઢોરમાં તારાંપર ગમે તેવો રોષ ખળવી તને
કંટાળો આપવાની સાથે તારે તેના હુકમમાંજ રહેવું પડશે, જેથી
તું નાખુશ રહેશે ! માટે યુવાનની અભિલાષા તારે માટે નકામીજ
છે. વળી ભણેલાની આશા રાખવી પણ નહીં; કેમકે ભણેલો
પતિ પોતાના ભણતરમાંજ મચેલો રહી માત્ર વાંચવા લખવામાંજ
તેનો જીવ વળગેલો રહેશે, અને તેથી તારાંપર તે જીવ નહીંજ

રાખી શકે ! એટલે પછી તને લાડ પણ શું લડાવશે ? માટે માત્ર
પૈસા વાળો, મધ્યમ વયનો, સંસારનો અનુભવી, અને હોંસીલો
તથા ઉદારતા વાળો પતિજ મેળવવો સમજ કે ? ”

“ સમજ. એ પણ આપની સલાહ ખરી છે કાકી ! પણ
તેવાજ તમે જાહેની કે થયું. ”

“ તે વિષે હું તારા કાકા સાથે વાત કીધાં પછી તને કહીશ. ”

“ સાહે. ” કહીને ચપળા ગઈ.

મધુરીએ આ પ્રમાણે પોતાની રચનાનો બીજો રંગ પણ
ચપળાને ગુલાથપણે અચ્છો લગાડી દીધો !

ચક્ર ૧૫ મું.

દોહરો.

સ્પષ્ટ થઈ છે વાત સૌ, સ્પષ્ટ થયોજ પ્રકાર;

સ્પષ્ટ સ્વિકાર થયો હવે, સ્પષ્ટ વાતનો સાર.

કબૂલ મંજૂર !

મધુરીની મોહિની જાણે ચપળાને લાગી હોય તેમ મધુરીની
દરેક સલાહ ચપળાના મનમાં આળાદ મનાઈ, અને આસ-
પાસના વિચારની વિભાતિ થવા ઉપરાંત માત્ર પતિ પામવાની
ચેષ્ટામાંજ ચપળાનું ચિત્ત ચક્રપર ચઢેલું રહ્યું ! રાતનાજ માત્ર
તેણી મધુરીને મળવાનું બબ્બવી શક્તી નહોતી, પરંતુ દિવસના
તો ઉપરાચાપરી મધુરીને મકાનેજ તેણી અકિંગા નાખતી ! તેજ
પ્રમાણે આજે તેણી પોતાની આતુરતાના આવેશમાં પ્રભાતે સ્નાન
કરી પોતાની માતાને અગડમ બગડમ સમજતી મધુરીને ત્યાં

પહોંચી ગઇ, અને જતાંની સાથે ખીલ વાતજ નહોં, પણ એજ પૂછ્યું કે “ કેમ કાકી, પછી મારા કાકા સાથે પેલી વાતને વિચાર કીધો કે ? ”

“ હા. ગઈ રાતનાજ બધો વિચાર કરી રાખ્યો છે, અને હવે હમને માટે મંગળ મુહૂર્ત મેળવવાનીજ માન ખોટી છે. ” મધુરીએ હાસ્યમાં જણાવ્યું “ તારી મરજી હોય તો વગર મુહૂર્તે હસ્તમેલાપ કરાવી દેવાની તજવીજ કંઈ ? ”

“ તમે તો મારી મશ્કરીજ કરો છો કાકી ! પણ ખરું કહોની કે શું વિચાર કીધો ? ”

“ વિચાર એટલોજ કે, તારી સાથે મારે ઘણું હેત બંધાયું છે, અને તું જો બહાર પડે તો મારી આંખો આગળથી આવીજ જાય ! તેથી તું મને હમણાંની માફક કંઈ મળી શકે નહોં, માટે તું મારી પાસેજ રહે તેમ કરવાને વિચાર રાખ્યો છે. ”

“ તે કેવી રીતે ? મને અને મારા પતિને આપના મકાનમાંજ રાખશો ? ”

“ હા. તેમ વળી આજ મકાનમાં અને અહીંજ ! ” મધુરીએ મોઢમમાં કહ્યું “ એમજ તારે માની લેવાનું કે, આ મકાન તારેજ, અને તારે સાસરે પણ આજ ! ”

“ ત્યારે તો ‘ ભાવતું હતું તે વેઠે કયું ’ એમજ ખની જાય ! વારે મારા પતિની પસંદગી તમે તથા કાકાએ મળીને કંઈ કરી રાખી છે કે ? મથમ તો તેજ વિચાર કરવાનો કેની ? ”

“ તે બધાએ વિચાર કરી રાખ્યો છે. તારે કોઈ વાતની કીકર કરવી નહોં. ”

“ પણ તે પુરૂષની ઓળખાણ આપો તો મારા જીવને શાંતિ

વળેની કાકી ? ”

“ તે પુરૂષને તો તું ઘણી સારી રીતે ઓળખે છે. ”

“ પણ તે કોણ ? ”

“ તેનું નામ-કામ વગેરે સર્વથી તું જાણીતીજ છે, ”

“ તે બધી વાત મોઘમમાં રાખો છો તો ખુદ્દીજ કરોની ! ”

“ ખુદ્દીજ વાત છે. તારે લાયકજ પતિ મેળવ્યો છે. બધી બાબતમાં તે યોગ્ય છે. ”

“ તે પુરૂષ કોણ ? બળ્યું ! તમે તો ચોખ્ખો ખુલાસોજ કરતાં નથી ! મારાં સમ, કહોની ? ”

“ કહું ? પછી કહું તો નહીં ચાલે ? કલાકેક પછી કહું તો કેમ ? ”

“ ના. હમણાંજ કહો. મારું મન તે જાણવાને તલપાપડ બની ગયું છે ! તે પુરૂષ કયો ? ”

“ આ તારા કાકા ! ” મધુરીએ ધબ દહને જાહેર કીધું
“ મહા મહેનતે એમને સમજાવ્યા છે, અને બડી મુશ્કેલીથી એમની પાસેથી હા કહેવરાવી છે ! ”

અપણા તો અકિતજ થઈ ગઈ ! થોડીક મિનિટ સુધી સ્તબ્ધ બની ગયાં પછી જરા શાંતતા પામી બોલી “ તારા કાકાને પરણું ? એ આપને યોગ્ય લાગે છે કાકી ? ”

યોગ્ય નહીં તો તેમાં અયોગ્ય પણ શું ? ” મધુરીએ હવે ચાલાકીથી તેણીને સમજાવતાં જણાવ્યું “ જો અપણા, સાંભળ ! તારું બહુ ઠેમ કરવું, તેના વિચાર મેં તથા તારા કાકાએ મળીને કીધો, અને છેવટે અમે બંને એવાજ નિર્ણયપર આવ્યા છીએ કે, તને અમારા ઘરમાંજ નાંખવી મૂળ

વાત એ છે કે, મારે પેટે કંઈ સંતાન નથી, અને હવે પછી તે થવાની આશા પણ રખાતી નથી, માટે મારા કાકાને ખીલ ખાયડી કરાવવાનો વિચાર મેં પોતેજ કેટલાક દિવસોથી રાખ્યો હતો, અને તેને માટે હું તેવી કોઈ યોગ્ય સ્ત્રીની તપાસમાં જ હતી. એટલામાં તારી સાથેનો મારો સ્નેહ સંબંધ સંધાયો, જે પરથી મને પણ તારે માટેજ વિચાર આવ્યો, અને મેં એમને વાત કરી. એમણે પણ મારાં સમજાવ્યાથી સમ્મતિ આપી, અને અચો ખંનનાં એક મત થતાંજ આજે મેં પણ તને સ્પષ્ટ જણાવી દીધું. આ અમારી ગોઠવણમાં તારે નારાજ થવાનું કંઈજ કારણ નથી, પણ ઓર આનંદ માનવાનો છે. તારા કાકાની વય બેઠે થોડી મ્હોટી છે, અને તેથી તું તારા મનમાં ખચાતી હશે ખરી, પરંતુ આયુષ્ય તો ધંધરના હાથમાં છે. સુવાનો જોત જોતામાં ચાલ્યા જાય છે, અને વૃદ્ધો રહી જઈ લાંબાં આયુષ્ય લોગવે છે ! એટલે વયની ખાખતનો વિચાર તો કરવાનોજ નથી. માત્ર મારા ઘરમાં આવીને તું સુખી થશે કે દુઃખી થશે, એટલોજ વિચાર કરવાનો છે, અને તેને માટે તો હું તને ખાત્રિ આપું છું કે, તું અહીં મારી સાથે સર્વ પ્રકારે સુખીજ થશે. તારા કાકા પાસે પાંચ પૈસા પણ સારા છે, અને વળી એમની પેદાશ પણ ચોગરદમની ઘણી સારી છે. તેની સાથે તેઓ હાથના ખરચાળ છે, જીવના ઉદાર છે, મનના મોઠળા છે, મોલલા છે, ક્ષામીન છે, હોંસિલા છે, પોતાના માણસને તન-મનથી ચાહનારા છે, અને તેથી તે તને સર્વ પ્રકારે લાડ લડાવી ખુશીમાંજ રાખશે. આ ખાખતમાં મારી તો સંપૂર્ણ ખાત્રિ છે કે, તું આ ઘરમાં આવીને દરેક વાતે સુખીજ

ચલે, અને વળી મારી દેખરેખ તથા સંભાળ પણ તારા પ્રત્યે રહેશે, જેથી તને કોઈ પણ વાતે હું મુઝાવાતો નહોંજ દઉં. આથી વિશેષ તને શું બોધ્યો છે ?”

“એ તમારી તમામ વાત ખરી, પણ જેમને હું કાકા કહીને બોલાવું છું તેમનીજ સાથે હું પરણું, અને તેમનેજ મારા પતિ કરું ! આવું અનુગતું કેમ બની શકે ?”

“કાકા કયા પ્રકારના ? માત્ર મોઢિથી કહેવાનાજ. એ કંઈ તારા સગા કાકા છે કે ? માત્ર કહેવાનાજ કાકા છે તો જ્યાં સુધી તું તેમને પરણી નથી, ત્યાં સુધીજ એ તારા કહેવાતા કાકા ગણવા, પણ પરણ્યા પછી તો તારા પતિ થાય, અને કાકા ટળીજ જાય. આમજ દુનીયામાં બનતું આવ્યું છે.”

અપણાની બુદ્ધિ આ બાબતનો રદિયો આપવાને કંઈજ ચાલી શકી નહોં, અને તેણી તો તદ્દનજ સીતળ બની ગઈ ! તોપણ થોડી વારે વળી પાછું તેણીએ ધીમે રહીને પૂછ્યું કે “મારા માતા-પિતાની પરવાનગી લેવી કે નહોં ?”

“તે બધી તજવીજ તારા કાકા કરશે. તે વાતની ચિંતા તારે કરવાની નથી.”

‘મારા મુંબઈ વાળા પતિની પંચાતીનો શો વિચાર કીધો ?’

“તે પણ તારા કાકા બધું ફેાડી લેશે. તારા ને મારા કરતાં તેમને વધારેજ કાળજી છે, અને વળી તે કંઈ કાચા નથી, અથવા ઠેાઢી ગાંજ્યા જાય તેવા પણ નથી. તે બધી વાતે બધાંને પૂરા પડવામાં શૂરા છે, અને બધા બંદોબસ્ત કરશેજ. માત્ર તારીજ મરજી માટે તેઓ થોડ્યા છે. હું તને દેડમાં એટલુંજ પૂછવા માંતું છું કે, મારી સલાહ તને માન્ય

“કે નહીં ?”

“આપની સલાહ માન્ય રાખવાને તો હું ખંધાયલીજ છું.”

“તો ખસ જા, મગાડ કર. ઇશ્વર સર્વ સાફ કરશે. તું તારી મેળે આનંદમાં રહેજે, અને હવે બધી ગોઠવણ અમે અમારે કરીશું.”

“ઘણું સાફ. હું વળી મોટેથી આવીશ.” કહીને ચપળા ગઈ.

મધુરીએ આ તમામ વાત પોતાના પતિને કહી સંભળાવી. છેવટે એટલુંજ તેણી બોલી કે “હવે ચપળાના પિતાને તથા તેણીના પતિને કયે પ્રકારે સમજાવવાં તે તમે જાણો ! મેં તો માફ કામ બજાવ્યું છે, અને હવે તમારે પણ તે બધા બંદોબસ્તને માટે વિશેષ વિલંબ કરવાની જરૂર નથી જો !”

“હવે હું તેજ તજવીજમાં છું, અને જમ ખનશે તેમ વહેણેજ નિકાલ લાવીશ.” કહીને વાંકાલાલ તે વિષેનો વિચાર પોતાના મગજમાં ગોઠવતો બેઠો.

ચક્ર ૧૬ મું.

હાહરો.

ચપળા ચિત્તે ચમકતી, મનમાં તેહ સુંઝાય;

સુંઝવણમાં તેણી પડી, આક્રૂણ બ્યાક્રૂણ થાય !

સૂંઝવણીની સૂંઝ !

મધુરી અને વાંકાલાલના ઐક્ય મતની સલાહ મળવા છતાં નાદાન ચપળા સૂંઝવણમાં પડી ગઈ, અને તેણીના હૃદય તરફમાં સૂંઝવણની ગાંઠ સૂંઝાઈ ! તેણી રાત્રિના સમયે નિદ્રા લેવાને

મધુરીની સલાહનો વિચાર કરવા બેઠી, અને તેણીનાં માતા-પિતા સયનમાં પડ્યાં પછી તેણી પોતાના સયનવાસમાં દીપક બળતો રાખી એક તકિયા સાથે ઓડી લંબાઈ વિચારવા લાગી કે “હવે શું કરવું ? વાંકાલાલની સાક્ષતા લેવા જતાં તે સાક્ષતાની સાથેજ સંતાપનું શૂળ વળગ્યું ! મધુરી મારી કાકી એટલે મારી માતા સમાન, અને વાંકાલાલ મારા કાકા-પિતા સમાન ગણાય, અને તેનીજ સાથે મારો સંસાર સંધાય, એ કેમ ખમાય ! એ કેમ થાય ! હાય હાય ! ઓ ! અપળા ! તારા જીવતરને લાગે લાલ ! આ તો ‘ સાપે છધુંદર ગળ્યું ’ તેમ બન્યું ! કરવા ગઈ એક, અને થઈ ગયું બીજું ! વાંકાલાલ વાઘ જેવો છે, વિકાળ છે, ઝેરી છે, ડંસીલા છે, દ્રેષી છે, બદમાશ છે, લકજો છે, લુચ્ચો છે, પાપી છે, હરામખોર છે, નીચ છે, અને સોનેરી ટોળીનો સરદાર છે ! એવા ભયંકર પુરુષની ધ્વજાનું ઉલંઘન કરવું, એ પણ આપ્ત સમાન છે, અને એની સાથે સંસાર માંડવો, એ પણ વાઘની ગુફામાં વસવા સમાન છે ! એટલે એક બાબુએ કુવો છે, અને બીજી બાબુએ દુર્ગંધથી ભરેલો ખાડો છે ! તેમ વળી ત્રિજો રસ્તો પણ દેખાતો નથી ! આકૃત ! આપત્તિ ! સુરકેલીના કાંઠા ! અરે ભગવાન ! મારું ભાગ્ય પણ કેવું ફુટકું છે કે, કોઈ પણ રસ્તે શાંતિ મળતી નથી ! જ્યાં ને ત્યાં દુઃખ અને સત્યાનાથના સમાચાર ! પેલા મૂવા શાંતિલાલને સંતાપ ગયો તો તરતજ આ પરિતાપ ઉભો થયો ! હવે તો કંઈ સમજાવું નથી કે શું કરવું ! મધુરીને મોંઢે તો મેં તેણીની રખતી રાખવાને ‘હા’ પાડી છે, પણ એ ‘હા’ અરેખરી ‘હા’ કેમ થાય ? પિતા તુલ્ય કાકાને કેમ પરણાય ? બહેને આ જીંદગી ધૂળ

માથ કે બહેને વાંકાલાલને હાથે મારો છવ બચ, પણ આ
 આખા પોતાના તે વડિલને તો નહોળ વરે.” આમ વિચાર
 કરતી તેણીએ અશાંતિ દૂર કરવાના વિચારથી પોતાના હાથમાં
 એક પુસ્તક લઇને વાંચવા માંડ્યું. પણ વાંચનમાં મન શાનું
 વળગે ? તરતજ તે પુસ્તક જમીનપર પટકયું, અને તેણી વળી
 પાછી તેજ વિચાર કરવા લાગી કે “જેમ શાંતિલાલને શાંત
 કરવાનો રસ્તો લીધો તેવીજ રીતે હવે વાંકાલાલનો વારો આવ્યો
 છે ! વાંકાલાલનાં મગજમાં એવી ખુમારી છે કે ‘બહેન મારા
 જેવો જખરો જગતમાં કોઇ છેજ નહો !’ પણ દુનીયામાં શેરને
 માથે સવાશેર હોય ને હોયજ; માટે વાંકાલાલ શેર છે તો તેને
 શાંત કરવાને કોઇ સવાશેરની શોધ કરવી જોઇએ, અને વળી
 કોઇ એવા નરની સાથે ઓળખાણ કરવી જોઇએ કે, જ નર વીર
 એ વાંકાલાલને પણ ઠડો ગાર ખનાવી દે !” આમ
 મનન કરતી વળી તેણી ઇંજી ચેરપર લખાઈ, અને નિઃશ્વાસ
 નાંખી વળી પોતાના મનમાં ઝળંડવા લાગી કે “જેની
 સાલ્કતા મેળવવા બહુ ધું તે મૂલો મારા પ્રત્યે વાનતજ
 ખળાડે છે ! એટલે વળી ત્રિજનો આધાર ગમે તેમ કરીને મેળ-
 વીશ તો ખરીજ, પરંતુ તે પણ જો મારાપર પોતાની કૃમતિ
 ચોંટાડશે તો વળી તે ત્રિજ સાથે પણ સત્વતાનો સંતાપ
 લેવો થશે ! માટે હવે બીજો રસ્તો કયો લેવો ? ઇશ્વરે જો મારા
 ચહેરાપર સુંદરતા સ્થાપી નહોં હોત, અને મને જો ખૂબસૂરત
 યલા ખનાવી નહોં હોત તો કંઈ આવો સંતાપ બગત ? પણ
 આ મારી રમણિકતાએજ ખધાં સાથે ખૂરાશ કરાવી છે, માટે
 ખૂબસૂરતને બદલે બદસૂરત બનવાનો પ્રયત્ન કરે, અને ચહેરા

પર કંઈક કલંક લગાડું તો વધારે સાફની ! પરંતુ તેમ કરવા જતાં તે કલંક મને લવિષ્યમાં મુશ્કેલીમાં મૂકશે ! એટલે પ્રભુ જ્યારે મારા પતિને મેળની આપવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત કરાવશે, ત્યારે મારા પતિ મારો કલંકિત ચહેરો જોતાંજ ચિત્તળી ખાદ્ય કટાણું મોં કરી મારો સ્વીકાર પણ જો નહીં કરે તો વળી ભોગજ કરી વળે, અને આ બધા મારો પ્રયાસ પાણીમાં ગયાં જવુંજ થાય ! અરે ! પરમાત્માએ બક્ષેલા ખૂબસૂરતીના પ્રસાદને તો બબ્બટ નહીંજ ખનાવે, અને તેને બદલે વળી કંઈ નવીન રસ્તો લેવો લાજમ છે. ” આમ રંગ-તરંગ કરતી તેણી વળી ટેબલ પાસે ગઈ, અને એક કોરા કાગળની કાપલી લઈ તેના બે દુકડા કીધા. એકમાં લખ્યું કે ‘વાંકાલાલને નહીંજ પરણવું.’ વળી બીજામાં લખ્યું કે ‘વાંકાલાલને પરણવું.’ તે પછી તે બંને દુકડાઓની જૂદી જૂદી ગોળીઓ કરીને ટેબલના માથાપર શ્રીનાથજીની છબિ હતી તે છબિ આગળ ધરીને તેમનું સ્મરણ નેત્રો મીચીને કરવાની સાથેજ જમણે હાથે તેમાંથી એક ગોળી ઉપાડી, અને બીજી ગોળી ડાબે હાથે નાંખી દીધી. જમણા હાથ વાળી ગોળી ઉકેલીને વાંચતાં જમાં ‘વાંકાલાલને નહીંજ પરણવું.’ એવું લખ્યું હતું તેજ નીકળ્યું, અને તે વાંચતાંજ તેણી હિમ્મતથી મનમાં બોલી ઉઠી કે “હવે હરકત નહીં. જે મારો વિચાર છે, તેજ વિચારને પુબ્દી શ્રી ઠાકોરજીએ પણ આપી છે, અને તેવીજ ચિઠ્ઠી તેમણે કહાડી છે તો હવે એ વાંકાલાલને પડતો મૂકવાને શ્રી ઠાકોરજીની-શ્રીનાથજી ખાવાનીજ સાક્ષતાનું ચૂર રાખવું, અને વાંકાલાલને ખુફી રીતે ના કહી દેવી. વાંધો માત્ર

એજ છે કે, તેને મોંઢા મોંઢ ના કહેવાની સાથેજ તે તેજ વખતે મને કદાચ બે-ચાર લપડાક લગાવી પણ દે, તેવા તે અજરમાન જડભરથની બાત છે ! માટે હાલ તરત તેને બારણે જવાનુંજ બંધ રાખવું, તેમાંજ વધારે શોભા છે. ” આમ છેવટનો નિશ્ચય કરી તેણી પોતાની પથારીમાં પડી, અને પ્રથમના કરતાં કંઇક વિશેષ હિમ્મતમાં પણ આવી. તેની સાથેજ તેણીને વિચાર થવા લાગ્યો કે “શ્રી ઠાકોરજી પર મને વિશ્વાસ છે, અને તેમના પર મારી દૃઢતા પણ અચળ છે, તોપણ તે બધું લખું-સૂકુંજ છેની ! તે માત્ર મનમાં માનું છું, પણ તેમની ભક્તિ તો હું કરતીજ નથી કે તેમનું સ્મરણ પણ આવી મતલબ હોય ત્યારેજ કરું છું ! આથી શ્રી ઠાકોરજી પણ મને મતલબી માનીને મારી મનઃકામના પૂર્ણ કેમ કરશે ? માટે આજથીજ તેમની ભક્તિ પણ બલા ભાવથી કરવી.” આમ વિચરી પ્રભાતમાં ઉઠીને સ્નાન કરતાંની સાથેજ પોતાના ઘરમાં શ્રી લાલજીની પૂજા એક ચોર-ડામાં કરવા બેઠી. પોતાની પુત્રિ આજેજ આમ કરવા બેઠેલી હોવાથી જમના (ચપળાની માતા) અને મમતદાસ (ચપળાના પિતા) ચક્રિત થઇ પરસ્પર ગુસગુસ કરવા લાગ્યાં, પરંતુ પુત્રિએ સેવા માર્ગ શુદ્ધ કરેલો બેઠ તેઓ તો ખુશીજ થયાં.

ચક્ર ૧૭ મું.

હાહરે.

સેવા ચપળાને ફળી, સપ્તળ પામી આશ;
ભય ભાંગ્યો છે ઈશ્વરે, ચપળાને હુલાસ.

“ કરે સેવા તો મળે મેવા. ”

ચપળાએ સેવા માર્ગ ગૃહણ કીધો. “ કરે સેવા તો મળે મેવા. ” એ સૂત્ર તેણીએ એક વૃદ્ધને મોઢે સાંભળ્યું હતું, તેનું તેણીને સ્મરણ થઇ આવતાંજ સેવાપર તેણીની શ્રદ્ધા અધિક અચળ થઇ, જ્યાં તેણીએ ભગવત ભજન, ઈશ્વર સ્મરણ, અને શ્રી હાકોરજીની સેવામાં ચિત્ત લગાડ્યું.

મધુરીને ત્યાં ચપળાનું જવું બંધ થયું. લગ્નની વાત ચોક્કસ કીધાં પછી બીજાજ દિવસે ચપળાએ મધુરીને ત્યાં જવાનું છોડી દીધાંથી મધુરીએ તેજ દિવસે તેણીને ત્યાં બે-ત્રણ વાર માણસને મોકલેલો, પરંતુ પ્રત્યેક વેળા ચપળાની માતાએ જીવાબ આપેલો કે “ ચપળા તો સેવા પૂજામાં રોકાય છે. ” આવા જીવાબથી તે દિવસે તો મધુરીને વિશેષ વિચિત્રતા લાગી નહીં, તેમજ તે જીવાબથી વાંકાલાલના મનપર પણ કંઈ જૂદી અસર થઇ નહીં; પરંતુ બે-ત્રણ દિવસ સુધી મધુરીએ પોતાના માણસને ચપળાને બોલાવવા મોકલતાં એવોજ ટૂંકો ને ટચ જવાબ આપ્યાં કરેલો કે “ ચપળા તો સેવા-પૂજામાં રોકાય છે. ” આવા એકનો એકજ ઉત્તર વારંવાર મળ્યાથી મધુરી તથા વાંકાલાલનાં મન વિસ્મય પામ્યાં, તેમજ તેઓ બંનેને એમજ લાગ્યું કે “ ચપળાની મરજી લક્ષ્યાંકનો સંબંધ સાંધવાની નહીં હોય, માટેજ તેણી આવતી

અટકી ગઇ છે.” આવી અટકળ કરવાની સાથે તેઓ બંનેનાં મગજમાં ગ્લાનિની સાથે ક્રોધાવેશ પણ આવ્યો, અને બદમાશ વાંકાલાલે તો એવોજ વિચાર કીધો કે “હવે ચપળાની જોડ ભૂલાવું, તેણીની પૂરી ખજાર લઈ, અને તેણીને ખરાબખાસ્તા-આખાવીથી કરી નાંખું, ત્યારેજ મારું નામ વાંકાલાલ ખરે !” આવો વિચાર આવવાની સાથેજ તેણે વળી મગજને વિરામ આપી ચપળાની તજવીજ કરવાને પોતાની પ્રિયા મધુરીને તેણીને ત્યાં મોકલી. પતિની આજ્ઞાનુસાર મધુરી પણ તરતજ ચપળાને ત્યાં ગઈ. ચપળા આ સમયે શ્રી હાકોરજીની સેવામાંજ મશગૂલ હોવાથી તેણીએ મધુરી સંગે કંઈ પણ વાતચીત કરીજ નહીં, પણ માત્ર જમનાએ રીતસર આવકાર આપીને મધુરીને પોતાની પાસે બેસાડી પાન-સોપારી-તમાકુ ખવડાવી ખુશ કરી. બાદ મધુરીએ સ્નેહ સહિત જમનાને જણાવ્યું કે “ત્રણ દિવસથી ચપળા મારે ત્યાં આવતી નથી, અને મારે એની સાથે માયા બંધાઈ ગઈ છે, માટે એને ખાસ મળવાને આવી છું.”

“પણ જૂઓની, એ તો ત્રણ-ચાર દિવસથી માત્ર હાકોર સેવામાંજ એકાગ્રહ વૃત્તિ રાખે છે, અને બીજાં કશાંમાં એનું ચિત્તજ નથી ! આખો દિવસ અને રાત હાકોરજીનો ઘોરડો લલો ને એ લલી ! રાત્રે સૂવાનું પણ તેજ ઘોરડામાં રાખ્યું છે, અને એને લીધે મારે પણ ત્યાંજ સૂવું પડે છે !”

“આનું શું કારણ ?” મધુરીએ તે વાત સત્યજ માનીને પૂછ્યું “એના મગજ પર તો કંઈ અસર થઈ નથીની ? તમને કેમ લાગે છે ?”

“મને તો કંઈ સમજાતું નથી ! પણ એટલું છે કે મી

કાકિરભાં એનો જીવ લાગ્યો છે તેથી મને પણ સંતોષજી વળે છે; કેમકે એ સર્વોત્તમ માર્ગ છે.”

“હા. એ તમારું કહેવું ખરું છે.” વગેરે વાતો કરીને મધુરી પોતાને મક્કાને ગઈ.

વાંકાલાલ ઘરમાંજ હતો. મધુરીએ હપલી ખિના તેને કહી સંભળાવતાં તે પણ લલ્લો આશ્ચર્ય થઈ બોલ્યો “આ તો નવાઈની વાત ! ચપળાના મગજમાં સેવા-પૂજની ધૂન ક્યાંથી ભરાઈ હશે ? કાંઈ ગુરૂ એને મળ્યો હશે કે શું બન્યું હશે ?”

“તે તો ઇશ્વરને ખબર; પણ મારો મત એવો છે કે, હવે આપણે એની આશા રાખવીજ નકામી છે. હવે એ વાત હાથથી ગઈ !”

“અરે ! હું ધારું તો એ ચપળાની ચડપમાં ખરાબી કરી નાંખું ! પણ દેવની ખાખતમાં એ પડી છે, એટલે એને હેરાન કરવાને મારું મન પાછું પડે છે !”

“તે આપની સમજ સત્ય છે મારા વહાલા ! હવે ચપળાની વાત મનમાંથી કહાડી નાંખવીજ સારી. તેણીનાં બલામાં કે ખૂરામાં આપણે ભાગ નહીં લેવો. તેણીનું મન દેવ સેવામાંજ લાગ્યું છે, અને તેમ છતાં જો તમે તેણીને હેરાન કરવાની ખટ ખટ કરો, અને તેમ કરવા જતાં ઇશ્વરનો કોપ પણ થાય તો આપણું ખૂરું થાય !” કહીને મધુરી પોતાને કામે વળગી, આ વાંકાલાલ પણ ખહાર પ્રવા ગયો. આજથી તેઓ બંનેએ ચપળાની ખાખત પોતાનાં મનમાંથી કહાડીજ નાંખી.

ચપળાનું પૂજ પ્રકરણ ચાલુજ છે. તેણીએ તેમાંજ ચિત્ત ચોટાડેલું કાયમ રાખ્યું છે. આ રંગ કેટલાક દિવસો સુધી તો

જમના તથા મમતદાસને પ્રિયજ્ઞ લાગ્યો, પણ તેઓને ચિંતા લાગી કે “રખે સેવા-પૂજની લેહમાં છોકરીનું મગજ કંઈ ચળી-ચસ્કી જાય !” આવી ધાસ્તિથી મમતદાસે પોતાની પતિને કહ્યું “છોકરીનો આ રસ્તો ગમે તેટલો સારો છે, પણ એમાં શું વળ્યું ? મને મ્હોટી ધાસ્તિ એજ લાગે છે કે, રખે આ રંગમાંથી તેણીનું મગજ પ્રતક્ષીને કંઈ ગાંડી ખની જાય ! તેમ જો થાય તો છોકરીની જીંદગી પણ ધૂળ થાયની ?”

“મને પણ એવીજ ફીકર લાગી છે પ્રાણનાથ !” જમના પરિતાપ કરતી બોલી “આપણે લાડ કરીને છોકરીને ઘરમાં રાખી, તેણીને સાસરે મોકલવાને આપનું મન માનતું નથી, અને તેમાંથી જો કદાચ તેણી ગાંડી થઈ જાય તો પછી આપણને કેવો પસ્તાવો થાય ! માટે તેણીનો ઉપાય તો કરવો જોઈએ.”

“ઉપાય બીજો કોઈજ નહીં, પણ માત્ર એકજ ઉપાય કે, હાકાર સેવામાંથી તેણીનું મન કળેવળે કમતી કરી નાંખવું, અને બીજીજ બાબતમાં તેણીનું મન દોરવાય તેમ કરવું.”

“પણ તેણીને સમજાવે કેણું ? માફ કે તમાફ તો તેણી સાંભળે તેવી નથીની !”

“તારૂં નહીં સાંભળે તેનું કારણ છે કે, તું તેણીને કરામતથી સમજાવી શકતી નથી, અને તું ચિદિયા-દાંતિયાંજ કરે છે ! તેથી વળી તેણી સમજે કે ? તેથી તો આર તેણી મરિયાદા મૂકીને તને તરછોડી નાંખે છે !”

“ત્યારે તમે પોતેજ તમારી ચતૂરાઈ ચલાવીને છોકરીને સમજાવતાં હો તો પછી મારે બોલવાની જરૂરજ શી ?”

“તેમજ કરવું પડશે, અને નિરાંતે તેણીને હું કેઠાણે લાવીશ.”

“ પણ હવે એ બાબતની ચીવટ રાખજો, તમે વળી તમારાં કામકાજમાં ગૂંથાઇને ભૂલી નહીં જતાં. ”

“ નારે ના, એવી અગત્યની વાત ભૂલું તે કેમ ! ”

આટલો નિશ્ચય કરી તેઓ ખંને પોત પોતાને કામે વળગ્યાં.

અક ૧૮ મું.

દોહરો.

અપળાને સમજાવવા, કરે કરામત કાંઇ;

મમતદાસ પક્ષાધી, ચલાવતો ચતુરાધ !

“ કાગળું બેસવું, ને તાડવું પડવું ! ”

અપળાનું ચિત્ત ઠાકોર સેવામાંથી અળાવી તેણીને ઘર કામમાં રોકવાની મતલબથી મમતદાસે તેણીને જુહોજ રંજ લગાડવાની તજવીજ કરી. મમતદાસે વિચાર કરતાં એવું અનુમાન બાંધ્યું કે “ છોકરીને નાટક જોવાનો શાખ અસલથીજ છે, માટે એને નાટક જોવાને મારી સાથે લઈ જાઉં, અને તે બહાને ઠાકોર સેવામાંથી એના મનને મુક્ત કરું, કે જે પછી વળી યુક્તિથી એને ઘરકામમાં વળગાડી દઈશ. ” આ વિચાર તેણે પોતાની પત્નિ જમનાને પણ સમજાવ્યો, અને તે પછી તેજ રાતના જમના, અપળા તથા મમતદાસ ભોજન કરીને ગપાટાં મારતાં બેઠાં પછી મમતદાસ બોલ્યો “ આવતા શનિવારે આપણે બધાં નાટક જોવા જઈશું. તે રાત્રે પેલી કંપનીનો નવો બેલ છે, અને તે જોવા લાયક પણ છે, એવી વાત મેં સાંભળી છે. કેમ અપળા, તારો શો વિચાર ? ”

નાટકનું નામ સાંભળતાંજ ચપળાનું ચિત્ત ચળ્યું ! તેણી બોલી ઉઠી “ હા પિતાજી ! નવો ખેલ જોવાની તો મને પણ વણી હોંસ થાય છે જો ! ”

“ ત્યારે હું આવતી કાલેજ ટિકેટો મંગાવી લઇશ; કેમકે ખેલને દિવસે ટિકેટો મળવી મુશ્કેલ. ” કહીને મમતદાસ તરતજ ઉઠીને નામું લખવા બેઠો, અને જમના તથા ચપળા સહ ગઇ. બીજા દિવસે મમતદાસે ઑરચેસ્ટ્રાની ત્રણ રીઝર્ડ સીટસની ટિકેટો મંગાવીને ચપળાનાજ હાથમાં સોંપી.

શનિવારે રાત્રે તેઓ ત્રણે નાટક જોવાને ગયાં, અને ત્યાં “ કાગનું ખેસવું અને તાડનું પડવું ” એમ બન્યું ! એવો દેખાવ આંખો કે, એક કામાન્ધ કાંમિનીને અકસ્તાત એક તિવ્ર તરણુ મળતાંજ તેણી તે તરણુની સંગે પલાયન કરી ગઇ ! આ દેખાવ જોતાંજ ચપળાનું મગજ પણ તેવીજ કૃતિમાં આવી ગયું, અને તેણીના મનમાં પણ એવોજ જુસ્સો આવી ગયો કે “ મને પણ અત્યારે જો કેાઇ પ્રેમી પંખિડો પ્રાપ્ત થાય તો હું પણ પ્રેમ પાંખનાં પરિબળથી કામ રૂપિ પવનના વેગમાં પલાયન કરી જાઉં ! ” આવા જુસ્સાના જંગમાં ચપળાનું ચિત્ત બહાવરે ખની ગયું ! નાટકમાં બીજા પ્રવેશો ગમે તેટલા આંખ્યા છતાં તેણીનું મન માત્ર પ્રેમી પંખિડો પામવાની ઇચ્છામાંજ મશગૂલ ખની ગયું ! જમના તથા મમતદાસને તે વિષેની કશી સમજ પડી નહીં, અને તેણીને તો જાણે “ કાગનું ખેસવું, અને તાડનું પડવું ” તેવુંજ થયું ! એટલે પ્રેમ માર્ગનો દેખાવ નિહાળતાંજ તેણીનું જીવાનીનું જોખન અળકાટમાં આમી ગયું, અને ગમે તે પ્રકારે પણ કેાઇ પ્રેમીની શોધમાં તેણીનું ચિત્ત બહાવરે ખન્યું !

અરાબર યોણા બે વાગે નાટકની સમાપ્તિ થતાંજ તેઓ ત્રણે સ્વશૃંગે ગયાં. મમતદાસ તથા જમના સૂતાં, અને ચપળા પોતાના ઔરડામાં જમને પહેરેલાં સુંદર વસ્ત્રાભૂષણ સહિતજ પથારીમાં પડી ગઇ, તેમજ અત્યંત આવેશની સાથે વિકાળ બની વિચાર કરવા લાગી કે ‘હવે તો પ્રભાત થતાં પહેલાં સુરતનો ત્યાગ કરી ગમે ત્યાં નિકળી જવું, અને પ્રેમ પંથ પકડવો. શહેર બહાર સંખ્યાબંધ ફાંટાઓ પણ ફુટેલા છે તો તેમાંથી શું કોઇ પણ ફાંટો મને એવો નહોંજ હાથ લાગે કે જે ફાંટાની ખુબી પ્રેમ પંથ પ્રકાશક હોય ! તેમ નહોં તો માર્ગમાં ગતિ કરતાં જેમ નાટકમાં નમુનો નિકળ્યો તેમ કોઈ એવો યુવક નહોંજ મળે કે જે પ્રેમ પંખિડાની પાંખોનાં પ્રતાપે આ પ્રેમાળ પૂતળીને પ્રેમની પાંખોથી ઉડાવી લઇ જાય ! અરે ! શું સુરતી લાલાજીઓ પ્રેમ પંથમાં અંધળાજ હશે ? નહોં, નહોં, નહોં ! મારા વહાલા સુરતી સહેલાણીઓ શાખીન છે, અને તેઓ જો પ્રેમ પંથમાં અજ્ઞાન હોય તો ‘સુરત સોનાની મૂરત’ તરીકે પંકાયજ નહોં ! સુરતીઓ સર્વ વાતે પૂરા ને શૂરા છે ! તેઓ મારા જેવા પ્રેમખ્યાસિની મનઃકામના પૂર્ણ કરવાને હામ-દામ-કામથી પરિપૂર્ણ છે, માટે મને આશા છે કે, ઘર છોડતાં માર્ગમાંજ મારા જેવો કોઇ પ્રેમ પંથનું સંશોધન કરનાર પૂતળું આશામાં અથડાતુંજ હશે ! જેમ નાટકમાં પેલા પ્રેમાન્ધને તેણીના જેવોજ પ્રેમાળ પુરુષ પ્રાપ્ત થઇ ગયો, તેમજ મને પણ કેમ નહોં થાય ? એ તો થાયજ ! પાણીનો રેત્રો પોતાનો માર્ગ કરી શકે છે તો મારો પ્રેમ પ્રકાશ ગમે તેવા અંધકારમાં પણ પોતાની પાંખોનાં પ્રતાપે ગતિ કરી મનવાંચિત મેવા મેળવવા

નસીબદાર નીવડશે ! કુદરતની સાક્ષતાથી હિમ્ત રાખવી, ઐજ્ય
 બુદ્ધિ, જ્ઞાન અને સમજ શક્તિનું કર્તવ્ય છે, અને તે નીતિના
 નિયમે હવે ધૃતિરેખા પર આધાર રાખી મારે ખરા પ્રેમપંથ
 પર ગતિ કરી જવી, ઐજ્ય મારી જોખનાવસ્થાનું જંગ છે ! ”
 આમ તર્ક-વિતર્કથી તેણી વળી જોલવા લાગી કે “ દુનીયાનો
 ડર દાંભિષ્ઠ માનું છું ! લાજ મરિયાદાનું મહત્ત્વ મઢી સરખું
 સમજું છું ! અને વડિલોનો વાંધો ધિક્કારને પાત્ર છે ! પણ
 પેલાં વાંકાલાલ કાકા ! જે મારા કાકા-પિતાની પદ્ધિપર છતાં
 મારા પતિ થવા નિકળ્યા હતા, તેજ દુષ્ટ બદમાશનો બચ મારે
 રાખવાનો છે, અને તેથીજ સૂર્યપૂરના ગમે તેટલા સુંદર પ્રેમ
 પંથને ખૂણે મૂકી શહેર બહારનોજ પ્રેમ પંથ પસંદ કરવો
 સમયોચિત છે, કે જથી તે કાટી મૂઓ વાંકાલાલ કાકા પણ
 મારા પર વાંકીચૂંકી વકોક્તિ કરવાની દુબ્ધતા દાખવે નહીં. આ
 કારણથી મારે સૂર્યપૂરને પણ છેલ્લી સલામ કીધાં વિના છૂટકાજ
 નથી ! માત-પિતાને પણ સૂતાં મૂકી ગચ્છંતિ કરી જવી, એમાંજ
 અપજાની અપજતા ગણાય. ” એમ વિચાર કરતાં તેણી સ્મરજમ્બ

ચક્ર ૧૯ મું.

હાહરે.

ઘરમાં સહીને કામિની, ઘડે નવીન કંઈ ઘાટ;
આખર ગચ્છતિ કરી, રડે માતા ને તાતા !

હી ગઈ !

પ્રભાત થતાંજ ચપળાએ વિચાર્યું કે “ આજે આ ઘરમાં મારી છેલ્લીજ પ્રભાત છે, માટે આજનો દિવસ માતા-પિતાને સંપૂર્ણ સંતોષાનંદ આપવો, અને આજે અર્ધ રાત્રિ પસાર થતાંજ મારે પણ પસાર થઈ જવું. ”

આમ મનન કરતી ચપળાએ બિછાનામાંથી ઉઠતાંની સાથેજ પોતાની માતાની સંગે ઘરનાં કામકાજમાં પ્રવેશ કીધો, અને માતા-પિતાની સાથે આજે અધિક મિશ્ર થઈ તે ખંનેને સંતોષ ઉપજાવે તેવુંજ વર્તન ચલાવવા માંડ્યું. આજથીજ ઈશ્વર સ્મરણ વિસારી દીધું, અને તેવી રીતે તેણીની સ્થિતિમાં આજે આવો ફેરફાર થયેલો જોઈને માતા-પિતાનાં મનમાં એવોજ સંતોષ વળી ગયો કે “ નાટક જોયાં પછીજ છોકરીનો રંગ ખદલાયો તો ખરો ! કાઠોર સેવા જૂલોને ઘરનાં કામકાજમાં દીકરી દોરવાઈ છે. એટલે ધારેલી મતલબ સરી, અને નાટકના પૈસા પણ ઉગી નીકળ્યા. ” આમ તેણીના તે વડિલોમાં હમણાં તો સંતોષાનંદ પ્રસરી ગયો.

ખપોરે ભોજન કીધાં પછી ચપળાએ તમામ એકવાડાનાં વસ્ત્રો માંજ નાંખ્યાં, અને પછી પરવારીને તેણી પોતાના સવાના રૂમમાં જઈને આડી પડી. રાત્રિના પસાર થઈ જવાના

સંબંધમાં હવે તેણી અધિક સાંતતાથી તથા મનને સ્થીર રાખીને વિશેષ વિચાર કરવા લાગી કે “કંઈ માલપાણી (પછસા તથા જરિયાન) લાંબને નીકળવું કે માત્ર વચ્ચેલેરજ નીકળવું?” છેવટે તેણીએ એટલોજ નિશ્ચય કીધો કે “કંઈ પણ દ્રવ્ય કે જોખમ નહીં લેતાં માત્ર નીચે ધરતી, અને ઉપર આજનો આશ્રય રાખી સત્વર નીકળી તો જવુંજ, અને પ્રથમ કયો પંથ પકડવો તે પણ નિકળતાં પગ જ્યાં પણ લાઇ જાય, ત્યાં ચાલ્યા જવું. વિચાર કરેલા કામ નહીં આવે. વળી વિચાર શા કરવા હતા? વિચાર માત્ર નસીબનો!” આમ કડક મગજ કરતાં તેણી વળી ઉઠી, અને રાત્રે નીકળવાને સમયે અંગે ધારણ કરવાની એક સાદી પોલકા બાતી ચોળી, તેમજ એક સાડું ગવન કપાટમાંથી કહાડીને ખીંટીપર મૂક્યા બાદ ચપળા વળી પોતાની માતાની પાસે જઈને બેઠી, અને બોલી “માતુશ્રી! દાળ, ચોખા, વગેરે કંઈ પણ વણવાનું હોય તો લાવો વણું. મને નવરી બેસી રહેવામાં ગમતું નથી.”

“બેટા! આજ તો તેં ઘણું કામ કીધું, માટે તું થાકી ચક્ર હશે. હમણાં વણવાની કંઈ જરૂર નથી. તું હવે નિરાંતે બેસીને આરામ લે.” માતાએ અંતઃકરણની લાગણીથી દરશાવ્યું “આજ તો મારી દીકરી કેવી ડાહી થઇ ગઇ બે!”

“અને આજ કરતાં કાલે તો વળી વધારેજ ડાહી થઇશ. માતાશ!” ચપળાએ મોઢમમાં જણાવ્યું “આવતી કાલથી મારા ગૃહભાવ પણ બદલાવાનાં છે તો!”

“એ વળી તને કોણે કહ્યું? કોઈ બેપિ મહારાજને તેં મૂંઝવું હતું કે શું?”

“જોવિ મૂંઝા શું કહેવાનો હતો?” ચપળા ચીડવાઈને ઓલી “જોવિઓપર હું તો જરા પણ વિશ્વાસ રાખતીજ નથી. માફ મનજ મને તો જ્યોતિષિ જેવું જણાય છે! માફ પોતાનું મન મને સૂચવે છે કે, આવતી કાલથી મારી દશા જરૂર ખદલાવાની છે, અને મારા ભવિષ્યની ખીલવણી પણ થવાની છે.”

“એ તો ખુશીની વાત. તારું ભવિષ્ય તો સુધરેલુંજ છે. માત્ર એકજ ખાખતમાં-તારાં ભૂંડાં સાસરિયાં મળ્યાં છે, તેથી તું કમનસીબ છે ખરી, તો પણ વળી વખત આવશે તો તે પણ સુધરી જશે.”

“સુધરશે નહીં તો ક્યાં જશે? એ તો સુધરશેજ, અને કદાચ આજકાલમાં પણ સુધરે તો ના નહીં!”

“આજકાલમાં!” જમનાએ ચકિત થઇ પૂછ્યું. “આજ કાલ શા ઉપરથી કહે છે? તારા વરનો કંઈ ખાનગી પત્ર તારા પર આવ્યો છે કે શું?”

“હહુ. એ તો માત્ર મારા મનની હેઠરમાં ખોલું છું. ખીનું કંઈજ નથી.” હડીને ચપળાએ તે વાત ઉડાવી દેતાં ખીનુંજ પૂછ્યું. “આજે મંદિરે દર્શન કરવાને તું જવાની છે ખા?”

“કદાચ જાઉં તો જાઉં પણ ખરી. તારે આવડું છે?”

“નારે ના, હું તો અમથી તને પૂછું છું. હું કંઈ દર્શનની પ્રેમી નથી તો કે આવડું. એવાં દર્શનની દોડાદોડી કરવાથી શું સ્વર્ગ મળવાનું છે કે?”

“ત્યારે તું ખોતે કેમ શ્રી કાંકોરજીની પૂજામાં ચકચૂર થઇ ગઇ હતી?”

“તે તો ઘરમાંજ. ખહાર મંદિરોમાં પુરોનો બીડમાં તો

હું પગે ના મૂકું ! ”

જમનાએ તે વિષે અધિક પંચાત કરી નહીં.

રાત્રિના દશ વાગતાંનો સમય થતાંજ ચપળાનાં માતા-પિતા નિદ્રાવશ થયાં પછી ચપળાએ પોતાનું ધારેલું કાર્ય પાર પાડવાની તૈયારી કરવા માંડી. તેમ કરતાં તેણીએ પોતાનો વેશ બદલી નાંખવાનો વળી નવીન વિચાર ઉભો ઠીધો, અને પહેરવા કહાડેલાં કપડાં પડતાં મૂકી, સ્ત્રી ધારીને રાત્રે કોઈ અટકાવે નહીં તેને ખાતર તેણીએ પોતાના પિતાનું ક્ષીતિયું હતું તે પહેરી લઈ તેનો કચ્છોટો વાળી દીધો, પિતાનીજ એક મોગલ ઠંપ હતી તે માથે મૂકી, અંગે તેમનોજ કોટ પહેર્યો, અને હાથમાં ચાંદીની મૂઠની એક લાકડી લઈ, પગમાં પોતાનાંજ ખૂટ હતાં તે પહેર્યાં. તેવા વેશમાં રાત્રિના સુમારે સાડ ત્રણ વાગતાંને સમયે તેણી ઘરમાંથી ગૂપચાપ નીકળી પડી. ઘરનાં ખારણાં તેણીએ માત્ર અમથાંજ વાસી દીધાં, અને ઘરમાંથી નીકળતાંજ ઠેટલાક રૂપીઆ, પૈસા, અને પરચુરણ ખીસામાં નાંખી તેણી જુસ્સામાં એકદમ ફેલવે સ્ટેશન તરફ સંચરી.

ચક્ર ૨૦ મું.

દોહરો.

સ્ટેશનપર સંચર્યા પછી, ફેચ કરી મુંખાઈ;

રસ્તામાં નવલું બન્યું, ચયું કાંઈનું કાંઈ!

“ નસીબ બે રંગલા આગળનું આમળ ! ”

ચડપ ચાલે ચાલતી ચપળા સપાસમાં સ્ટેશનપર જતાંની સાથેજ ત્રિબ વર્ગનાં હોતારોની બેઠાણની જગ્યાપર એક

અધારામાં ગોઠવેલા ખાંકડાપર બેઠી, અને ગમે તેટલી બેખાકળી છતાં તેણીને હિમ્મતવાન બન્યાં વિના આરોજ નહીં જણાસંધી, પોતાની ધડકતી છાતીપર હાથ મૂકીને છાતીના ધુજરાને શાંત કરી, તેણીએ છેવટનો નિશ્ચય કીધો કે “ બીજા જવાના ફાંફાં મારવા કરતાં મુખે જઈ સાસરાનો આશરો લેવો, એજ શોભા ભરેલું હોવાની સાથે ભવિષ્યનું ભાગ્ય ખીલવવાનો એજ ખરો માર્ગ છે. તેજ વિચાર છેટનો પરમાત્માએ હવે તો મને મગજમાં ગોઠવી આપેલો હું તો માનું છું, માટે તેમજ કરું. ” આમ વિચારીને તેણીએ ગજવામાં પડેલા પૈસા તપાસી બેતાં લગલગ સાતેક રૂપીઆ ગણ્યાં, અને તેટલી રકમ મુખે પહોંચવાને તેણીએ પરિપૂર્ણ માનીને સંતોષ પકડ્યો.

આ સમયે પાછલી રાત્રિના સુમારે સવાચાર વાગ્યા હતા, અને મુખે તરફ જવાને એક પણ ટ્રેન તે સમયે નહીં હોવાથી તેણી વિમાસણમાં પડી. વળી હવે પછી કઈ પહેલી ગાડી મુખે જનારી આવશે, તેની પણ તેણીને ખબર નહીં હોવાથી તેણી વળી વિશેષ વિમાસણ કરવા લાગી ! એટલામાંજ એક યુવાન પણ આવીને તેજ ખાંકડાપર બેઠો. તેનાં બેસવાની સાથેજ અપળાએ તેણીને પૂછ્યું “ તમે ક્યાં જવાના છો ભાઈ ? ”

“ મુખે. ” તે યુવાને પણ આમ જણાવતાં સામું પૂછ્યું “ અને તમે ? ”

“ મારે પણ મુખે જવું છે. કેટલે વાગે ગાડી આવશે ? ”

“ પ્રભાતમાં છ ને વીસ મિનિટે ગાડી ઉપડવાનો ટાઇમ છે. ”

“ અને તે મુખે ક્યારે પહોંચશે ? ”

“ પાછલા પહોરના સાડાત્રણને સુમારે માંદરોડ જશે ”

“અને મુંબઈ ક્યારે જશે ? ”

“ગ્રાંટરોડ સ્ટેશનજ મુંબઈનું છે. ”

“હીક ત્યારે તો આપણને પરસ્પર સંજાલ મળી ગયો. ”

પણ તે યુવાનના મનમાં, ચપળાની આવી અજ્ઞાનતાની સાથે તેણીની સ્ત્રી જેવી વાણી પણ જણાઈ આવતાં, કંઈક વહેમ ઉત્પન્ન થયો, અને તેમ છતાં હાલ તરત વિશેષ ખુલાસો નહીં પૂછતાં ટ્રેનમાં બેઠાં પછી પૂછપરછ કરવાનું તેણે મુલતવી રાખ્યું.

થોડા સમય પછી ટિકેટ શરૂ થઈ. તે યુવાને પોતાની, તેમજ ચપળા પાસેથી પૈસા લઈને તેણીની પણ ટિકેટ કરાવી, અને તે પછી તેઓ બંને પ્લેટફોર્મ પર ગયાં. થોડી વારમાંજ ટ્રેન આવતાં તેઓ બંને સારા ખુલાસાની જગા બેઠાને એક કમ્પાર્ટમેન્ટમાં બેઠાં, અને વખતસર ટ્રેન ઉપડી ગઈ.

તે યુવાન કોણ હતો ? વાંચનાર ! તેનું નામ જણવાની જાણાસા કરશે નહીં; કેમકે લેખકને પોતાનેજ તેના નામની ખબર નથી તો લેખક તેનું નામ અત્રે કયાંથી જણાવી શકે ? તોપણ એટલી તો ખબર છે કે, મુંબઈના ભીંડી ખબરમાં રહેનારો તે એક બામદો છે, અને તેનો ધંધો અવારનવાર ગામેગામ તથા ટ્રેનમાં ભટકી શિકાર શોધવાનો—એટલે જમે તે કોઈ એકલ દોકલ મળે તો તેને બનાવી ધૂતવાનો, લૂટવાનો, અગર પોતાનાં કાવત્રાંખાજ કૃત્યોમાં ફસાવવાનોજ છે. તે યુવાન, ચપળાની થોડીજ વાતોપરથી તેણીને સાધારણપણે પારખી ગયો છે, તોપણ તેણીની પાસેથી વિશેષ વાતો કઢાવવાની કપટી કળા તેણે કરવા માંડી, અને ટ્રેન ચાલ્યાં પછી તે યુવાને આસ્તે રહીને તેણીને પોતાની છેક અડોઅડ બેસાડી. તે કમ્પાર્ટમેન્ટમાં તેઓની

સાથે માન ચારેક ખંગાલીઓ ખેઠેલા હતા, પરંતુ તેઓ ગુજરાતી ભાષાથી અજ્ઞાન હોવાથી તે યુવાનને ચપળા સંગે ગુજરાતીમાં ગમે તેવી વાત કરવાની સારી સગવડતા મળી ગઇ. તે યુવાને ચપળાને ચળરાકીથી પૂછ્યું “ પણ તમારો વેશ ગમે તેટલો ભપકાદાર છતાં મૂંછો વગરનું જરાક ખાંડું લાગે છે. માટે મૂંછો પણ જો કોઇ નાટકશાળામાંથી લાવીને લટકાવી હોત તો ખરાખર મારા જેવાજ ખૂબસૂરત યુવાન પુરૂષમાં પરખાતે ! ” તે યુવાને હિમ્મતથી સ્પષ્ટ કહી દીધું “ તમે ગમે તેટલું છૂપાવવા જાઓ છો, પણ તમારી જી જાતિ છૂપી રહી શકતી નથી ! મેં તો તમને તરતજ તમારી વાણીપરથી પારખી લીધા છે કે, તમે નર નથી પણ નારી છો ! કેમ, ખરૂં કેની ? ”

ચપળા ચમકી ગઇ ! તેણીએ કંઈ પણ ઉત્તર નહીં આપતાં નીચુંજ ઘાટ્યું. તેણીના ચહેરાપર શરમિંદગીની છાંયા પથરાઇ, અને તેની સાથે સહજ ગભરાયલી પણ જણાઇ.

“ ખડીઓ છો શામાટે ? શરમાવાની શી જરૂર છે ? તમે જરા પણ ગભરાશો નહીં, અને તમને માફ એજ પૂછવાનું છે કે, આમ વેશ ખદલીને પ્રવાસ કરવામાં તમારું પ્રયોજન શું છે ? તમે મુંબઇ શામાટે જાઓ છો ? અને તમારા મનમાં શું શું છે ? તે વિગેરે તમામ વાત મારી પાસે યથાસ્થિતપણે-ખરી હોય તેજ જણાવશો તો તેમાં તમારું ભલુંજ થશે. ”

આથી ચપળાને કંઈક હિમ્મત આવી, અને તેણીએ પોતાના મનની તથા પોતાની સ્થિતિની તમામ બિના અથથી ધૃતિ સુધી કહી સંભળાવી. આ સાંભળતાંજ તે યુવાને ચપળાને પણ પોતાના ધંધાને યોગ્ય એક સુંદર શિકાર હાથ આવેલો માની

લીધો, અને ઉત્સાહ પૂર્વક તેણે તેણીને જણાવ્યું. “ તમે હવે ગભરાશો નહીં. તમારા મનની ઉમેદ હું પાડી આપીશ. હું પણ મુખ્યમનો એક નામાંકિત નર છું, અને તમારા પતિની તબીબી કરીને તમારે તમામ ચોક્કસ ખર્ચ બેસાડીને તમારો સંસાર કરી કામ પાડી આપવાની દરેક ગોઠવણ કરી આપીશ. હવે તમારે મુખ્ય જઈ ગમે ત્યાં ભટકવાની જરૂર નથી, પણ મારી સાથે તમે મારે મકાનેજ ચાલજો, અને ત્યાં ગયાં પછી બધાંએ વિચાર આપણે કરીશું. ”

“ તમે મને સ્ટેશનપરથીજ મારે સાસરે પહોંચતી નહીં કરી શકો ? ”

“ ના. તત્કાળ કેમ અને ? તમારા સસરાનું કામ ઠેકાણું જમ હું જાણતો નથી, તેમજ તમે પણ જાણતાં નથી ! માટે મુખ્ય પહોંચ્યા પછી તેની શોધ કરવી પડશે. મુખ્ય કંઈ નહાતું ગામડું નથી કે શોધ સત્તર થઈ શકે. તેને માટે વખત લાગશે, અને મારે ઠેક ઠેકાણે ભટકવું પડશે. તમને મારી સાથે ભટકાવવા તેમાં મારી શોભા નહીં, અને તમારી પણ શોભા નહીં. તમને મારે મકાને મૂકીને પછી હું તમારા સાસરાનું સ્થાન શોધવા નીકળીશ. આમાં તમારે સંકેતવાવાનું કારણ નથી. તમે મારે મકાને નિર્ભયપણે નિવાસી શકશો. ”

“ ઠીક. જમ તમારી આજ્ઞા. ” કહીને ચપળા વિશેષ ઓલવાની હિંમત કરી શકી નહીં. તેમ છતાં તેણીના મનમાં સહજ વસવસો ઉત્પન્ન થવાથી તેણી મનમાં એટલુંજ બોલી કે “ નસીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ ! ”

ચક્ર ૨૧ મું.

ઢાઢરો.

મનહર મુખઈ નગ્રમાં, કૈાતક કેવું યાય;
બદમાશીનું સ્થાન છે, ચપળા ત્યાંજ ફસાય !

પાપીના પંજમાં !

ચપળા નિરૂપાય બનીને તે યુવાનની સાથેજ તેને ઘેર મુખમના લીંડી બજારમાં ગઇ. તે યુવાન પોતાના ઘરમાં એક-લોજ હતો, અને તેને સ્ત્રી કે કોઇ હતુંજ નહીં. ઘેર પહોંચતાંજ તે યુવાને ઘરનું તાણું ખોલ્યું, અને દિવાનખાનામાં ચપળાને બેસાડી. ઘરમાં કોઇ નહીં જણાયાથી ચપળાએ પૂછ્યું “તમારાં બચ્ચાં છોકરાં નથી શું ?”

“છે. મને ત્રણ છોકરીઓ, અને એક છોકરો છે, અને મારી સ્ત્રીની સૂવાવડ હોવાથી તેણી પીયેર ગઇ છે. હું તેણીને મૂકવાજ ગયો હતો.” તે યુવાને તદ્દનજ ગપ કોઠી ! “તેણી ત્રાહી ઘોઘને ચાર પાંચ મહિને આવશે.”

“તમારું સાસરું કયે ગામ છે ?”

“અમદાવાદ.”

“તમે જ્ઞાતે કેવા છો ?”

“હું શ્રીમાળી વાણિયો છું.” તે યુવાને એક પણ સત્ય વાત તો કહીજ નહીં !

“ત્યારે તમારી જમવા ખાવાની જગા અહીં નથી શું ?”

“પાછળજ ઓરડી હતી, પણ મારી સ્ત્રી જવાથી તે ઓરડીનું ભાડું ઉતારી નાંખ્યું છે.”

“ત્યારે તમે શું વીશીમાં ખાશો ?”

“વીશીમાંથી થાળી મંગાવી લઇશ. હમણાંજ તમારે, અને મારે માટે-બે થાળીનું કહી આવું છું.”

“મારે નથી આવું. માત્ર તમારા એકલાને માટેજ મંગાવજો.”

“તમારે શા માટે નથી આવું ? તમારા સાસરાની શોધ સાંજ સુધીમાં થાય કે કદાચ કાલે પણ થાય, તો તમે શું ત્યાં સુધી ભૂખ્યા રહેશો કે ? એમ કંઈ બને ? હું ખાઉં, ને તમે ભૂખ્યા રહો, એવી વાત કેમ થાય ? તમે જરા આરામ લો, અને હું અખણી આવું છું.” કહીને તે બહાર ગયો.

ચપળા એકલી વિચાર કરવા લાગી કે “પરમેશ્વરની મરજી પણ મારા પ્રત્યે કોણ બાંહેધરી રહી છે ! જ્યાં હું ભણું કરવાનો રસ્તો લઉં છું, ત્યાંજ ભૂંડું થવાનો ભય ઉભો થાય છે ! સાસરામાં પ્રવેશ કરવાની મતલબથી અહીં આવી, ત્યારે અહીંઆ વળી નવું લક્ષ્ય બગ્યું છે ! હવે આમાંથી સંન્ય થાય છે કે અવસંન્ય બને છે, તે તો પરમેશ્વરને ખબર !” આમ તેણી વિમાસણમાં પડી.

થોડી વારમાંજ તે યુવાન, વીશીમાંથી બે થાળીઓ ઉઘાડીને આવ્યો, અને પછી બંનેએ ભોજન કર્યું.

ભોજન કીધાં પછી તેઓ બંને બેઠાં, અને તે યુવાને યુક્તિની વાત ચાલુ કરતાં ચપળા પ્રત્યે પૂછ્યું “જુઓ ખાધ, તમે તમારે સાસરે જવાની ઉતાવળ કેસે છો તેમાં મને તો કશો વાંધો હોયજ નહીં; પરંતુ તમારી તમામ વાત મેં સાંભળી છે તે પરથી મારી તો તમને એજ સલાહ છે કે, તમારે સાસરે જવું લાજમજ છે, અને તમે જરૂર ત્યાં જાવો, પણ માન

પાનથી જશે તો તમને બવિશ્યમાં સાસરિયાનાં મહેણાં-ઝાઠાં સાંભળવાં નહીં પડે. તેટલા માટે તમે ત્યાં માનપાન સહજાઓ, તેવી ગાઠવણ થાય તો કેમ ? ”

“તો વધારે સાહે; પણ તેમ થતાં કેટલોક વખત લાગશે?”

“તે તો એમ છે કે, હમણાં હું તેઓની તજવીજમાં બહુ છું, અને પત્તો લાગતાંજ તેમને મળવાની તક પણ હું સાંધીશ તથા તેમની સાથે યુક્તિથી વાટચીત કરીને તેઓ તમને ચાહીને અત્રે બેસાવવા આવે તેવીજ તજવીજ કરીશ.”

“ ઠીક લાઇ ! આપની મ્હોટી મહેરબાની ! હું તો આપનેજ આશરે અને છું. આપનો ઉપકાર હું જીવતાં સુધી ભૂલવાની નથી, એ પણ આપ ખાત્રીથી માનજો. ”

“ એમાં ઉપકાર જેવું હું કશું કરતોજ નથી. એ તો માણસે માણસનું કામ બજાવવું, એ પવિત્ર પ્રરજ છે. ”

“ એવું સમજનારા આ વખતમાં ઘણાજ થોડા હોય છે. આજે તો સ્વાર્થ સાંધનારાઓજ વધારે દેખાય. ”

“ પણ મને તો કશો સ્વાર્થ નથી. હું તો કોઇનું પણ કામ ખની શકતું કરવાને સહા તત્પર રહું છું, અને તેજ પ્રમાણે તમારું કામ બજાવવાને પણ હું બનતું કરું છું; પણ તમારા સ્વામિ અને સસરાનાં નામ તો તમે જાણતાંજ હશે, માટે તે જો કહો તો મને તેમની તપાસ કરવાનું સૂગમ પડે. ”

“ હા. તે હું જાણું છું. મારા પતિનું નામ મોતીલાલ છે, અને મારા સસરાનું નામ તો પ્રગટલાલ છે. માત્ર તેમનાં કામ કેકાણીનીજ મને ખબર નથી. ”

“ તમે જાતે કેવા છો ? ”

“ અમે વાણિયા છીએ. ”

“ વાણિયા તો ખરા, પણ વાણિયાની તો ઘણી જાત છે. તો તમે કંઈ જાતનાં વાણિયા છો ? ”

“ અમે x x x વાણિયા છીએ. ”

“ ઝાહો ! ત્યારે તો મને ભાષે છે કે, જૂલેશ્વર આગળજ તમારા સાસરિયાં રહેતાં હોવાં જોઈએ. વળી તમારીજ જ્ઞાતિના મારો એક મિત્ર છે, અને તેને પૂછતાં તે તરત તમારા સસરાનો પત્તો મને આપશે. પરમેશ્વર કરશે તો આજે ને આજેજ તમારી ઉમેદ પાર પડી જશે, અને આજેજ સાસરે જઈ શકશો. ”

“ તેમ થાય તો ઘણુંજ સાફે ભાઈ ! ”

“ થશે, તેમજ થશે. હવે મને હિમ્મત આવી. ” કહીને તે યુવાન ઉઠ્યો, અને ટોપી તથા કોટ પહેરીને અપળા પ્રત્યે બેઠ્યો. “ તમે હવે આ રૂમમાં નિરાંતે આરામ લેજો, અને હું તમારી તળવીજને માટે જઈ છું. આ રૂમમાં પાણી, મોરી વગેરેની તમામ સવડ છે, અને હું ખહારથી ખારણે તાળું લગાડીને જઈશ. ”

“ તાળું લગાડવાની શી જરૂર ? અંદરથી સાંકળ દબને હું બેસીશ તો કંઈ વાંધો છે કે ? ”

“ વાંધો એટલોજ કે, આ શહેરમાં ઘણા ખદમાશો છે, માટે તમને એકલાં રાખતાં મને વિચાર કરવો પડે છે. સમજવાની ? ”

“ પણ હું અંદરથી સાંકળ દબને બેસીશ તો પછી કોણ અંદર આવી શકનાર છે ? ”

“ કોઈ કદાચ ગમે તે નિમિત્ત કહીને તમારી પાસે સાંકળ હથડાવે તો ? આમ પણ ઘણીવાર બને છે, માટે ખહારથી તાળું ફેરવુંજ સાફ છે, અને તમે પણ અંદરથી સાંકળ દેજો. ”

“ ભલે તે પણ ખરું છે. ”

તે યુવાન તરતજ બહાર નીકળ્યો, ખારણું ખંધ કરીને અહારથી તાણું માર્યું, અને પછી પોતાની ધારેલી ખાજ માટે અહાર ગયો. ચપળાએ પણ અંદરથી સાંકળ લગાવી દીધી, અને પછી તે દિવાનખાનામાં એક પલંગ હતો તેનાપર આડી પડી.

ચક્ર રર મું.

દોહરો.

ત્રિપુટી તિવ્ર ત્રિશૂળની, કપટ ક્યુજ અઘોર;
વિશ્વાસે ચપળા ફસી, બદમાશોનો દોર !

ફસીરે ફસી !

ચપળાના હૃદયમાં તે યુવાનનાં ગયાં બાદ તરેહવાર તરંગો ઉઠવા લાગ્યા, અને હુદરતેજ તેના મનમાં ધાસ્કાનો પ્રવેશ કીધો ! તેણીનાં મગજમાં વિચિત્ર વહેમોની જાળ પથરાવાની સાથેજ તે બિચારી ક્રોધેજ બાળા બળતરા કરવા લાગી કે “ જરૂર એકાદ ભયંકર આક્રમણ હું પ્રસી છું ! મારા સાસરિયાંની શોધ કરવાનું બહાનું બતાવીને તે યુવાન બહાર ગયો છે, પણ મને તો તે ભયરૂપજ લાભે છે ! તેનાં ચેનચાળા સારાં સમજતાં નથી, અને હવે પછી મારી શી અવદશા થશે, તે પરમેશ્વરને માલમ ! આ નિરાધારને માત્ર પરમાત્માનોજ ચત્વારે આધાર છે, માટે તે જ કરે તે ખરી ! ભગવાન ! તમેજ મારા બેલી છો ! માફ શીવળ સંભાળજે, અને મારી પવિત્રતાનું પૂર્ણ રક્ષણ

કરજે, એટલી મારી પ્રભુ પ્રાર્થના છે ! ” આમ કહ્યાંત કરતી તેણી મહા પરિતાપની પથારીમાં સનમૂન પડી રહી !

પેલા યુવાને બહાર જતાંની સાથેજ પોતાની બદમાશી ટોળીના જે સોબતીઓને મળીને તેઓને ચપળાની વાતથી વાકેફ ક્રાધા, અને પછી ત્રણેની ત્રિપુટીએ એકજ ઘાટ ઘડવાનું ત્રિશૂળ પણ તૈયાર કરી નાખ્યું ! બાદ તેઓ ત્રણેના સંકેત પ્રમાણે ગોઠવણ કરીને તેઓ ત્રણે ચપળાની પાસે આવ્યા, અને પેલા યુવાને તેણીને જણાવ્યું “ આ બંને મારા પરમ મિત્રો છે, અને તેઓ તમારાં સાસરિયાંને સારી રીતે જાળજે પણ છે, માટે એ બંનેને હું અત્રે ખાસ લઈ આવ્યો છું. ”

“ એઓ શું મને મારે સાસરે પહોંચાડશે ? ”

“ બધી ગોઠવણ અમે કરી આપીશું. ” બીજાએ જુવાબ દીધો “ હમે તમારા સાસરે તમને પહોંચાડીશું. ”

“ મ્હોટી ખુશીથી એમાં પણ અમને શું ભાર પહોંચવાનો છે ? ” ત્રિજાએ પણ સહાધથી સમજાવ્યું “ પણ મારો વિચાર તો એવો છે કે, તમારો પતિ તમને સામે બોલાવવાને આવે તેમજ કરવું. ”

“ જો તેમને અત્રે બોલાવી લાવવાની તસ્દી હો તો વળી તમારી મ્હોટી કૃપા લાઘ ! મારા અત્રે આવ્યાની ખાતમી જો તમે મારા પતિને આપશો તો તેજ પળે તેઓ અહીં આવવાને કહી પણ ચૂકશે નહીં. ”

“ તમારા પતિ અતિ પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષ છે, અને આ લક્ષ્મીમાં આવતાં અચકાશે, માટે જો તમે મારે બંને પધારો તો તેઓ ત્યાં ખુશીથી આવશે. તેઓ મારા મિત્ર છે, અને મારે ત્યાં

આવવાને તેમને પરિચય પણ છે. એટલે કોઇ રીતે વાંધાની વાત રહેશે નહીં. ” તે ત્રિજાએ સફાઇથી સમજાવ્યું “ મારે અંગત્રો કંઈ ઘણો દૂર નથી, અને આપણે ગાડીમાં જઇશું, એટલે કંઈ વાર પણ નહીં લાગે. ”

“ એમનું કહેવું ચેત્ય છે. ” પેલા યુવાને હિમ્મત આપી “ એમને અંગત્રો જવામાં કંઈ ખોટું નથી, અને તમારી સાથે હું પોતે પણ આવીશ. ”

“ ભલે ! જમ કહો તેમ ! ” અપજાના ચિત્તમાં અધિક ચિંતા ચોટી, પણ આ સમયે તે બદમાશેની હાએ હા લાગ્યાં શિવાય તેણિને અન્ય ઇલાજ નહીં હોવાથી તે બાપડીએ સંતાપના શબ્દોમાં જણાવ્યું “ તમેજ અત્યારે મારા શુભેચ્છક છો, માટે તમારી સલાહ મારે માનવીજ બેઠાએ. તમે જ્યાં લઈ જશો ત્યાં મારી ગરજ હું આવીશ. ”

“ તમે ખડીશો નહીં. હું તમારી સાથે છુંની. ” પેલા યુવાને શાંતતાથી જણાવ્યું “ આ બંને મારા મિત્રો પણ ઘણા આખર-દાર છે, અને મ્હોટા વેપારી છે. આ બંને લાખો રૂપીઆના ઘણી છે, અને એઓને તમારી શી ગરજ કે એઓ આટલી અધી તસ્દી ઉઠાવે ? પણ મ્હોટા માણસોનાં દિલ દયાળુ તથા પરગજુ હોવાથી તેજ ગૂણનાં પ્રતાપે આ બંને ભાઈઓ આટલી હલામણમાં પણ ઉતરે છે. ”

“ ખરાબર છે. સારાની સારીજ વાત વદાય. તમે જ્યારે કહેશો, ત્યારે આવવાને હું તો તૈયારજ છું. ”

“ ત્યારે એક ગાડી હું લઈ આવું છું. ” કહીને તે યુવાન ઝટ નીચે ઉતરીને એક વિક્ટોરિયા વાળાને બેલાવી તેની ગાડી

પોતાનાં આંગણા આગળ ઉભી રખાવીને પોતે ઉપર આવ્યો, અને પછી ચારે જણાં નીચે ઉતરીને તે ગાડીમાં બેઠાં પછી ગાડી દોડાવવામાં આવી.

તે ટોળીએ આવાં અવકૃત્યો કરવાનાં પોતાના વેપલાને માટે મહાલક્ષ્મીને રસ્તે એક બંગલો કાયમને માટે ભાડે રાખેલોજ હતો. ત્યાં તેઓ ગયાં, અને બંગલામાં પ્રવેશતાંજ દિવાનખાનામાં એક ખુરસીપર અપળાને આદરમાન આપીને બેસાડી. અપળાએ ખુરસીપર બેસતાંજ આસપાસ આંખો ફેરવી બંગલાની રમણિક રચના જોવા માંડી, અને બંગલાનો લપકો જોઈને :તેણી પણ વિસ્મયતા પામી.

થોડી વારમાંજ ચઢાનાં કપ આવ્યાં, અને પછી ચારે જણાં-ઓએ ચઢા પીધી, જમ કરતાં રાત્રિના સુમારે પોણા આઠ થયા. બાદ પેલા બંને આવેલાઓ ઉઠ્યા, અને તેમાંના એકે અપળા પ્રત્યે જણાવ્યું “હું હવે તમારા પતિને મળીને તેમને અત્રે લઈ આવું છું.”

“રાતની વખતે તેઓ આવશે ખરા ?” અપળાએ તાણુ બીધી કહ્યું “તમે અહીંથી તેમની પાસે જશો, તેમને વાત કહેશો, અને તેમ કરતાં રાત પણ વધારે થઈ જશે, જ્યાં તેઓ અત્યારે કદાચ નહીં પણ આવે કે ?”

“હજી તો આઠ વાગ્યા નથી, અને તેઓને મળવાનો આજ ટાઈમ છે. તેઓ હમણાંજ વાળું કરવા બેઠાં હશે, અને વાળું કરીને ઉઠશે તેટલામાં હું પણ તેમને ત્યાં પહોંચી જઈશ, અને તરતજ વાત કરીને તાબડતોબ ગાડીમાં મારી સાથેજ તેમને લેતો આવીશ. એક કલાકમાં તો અમે અત્રે આવી પણ

શકીશું.” કહીને તે તથા તેનો સાથી રવાના થયા. તેઓની પાછળ પેલો યુવાન પણ ખંડલાના દરવાજા સુધી ગયો, અને પોતાના પ્રપંચને લગતી કેટલીક વાતો તેમની સાથે કરીને તે તો પુનઃ ખંડલામાં આવીને ચપળાની સામેની ખુરસી પર ગોઠવાયો. એટલે પેલો યુવાન તથા ચપળા બે ત્યાં રહ્યાં, અને એક નોકર ખંડલામાં હતો તે તો પાછળની પોતાની એક કેટડીમાં બેઠો હતો.

ચક્ર ૨૩ મું.

દોહરો.

બેની વાતો થાય છે, વાદ વિવાદ વિચાર;
ઉત્તર ચપળા આપતી, નીતિવાન નિરધાર.

અખળા છતાં સખળા શૂર !

વહાલા વાંચનાર ! એકાન્ત ખંડલાનો નિવાસ ચપળાને તો બયભીતજ બાપવા લાગ્યો ! તે યુવાનના પેલા ખંડે સાથીઓ તો ગયા તે ગયાજ ! તેઓ પાછા શા માટે આવે ? રાત્રિના લગભગ સાડા દશ થતાં સુધી તો તે યુવાને અતિ નિર્મળતા દર્શીક વાતો ચપળા સાથે ચલાવ્યા કરી. આખરે રાત્રિના અગિયારનો સમય થયો, અને તે પછી ચપળાએ ચિન્તાતૂર વદને પૂછ્યું “ભાઈ ! તમારા પેલા મિત્ર મારા પતિને લઇને હજી કંઈ આવ્યા કેમ નહીં ? હવે આવશે ખરા ?”

“હમણું નહીં આવે તો પ્રભાતમાં આવશે. તમે ચિન્તા શા માટે કરો છો ? તમે કયાં જંગલમાં બેઠાં છો ? આવો સરસ ખંડલો તમારે માટે હાજર છે તો પછી શા માટે તમારે

ફોલોપાત કરવો ? નિરાંતે નિવાસો, અને પ્રજ્ઞાત મહાંજ સહ કંઈ સાંજે થશે. ” આમ જણાવી તે યુવાને પૂછ્યું “ વાંદ આપણે આટલી બધી વાતો કરી, પણ તમારું નામ તો મેં બાણ્યુંજ નહીં ! ”

“ મારું નામ ચપળા છે, અને આપનું નામ ? ”

“ મારું નામ કામપ્રકાશ છે. ” તે યુવાને પોતાનું ખરું નામ છૂપાવી ઓટુંજ નામ બતાવ્યું, અને વળી તે આસ્તે રહીને બોલ્યો “ મારું નામ અતિ ઉત્તમ અર્થ સૂચક છે, અને તમારું નામ પણ એક ચતુરીને જાણતુંજ છે ! વાહ ! ઘણી ખુશીની વાત ! ” કહીને તે કામપ્રકાશે હવે ભેદ ભરમ ખુલ્લો કરવા માંડ્યો, અને ધીમે ધીમે રંગ ઝમાવવાની તદ્દખીરથી પૂછ્યું “ ધારો કે તમારા પતિને પત્નો નહીંજ હાગે તો પછી તમે કયો રસ્તો લેશો ? ”

આ સાંભળતાંજ ચપળાના મગજમાં વહેમનો વેલો ઠોડવા લાગ્યો, પણ તેણીએ હવે હિમ્મત રાખી બરાબર સખળ ઉત્તર આપવાનો નિશ્ચય કરતાં કહ્યું કે “ તમે અને તમારા પેલા મિત્ર તો મારા પતિને સારી રીતે પીછાનો છો, અને હવે વળી તેમના પ્રજ્ઞાને માટે આવો શકમય સ્વાલ પૂછો છો, એ નવાઈ જવી વાત ! ”

“ નવાઈ તો ખરીજ, પણ નવાઈનાં કામ કરવાનોજ માણે ધંધો છે તો તે ધંધો મારે ચલાવવોજ બેઠકો. ” કામપ્રકાશે પોતાના કપટનો પ્રકાશ કરતાં જણાવ્યું “ તમે બહાશશે નહીં. તમારાપર બહાતકાર કરવાનો મારો હેતુ નથી, તેમજ તેવી વૃત્તિ હું રાખતો પણ નથી; પરંતુ મારો ધંધો છે તે તો હું કરવાનોજ, અને તે જેમ મને લાજકારક છે, તેમજ તમને પણ લાજકારીજ થશે. ”

“તેવો વળી તમારો ક્યો ધંધો છે ? તે તમારો ધંધો મને ખરાબર રીતે સમજાવશો તો ખરાની ?”

“ઓ યસ-મ્હોટી ખુશીથી.” કામમકાશે પોતાનું ગાડું ચલાવ્યું. “મારો ધંધો માત્ર એટલોજ છે કે, ઉધાનું ચ-તું કરવું, અને ચતાનું ઉધું કરવું. કાળાનું ઘોળું કરવું, અને ઘોળાનું કાળું કરવું. તમારા જોવો કોઈ શિકાર આવે તો ખસ ખેડો પાર ! એવો ધંધો કરીને પૈસા પેદા કરવા, અને મોજ મઝાડ મારવી !”

“સમજી ! ત્યારે તો તમે મુખમુના લામટા ખરા ! હવે સમજ પડી !” ચપળાએ પણ હિમ્મતથી જણાવ્યું. “પણ મારામાં તમારી કંઈ લાજ પાડે તેમ નથી; કેમકે મારી પાસે તો પાંચ રૂપીઆનો પણ માલ નથી.”

“મારે માલ સાથે શું કામ છે ? મારે તો તમારું કામ છે.”

“મારે માટે જૂડી આશા રાખસોજ નહીં. હું મારી નીતિમાં એટલી મગરર છું કે, નીતિનું સંરક્ષણ કરવાને મારો જીવ જાય તોયે ખડીવાની નથી ! તમે તો મારા લાઇ જવા છો, માટે મને ખડેન માનીનેજ જે ઓલો તે ઓલજો.”

“હું પોતે તો તમને ખડેન ખરાબરજ માનીશ, અને હું નીતિવાનજ છું, પણ તમારે નામે પૈસા પેદા કરવાનો મારો ધંધો કામે લગાડવાનો છે.”

“અને તેમાં માફ નામ વગોવાય, અને કાલીટીલી લાજે, તેમજ મારી પવિત્રતાને કલંક લાજે, એમજ કેની ?”

“એવા વિચાર તમારે લાવવાજ નહીં, અને જે જીવી આડાઇ વાપરશે તો તેમાં કંઈ તમારું પ્રાવશે નહીં; કેમકે તમે

મારા કબજામાં છે, માટે મારી મરજીને માન આપ્યાં વગર તમારો કે તમારા દેવનો પણ છૂટકોજ નથી ! ”

“ એ બધું બોલવા કરતાં તમે પોતેજ એટલું જાણી લોની કે, હું એક અબળા છતાં પણ સખળ શૂરવીર છું, અને ખીલ બધી બાબતમાં તમારું કહેવું માનવું પડશે તો માનીશ, પણ મારી અમૂલ્ય નીતિની નિર્મળતાને નામોશી લાગવા જોવી તમે જ પણ વાત કહેશો, તે વાતને તો હું લાતજ મારીશ ! આ ચોખ્ખું ચટ સમજી રાખજો ! ”

“ જૂઓ અબળા ! મિથ્યા મમતની વાત નહીં કરો. આ દુનીયામાં માત્ર ધરતી માતાજી સતી છે, એ મુદાની વાતજ લક્ષમાં રાખો. હું પોતે તમારી નીતિને અનીતિમાં મૂકવાની અભિલાષા ધરાવતો નથી, પણ મને અન્ય પ્રકારે તથા તમો દ્વારા જે લાભ થાય તો તેમાં તમો રાજી કે નહીં ? આ માર્ગે તમે સમજ્યા નથી. હું તમને સ્પષ્ટપણે હવે સમજાવું છું કે, મારે એટલીજ તજવીજ કરવાની છે કે, એક ઘણાજ શ્રીમાન શેઠીઆને ત્યાં તમને સોંપી દેવા છે. તે શેઠીઆને સ્ત્રી નથી, અને તમારા જેવાને તેમના ઘરમાં લગ્નની સ્ત્રી સમાન રાખ્યાથી તમારી જીંદગી સફળ થશે, અને તમે સર્વ પ્રકારે સુખી પણ થશો. તેમાંથી વળી મને પણ તે શેઠીઆ તરફથી બે-ચાર હજાર રૂપીઆનો ફાયદો થશે, એટલે એજ જાણે હું કમાયો. ”

“ શું બોલ્યા ? ” અબળા હવે ખરાખર વિશ્વરૂપ ધારણ કરીને બોલી “ એ પણ અનીતિનો રસ્તો નહીં તો ખીજું શું ? મારો લગ્નનો પતિ મૂકીને હું અન્યને દ્વારે જઈશ ? અરે ! બરે મૂઆ જામટા ! તું મને શું સમજે છે ? તારા જેવા લુચ્ચાની

લટપટમાં હું ફસાઈ તેમ નથી, અને તેમ છતાં જો તું મને વધારે સતાવવાની ખટપટ કરશે તો તેમાં જરા પણ સાર નહીંજ કહાડે. માદ રાખજ કે તારી બદનિશાની બદમાશીના બાર વગાડતાં હું બહીવાની નથી. ખસ મારી આંખો આગળથી ! તારૂં મોં જોવું પણ મારી આંખોને ઝેર જોવું લાગે છે ! અત્યારે એક પણ શબ્દ બોલશે તો તાબડતોબ તારી જીભજ ખેંચી કહાડીશ, અને તારો ટોટો પીસીને તારો પ્રાણજ લઇશ. ” આમ બોલી તેણીએ સોફા-પર આડી પડીને પોતાના લૂગડાથી પોતાનો ચહેરો ઢાંકી દીધો.

કામપ્રકાશ પણ ચપળાનાં વિકાળ વચનો મનથી કરતાંજ સ્તબ્ધ બની ગયો.

ચક્ર ૨૪ મું.

ઢાહરો.

ચપળાના ચિત્તમાં હવે, યુક્તિઓનો વાસ;
વિધ વિધ રચનાઓ રચે, કપટી કામપ્રકાશ.

કપટ કરાર !

કામપ્રકાશ સ્તબ્ધ બનવા છતાં તે કંઈ ક્રોધાયમાન થયો નહીં, પણ તેણે શાંતિ પકડી ખીજી તદખીર શોધવા માંડી, તેમજ હવે ચપળાને વિશેષ છંછેડી તેણીના મનઝમાં આવેશ આવે તેવું કંઈ પણ કહેવાનું માંડીજ વાળ્યું, તે ગમે તેટલો બદમાશ છતાં તેને ધાસ્તિ લાગી કે “ રમેને આ સુરતાણી ઉરકેરાધને કંઈ નવું જાણું કરી નાંખે તો પોલીસની પીડા જાગે ! ” તેની સાથે

પોલીસમાં તેનું નામ પ્રખ્યાત બદમાશ તરીકે નોંધાયેલું, અને પોલીસ તેનાપર કડક નજરે તપાસ રાખતી હોવાથી તે વળ વધારે ચોંકેલો રહેતો હતો. આવી બહીષ્કરણ લીધે કામગીરી શાંતિથી નવીજ મુક્તિ ચલાવવાની તજવીજ કરી, અને તે રાત્રિ તો તેણે અપળાને યોલાવવાનુંજ માંડી વાળ્યું.

અપળા પણ પોતાના મનમાં વિચાર કરતી હતી કે “હું અહીંથી ખસવાની તદ્દખીર ચલાવવી જોઈએ, અને હવે અ બદમાશને વધારે ગુસ્સો હજીપત થાય તેવું કંઈ વિશેષ યોજવામાં પણ માલ નહીં; કેમકે તેમાંથી કદાચ એ બદમાશ મારી આખા દેશની તજવીજ કરે તો મારે કમોતે મરવાનો વખત આવે માટે પથ્થર તળે આવેલો હાથ હવે તો કળે વળે કહાડી લેવે જોઈએ, પણ બળ વાપરવામાં તો બગડેજ.” આમ વિચાર કરતી તેણી પ્રભાત થતાં સુધી સંતાપ કરતી પડી રહી.

પ્રભાત પ્રકાશી. કામગીરી ઉઠયો, અને અપળાની પાંચ નમનતાઈથી બોલ્યો “હવે હડીને દાંતણુ પાણી કરી દે. રાત્રિની વાત કંઈજ મનમાં રાખશે નહીં. રાત્રે જરા મેં છાંટે પાણી લીધેલો હોવાથી તેની લહેરમાં લવારો કરી તમને બોલવાડયું છે, એ મને યાદ છે, અને તેને માટે હું તમારી ક્ષમા માંગું છું. વળી તમે નીતિવાન યુવતિ છો. એવી પણ માન્યાનિ થઈ ચૂકી છે, માટે હવે હું તમને વિશેષ વાંકી ચૂકવાત પણ કરવાનો નથી. તમે તમારે નિરાંતે નિવાસો, અહીં પીધાં પછી હું તરતજ તમારા પતિની તજવીજ માં જઈશ. આજે સાંજ સુધીમાં તો તેનો પનો મેળોયો વિ

નહીંજ રહું. તમે જરા પણ ખીંતા નહીં, અને ગદ્ ગુજરાત વિસારી શાંતિથી રહેજો. ”

“ રહા પીને તમે જશે તો ક્યારે પાછા પધારશે ? કલાક-બે કલાકમાં પાછા આવશે તોજ મારા જીવને ધીરજ રહેશે. ”

“ કલાક-બે કલાક તો ચોક્કસ કેમ કહેવાય ? તેમ છતાં એટલું તો વચન હું આપું છું કે, સાંજ પહેલાં તમારા પતિની શોધ કરી પાછો આવીશ. ”

“ પણ જરૂર આવશે તો ખરાની ? ”

“ સાંજ સુધીમાં તો હું અવશ્યજ આવીશ. ”

“ તો ભલે. ”

થોડી વારમાં બંનેએ રહા પીધી, અને પછી કામપ્રકારે બંગલાના માળીને ગુપ્તપણે સૂચના આપી કે “ આ છોકરીને મારા આવતાં સુધી સાચવજો, અને એને બંગલાની બહાર જવા દેતો નહીં. ” આટલો બંદોબસ્ત કરીને તે બહાર નીકળી પડ્યો.

બંગલાનો માળી, મળેલી સૂચના પ્રમાણે ચપળાપર ચોક્કી રાખવાને બેઠો હોય તેવી રીતે ચપળાની સામેજ જમીનપર પલાંઠી વાળીને બેઠો, અને તેણીની સાથે ગપાટા મારવા લાગ્યો. માળી મરાઠો હતો, પણ ગુજરાતી ભાષા સારી રીતે બોલતો હોવાથી તેણે ચપળા સાથે ગુજરાતીમાંજ વાતો ચલાવતાં ચપળાની દુર્દશાનો ચિતાર જણી લીધો, અને તેને પણ ચપળાને માટે ઘણી દયાની લાગણી થઈ આવતાં તેણે ચપળાને આવી આકૃત-માંથી ઉગારવાનો વિચાર કર્યો, અને તેવી સહમતિથી તેણે ચપળા પ્રત્યે જણાવ્યું. “ જો તમારી મરજી આ બંગલામાંથી

પસાર થઇ જવાની હોય તો તેને માટે હું તમને તબીબ કરી આપું ? ”

“ પણ હું અહીંની તદ્દન અજણી છું, માટે હું ખંજલા-માંથી નીકળીને ક્યાં જઇશ ? ”

“ તમારા સસરાનું ઠામ-ઢેકાણું તમને માલમ નથી, એટલે પછી અધેરની વાત થઇ છેની ! તો પણ વાણિયા લોકો ઘણાં ખરાં ભૂલેશ્વર આગળ રહે છે, માટે ત્યાં જો તમે જાઓ તો ત્યાં ગયાં પછી તમારા સસરાનો પત્તો કદાચ લાગી પણ જાય. ”

“ પણ ત્યાં મને કોણ પહોંચાડે ? મને તો ભૂલેશ્વર પણ માલમ નથી, જ્યાં હું એકલી કેવી રીતે જઈ ? ”

“ તેનો ખંદોખસ્ત હું તમને કરી આપું. ” માળીએ વિચાર કરીને જણાવ્યું. “ તમને એક ભાડાંની ગાડી કેરી આપું તેમાં તમે બેસીને જઇ શકશો. તે ગાડી વાળો તમને ખરાખર ભૂલેશ્વર પાસેજ ઉતારશે, અને ત્યાં પછી તમે પૂછપરછ કરીને તમારા સસરાનું મકાન શોધી કહાડજો. ”

“ તે ગાડી વાળો કેટલાક પૈસા લેશે ? ”

“ આઠેક આના. ”

“ તો ભલે, તેમ કર. તારી મહોટી મહેરબાની થશે. ”

માળી ખંજલાની બહાર જઈને તરતજ ગાડી લઇ આવ્યો, અને તેમાં ચપખાને બેસાડીને ગાડી વાળાને તેણે સમજણ પાડી. ચપખાની પાસે થોડા રૂપિયા હતા તેમાંથી તેણીએ એક રૂપિયા માળીને આપ્યો, જ્યાં માળી પણ ઘણેજ હરખાઈ ગયો, અને પછી ગાડી વાળાએ ગાડી દોડાવી મૂકી. ભૂલેશ્વરના ચકલા

આગળ જાડી વાળાએ ચપળાને ઉતારી, અને તેણીની પાસે કરાવ પ્રમાણે આઠ આના લાંબા ગાડીવાળા ત્યાંથી પસાર થઈ ગયો.

પેલા માળીએ પછી પોતાને મળેલા એક રૂપિયાનો સામટો હાર પી લીધો, અને નિશામાં ચકચૂર થઈ થઈ બડી લહેરમાં આવી ગમે તેવા વિચાર તથા ચેનચાળા કરવા મંડ્યો !

થોડી વારમાં જ કામપ્રકાશ આવી લાગ્યો, અને ચપળાની તળવીજ કરતાં તેણી બંગલામાંથી નહીં દેખાતાં તેણે માળીને પૂછતાં માળીએ રોકડો ઉત્તર આપ્યો કે “ તેણી તો અહીંથી ચાલી ગઈ.”

“ હરામખોર ! ” કામપ્રકાશે ગુસ્સાથી પૂછ્યું “ તે કેમ જવા દીધી ? હું તને શું કહી ગયો હતો ? ”

માળીએ ગદ્ગદાવાદી મારવાથી, અને તેની પીધેલી સ્થિતિ જોઈને કામપ્રકાશે પણ વિશેષ પૂછપરછ કરવાનું મિથ્યા માન્યું, અને હાથમાં આવેલા શિદાર જવાથી તે અત્યંત નિરાશ બની તે પણ ત્યાંથી પોતાને મોકાને ચાલ્યો જ ગયો.

ચક્ર રપ મું.

દાહરો.

આકૃત એક પત્ની અને, બીજી વળગી વૃત્ત;

ફસાય છે ચપળા વળી, પાપી છે પ્રવૃત્ત.

ભામરાથી ભમી !

ચપળાએ જાડીમાંથી ઉતરીને આમ તેમ નજર નાંખી, અને કોને પૂછવું, તેના વિચારમાં તેણી પડી. અગર જો ભૂલેશ્વર આગળથી તો સેંકડો માણસો પસાર થતાં હતાં, પણ કોઈને

પૂછવાને તેણીની છબ ઉપડી નહીં, અને પશ્ચાતાપમાં તેણીની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં ! આ રંગ જોતાંજ એક ભામટો ત્યાં ફરતો હતો તેની દ્રષ્ટી તેણીના પર પડતાંજ, અને તે પણ એવાજ શિકારની શોધમાં ભ્રમતો હોવાથી તેણીના સમીપમાં તે ગયો, અને ખડી બલાધને સોંગ કરતાં તેણીને પૂછ્યું “ તમે રડો છો કેમ ખાધ ? કોને જુઓ છો ? શું બૂલા પડ્યા છો ? ”

“ હા ભાઈ ! જને ત્યાં મારે જવું છે, તેના ઘરનું ઠેકાણું મને માલુમ નથી ! ”

“ તો મુઝાવ છો શા માટે ? મુખમાં ઘણા આવનારાઓ બૂલા પડે છે, અને તેવાંજોને માટેજ અને ‘બૂલેલાંજોનું બૂવન’ નામનું એક ખાસ આશ્રમ સ્થાન સ્થાપેલું છે, માટે તમે ત્યાં ચાલો. હું તમને ત્યાં મૂકી આવીશ. તમે કોઈ વાતે ખડીશો નહીં.”

“ પણ ત્યાં જઈને હું શું કરીશ ? ત્યાં જવાથી શો ફાયદો ? ”

“ ત્યાં તમે ગયાં પછી ત્યાં એક કલાઈ તમારે નામ વગેરે નોંધી લેશે, તે પછી તમને ખાવા પીવાની તથા આરામ લેવાની ગોઠવણ કરી આપશે, અને તમારી સર્વ વ્યવસ્થા થયાં પછી તમારી વાતથી વાકેફ થઈ, તમે જેનો પત્તો મેળવવા માંગશો તે પણ તેજ કલાઈ પોતાના સીપાઈની મારફતે ખનતી તાકીદે મેળવી આપશે. તેવા પરોપકારાર્થજ તે ખાતું એક સખી શેઠે સ્થાપ્યું છે.” તે ભામટાએ તદ્દનજ નપગી વાત અડાગી “ તે ખાતાં માટે તો તે શેઠે સામટા પાંચ લાખ રૂપિયાની જાંબવર રકમ ખરચી છે ! ”

“ એમ કે ! ” ચપળા ઉત્સાહમાં આવીને બોલી “ ત્યારે

તો ત્યાં જવામાં મને વાધો નથી; પણ તે મકાન અહીંથી કેટલેક
છેટે છે વાં ? ”

“છેટે તો છેજ, પણ હું તમને ગાડીમાં બેસાડીને ત્યાં
સઘ જઈશ, અને તેથી પાંચલાકમાં પહોંચી શકાશે.”

“પણ ગાડી વાળો વળી કોણ જાણે કેટલા પૈસા માંગશે!
અને મારી પાસે તો પૈસા પણ પૂરતાં નથી ! ”

“તમારે ભાડાના પૈસા આપવા નહીં પડે. તે ખાતા
તરફથી ભાડું પણ ચૂકાવી આપવામાં આવશે; માટે ભાડાની
ચિંતા તમારે કરવાની નથી.”

“ઓહો ! આ ખાતું ખરું ! વાહરે વાહ ! મુબઈની પણ
બલિહારી છે ! ” કહીને ચપળાએ આતુરતા બતાવી “ત્યારે તો
મહેરબાની કરીને એક ગાડીની તજવીજ કરશે ભાઈ ? ”

“આ રહી ભાડુતી વિઠટોરિયા. ચાલો, તેમાં બેસી જઈએ.”

“તમે તેનું ભાડું પ્રથમ ઠરાવો એટલે પછી હું આવું.”

“ભાડું ઠરાવવાની જરૂર નથી. એ તો એના કામદાર
પ્રમાણેજ જ હશે તે લેશે.”

“તો ચાલો ભાઈ ! ”

“ચાલો.”

તરતજ તેઓ બંને તે ગાડી પાસે જઈને તેમાં બેસી
ગયાં, અને પછી તે ભામટાએ ગાડી વાળાને પ્રમાણે “ચલાવ,
સાત રસ્તા પર લેઓ.”

“વાંચી.” કહીને ગાડી વાળાએ ગાડી હોડાવી દીધી.

સાત રસ્તા પરના એક ખૂણામાં તે ભામટાએ એક લગ્ન
મકાનને ચોથે માળે એકજ રૂમ સંબંધેલો હતો. તે મકાનમાં તે

ભામટો પોતાની સાથે ચપળાને લઈ ગયો, અને તે રૂમમાં તેણે તેણીને એક શેત્રંગ પર બેસાડી. તે રૂમમાં રાચરચીલો કશો નહોતો, જ્યાં ચપળાને પેલા પ્રથમના રૂમની વાત યાદ આવી, અને તેણીના મગજમાં ચોક્કસ વહેમ બરાબર છે “વળી કુંવા-માંથી નીકળીને વાવમાં પડી ! હવે કોણ જાણે શીયે દશા થશે ! અહીં પણ હું એકલી અજાણી શું કરી શકીશ ?” આમ સંતાપ કરવા છતાં તેણીએ વળી હિમ્મત પકડી, અને અહીં પણ જો કંઈ આશ્વત્ત જવું દેખાય તો ખરાખર બહાદુરી ખતા-વવાનું મનમાં નિર્માણ કર્યું.

“તમારે માટે અહીં મંગાવું કે સોડા લેશો ?”

“મારે કંઈજ નહીં જોઈએ લાઈ !” ચપળાએ પણ હંડાધથીજ ઉત્તર આપ્યો.

“બેમાંથી જ તમને પસંદ હોય તે મંગાવું ? અગર કંઈ ખાવાની ખુશી હોય તો—”

“ના લાઈ, ખાવાનું પણ મને નહીં જોઈએ; પરંતુ તમે કહેતા હતા તે ‘બુલેલાંઓનું બવન’ ક્યાં છે ? તે આજ છે કે ?”

“ના તે ખીજું છે.”

“ત્યારે તમે મને અહીં શા માટે લાવ્યા ?”

“તમારી સાથે વાત કરવાને તમને અંતે લાગ્યો છું.”

“શી વાત કરવી છે ?”

“વાતમાં એમ છે કે, હું પોતે કુંવારો છું, અને તેથી જો તમારી મરજી હોય તો આપણાં લગ્ન કરીએ ?” તે ભામ-ટાએ તડ ને ફડ કહી દીધું “તમે મારી સાથે લગ્ન ગાંઠ ખાંધીને સુખીજ થશો.”

આ સાંભળતાંજ ચપળા ચમકી, અને તેણીનાં મનમાં જે સય હતો તેજ આગળ પણ આવ્યો ! તેમ છતાં તેણીએ શાંતિ સાચવીને જણાવ્યું “હું તો પરણેલી છું, અને મારો પતિ મુખ્યમંત્રી હયાત છે, એટલે તેને તબીબ નહીં, અને તમારી કે કોઈપણ અન્ય પુરૂષની સાથે મારાથી લગ્ન ગાંઠ સંધાય પણ નહીં.”

“ તમારી મરજી જે મારી સાથે લગ્ન કરવાની હોય તો તમારા પતિની ચિંતા કરશોજ નહીં. તેની બંધીક રાખવાની જરૂરજ નથી. ”

“ તે હયાત છે ત્યાં સુધી તેની બંધીક રાખવીજ જોઈએ. ”

“ તેની હયાતિને હાંકી કહાડતાં અને આવડે છે, અને જે તેમ કહે તો પછી તમને કંઈ હરકત તો નહીં રહેની ? ”

“ તેમ કરવાથી શું કાયદો ? ”

“ કાયદો એજ કે આપણું જૂગતું જોડું સંધાય. ”

“ તેમાં હું કંઈ કાયદો સમજું નહીં, માટે હવે મને તમારા ‘બલેલાઓનું ભૂવન’ અટ ખતાવો ભાઈ ! ”

“ તો ભલે તેમ કહે. ” કહીને તે ભામટો અટ નીચે ઉતરી ગયો, અને તેણે વિચાર કીધો કે “ હવે આને જરા દમદારી ખતાવ્યાં વિના કામ પાર નહીંજ પડે. ” આમ વિચાર કરતાં તે સામેના એક હાટલમાં દોડી ગયો.

ચક્ર ૨૬ મું.

હોહરો.

ચપળાએ ચપળાધથી, હિમ્મત કીધી પૂર;
ચપળાએ સખળા ખની, શોભાવ્યું સી શૂર.

રંગ રાખ્યો !

ચપળા તે સ્થાને એકલી બેસી રહી હતી, અને થોડીજ મિનિટમાં પેલો ભામટો પોતાના એક મિત્રને પોતાના કાવાદાવાની સમજ પાડીને તેને લઇને ચપળા પાસે આવ્યો. તેઓ બંને ચપળાની સામેજ બેઠાં, અને તે ભામટાએ તે ઓરડાનાં ખારણું ખંધ કરી અંદરથી સાંકળ મારી. આ જોતાંજ ચપળા પૂરેપૂરી ગભરાઈ, તો પણ “ હવે ક્યાં તો જીવ જાય કે ક્યાં તો છટકી જવાય. ” એટલેજ અંતનો નિશ્ચય કરીને તેણી પણ મનને મજબૂત રાખી શ્રી હરિનું સ્મરણ કરતી ચૂપ બેસી રહી.

“ કેમ, હવે શો વિચાર ? ” તે ભામટાએ મૂંછોને આંકડો મરોડીને, અને આંખો કાઢીને વિકાળ વાણીમાં કહ્યું “ હું જ ‘બૂલેલાઓનું બૂવન’ કહેતો હતો તે આવ જ છે, માટે હવે તો તારો જીવ મારા તાખામાંજ છે, એમ સમજી રાખજે. ક્યાં તો મારી સાથે લગ્ન કરવાની હા પાડ, અને ક્યાં તો તારાં બૂંડાં હાલ કરાવવાને તૈયાર થઈ રહે ! ”

ચપળાએ પણ આ સાંભળતાંજ વિશ્વરૂપ ધારણ કરતાં કહ્યું “ નાલાયકી તનેજ આવડે છે કે ? અને આ તારા સોખતીને લાવીને મને તું ખડીરાવવા માંગતો હશે કેમ ? પણ યાદ રાખજે કે, તારા જેવા નાલાયકની સામે નાલાયકીની સમશેર મારા

મગજની મ્યાનમાં તૈયારજ છે, અને તમે ખંનેના પ્રાણ લેવાની યુક્તિ મારા ગુરૂએ મને બક્ષેલીજ છે । તું મૂવો ભામટો મને દગલખાણથી અત્રે લાવ્યો છું, પણ હું કોણ છું, અને મારો ગુરૂ કોણ છે ? તેની તને ખબર છે કે ? તું એમ નહોં જણતો કે અત્રે હું એકલી છું, માટે મને મદદ કરનાર કોઈ નથી ! મારા મદદગારો સેંકડો અને હજારો છે, અને એક સીસોટી વગાડતાંજ તેઓ સંખ્યાબંધ હમણાં ને હમણાં અત્રે હાજર થાય તેમ છે !”

આવાં હિમ્મતનાં વચનો સાંભળતાંજ તેઓ ખંને જણાઓ વિચારમાં પડી જઈ એક ખીજની સન્મુખ જોવા લાગ્યા, અને પેલા ભામટાએ ચપળાની પાસેથી મુદ્દાની વાત કઢાવવાના ધરા ત્રાથી તેણીને પૂછ્યું “ તું કોણ છે ? તારો ગુરૂ કોણ છે ? અને તારા મદદગારો પણ કોણ છે ? તેઓ વળી કયાં છે ? ”

“ હું છૂપી પોલીસની નોકરીમાં છું, અને હું તથા મારો પતિ ડીટેક્ટીવનું કામ બજાવીએ છીએ. મારો ગુરૂ મહેરબાન પોલીસ સત્તાવાળાઓ છે. મારા મદદગારો પણ પોલીસના સીપાઇઓજ છે, અને તેઓ આ મકાનની આસપાસમાં ઉભેલા હોવા જોઈએ; કેમકે મેં પ્રથમથીજ તેમની સાથે સંકેત રચીને તેઓને મારી ગાડીની પાછળ આવવાની વ્યવસ્થા કરી પણ રાખી હતી. તું કહેતો હોય તો અબધડી તેઓને બોલાવીને તમે ખંનેના હાથમાં ખેડી કોકાવી તમને કબજ કરાવી દઉં ? કેમ, છે વિચાર ? તુરંજાખાદનો ખીચડો ખાવા જવું છે ? આજ ને આજ જલજલ કરવા મોકલી આપવાની સત્તા હું ધરાવું છું ! એ તો તમે ખંને હિંદુ છો, અને હું પણ હિંદુ હોવાથી તમારી દયા ખાઈ તમને એક વાર ચેતવણી આપીને જતાં

મૂકવાની મારી બહાઈ ખતાવું છું ! તેમ છતાં જો હજી પણ મગજમાં ખુમારી હોય તો ખુમારી ખાલી કરી આવવાને હું પણ તૈયાર છું. ”

તેઓ ખંને ગલરાટ ભરેલા વિચારમાં પડી ગયા, અને તે ભામટાઓએ હવે નમ્ર ખનીને પૂછ્યું “ ત્યારે તમે પણ બહા પડવાનો સોંગ શા માટે ખતાવ્યો ? ”

“ તેનું કારણ મારી ડયુટીને આધારે તને કહેવું તો નહીંજ જોઈએ, તો પણ હજી વળી એક હિંદુ તરીકે કહું છું કે, તારા જેવા કેટલાક ભામટાઓ, મુંખમાં આવનારાં અજાણ્યાઓને ભમાવી દગલખાણના દાવથી પ્રસાવે છે, એવી ફરિયાદ મહેરખાન પોલીસ કમીશનર પાસે આવવાથી મને તેઓ સાહેબ તરફથી તે વિષેની તજવીજ કરવાનું ફરમાન થવાથી મારે ભૂલા પડેલા જેવો સોંગ કરવો પડ્યો હતો ! ” ચપળાએ ખડો જખરો ગપાટો ગખડાવ્યો ! તેણી છેવટે ખોલી “ હવે ચેતાવું છું કે, આજ પછી આવાં કૂકમં કરવાનું છોડી દેજે, અને જો નહીંજ માનશે તો જલમાં જવાનોજ વખત આવશે ! સમજ્યા ? ” આમ કહેતાંજ તેણી ત્યાંથી અપાટાખંધ ઉડીને જોતજોતામાં એકદમ નીચે ઉતરી પડીને, જે રસ્તે તેણીની ગાડી આવી હતી તેજ રસ્તે આશરે આશરે સપાટાખંધ ચાલી નીકળી ગઈ !

પેલાં ખંને ભામટાઓની તો જાણે જીભજ સીવાઈ ગઈ હોય તે માફક તેઓ તેણીને રોકવાનું ભૂલીજ ગયા, અને એક શબ્દ પણ ખોલી શક્યા નહીં ! તેઓ તદ્દન દંગજ ખની ગયા, અને પછી એકે પોતાના સોખતીને જણાવ્યું “ આ પણ જખરો વાત ખની ! તેણીને ફસાવતાં આપણેજ પ્રસી ખત ! પરમેશ્વરેજ

આજે આપણને ખચાચ્યા જો ? ”

“ હું તો તને રોજ કહું છું કે, હવે આગળનો વખત નથી ! હવે તો પોલીસ ઘણી બચત ખની ગઇ છે, માટે આપણે ખૂબ સંભાળીને ચાલવાનું છે ! એવા ધંધાજ છોડી દેવા બેઠાએ. ”

“ ખરું છે યાર ! ” ભામટાએ કબૂલ કર્યું, અને તે પણ પોતાના સોખતી સાથે, પોતાના ઓરડાને તાળું લગાવીને નીચે ઉતરી પડ્યો, પરંતુ તેઓ હજી પણ પકડાવાની ખડીકથી જૂદાજ રહેતે પસાર થયા.

ચપળા પણ ચપળાઇથી પુનઃ ભૂલેશ્વર તરફ આવી, અને ત્યાંથી વળી જરા આગળ વધી મમાંદેવીના તળાવ તરફ ફંટાતાં તળાવ નજરે પડ્યું, જ્યાં તેણી તળાવની એક બાજુમાં, જ્યાં કેટલાક મુસાફર સાધુઓ-વેરાગીઓ ખેઠાં હતાં ત્યાં જઇને ખેડી, અને વળી વિચાર કરવા લાગી કે “ અરે ! ભગવાન ! સુરતથી એવી ઉમ્મદમાં અહીં આવી કે, બહુ સાસરે જઇશ, અને સુખી થઇશ; પરંતુ પરમેશ્વરે મારા નસીબમાં સુખજ સ્ટ્રજલું નથી, એટલે હવે મારે સંસાર સુખની આશા રાખવા કરતાં એક સાધિવની સ્થિતિ ગુજરમાંજ સુખ માની લેવું વધારે સુર્લભ છે, અને તેમાંજ શ્રેય સમજવાનું પણ છે, માટે આ સાધુ મંડળીનો આશ્રય મળે તો તેમના સંગમાં એક સાધિવ તરીકે મારી હાજી પસાર કરે, અને તેમાંજ માફે સાર્યક થયલું સમજી લઉં તો શું ખોટું છે ? ” આમ છેવટનો નિર્ણય કરી ચપળાએ તે સાધુ મંડળના મહંત પ્રત્યે તેવાજ પ્રકારની પોતાની જાણાસા જણાવી અને તેની સાથે કેટલીક વાતચીત કીધાં પછી તેણી તે મંડળમ

બેઠાઈ ગઈ. રમેગૂણ તથા તમેગૂણને ખદલે તેણીનાં હૃદયમાં સારિવડ સદગૂણની તે સમયે તો સ્થાપના થઈ, અને તે મહંતની આપેલી તુલસીની માળા તેણીએ પોતાના કંઠમાં ધારણ કરી લીધી.

ચક્ર ૨૭ મું.

દાહરો.

સાધુની મંડળી મળી, ચપળા તેમાં ભળી;

સાધુડી ચપળા ખની, નવીન પંથે ચળી !

સૌભાગ્યવંતી સાધુડી !

મનહર મુખાપુરીમાં પોતાના પતિને શુદ્ધે નિવાસ કરવાની અભિલાષાથી સુરતથી માતા-પિતાનાં દ્વાર તજીને નીકળી આવેલી યુવતિ પતિને શુદ્ધે જવાને ખદલે સાધુ મંડળીમાં મળી ગઈ ! આ પણ ચમત્કાર ! મુખધને લહાવો લેવાને જ યુવતિ અત્યંત હિસ્ટક હતી, તે તમામ વિચાર વિસારીને તેણી ત્યાગિના આશ્રમને આધિન થઈ ગઈ ! સૌભાગ્યવંતિ સુંદરીના હૃદયમાં પોતાના પતિનું ઘર શોભાવવાની ગમે તેટલી અભિલાષા હોવા છતાં તે અભિલાષામાં તે પાર નહીં પડવાથી તે સૌભાગ્યવંતિના સંસ્કાર સાધુડીના સ્વરૂપમાં ફેરવાઈ ગયાં ! આ પણ તેણીની જીંદગી અતર્કિત ઉચ્ચલાયલમાંજ પડ્યા જવી ખની !

તે સાધુ મંડળીમાં આઠેક પુરૂષો હતા, અને ચારેક સ્ત્રીઓ હતી. તેઓ જો કે સાધુઓની મંડળી તરીકે કહેવાતી હતી, તો પણ તેઓનાં આચરણો વેરાગી-એરાગીઓને ખરાખર મળતાં હતાં; કેમકે પુરૂષોમાં અનીતિનો અખાડો હતો, અને આઠ

પુરુષોમાંના આર એવા હતા કે, જ્યો તે મંડળીમાંની આર સ્ત્રીઓ સંગે સંસારિક સ્થિતિમાં રહેતા હતા, જ્યો તે આર સ્ત્રીઓ તથા તે આર સાધુઓ વેરાગી ને વેરાગણુ જોવા ઉપરનો તમામ દેખાવ રાખતાં હોવા છતાં અંદરખાનેથી તો તેઓ ગૃહ-સ્થાણુઓનીજ ગાંઠથી ગાંઠાયો હતાં. ખાકીના જે આર સાધુઓ હતા, તેઓમાં ત્રણ-જણા તો અતિ વૃદ્ધ હતા, અને તેઓનાં મન સંસારી રગડામાંથી મુક્ત થઈ તેઓ પ્રભુ સ્મરણમાંજ પોતાનાં ચિત્ત ચોંટાડેલાં રાખતાં હતા, પરંતુ તેઓમાંનો ચોથો સાધુ યુવાવસ્થામાં મસ્ત હતો, અને તેનું મન સંસારિક રગડામાં રમ્યા કરતું હોવાથી પોતાના બીજા સોખતીઓની માફક તે પણ પોતાના સંગમાં એકાદ સાધુડી મેળવવાને અત્યંત આતુર હતો. તેથી અપજાને પોતાના મંડળમાં જોડાયેલી બેઠને તે હરખાઈ ગયો હતો, તેમજ તેણે પોતાના મનમાં તેજ સમયે નક્કી માની લીધું કે “હવે મારા યોગ્ય યુવાતિ આવ્યાથી મારી સ્થિતિ પણ સંસારિક બની જશે, એમાં શકેજ નથી.” આવી આશાથી તે અત્યાનંદમાં આવી ગયો ! તેમ છતાં તેણે હાલ તરત તો પોતાના મનમાં પ્રગટેલી આશા મનમાંજ દાબેલી રાખી, અને પોતાની મનોવૃત્તિની અદ્યપ અસર પણ બહાર પડવા દીધી નહીં, જ્યો અપજાના મન ઉપર તેની આશાની કંઈજ અસર થઈ શકી નહીં, અથવા તેની ગુણ ઈચ્છા અપજાનાં સમજવામાં પણ આવી શકીજ નહીં, જ્યો અપજા પણ પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમને વિસારી પોતાની સોખતણુ સાધુડીઓ સંગે ભગ્ન ગાવામાંજ આનંદ માનવા મંડી.

આ મંડળી પાસે ખાવાનો બંડાર ભરેલો કયાંથીજ હોય ?

ગામે ગામ-જ્યાં જાય ત્યાં ધાર્મિક વૃત્તિ વાળાઓ દયા-દાન કરતાં હોવાથી આ મંડળીનું પોષણ થતું, અને તેજ પ્રમાણે મુખમંત્રી પણ મામાદેવીનાં દર્શન કરવા આવનારાઓ ખજાર શાક, પૂરી, મમરા, વગેરે વસ્તુઓ આપતાં હોવાથી આ મંડળીમાં માણસોનાં પેટ ભરાતાં હતાં, અને ચપળાને પણ તેવાજ આધાર પર મંડળમાં નિવાસવાનું હતું. આજ એવું બન્યું કે, એક શ્રીમાન શેઠીઆની સ્વારી મામાદેવીના તળાવપર, સ્નમશાનમાં એક સખને અગ્નિસંસ્કાર કરી સ્નાન કરવા આવી ચઢી. તેની નજર તે સાધુ મંડળી પર પડતાંજ તેણે તેમને પૂછ્યું “ તમે બધાં વેરાગીઓ કયે ગામથી આવ્યાં છો ? ”

તરતજ એક સાધુ બોલી ઉઠ્યો “ શેઠજી ! અમે તીર્થ યાત્રા કરતાં અંતે આવ્યાં છીએ, અને આપ જેવા શેઠીઆઓ તરફથી દાન ધર્મની આશા રાખીએ છીએ. જે ધર્મ કરશે તે સાફ. શ્રી રામજી આપનું ભક્તુંજ કરશે, અને આપને પુન્ય લાગશે.”

“ એ તો ઠીક, પણ તમે કેટલાંક માણસો છો ? ”

“ આ બેઠાં છીએ એટલાંજ. ખસ ! આજે તો શેર ધી ના લાડુ આપના તરફથી મળી જાય, અને આપની બોલબાલા બોલાઈ જાય શેઠજી ! ”

શેઠે તે સર્વના ચહેરા સામું નજર નાંખીને એકદમ જણાવ્યું “ ઘણી સારી વાત છે. તમો સર્વનું પોષણ કરવું, એ મારો ધર્મ છે, માટે તમોમાં જેઓ વૃદ્ધ છે તેઓએ ભલે અંતે નિરાંતે નિવાસી ભગવત ભજન કરવું. હું તેમને દરરોજ પોષણ જેટલું મોકલીશ. બાકી જેઓ યુવાન તથા સશક્ત છે, તેઓ મારી સાથે ચાલો. તેમને માટે હું મારી મીલમાં રોજનો રસ્તો

કરી આપીશ. તેમાં તેમને એટલી બધી કમાઈ થશે કે ખાતા પીતાં પાંચ પૈસા બચી પણ શકશે.”

આ સાંભળતાંજ તે સાધુના મનમાં ક્રોધાવેશ સળગી ઉઠ્યો, અને તે બોલ્યો “અમે સંત પુરુષો શું તમારે ત્યાં મંજુરી કરીશું કે ?”

“ત્યારે શું તમારા જેવા માતેલાઓને બેસાડીને મફતનું ખાવાનું મળશે કે ?”

“અરે ! બરે ! તું શું આપવાનો છે ? તારા જેવા નાસ્તિક શું ધર્મ દાન કરી શકે !” કહીને તે સાધુએ તે શેઠને વિશેષ ઠોકુંજ આપ્યું નહીં, જેથી તે શેઠ પણ તેની સાથે વિશેષ પંચાત કરી નહીં.

પણ આજનો દિવસ તે સાધુ મંડળ માટે મહા બૂરો નીકળ્યો. પાછલા પહોરના ત્રણ વાગી ગયાં છતાં કોઈ પણ સખી દાતારે તેઓને કંઈજ દાન આપ્યું નહીં ! આથી તેઓ ઉપવાસી જેવાજ બેસી રહ્યાં, અને તેમના મનમાં કદપાંત થવા લાગ્યો. એટલામાંજ એક ભાટિયાણી ડોસી ગાડીમાંથી ઉતરીને મામાદેવીમાં પ્રવેશતાં તે સાધુ મંડળમાંથી બે-ચાર જણાંએ મળીને તે ડોસી પાસે આજીજીથી ભિક્ષા માંગ્યાંથી, અને આખા દહાડાનો ઉપવાસ કહી સંભળાવ્યાથી તે ડોસીને દયા આવી. તેણીએ તરતજ પોતાની કમરે બેસેલી કોથળીમાંથી એક રૂપીઆ કહાડીને તેનાં ચણાં મમરા મંગાવીને તે મંડળીને વહેંચી આપ્યાં, જેથી તે સાધુઓ રાજ થઇ ગયા, અને ચણા મમરા ખાઈને પાણી પી વૃત્તી પામ્યાં. તેમ છતાં મુંબઈ જેવા મહાભારત નગરમાં પણ તેમને આજે ખાવાનાં વાખા પડ્યાંથી તેઓનાં મન

મુંબઈમાં વિશેષ મુકામ કરવાને માન્યતા નહોતી, અને તેથી તેજ રાત્રે તેઓ ત્યાંથી ઉઠાંતરી કરીને રેલવે સ્ટેશન પર ગયાં. તેમનાં બહાં બાગ્યે એક સ્ટેશન માસ્ટરની દયા તેમના પર ઉતરી, અને તે માસ્ટરે તેમને વગર ટિકિટ સુરત જતી ટ્રેનમાં બેસાડી દીધાં, જ્યાં તેઓ આનંદમાં આવી ભજન લલકારતાં સુરત તરફ સંચર્યાં. ચપળા પણ તેમની સાથેજ.

ચક્ર ૨૮ મું.

હોહરો.

સુરતમાં શું શું બન્યું, ત્યાંનાં કંઈ સંસ્કાર;
ચપળાને ચિંતા પડી, દીકો અન્ય પ્રકાર.

તાપી તટપર તરકટ !

ચપળાનું મન સુરત જવાનું સાંભળતાંજ સંતાપમાં પડી બચું હતું, તો પણ તેણીએ પોતાના મનને શાંત રાખી ટ્રેનમાં સાધુઓ તથા સાધુડીઓને વાતમાં ને વાતમાં કરામતથી સમજાવ્યું કે “સુરતમાં માત્ર શ્રી અશ્વનિકુમારનું તીર્થ તાપી તટપર છે. તે શિવાય તે શહેરમાં કશું બળ્યું નથી. વળી સુરતનાં લોકો આપણું વધારે દહાડા પૂરું કરે તેવી પણ આશા સમજશો નહીં, માટે સ્ટેશનપરથી ઉતરીને બીજા કંઈ ભટકવા નહીં જતાં આપણે અશ્વનિકુમારના તીર્થમાંજ પરભાર્યો પહોંચીને ત્યાંજ મુકામ કરીશું. ત્યાં તાપી નદી વહે છે, અને તાપીજનો કિનારો અતિ રમણિક છે. આસપાસ દેવ-દેવસ્થાનો પણ છે, તેમજ આપણને ઉતરવાને યોગ્ય સારાં સારાં સ્થાન પણ છે. સદાવૃષ્ઠ

પણ ત્યાં મળતું હોવાથી આપણને આવનો આધાર મળવો ઉપરાંત તે તીર્થ આત પવિત્ર પંકાયલું છે. ત્યાં જવાથી આપણી આખી મંડળીને આનંદ વર્તશે. ”

આ સલાહ સર્વેએ સ્વીકારી, અને પ્રભાતમાં પાંચ વાગતામાં તેઓ સુરતના સ્ટેશને હિતરી પરભાર્યા અશ્વનિકુમાર પહોંચ્યાં, જ્યાં તેમણે એક વિષાળ વૃક્ષની નીચે મુકામ કીધો, અને પછી શ્રી તાપીનદીનાં નિર્મેળ નીરમાં સ્નાન કરી તેઓ સર્વ ત્યાંનાં તમામ દહેરાઓમાં દર્શન કરવા ગયાં. લગભગ ત્રણ કલાક સુધી આમતેમ ફરી સદાવૃત્તમાંથી દાળચોખા મેળવી તથા બીજી વસ્તુઓ આમતેમથી માંગી લાવીને તેમણે ખીચડી રાંધી, અને પછી સર્વ જમીને આનંદ મંગળ લલકારતાં મધ્યાન બાદ નિદ્રામાં પડ્યાં. તે સ્થાન તેઓ સર્વને આનંદમય લાગ્યું, અને ત્યાં તેમણે બે-ચાર દિવસ મુકામ રાખવાનો નિશ્ચય કીધો.

તે મંડળીનો એક સાધુ, જેનું નામ ચેતનદાસ હતું, તેનું ચિત્ત ચપળા પ્રત્યે ચળ્યું, અને તેણે ચપળાની સાથે એકાંતમાં વાત કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત કરવાની તજનીજ કરવા માંડી, પરંતુ તેમાં તે પ્રાંચો નહીં, જ્યથી તેણે પોતાની મંડળીમાંની એક સાધુડી તાપીબાઇ, જેણી વયમાં તરૂણી હતી, અને જેણીની સાથે ચેતનદાસને મનવાંચિત વાત કરવાની વિશેષ છૂટ હતી, તેણીને પોતાના મનની વાત સમજાવ્યાથી તેણીએ તે વાત પાર પાડવાનું માથે લીધું, અને તે પછી તે તાપીબાઇએ ચપળાને સીસામાં ઉતારવાની તજનીજ ચલાવી.

પાછલો પહોર પસાર થઇ ગયો હતો. સર્વ મંડળી આમ તેમ પ્રરી કહોલ કરી રહી હતી. તે પ્રસંગે તાપીબાઇ તથા

અપળા એક બીજની આંચળી પકડી એક બીજા એવારા તરફ ગઇ, અને ત્યાં એક ખૂણે પથરાપર બંને બેઠી. તાપીએ પ્રથમ તો બીજ-ત્રિજ વાત કરી, અને અપળાના મગજપર સ્નેહલાવનો પ્રતિબિંબ પાડી દીધો. આથી યુવાન અપળાએ પણ તાપીબાઇને પોતાની સ્નેહી માની લીધી, અને પછી તો અપળાએ ભાળવાઇને પોતાની પાછલી સ્થિતિનું તમામ વર્ણન તાપી પ્રત્યે વિસ્તારથી તથા સત્યતાપૂર્વક કહી સંભળાવ્યું, જે સાંભળીને તાપી પણ તાજુબી પામી, અને તાપી એટલુંજ બોલી કે “ તું ગભરાતી નહીં. હવે તું મારી બહેન જેવી છે, એમજ હું તને માનીશ, અને તું પણ મને તારી બહેન જેવીજ માની લેજ. તારી ને મારી એક ગાંઠ આજથી થઈ ચૂકી, અને મારો ધર્મ હવે તારો જીવ આનંદમાં રહે તેમજ કરવાનો છે, તો મારી એક અગત્યની સલાહ તું સ્વીકારશેની ?

“ બહેન ! તમારી સલાહ મારા શીર સાટે. ” તમારી સલાહ જો હું નહોંજ માનું તો પછી હું તમારી બહેન શાની ? ”

“ ત્યારે તો તું ડાહી ખરી. ” તાપીએ હરખાઇને જણાવ્યું. “ તું તારા પતિના ઘરમાં રહી સંસાર સુખનો લાહવો લેવાની જે ઇચ્છા રાખતી હતી તે શુદ્ધસ્થાશ્રમીને માટે અલગત અનુપમ હતી, પણ હવે તો તું સંત મંડળીમાં બેઠાઇ છે, માટે તારે ચિત્ત સંતોષમાંજ તારે રાખવું બેઠાએ છે. આપણી મંડળીમાં તારાં આવવા પહેલાં અમે ચાર સ્ત્રીઓ છીએ, અને અમે ચારે જણીએ આ મંડળમાં સંસાર સુખના સર્વ લાહવા લઈ આનંદ પામીએ છીએ. તેવીજ રીતે તારે પણ આનંદ મેળવવો લાજમ છે. આપણા મંડળમાં આઠ સાધુઓ છે, તેમાં ચાર જણા અમે

ચારે સંગે પતિ-પતિના સંબંધે વસીએ છીએ, અને ખાકીના ચારમાંના ત્રણ તો બિચારા વૃદ્ધ છે, જ્યથી તેઓ દેવ પુરૂષો તરીકે આપણામાં પૂજાય છે, અને પાંચમાં ચેતનદાસ છે, તે હજી તદ્દન યુવાવસ્થામાં છે. તેને પાત્ર મારા મગજમાં તો તુંજ છે, તેમજ તારે પાત્ર તે પણ છે, તો હવે તમો બંને પતિ-પતિ તરીકે નિવાસો, એટલીજ ટૂંકી ને ટચ મારી તને સલાહ છે.”

આ સાંભળતાંજ ચપળા ચમકી ગઈ! તેણીના પેટમાં વળી નવો ધાસ્કો પડ્યો! તોપણ તાપીબાઈને તરછોડી નહીં નાંખતાં તેણીની સાથે ડહાપણથી વાત કરવા માંડી “તાપી બહેન! જો મને સંસાર સુખની લલુતા હોત તો મારા પતિને પડતો મૂકી આવી અવદશા ભોગવવાનું હું કદી પણ પસંદ કરતજ નહીં, માટે મારી તમો બહેનને એટલીજ પ્રાર્થના છે કે, તે વિષે મને દંધ કહેશોજ નહીં.”

“એ તારી ભૂલ છે. એ તો જીવો સંગ તેવોજ રંગ લગાડવો જોઈએ.”

“તેમ મારાથી નહીં બંને, માફ કરો. ખૂબ રંગ મારે લગાડવો નથી.”

“તું હઠીલી છે.”

“ભલે!”

“તું ખોટો ખ્યાલ રાખે છે.”

“તેમ તો તેમ!”

“તું હજી તદ્દન નાદાન છે.”

“તે તો ધુંજ!”

“માટેજ નાદાની મૂકી દઇ મારે માની જા.”

“ તે કદી નહીં મનાય ! ”

“ નહીં માનશે તો પૂરી પસ્તાશે જો ! ”

“ જમ ભાગ્યમાં હશે તેમ યનશે ! ”

“ અરે ! તું છેકળ મૂર્ખ કેમ છે ! હું તારાં ભલામાં છું, એમ તો તું માને છેની ? ”

“ માનતી હતી, પણ હવે તો માફજ કરો. ”

“ એટલે હવે તારા મગજમાં રાધ ભરાધ છે તેમાં તું આમ બોલે છે ! ઠીક છે ! વખત આવે વળી પાત ! ”

“ જમ તમને સાંઝે લાગે તેમ ! ”

“ જોજ તો ખરી. હું આખરે માંડે ધાર્યુંજ કરીશ. હવે તરકટનોજ તોડ રચવો પડશે ! ”

“ તે તોડ મને નહીં પણ તમનેજ નડશે ! હું નીતિને માન આપનારી છું તો પછી તરકટથી બહીવાનું મારે શું કારણ ? ”

“ કારણ પણ વખત આવે તને સમજશે. ” કહીને તાપી ત્યાંથી ગુસ્સામાં ત્વરિત ઉઠી ગઈ.

અપળા ઉદાસ બની વિમાસણ કરવા લાગી કે “ આ પણ નસીબનીજ વાત ! ઠીક ! હજી પણ નસીબમાં વનેખાં વિતવાનાં હશે તેટલાં વિતશે ! જમ ભગવતની મરજી હશે તેમ યનશે ? કશિરેચ્છા ! ” કહીને તેણી પણ ત્યાંથી ઉઠીને પોતાનાં મંડળનાં માણસોમાં જઈને બેસી ગઈ.

ચક્ર ૨૯ મું.

દોહરો.

તરકટ તાપીખાઇનું, ચેતનદાસ પણ સાથ;
ચપળાનો આધાર એક, બલિષ્ઠ દીનાનાથ !

ભૂંડાની ભૂંડી ભાવના !

તાપી અને ચેતનદાસ એકાંતમાં એકાં પછી ચપળાની
દૃઢતાની વાત તાપીએ ચેતનદાસને કહેતાંજ ચેતનદાસે તાપી
મત્તે પૂછ્યું “ ત્યારે હવે કેમ કરવું ? ”

“ કેમ કરવું તે એમ કે, જ મનપર લીધું તેજ કરવું. ”

“ પણ એ માનતી નથી, માટે બીજે શે ઉપાય ? ”

“ કેવી નિર્માલ્ય વાણી વદો છો ! મરદ છો કે બાલક
છો ? ઉપાય એક નહીં, પણ અનેક ! ”

“ પણ તે ઉપાય સીધી રીતનો બેઠાએ. આડો ઉપાય તો
મારા સાધુપણને શરમાવેજ ! ”

“ તેમાં શરમાવા જેવું શું છે ? આપણા આશ્રમમાં જ
પણ આવે તેણે આપણી આજ્ઞા પાળવીજ બેઠાએ, અને તે બે
આપણી અવજા કરે તો તેની ખરાબર ખબર લેવીજ બેઠાએ.
ચપળા બે ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોત તો તેણીને આપણે કંઈ કહી
શકત નહીં, પરંતુ તે આપણી મંડળીમાં બેઠાઇ છે તો આપણી
મંડળીના નિયમ પ્રમાણે તેણીએ વર્તવુંજ બેઠાએ. આપણી
મંડળીનો નિયમ છે કે, મંડળીનાં નર-નારી મંડળીમાંજ વરે. તે
શું ચપળા સમજતી નથી ? ધારો કે નહીં સમજતી હોય, તો મેં
તેણીને તેની સમજ પાડી. તેમ છતાં તે પોતાનાજ મમતને વળગી

રહી છે તો તે મમત મૂકાવવાની ફરજ આપણી નથી શું ? ”

“ તે મમત કેવી રીતે મૂકાવવો ? ”

“ તેના ઘણા ઇલાજ છે, પરંતુ તે આ શહેરમાં બનાવવા નથી; કેમકે આ શહેરનીજ તેણી વતની હોવાથી, અને તેણીનાં મા-બાપ પણ આ શહેરમાંજ છે, માટે આપણા ઇલાજે અજમાવતાં અત્રે કદાચ વાત વંધી જાય, અને તેણી આપણી મંડળીમાંથી છટકીને પોતાનાં મા-બાપની હૂંફ લેવાને સટકી પણ જાય; માટે અત્રે તેણીના પર કોઈ પણ ઇલાજ અજમાવવાની અગત્ય નથી. આ શહેરમાંથી આપણા મુકામ ઉપડે, અને આપણે અન્ય સ્થળે જઈએ, તે પછી વાત. ”

“ અહીંથી ઉપડીને ભરૂચમાં નર્મદા નદીના કિનારા પર મુકામ કરવાનું શ્રી ગુરજ કહેતાં હતા. ”

“ તો તે સ્થળે આપણી તદખીર ચલાવીશું. હાલ તરત તમે એને કંઈજ કડવું કહેતાં નહીં, અને હું પણ ચોર એની સાથે મળી જઈને એને રાજી રાખીશ. ”

“ એ પણ અકલની વાત છે. ” કહીને ચેતનદાસ તેણીનાથી થોડે દુરે જઈને બેઠો.

બાદ તાપીબાઘએ હસ્તે વદને ચપળાને પોતાની ખાસે બેસાડીને તેણીને ખુશી કરવાની તદખીર ચલાવી, અને કહ્યું “ ચપળા ! તું કંઈ ગભરાતી નહીં. તારાપર મારો જ ભાવ છે તેજ કાયમ છે. તારી મરજી વિરુદ્ધ હું કંઈ પણ કરવા ચાહતી નથી, અને તારી નિર્મેળ નીતિવાન બુદ્ધિ બેઠને તો મને અત્યાનંદ ઉપજ્યો છે. ”

ચપળા ખુશ થઈ ગઈ, અને બોલી “ હું દુઃખમાંથી

જીગરવા સંસાર ત્યાગ કરી તમારામાં ભળી તો તમે પણ મને આગલા દુઃખનું સ્મરણ કરાવવા જવું ક્યું, જથી મને ઘણું જાગ્યું ! હું તો તમને મારી મ્હોટી બહેન સમાન માનું છું. ”

“ ખરું છે, અને હું પણ તારી સાથે તેમજ વર્તિશ બહેન. તું બહીતી નહીં. હું તને મારી છાતી પર રાખીશ, અને તારે માટે મારો જન પણ હાઝર છે, એમ સમજી રાખજે. ”

“તને માટે તો મેં પણ સાધુ-સંતનો સમાગમ પસંદ કીધો.”

“ માટેજ હું પણ તને જાગ્યશાળી સમજું છું. ” તાપીએ માત્ર મોઢાની મિઠાશ બતાવતાં દરશાવ્યું “ તારી વય વિશેષ નથી છતાં તારી સમજશક્તિ આટલી બધી સારી છે, એજ બતાવે છે કે, તારું ભવિષ્ય અતિ ઉત્તમ છે, અને મંડળમાં તું સુખી થશે. ”

“ આ મંડળમાં નિવાસી માત્ર એકાગ્રહ ચિન્તે પ્રભુનું સ્મરણ કરી ભાવથી ભગવાનની ભક્તિ કરવી તેમાંજ સુખ છે, અને તે માર્ગથીજ આ જીવનો પણ આદ્ધાર થવાની આશા છે. ”

“ વાહ ! ધન્ય છે ! આનું નામજ સત્ય સાધવી સ્ત્રી ! અગર જે મારાથી નહાની છે, તોપણ તારી સમજણ ગૂઢાનું ડરવાને મને પણ યોગ્યજ લાગે છે. જે બહેન, આપણે સાથે રહીને એક બીજાનું શ્રેય ધરછી પરસ્પરની વૃત્તિ પણ સંત સમાગમને પ્રતાપે સન્માર્ગમાંજ સ્થાહી આપવી શકીશું. ”

“ એમાંજ આનંદ છે મ્હોટી બહેન ! ” ચપળાએ ભોળાવાઈને તાપીની તમામ વાત અંતઃકરણની લાગણી ભરેલીજ માની લીધી, અને તેણીએ તાપી પ્રત્યે પૂછ્યું “ અહીંથી આપણે હવે કયારે નીકળીશું ? ”

“ આજકાલમાંજ. ”

“ અને અહીંથી કયાં જવાનો વિચાર છે વાર ? ”

“ ભરત્ય મુકામ કરવાનો વિચાર છે. તે સ્થાન સાફ છે. અને શ્રી નર્મદા નદીનું મહાત્મવંતું તીર્થ હોવાથી ત્યાં આપણને અત્યાનંદ વર્તશે. અગર જો ત્યાં આપણને ખીજો લાભ તો મળે તેમ નથી; કેમકે ત્યાંનાં લોકો ઘણાંજ કૃપણ છે, પરંતુ નર્મદા-જના પવિત્ર તીર્થનો ઉત્તમ લાભ મળશે તેમાં તો શક્ય નથી. ”

“ તો તે શિવાય આપણને અન્ય લાભની જરૂર પણ શી છે ? પવિત્ર તીર્થનો લાભ મળે એજ આપણને મ્હોટામાં મ્હોટો લાભ મળેલો મનાશે. ”

આ પ્રમાણે દુષ્ટ તાપીએ તે ખાજાને પુનઃ પોતાના વિશ્વાસમાં ભોળવી લીધી, અને તે પછી ખીજેજ દિવસે તેઓની ટોળી અશ્વનિકુમારથી ઉપડી ભરત્ય તરફ રવાના થઇ ગઇ.

ચક્ર ૩૦ મું.

દોહરો.

ભરત્ય ભાંગ્યાનું ભણ્યો, રમણિક નથ રસમળ;
ત્યાં તે ટોળી ઉતરી, ત્યાં તરકટનો તાલ !

તાપીની તાલખાલ !

ભરત્યમાં નર્મદા તટપરના નવચોકીના ઓવારા નજદીકમાં આ મંડળીએ મુકામ કરીધો. ત્યાં ગયાં પછી તાપી પ્રત્યે ચેતનદાસે આનંદમાં વાતચીત કરવાની તક સાંધતાં ચેતનદાસે તાપીને યાદ કરાવ્યું “ તાપીબાઈ ! હવે તો અમળા તમારાં કલામાં છે.

તો અને અમે બંનેની ગાંઠ નહીં સાંધી આપો ? ”

“ તેણી મારાં કઠ્ઠામાં છે, પણ તે માત્ર અમૂક બાબતમાંજ તમારી સાથે તેણીના સંબંધ પતિ-પત્નિ સમાન સાંધવાની બાબતમાં તો તેણી માફ કહ્યું માને તેમ નથી. તેને માટે તેણીની સાથે તાલબાજી ગોઠવ્યા વિના કંઈ ધાયું પાર પડેજ નહીં. તેણી બી વચિત્ર નારી છે, અને અત્યંત ધર્માન્ધપણમાં મશગૂલ છે, જ્યોત્તી અનીતિનો સ્વીકાર તેણી કદી પણ કરશેજ નહીં. ”

“ અનીતિ તો મારે પણ હરામ ખરાબર છે. હું જે કરવા માંગું છું તે એજ કે, આપણા મંડળના મહંત સદગુરુશ્રીને હાથેજ ચપળાનો સ્વીકાર પત્નિ તરીકે કરવા ઇચ્છું છું, જ્યોત્તી આપણા મંડળનો નિયમ સાચવીનેજ તેણી અને મારી વચ્ચે પતિ-પત્નિ તરીકેનો સંબંધ સંધાય. ”

“ તે તમારું કહેવું સત્ય છે, પરંતુ ચપળાના મગજમાં તે વાત ઉતરે તેમ નથીની ! તેણીને તો વળી બૂદાજ દાવ પેંચથી ઠેકાણે લાવવી પડશે. ”

“ તો તેમ કરો. ”

“ હવે તેમજ કરવાનો મારો ઇરાદો છે. ”

“ પણ તે ક્યારે ? ”

“ ખરાબર તક સંધાય ત્યારે. ”

“ તક ક્યારે સંધાશે ? ”

“ તેજ વિચારમાં હું પણ છું તો. ”

“ તેમાં મારી મદદની જરૂર પડે તો હું તદ્યાર છું. ”

“ હાલે ! ” કહીને ચેતનદાસ ત્યાંથી ખસીને દૂર જઈ બેઠો. તાપીએ ચોતાના મગજમાં તદખીરની તાલબાજી ગોઠવી,

અને પછી તેણી પોતાની મંડળી સમક્ષ બોલી “ અહીંથી થોડે દૂર શ્રી શુકલતીર્થનું પણ પવિત્ર ધામ ગણાય છે, માટે તમો ત્યાં સ્નાન કરવા વધારે તો સારું. મારી તો આજ તબિયત ખગડી આવી છે, અને આખું શરીર તોડાય છે, માટે મારાથી તો આવી શકાશે નહીં. વળી મારી સંભાળ રાખવાને આ મારી બહેન ચપળાને મારી પાસે રાખવી પડશે, માટે તેણીનાથી પણ ત્યાં નહીં અવાય. ” કહી તાપીએ ચપળાને પૂછ્યું “ કેમ બહેન, તું મારી પાસે રહેશેની ? કદાચ મારી તબિયત વધારે પણ ખગડે તો અહીં મારી સારવાર કેણુ કરે ? ”

“ હું તમારી સેવામાં રહેવાને ખુશીજ છું; પણ આપણે બંને જૈરાં પડ્યાં, માટે અહીં રાત્રિએ આપણે રહીએ તે ધારિત ભરેલું તો ખરું જો ! ”

“ હા. તે વાત પણ સત્ય છે, અને આપણી સાથે કેાઇ પુરુષ આપણી ટોળીમાંનાજ જોઇએ. ” કહીને તાપીએ આંખને અણુસારે કરીને ચેતનદાસને પૂછ્યું “ તમે અમારી સાથે રહેવાને રાજી છો ભાઈ ? ”

“ હા. મ્હોટી ખુશીથી રહીશ બહેન. આપણે સાથે રહ્યાં તો પ્રસંગોપાત પરસ્પર કામ નહીં આવીએ તો પછી સાથે રહ્યાંનું પ્રયોજન પણ શું ? ”

“ ખરાબર છે. એમજ જોઇએ ભાઈ ! ” ચપળાએ પણ અંતઃકરણની ભલી ભાવનાથી જણાવ્યું.

આ સાંભળી તાપીને પણ મનનું ધાર્યું મળ્યાં જેવું સમજાયું, પણ ચપળાએ “ ભાઈ ” શબ્દ વાપર્યો તે ચેતનદાસને કડવો ઝેર જેવો લાગ્યો, અને તેનું મગજ તો તેજ વખતે બળ્યાં

જવું થઈ ગયું, પરંતુ તેણે તે અળાણો ભવિષ્યની પોતાની
મનઃકામના પૂર્ણ કરવાને મનમાંજ સમાવી દીધો !

ખાદ અપળાની સૂચના પ્રમાણે તેજ દિવસે પાછલા પહોરે,
તે ત્રણ શિવાય તમામ માણસો શ્રી શુકલતીર્થ તરફ જવાને
પાયપેદલ રવાના પણ થયાં.

તે ટોળીનાં વિદાયે થયાં પછી તાપી, અપળા અને ચેતનદાસ
હાથમાં ડપ્, ઢોલ તથા ઝાંઝરિયાં લઈને વગાડવા બેઠાં, તેમજ
ભજન કીર્તન પણ ગાવા માંડયાં. તેમાં અપળાનો તિક્ષણ સ્વર,
કામળ ઠંઠ, અને તેણીની ધ્વજસ્તુતિની એકિટંગ એવી તો
ગાજી-છાજી રહી કે તે સમયે તે સ્થળે સંખ્યાબંધ સ્ત્રી-પુરુષો તે
શ્રવણ કરવાને ઉભાં રહ્યાં, અને તેઓ સર્વેને પણ અત્યાનંદ
વ્યાપ્યો. આ પ્રમાણે સાયંકાળ થતાં સુધી નર્મદાના કિનારાપર
ભજનનો ખડો અચ્છે રંગ ઝામ્યો, અને તે વાત ભરચનાં
લોકોમાં પણ વાહવાહ રૂપે પ્રસરી રહી.

ચક્ર ૩૧ મું.

હાહરો.

રાત્રિએ તદબીરનો, તોડ બેડ ત્યાં થાય;

અપળા પણ પાકી પુરી, તેણી નવ સપડાય !

તોફાન જગવ્યું !

રાત્રિના આઠના સુમારે તે ત્રણે જણાંઓએ ખજરમાંથી
ખાજરીનો લોટ તથા વેગણ લાવીને તેની રસોઈ ખનાવી, અને
તેઓએ પેટને રીતસરનું ભાડું આપ્યું. તે પછી તાપીએ ધીમે

રહીને પોતાની ધારેલી તદ્દખીર પાર પાડવાનું પ્રકરણ ચલાવ્યું. તાપીએ પ્રારંભમાં જ ચપળાને પૂછ્યું “ જોલ, હવે તો તારે મારો સૂઠન સ્વીકારવો છે કે હજી પણ તું તારી બાળ બુદ્ધિજ ચલાવવામાં શોભા સમજે છે ? ”

“ આપનો સૂઠન સ્વીકારવાને મને ક્યાં ના છે ? મ્હોટી બહેન કહે તે નહાની બહેનને એક વાર નહીં પણ સાત વાર કબૂલ. ”

“ તો આપ વચન ? ”

“ હો આ વચન. ” કહીને ચપળાએ હજી પણ બીતરને બેઠ બાણ્યાં શિવાય વચન પણ આપ્યું !

“ તો મારી સલાહ તને એટલીજ છે કે, આ ચેતનદાસ સંજે હસ્ત મેલાપ કર, અને તમો બંને પતિ-પત્નિ તરીકે જુગતી બેડી રૂપે આજથીજ પરસ્પર પાણી ગૃહણ કરો. ”

આ સાંભળતાંજ ચપળાના પેટમાં તેલ રેડાયું, અને પોતાની ટાળીને શુંકલતીર્થમાં સ્નાન કરવાને બહાને મોકલવાનો ભેદ તેણી હવેજ યથાર્થપણે સમજી ગઈ. તેમ છતાં તેણીએ અતિશય આજીજીથી, અને પરિપૂર્ણ લાયકાથી, તેમજ પોતાના ધડક-ધડક થતાં હૃદયને હિમ્મત રૂપી આધારથી શાંત પમાડીને ખુલાસો કરીધો “ મ્હોટી બહેન ! એ વાતનો તો મને પ્રથમથીજ તિરસ્કાર છે તે શું તમે બણુતાં નથી ? ”

“ બીજી પંચાત મારે સાંભળવી નથી. ” તાપીએ જરા આંખો ફાડીને કહ્યું “ તેં જે વચન આપ્યું છે તે બે તું એકજ વચની હોય તો પાળ, અને બે વચની હોય તો બસ, આજથી તારે ને મારે રામ રામ ! ”

પવિત્ર ચપળા વચન આપ્યાં બદલ હવે પસ્તાવા લાગી,

અને તેણી દીનતાથી બોલી “ મ્હોટી ખહેન ! આમ હુસ્સો ના કરો. માફ વચન ખરૂં, પણ તે શાને માટે ? આપના વિશ્વાસને માટેજ. તે વિશ્વાસના આધારે મેં આપને વચન આપ્યું તો આપે પણ વિશ્વાસ નિઃકેલ'ક સાચવી રાખવો જોઈએ, અને મારા વચનનો દુરોપયોગ નહીંજ કરવો જોઈએ. ”

“ હું શું તારાં વચનનો દુરોપયોગ કરું છું ? હું શું તારાં ખૂરામાં છું કે ? ” તાપીએ જરા તતડીને જણાવ્યું “ તું તો મુરખી છે, મુરખી ! તારું ભવિષ્ય સુધારવાનુંજ તને જ્ઞાન નથી ! મારી સલાહથી તારી જીંદગી સફળ થશે, અને આગળ જતાં એક સુખી સંસારમાં સ્વજન્યલી તને પોતાને તું સમજી શકશે. ”

“ સંત સમાજમમાં સંસારનું સુખ સંપાદાન કરવાની લલુતા શા માટે રાખવી જોઈએ ? જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને સાધુતાને માટે સંસારનું સુખ શા કામનું ? ”

“ તેજ તું સમજતી નથીની ! ” તાપીએ વળી જરા ઠંડાઇથી તાલમેલ ચલાવી સમજાવ્યું “ હું તને આ ખંધું શા માટે કહું છું ? ગાંડી રે ગાંડી ! તું મારી સલાહને સાર સમજી શકી નથી ! સંત સમાજમમાં જ્ઞાન, વૈરાગ્ય તથા સાધુતા પામ્યાં પછી સંસારનો લાહવો લેવો લાજમ નથી, એ તારી સમજણ સત્ય છે; પરંતુ તને તેજ લાહવાની સલાહ આપું છું તે શા માટે ? એટલાજ માટે કે, અત્યારે તમો ખંનેની પતિ-પતિની ગાંઠ સંધાય તો તે પછી તમે આ ભટકવાની જૂંડી સ્થિતિમાંથી પુનઃ શુદ્ધસ્થાશ્રમની સુંદર સ્થિતિમાં આવવાને નસીબદાર નીવડી શકો. શુદ્ધસ્થાશ્રમમાં જતાંજ ચેતનદાસને કોઈ પણ વેપારી કે સરકારી નોકરી મેળવતાં વિલંબ લાગે તેમ નથી. એટલે પછી તારો

સંસાર પણ સુધરશે કે ખગડશે ? જરા મગજને શાંત રાખી સૂધા વિચાર કર. હું તને સમજાવીને સલાહ આપું છું. તારી મરજી વિરુદ્ધ તારી પર દોરદમામ ચલાવવાની મારી પણ મરજી નથી. જે તને જેર જીલમથી ઠેકાણે લાવવી હોય તો હમણાંજ તે પણ કરી શકાય તેમ છે. અત્યારે તું એકલી છે, અને અમો જે છીએ તો ધારીએ તેમ કરી શકીએ. ”

“ અલખત ! ” ચેતનદાસ બોલી ઉઠ્યો “ હું ધારું તો અખઘડી એની આડાઇ જૂલાવી દઉં ! ”

“ નહીં, નહીં, નહીં. તેવા બલાત્કારનો આપણો ધર્મ નથી. ” તાપીએ સુઝતાનું ડોળ દેખાડતાં જણાવ્યું “ બધી વાત રીતે ભાતે થાય. ”

“ પણ રીતે ભાતે જે નહીં સમજે તો છેવટે ‘ હરામીના બે ભાગ ’ જેવો ભાવ લગવવોજ પડે. ” ચેતનદાસે જીલાખ આખ્યો “ હું પણ ધારેલુંજ પાર પાડીશ. હજી એ મને ઓળખતી નથી ! એને મારી પત્નિ બનાવીશ, ત્યારેજ જાંપીશ. તેમ કરતાં મારો કે એનો જીવ પણ જશે તો હું ખડીવાનો નથી ! ”

“ તેવો પ્રસંગ નહીંજ આવે ભાઈ ! ઇશ્વર સહ સાઈજ કરશે. તમે શાંતિ રાખો. ” તાપી ઉસ્તાદીમાં બોલી એમ તો મારી બહેન ઘણી ડાહી છે. ”

ચપળાના મગજમાં આ બધી તાલખાજીની સમજ સારી રીતે ઉતરી, અને તેણીએ વિચાર કીધો કે “ અત્યારે જે હું વધારે વાંધા લઈશ તો આ બંને મળીને નીતિનો લગ્ન કરવામાં ચૂકશે નહીં, અને તેમાં મારી એકલીનું કંઈ ચાલશે પણ નહીં ! માટે હાલ તરત એમને હાથેલીમાં ચાંદ બતાવી આશામાં ઉડા-

વવાં તેમાંજ મારી પણ ઉસ્તાદી તથા સમયોચિત વિચારશીલતા ગણાશે. ” આમ વિચારી તેણી બોલી “ તાપી બહેન ! તમારી સલાહ મારા મગજમાં હવે ખરાબર ઉતરી તો ખરી, પરંતુ શ્રી ગુરુજી એ વાતની સમ્મતિ આપશે ખરા ? ”

“ ઘણી ખુશીથી આપશે, ” તાપી ઉત્સાહ પૂર્વક બોલી “ કોઈનું બહુ થાય તેમ કરવાને તો આપણા ગુરુજી સદા તત્પર રહે છે. ”

“ તો ભલે. ગુરુજી આવ્યા પછી તેમની આજ્ઞા લઈ તમારી સલાહ પ્રમાણેજ કરવાને પણ આનાકાની નહીંજ કરે. ”

“ ત્યારે ડાહી ખરી ! ”

ચેતનદાસ તથા તાપી હરખાઈ ગયાં, અને ચપળા ઉપરથી હર્ષ ખતાવતી હતી, તો પણ અંદરખાનેથી તેણી વળી બીજીજ બાજુ શોધવા લાગી.

ચક્ર ડર મું.

દોહરો.

ચેતનદાસ છટકી ગયો, શરૂ ક્યો છે દોર;

ચપળાને પત્નિ ગણી, ચાલુ ક્યો તોર !

રોપખંધ વાત !

ચપળાની કબુલાતથી ચેતનદાસ છાકી ગયો, ઉભરાઈ ગયો, છલકાઈ ગયો, અને પતિપણાનાં ગર્વમાં આવી ગયો ! તેણે તો એમજ માની લીધું કે “ બસ ! ચપળા મારી પરણેતર પત્નિ સમાન હવે થઈ ચૂકી, માટે આજથીજ પતિ તરીકેનો મારો

અમલ તેણીના પર ચલાવવો જોઈએ, અને તેણીએ પણ આજ-થીજ મારી આજ્ઞાને આધિન રહેવું જોઈએ. ” આવા મતથી તેણે ખાનગીપણે તાપીની અનુમતિ પણ લીધી, અને તાપીએ પણ તેને સલાહ આપી કે “ આજથીજ તારે તેણીના પર પતિ તરીકેની સત્તા શરૂ કરવી. માત્ર શ્રી ગુરુજીની આજ્ઞા થતાં સુધી ચપળાની નીતિનો લગ્ન કરવો નહીં, એટલો નીતિ નિયમ માત્ર સાચવી રાખવો. ”

આવી સલાહ મળવાથી ચેતનદાસને વિશેષ હિસ્મત આવી, અને તેથી તેણે પ્રભાતમાં ઉઠતાંની સાથેજ ચપળાને ફરમાવ્યું “ જોઈ ! દાતણ ને પાણીનો ઢોટો લાવ. ”

આવો હુકમ ચેતનદાસે કહી પણ આજ સુધી કરેલો નહીં, અને આજેજ કીધો, તેથી ચપળાને વિસ્મયતા લાગી, તો પણ માત્ર સુસતાના સ્વભાવાધારે તેણીએ હુકમ અંગિકાર કીધો.

ચેતનદાસ દાતણ પાણી કરીને નર્મદામાં સ્નાન કરવા ગયો તો ત્યાં પણ તે પોતાની સાથે ચપળાને લેતો ગયો, અને સ્નાન કીધાં પછી બિંબવેલા ધોતિયાને માટે તેણે ચપળાને ફરમાવ્યું “ ધોતિયું ધોધને સૂકવી દેજ; પણ જોજ, ધરાખર સપ્રાર્થજંધ પ્રવેત બનાવજ. ડાઘા રહેવા નહીં જોઈએ, કે જરા પણ આંધું પડવું નહીં જોઈએ. ”

“ મહારાજ !—”

“ અરે ! ” ચેતનદાસ ચીડવાઇને બોલ્યો “ હજી પણ તું મને ‘મહારાજ’ કહીનેજ બોલાવે છે ! હવે તો હું તારો પતિ થયો, માટે ‘પ્રાણનાથ’ કહીનેજ તારે મને બોલાવવો જોઈએ. ”

“ જ્યાં સુધી શ્રી ગુરુજી આપણો હસ્તમિલાપ કરી

આખો નથી, ત્યાં સુધી મારાથી તે શબ્દનો ઉપયોગ નહીંજ થઈ શકે. ” અપળાએ અતિ નમન્તાઈથી ઉત્તર આપ્યો “ ઉતાવળ શા માટે થાવ છે ? ધીરજ ધરો ! ”

“ વાઈ, વાઈ, ઠીક છે. એવી તારી પંડિતાઈ મારે સંભળવી નથી. ગૂપચૂપ ઘોતિયું ખરાબર ઘોઘને જલદી ઉપર ચાલી આવ. ” કહીને ચેતનદાસ દમામમાંજ ઉપર જઈ પોતાને સ્થાનકે ગયો, અને અપળાના શબ્દો તેણે તાપીને કંઘાંથી તાપીએ તો તેને ઐર રંગ લગાડ્યો કે “ તેણીની સાથે હવે તમારે રોપથીજ વાત કરવી, અને તેણીને એવા તો ધાકમાં ધુળવવી કે તેણી તમારી દખાયલીજ રહે. ગુફી આવીને તમારી લગ્નગાંઠ સાંધી આપે એટલે પછી તરી પાર ઉતર્યા સમજજો. ત્યાં સુધીજ એને જરા સંભાળીને હાથમાં રાખવાની છે, અને ત્યાં સુધી એના પર છેકજ જુહાકી ચલાવતાં જરા વિચાર પણ કરવાનો છે. ”

“ હવે વળી વિચાર કેવો ? હવે તો હુકમની સાથેજ વાત, અને હુકમ નહીં માને તો પછી ‘ એક લાત ને બીજી વાત ’ તેમજ કરવાનું. ”

“ પણ લગ્નગાંઠ બંધાતાં સુધી તેમ કરશે નહીં; કેમકે વળી જો વચકાઈ જશે તો વળી મનાવતાં મુશિખત પડશે જો ! ”

“ હવે વચકાય તો તેણીનાં હાડકાં પણ ભાંગી નાંખું, અને પાંચ મિનિટમાં સીધી દોર ખનાવી દઉં તો ! ”

“ તો પણ જરા વિચારીને વર્તશે તો વધારે સાઈ, એમ મારી તો તમને સલાહ છે. ”

“ તો તમારી સલાહ મારે માનવીજ જોઈએ, અને તમારાં કહેવા પ્રમાણે કરીશ. ”

એટલામાં ચપળા પણ ધોતિયું ધોધને આવી પહોંચી, અને તેણીને પ્રમાણ્યું “ જમીનપર ધોતિયું સૂકવવા નાંખતી નહીં-ધૂળ વળગીને ખરાબ થઈ જશે. ”

“ ત્યારે કેમ કરું ? અહીં દોરી પણ નથી કે તેનાપર નાંખું ! ”

“ તું બંને હાથે ધોતિયાના છેડા પકડીને તડકામાં ઉભી રહેશે તો પા કલાકમાં તે સૂકાઈ જશે. ”

“ તડકામાં મને તાપ નહીં લાગે વાર ? ”

“ મારે માટે તારે તાપ પણ સહન કરવોજ પડે. ”

ગરીબ ખાપડી ચપળા આખરે ધોતિયાના છેડા ઝાલીને ઉભી રહી ! તેણી મનમાં સંતાપ કરવા લાગી કે “ પરણેલા પતિની આટલી સેવા બજાવવાનો સમય આવત તો પણ પરમેશ્વર રાજ થાત ! આ તો મૂવા પર પુરૂષની નોકરી નાહક બજાવવી પડે છે ! શું કરું કે અત્યારે હું લાચાર છું, તોપણ ગુરૂજી આવતાં સુધીજ મારી નીતિની પવિત્રતા પરમાત્મા સાચવી શકે તો હું મને નસીબદાર માનવાની સાથે એમજ સમજીશ કે, હજી શ્રી પરમાત્માની મારાપર મોટાટી કૃપા છે ! ગુરૂજનાં આવતાં સુધી તો એ જોગટાને વળી આશામાં અવર રાખવોજ પડશે. ગુરૂજનાં આવતાંજ તેમની પાસે મારી નીતિના નેક અને ટેકની વાત કહીશ, અને મારી પવિત્ર રહેવાની જ વૃત્તિ છે તે તેમને સમજાવીશ તો મારી ખાત્રિ છે કે, શ્રી ગુરૂજ તેજ વખતે મારી સાહ્યતામાં ઉભા રહેશે, અને આ પાપીને લાત મારશે. ” આમ વિચાર કરી તેણી ધોતિયું સૂકવીને પાએક કલાકમાં પરવારી, અને પછી ખીચડી પકવવા બેઠી.

ચક્ર ૩૩ મું.

દોહરો.

વાત વળી જૂહી ખની, નવો મળ્યો આધાર;

ઉમેદ ચેતનદાસની, મનમાં રહી આ વાર !

જખરો મળ્યો !

પાછલા પહોરના ચાર વાગતાંને સુમારે ભર્યનાં કેટલાંક માણસો નદી કિનારાપર આવવા માંડ્યાં. નદી કિનારે સાંજના સુમારે હમેશાં કેટલાકો ફરવા તો આવતાંજ, તોપણ આજે ખાસ કરીને સેંકડો માણસો ત્યાં આવવાનો સખખ એજ હતો કે, આગલો દિવસે ચપળા, તાપી અને ચેતનદાસે જ ભજનો ગાયાં હતાં, તેને માટે આખા ભર્યમાં ભારે વાહવાહ ફેલાઈ ગઈ હતી, અને તેમાં પણ ખાસ કરીને ચપળાના સુંદર સ્વરને માટે ત્યાંનાં લોકોમાં જે આળુકારક પ્રસંશા પ્રસર્યાથી ઘણાં લોકો આજે ચપળાનું ભજન સાંભળવાનેજ ખાસ કરીને આવ્યાં હતાં. ચેતનદાસ, તાપી તથા ચપળાએ આજે પણ પાછલો પહોર થતાંજ આગલા દિવસની માફક પોતાનું ભજન ચાલું કર્યું, અને લોકો પણ તેમની સાથે તે સાંભળવાને ઉભાં રહ્યાં, તેમજ ભજન સાંભળીને 'વાહવાહ' ઉચ્ચારતાં રહ્યાં. તેજ પ્રસંગે લોકોએ તે સાધુઓની પાસે પાથરેલા એક વસ્ત્રપર પૈસા પણ નાંખ્યા, અને સાયંકાળે ગાયનની સમાપ્તિ થતાંજ તમામ લોકો વિખેરાઈ ગયાં.

ભજન સાંભળવાને આવનારાંઓમાં તોરીલાલ અને સુરતીલાલ નામના બે મિત્રો પણ હતા. તેઓ બંને ચપળાની સુંદરતાપર મોહી પડ્યા, અને બધા લોકો વિખેરાઈ ગયાં છતાં તે બંને મિત્રો તો કિનારાપર બાંધેલી પથરની ખુરશીપરજ બેઠેલા.

નાખીને બેઠાં. તેઓમાંનો એક તો વૃદ્ધ જેવો હતો, અને બીજો
યુવાન હતો. તે બંને જીવજન મિત્રો હતા, તેમજ ભરૂચમાં તેઓ
જરા નામચિન્હમાં પણ સારી છાપ પામ્યા હતા. આના કરતાં
તો તેમની અધિક ઓળખ આપવાનો ધર્મ આ લેખક બજવી
શકતો નથી, તેને માટે વાંચનાર પાસે આ લેખક શરમાતાં
માફી માંગે છે ! કેમ સાહેબો, માફ માંગવાથી માફ કરશોની ?

બંને મિત્રો બેસીને વિચાર કરતાં તોરીલાલે પોતાના
સાથી પ્રત્યે પૂછ્યું “ આ ત્રણની ટોળીમાં જે એક યુવાન
છાકરી છે, તેણીનો કંઈ કેવો કાયલ જેવો છે, અને પરમેશ્વરે
વળી તેણીનું સ્વરૂપ કેવું બનાવ્યું છે કે વાહવાહજી વાહ ! આવી
રૂપસુંદરી તો આપણા ભરૂચમાં પણ એકે નહીં હોય ! ”

“ બરાબર છે ! ” સુરતીલાલે ટંકેરમાં ઉત્તર આપ્યો
“ ભરૂચમાં તમારા જેવા પાપી પરીક્ષક પણ કદાચ એકે નહીં
હોય, એમાં પણ ના નહીં ! ”

“ અરે ! તમે મને પાપીની ઉપમા આપો છો ભાઈ ! શું
મારી ખૂરી નિષ્ઠા છે કે ? હું તો માત્ર તેણીની સ્તુતિ કરું છું કે,
તેણી કેવી ઉત્તમ ખૂબસૂરતિ વાળી છે ! ”

“ ખૂબસૂરતિ જેવા આબ્યા છીએ કે ભજન સાંભળવા ? ”

“ એ કાન પકડવા જેવી વાત ! માટે ચાલો હવે અહીં
બેસવામાં શેલા નહીં ! ”

“ તો ચાલો, હોઠો. ”

બંને મિત્રો તેજ પળે ઉઠીને ચાલતાં થયા, અને રસ્તામાં
તોરીલાલે કહ્યું “ આજે મારે વહેલાં ઘેર જવું છે, માટે હું
જાઉં છું. ”

“પણ મારે ત્યાં આવી, પાન સોપારી ખાઈ જીવને આનંદી બનાવી પછી જાઓની લાઈ !”

“હું ! ઘર આગળ વહેલુંજ જવું જોઈએ. જો મોકુ થાય તો ખાયડી લડે, અને મહા પંચાતી પડે !”

“તો જમ તમારી મરજી !”

સુરતીલાલ પોતાની ઘરની ગલીમાં વળ્યો, અને મોતીલાલ પોતાના ઘર તરફ નહીં જતાં ખીજ રસ્તેથી ફંટાધને, અને પોતાના મિત્રને અંધારામાં રાખીને પોતે પુનઃ નદી કિનારાપર જઈ પેલા સાધુ તથા સાધુડીઓ પાસે જતાંજ ચેતનદાસે તેને કોઈ સરકારી માણસ ધારીને આદરમાન આપી પોતાની પાસે બોલાવીને બેસાડ્યો, અને પૂછ્યું “સાહેબ ! અત્યારે કંઈ આપની સ્વારી પ્રધારી છે ?”

“મારા શેઠને તમારું લજ્જન સાંભળવું છે, માટે તમને બોલાવવા આવ્યો છું.”

“તમારા શેઠને અહીંજ મોકલો.”

તોરીલાલે પણ ‘દે દાળમાં પાણી’ જવીજ તોપ છોડવા માંડી “મારા શેઠને તમે જાળજો છો ? તે તો મ્હોટો પચ્ચીસ લાખને આસામી છે ! તે વળી જાંતે ને પોતે અહીં આવવાની તસ્દી લે કે ?”

“તો આપ પ્રમાણે તે વખતે તમારા શેઠને મકાને અમે આવવાને તઈયાર છીએ. પણ આવતી કાલેજ હવે તો બનશે.”

“અને આજે શો વાંધો છે ?”

“આજે તો રાત પડી છે.”

“તેથી શું થયું ? રાતને માટે શી હરકત છે ? ત્યાં તમને

કોઈ પણ જાતનો વધો નહીંજ આવે.”

“તો ચાલો અત્યારેજ ઉઠો, અને તમારો બધો સામાન સાથેજ લઇ લો કે પાછળ પંચાતજ નહીં.”

ત્રણે જણાંએ તમામ સામાન એટ વારમાં બાંધ્યો; અને તે માથે મૂકીને તેઓ ત્રણે તોરીલાલની સાથેજ ચાલ્યાં.

તોરીલાલ પણ અત્યંત વિચાર કરીને તે ત્રણેને પોતાના એક એળખીતાને મકાને લઇ ગયો. અને ત્યાં તેમને બેસાડ્યાં. તે એળખીતો બહાર ગામ હોવાથી તે મકાનની કૂંચી તોરીલાલની પાસેજ રહેલી હતી.

વાંચનાર ! પેલા સુરતીલાલને માટે કંઈક જણ્યું ? તે પોતાના મિત્ર તોરીલાલનાં લક્ષણ જાણતો હોવાથી, અને તેને ઉપલી ખાતનો અગાઉથીજ શક હોવાથી તે પણ પોતાને મકાને જઈ વેશ બદલી પુનઃ નર્મદા કિનારે જઈ પહોંચ્યો, અને એક બાજુમાં છૂપાઈને તોરીલાલની ઉપલી તમામ વાતો સાંભળતો હતો તથા જે મકાનમાં તેઓ ગયાં હતાં તે મકાન બેઠને તે પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો હતો.

ચક્ર ૩૪ મું.

ઢાહરો.

તોરીલાલે તોરતું, જખરું જગવું જોર;
યુક્તિ ચલવી ચડપમાં, દિવ્ય દાખવ્યો દોર !

“બળીઆના બે ભાગ !”

તોરીલાલે તે ત્રણેને પેલા મકાનમાં બેસાડયાં પછી નીચેનાં ખાસણાં બંધ કરી દીધાં, અને એક મીણબત્તી સળગાવી. તેજ વખતે ચેતનદાસે તેને પૂછ્યું “તમારા શ્રીમાન શેઠનું આ ઘર કે ? તેઓ શેઠ ક્યાં છે ?”

“બીજી-ત્રિજી વાત પછી કરજો, અને હાલ હું જ પહોં તેનોજ ખરો ખુલાસો કરજો.” તોરીલાલે જરા રોપમાંજ પૂછ્યું “તમે ત્રણ જણાં અત્રે ક્યાંથી આવ્યાં છો, અને અસલ વતની ક્યાંનાં છો ?”

“સાહેબ ! આપ કોણ છો ?” ચેતનદાસે ગભરાઈને પૂછ્યું “આપ કોઈ પોલીસ ફોજદાર છો કે કોર્ટના અમલદાર છો મહેરૂબાન ?”

“તને એક વાર તો કહ્યું કે બીજી-ત્રિજી વાત નહીં કરતાં પૂછું તેનોજ ખરો ખુલાસો કરવો. તેમ છતાં તું તો ચોર મને પ્રશ્ન પૂછે છે ! ચૂ જંગલી !” તોરીલાલે વધારે તોરમાં પૂછ્યું “મારા સવાલનો જુવાબ આપવો છે કે નહીં ? તમે અત્રે ક્યાંથી, અને કેમ આવ્યા છો ?”

“સાહેબ ! અમે સાધુ છીએ, અને ફરતાં પ્રરતાં નર્મદાનું તીર્થ કરવાને આવ્યાં છીએ. હમારી ટોળી મોટી છે, અને

અમો ત્રણ શિવાચ અમારી ટોળીનાં બીજાં માણસો શ્રી શુકલ-
તીર્થ સ્નાન કરવા માટે ગયાં છે. તેઓ આજ-કાલમાં આવી
પહોંચશે.”

“પણ તમારા ત્રણનીજ વાત કરોની કે તમારે વતન કયું?”

“મારે વતન તો કાઠિયાવાડમાં છે, અને તાપીબંડેન અ-
મદાવાદના એક ગામના છે. માત્ર આ અપજાના વતનની મને
તો ખબર નથી.”

“એના વતનની તને ખબર નહીંજ હોય એ અનેજ કેમ?
તું જૂઠું બોલે છે! તું લુચ્ચો છે! હગારો છો! ચોર છે! લુટારો
છે! ડામીજ છે! તારી વાણી પરથીજ તું કોઇ પાકો ઉઠાડગીર,
ખનાઉકૂળ, હરામખોર, અને સોનેરી ટોળીનો માણસ લાગે છે!
ખચ્યા! સાચું બોલજે, નહીં તો નર્મદાજીની યાત્રા કરતાં જલ-
જત્રા કરવા જવું પડશે! તમે અને પણ લોકોને હગવાનેજ
આવ્યાં છો, એમ મને લાગે છે!” તોરીલાલે તદ્દન ઠંડા પહો-
રનીજ ઠોકી “મને ખબર મળી છે કે, આ યુવતિને વેચવાનાં
વિચારથીજ તમે અને આવ્યાં છો, અને કાઠિયાવાડીઓ એવોજ
ધંધો આજકાલ લઈ બેઠાં પણ છે, માટેજ તમારી તૈજવીજ માત્ર
પરોપકારાર્થે મેં ચલાવવાનું સહાસ ઉઠાવ્યું છે! જો તું મને
હજી પણ ખરી ખિના નહીંજ કહેશે તો તું પહેલાં તુરંગમાં જશે!”

ચેતનદાસ હવે તો સજ્જડ ગભરાયો, અને તેના મનમાં
તો એમજ આવી ગયું કે, “કોઇ પણ પ્રકારે અહીંથી છૂટીને
ભાગી જવાય તો સાહે!” આમ વિચારતાં તેણે નમન્તાઇથી
ઉત્તર આપ્યો “સાહેબ! હું અને આ તાપી બંડેન તો વર્ષોથી
અમારી સાધુ મંડળીમાં જોડાયલાં છીએ, અને અપજાજ માત્ર

નવી આવેલી છે. અમારી વૃત્તિ કોઈ પણ ખૂંદ કામ કરી સરકા-
રનો ગુન્હો કરવાની નથી. આ સત્યજ્ઞ વાત કહું છું સાહેબ ! ”

“ હા. જો એમજ છે તો તમારી ટોળીની સાથે તમે પણ
શુકલતીર્થ શા માટે નહીં ગયાં ? તમે અહીંજ રહ્યાં તેનું કારણ
શું ? ” તોરીલાલે પોતાના હાથમાં નેત્રની લાકડી હતી તે
જમીનપર અક્ષણીને જણાવ્યું “ તમે શું ચોરી કરવાને, ખાતર
પાડવાને, ઘર ફાડવાને કે કોઈ મહોટાના છોકરાઓને ઠગવા-
અનાવવાને અહીં રહ્યાં હશે કેમ ? સમજ્યો ! તમારી વાતને
રંગ હું પારખી શક્યો છું, માટે હવે તો પોલીસના તાબામાંજ
તમને સોંપવાં પડશે ! તમારી સખ્તમાં સખ્ત ખબર હવે તો
લેવાનીજ જોઈશે ! ”

“ પણ સાહેબ ! અમે કંઈ ગુન્હો કીધો નથી, તેમજ
ગુન્હો કરવાનો અમારો ધરાદો પણ નથી તો પછી અમે સાધુ-
ઓને નાહક શા માટે સતાવો છો ? ”

“ નાહક નથી સતાવતો, પણ ખરાખર સચોટ સતાવું છું.
તમે લોકો ખરે જસતાં નથી, માટે તમને સતાવવાંજ જોઈએ. ”
તોરીલાલે તાપી તરફ જોઈને પૂછ્યું “ તું કેમ કંઈ બોલતી
નથી ? તારું નામ શું ? ”

“ મારું નામ તાપી છે બાપ ! ”

“ સુરતમાં તાપી નદી છે તે તો નહીં ? ” ચેતનદાસે ડોકું
હલાવીને પૂછ્યું “ તું આ સખસની ખાયડી છે કે બહેન છે ?
તારી ઓળખ તો આપ ? ”

“ હું એની ખાયડી પણ નથી કે બહેન પણ નથી. હું તો
માત્ર એમની ટોળીમાંની છું. ”

“ એમ કે ! ખરી ઉસ્તાદ ! તું વળી એનાં મોંમાં થૂંકે તેવી ઠગારી લાગે છે ! વારં, ઠીક છે ! તારી ખબર ખરાબર લેવાશે ત્યારેજ તું પણ ખરું રહેશે ! ”

“ બાપ ! જો ખરું છે તેજ કહું છું. આપની પાસે અસત્ય બોલવાથી મને શો લાભ ? અમારી બીજી કંઈજ મતલબ નથી. અમે તો ગામેગામ ફરી ભગવત ભજન કરી અમારી જીંદગી સાધુપણામાંજ નિર્ગમન કરીએ છીએ, અને તેમાંજ અમારો ધર્મ સમજીએ છીએ. ”

“ એહે ! ખરેખરી સાધુડી ! તું પણ મારી પાસે તારૂં સ્ત્રી ચરિત્ર ચલાવે છે, કેમ ? વારં, ઠીક છે ! આ સાધુડો જોવા છે તેવીજ તું પણ સાધુડી છે, માટે ખંનેની ખબર સાથે લેવી પડશે. ”

“ પણ સાહેબ ! અમે કોઈ એવાં ખોટાં કામ કરનારાં નથી. ” તાપીએ કરગરીને કહ્યું “ તમને અમારે માટે ખોટોજ વહેમ આવ્યો છે. ”

“ મારો વહેમ ખોટો છે કે ખરો છે તે આગળ પર તમને પણ સમજશે. ” કહીને તોરીલાલે પછી ચપળા પ્રત્યે જોઈને તેણીને પૂછ્યું “ કેમ, હવે તું પણ ખરું કહેશે કે આ એની માફક તેં પણ ખરું કહેવાનાં કસમજ ખાધાં છે ? તું તારી કોમળ વયમાં આ ભામટાંચીની ભેળાં કયાંથી અને કેવી રીતે લખી ? ”

આ સાંભળતાંજ બિચારી ચપળાની આંખોમાંથી તો આંસુજ પડવા માંડ્યાં, અને તેણીની છાતી ધ્રુજવા લાગી, જ્યારે કંઈ પણ ઉત્તર આપવાને તેણીની જીભ ઉપડી શકીજ નહીં ! તે જોઈને તોરીલાલ બોલી ઉઠ્યો “ સમજી ગયો ! મારો વહેમ ખરાબરજ છે ! દાળમાં કાળું છે, અને છેજ, એમાં તો કંઈજ

શક નહીં ! હવે બીતરનો ભેદ પકડી કહાડતાં વારજ લાગવાની નથી. ” આમ કહીને તોરીલાલે ચેતનદાસ તથા તાપીને ત્યાંજ ખેસવાનું ફરમાવ્યું, અને તે કહીને ચપળાને હાથ પકડીને બેઠેના રૂમમાં તેણીને લઇ ગયો, તોપણ વચ્ચેના ખાસનાં તો ખુલાંજ રાખ્યાં, કે જથી તેઓ બંને તોરીલાલને માટે કંઈ ખોટો ખ્યાલ કરી શકે નહીં.

ચક્ર ઉપ મું.

ઠાહરે.

ચક્ર ઉપ ને પળકમાં, તેને કીધાં દૂર;
લાગ્યાં તેઓ તત્તથી, તોરીલાલને શૂર !

ખાજ બનાવી.

ચપળાને બાબૂના રૂમમાં લઇ જઇને તોરીલાલે તેણીને ધીમે સ્વરે પૂછ્યું “ તું રડે છે શા માટે ? તારાપર કંઈ સીતમ ગુજર્યો છે કે ? તને આ લોકો સતાવે છે કે ? તું એ લોકોની સાથે કેવી રીતે લગી ? તું કોણ છે, ક્યાંની રહીશ છે, અને તારાં કુટુંબની તમામ બિના જ હોય તે મને ખરેખરી કહી દે. તારે કંઈ રડવાનું કામજ નથી. તારા જેવી રમણીને હું દુઃખી કરવા ચહાતોજ નથી, પણ તું જો દુઃખમાં હોય તો હું તને છોડાવવા માંગું છું; માટે જ પણ હોય તે મારી સમક્ષ સત્યતાપૂર્વક કહી દે. બોલી જા, શું બિના છે ? ”

“ હું ઘણી દુઃખી છું ! કમનસીબ છું ! મને કાઠનો આધાર નથી ! વખાંની મારી એ લોકોની સાથે લગીને અને આવી

હું !” ચપળા આમ કહેતાં વિશેષ દુસ્કાં ભરીને રડવા લાગી.

તોરીલાલે તેણીને શાંત પાડી કહ્યું “તું જરા પણ બહીતી નહીં. ગમે તેવાં દુઃખમાંથી પણ હું તને છોડાવીશ, તારું બહુ કરીશ, અને જેમ તું રાજ થશે તેમ કરીશ; માટે હવે જરા પણ અચકાયાં વિના જે પણ ખરી વાત જોય તે કહી દે.”

ચપળાને પણ હવે હિમ્મત આવી, અને જોણી “આ બંનેએ જે બિના કહી છે તેમાં તો કાંઈ વિશેષ પ્રરક નથી. એમની એક મ્હોટી ટોળી છે, અને અમે ત્રણ અત્રે રહ્યાં છીએ, તેમજ ખાકીનાં તમામ માણસો શુકલતીર્થ સ્નાનાર્થે સંચર્યાં છે, એમાં તો યદ કિંચિત પણ અસત્ય નથી; પરંતુ માત્ર આ ચેતનદાસની ઘાનત મારા પર બદ થઈ છે, અને તેને માટે તાપીને તેને પોતાના હાથમાં લીધી છે. તેઓ બંને મારી પાછળ, મને ભોળવી બદ કરવાની અનેક કપટકળા ચલાવે છે ! એટલામાં તો તમે મળી ગયા, જેથી હવે મને હિમ્મત આવી છે, માટે કોઈ પણ રીતે આ પાપીઆના પંજમાંથી જે આપ મને છોડાવો તો આપને મારા પર અત્યંત આભાર થશે !” કહીને ચપળા બે હાથ બેડીને તેની પાસે નમી પડી.

તોરીલાલના હૃદયમાં ચપળાને માટે દયાની લાગણી ઉભરાઈ ગઈ, અને નિઃશ્વાસ નાંખતો જોણે “અરેરે ! તારા જેવી એક સકોમળ સુદરી પર આવો શીતમ ! વારું હરકત નહીં. તું શાંતિ રાખ. તને હવે તમામ સંકટમાંથી હું મુક્ત કરીશ, અને તારો પરિતાપ હવે કદી પણ રહેવા નહીં જ પામે. પ્રથમ આ તારા બંને દુરમનોને અહીંથી ભગાડવા દે, અને પછી તારી જીંદગી સુખી કેમ કરવી તે વિષે આપણે બંને મળી સમજીને વિચાર

કરીશું. એ બંને પાપીઓને અત્યારે ને અત્યારે અહીંથી ભગાડું તો તેમાં તને કંઈ વાંધો છે કે ? ”

“ એમાં મને વાંધા શાનો ? માત્ર મને ધાસ્તિ એટલીજ રહેશે કે, અત્યારે જો કે તમારા ત્રાસથી બહીને એ બંને ચાદ્યા જશે, પણુ બે દહાડે, ચાર દહાડે કે મહિને, અગર જ્યારે પણુ મને દેખશે ત્યારે એ નિર્દય જમડો ને જમડી મને ભવિષ્યમાં હરાન કરશે ! ”

“ ભવિષ્યનો ભય તો તારે રાખવાનોજ નથી; કેમકે હમણાં એ પાપીઓની પીડા દૂર પતાવ્યા પછી ભવિષ્યના ભય-માંથી પણુ તને મુક્ત કરવી તથા તને સુખી કેવે પ્રકારે કરવી, તેનો પણુ બંદોબસ્ત હું કરીશ; પરંતુ તે વિષે આપણે પછી નિરાંતે વાત કરીશું. હમણાં એ હરામખોરોને અહીંથી હાંકી કહાડવાં, એજ અત્યારે તો ખાસ જરૂરનું છે. ”

“ વાંરે, એ બંને જમડે એમની ટોળીને મળશે, અને તેને હરકેરીને પુનઃ અને તે ટોળીનાં તમામ માણસો આવી કંઈ તોફાની તૂત જગાવશે તો ? ”

“ તેવી બહીક તારે રાખવીજ નહીં. તે વખતે પણુ હું તો હુની ? અરે ! તેમનાં બધાંના ખાર વગાડી દઉં તો ! ”

“તો મને પૂછવાની જરૂર નથી. તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરો.”

તરતજ તોરીલાલે બહાર આવીને પોતાના હાથમાંની લાકડી અક્ષાળીને જણાવ્યું “ હરામખોરો ! તમારું તમામ પાપ પકડાયું છે, પણુ માત્ર દયાને ખાતરજ તમને જતાં મૂકુ છું, તો તમે એકદમ અહીંથી તમારું કાણું કરો—નહીં તો તમારા ખાર વગાડી નાંખીશ ! ”

ચેતનદાસ તથા તાપી કંઈ પણ ઓદ્યાં વિના એકદમ ત્યાંથી પસાર થઈ ગયાં, અને ત્યાંથી તેઓ પોતાની ટોળીને મળવા માટે સીધાં શુકલતીર્થ તરફ સંચર્યાં. એટલામાં અર્ધે રસ્તે તે ટોળી પણ તેમને મળી ગઈ. તેની સમક્ષ ચપળાને લગતી તમામ વાત તેમણે કહી સંભળાવી, પરંતુ તે ટોળીનાં માણસોએ ચપળાના જવા બદલ જરા પણ દિલગિરી બતાવી નહીં, અને તે વાત દબાઈ જ ગઈ.

ચક્ર ૩૬ મું.

હાહરે.

ધાયું તોરીલાલનું, થયું ખરાખર હાલ;
પણ મતલબ શાની સરે, ફેકટ સહી જંગળ!

પરિશ્રમ પાણીમાં !

હવે તોરીલાલને આનંદ ઉપજ્યો; કેમકે ચેતનદાસ તથા તાપીને હાંકી કહાડી માત્ર ચપળાને એકલી રાખવાની જે તેની મૂળ મતલબ હતી તે તો પાર પડીજ. તેથી તે હિમ્મતમાં આવી ગયો, અને હવે ચપળાને કહેવા લાગ્યો કે “ ઓલ ત્યારે ચપળા, હવે તારો શો વિચાર છે ? ”

“ જે આપનો વિચાર તેજ મારો વિચાર ! આ સમયે આપજ મારા મુખત્યાર છો બાઈ ! ”

“ ચપળા ! હું તારો બાઈ વળી કયા દહાડાનો થયો ? તું મને બાઈને નામે કેમ બોલાવે છે ? ”

“ પર પુરૂષ તમામને હું મારા બાઈ સમાનજ સમજું છું. ”

“ હવે એ વાત જવા દે. એવી અદૃષ્ટ બાબત લંબાવવામાં કંઈ માલ નહીં. ” કહીને તોરીલાલે પોતાની ધારેલી વાતનોજ ઘાટ ઘડવા માંડ્યો, અને તે બોલ્યો “ હું ધારું છું કે, હવે તો તે પાપીએને માટે તમારા મનમાં કોઈ પણ પ્રકારની ધાસ્તિ નહીંજ હોય. ”

“ તમારા જવા મ્હોટા માણસનો આધાર મળ્યાં પછી હવે મારે શા માટે ધાસ્તિ રાખવી ? ”

“ તે તારી વાત ખરાબર છે. મારા દેહમાં માણુ છે, ત્યાં સુધી તો તારો વાળ પણ વાંકો નહીંજ થવા દઉં. વારું, હવે તું અહીં રહેવા માંગે છે કે બીજા કશે તારે જવું છે ? તારાં માતા-પિતા સુરતમાં છે તો તેમને ત્યાં તારે પાછાં જવું છે ? અગર તારાં કહેવા-પ્રમાણે તારું સાસરું મુંબઈમાં છે, ત્યાં તારે જવું છે ? તારી શી મરજી છે ? ”

“ મારી મરજી તો મારા પતિને ત્યાં મુંબઈ જવાની છે, પણ તેમનું ઠામ-ઠેકાણું મને માલમ નથી તેથી તો ત્યાં મારી જૂડી દશા થઈ, અને આખરે નિરૂપાયે પેલા વેરાગિએની ટોળીને વશ થઈ ! તેમાં પણ મારી કેવી દુઃશા થઈ, તે તમે જાણી તો લીધું છે ! બીજું વધારે તો શું કહું ? પરમાત્માએ મારું જીવનજ દુઃખ દરિયામાં ડુબતું રાખ્યું છે ! ” કહેતાં તેણી રડી પડી, અને તેણી અત્યંત આક્રંદ કરતાં બોલી “ માતા-પિતાને ત્યાં હતી ત્યારે પતિને ત્યાં જવાને જીવ તલપી રહ્યો, અને માતા-પિતાનું મકાન તેમની પરવાનગી વિના તજીને મુંબઈ ગઈ તો ત્યાં પણ ‘ નસીબ એ ડગલાં આગળનું આગળજ ’ તેવું વિપરિત બન્યું ! જે મળ્યા તે મૂવા લગ્યા, ઠગારા, ધુતારા,

અને ભામટાળ મહ્યા ! તેઓએ મને ખદનિષ્ઠાથી ફસાવવાનીજ તદ્દખીરો રચ્યા કરી, પરંતુ મારો પરમેશ્વર એટલો પાપરો કે, તે પાપીઓનાં મોંમાંથી હું ખચીને નીકળી નહાડી ! તે પછી સંસાર અસાર સમજી સંત મંડળીમાં દાખલ થઈ નિવૃત્તિ માર્ગ ગૃહણ કર્યો તો ત્યાં પણ પાપની પ્રવૃત્તિએ મને ઘેરી લીધી ! એટલે ત્યાં વળી આ ચેતનીઓ જાગ્યો, અને તેણે મને બ્રહ્મ કરવાની જૂંડી આશા રાખી ! તેમાંથી તમારાં પ્રતાપે ખચી તો છું, પણ મારું શીઅળ સચવાશે કે તે પવિત્રતાનો ભંગ થશે ? તે મને તો કંઈ સમજાતુંજ નથી ! તમને મેં લાઇ કહીને યોલાવ્યા તો તમને પણ ગુસ્સો લાગ્યો ! આ પણ મારાં કર્મની દશા સમજવી કે ખીજું કાંઈ ? હવે મારે શું કરવું તેની પણ મને સમજ પડતી નથી ! અરે ! મારા પરમેશ્વર ! હવે તો આ દુઃખદાયક દુનીઆમાંથી મને ઉપાડી લે તોજ હું સુખી થાઉં ! ”

આ કદખાંત સાંભળીને તોરીલાલે યુક્તિથી તેણીને સમજાવવાની રીત ચલાવી, અને પૂછ્યું “ પીયેરમાં જવામાં તમારું માન ભંગ થશે, અને સાસરાનો આશરો પણ અવળોજ મનાયો છે તો શા માટે એ બંને રસ્તા છોડી ત્રિજે સુખી થવાનો રસ્તો રસ્તો તું લેતી નથી ? ”

“ તે ત્રિજે રસ્તો વળી કોઈ નવો છે કે ? તેવો કોઈ સુખનો સન્માર્ગ હોય તો ખતાવોની બાધ ! ”

“ તે રસ્તો છે તો સુખનોજ, પણ તમને તે મનાશે ત્યારેની ? ”

“ સુખનો રસ્તો કેમ નહીં મનાય વાદ ? ”

“ તે રસ્તો એજ કે, તમારે કોઈ પણ યોગ્ય યુવાનનાં સ્નેહ અંબમાં રહેવું, અને તેની ખાતરીકેજ તેનો સર્વ પ્રકારે

શુદ્ધસ્થાશ્રમ શોભાવે. આ રસ્તો શું ખોટો છે કે ? ”

“ માપ કરજો ભાઈ ! મારે મનને તો તે રસ્તો ખોટોજ છે, એટલુંજ નહીં પણ મારી નીતિનું નસંતાન વાળનારો, તેમજ મારાં પતિવૃત્તાપણાંને પાપ વળગાડવા જવોજ છે ! તેને માટે તો હું તમને પ્રારંભમાંજ કહી ચૂકી છું કે, મારા પરજીવેલ પતિ શિવાયના તમામ પર પુરુષ મારે ભાઈ ને બાપ બરાબર છે ! હું અનીતિના નકે કુંડમાં પડવા ઈચ્છતીજ નથી. ”

“ તું આવોજ મમત ધરાવે છે તો હવે મારો વિશેષ બોલવાનો વિચારજ નથી. હવે તારે ક્યાં જવું છે ? ”

“ મારો વિચાર પુનઃ મુખ્ય જઈ મારા સ્વામિની શોધ કરવાનો છે ! ”

“ તો ભલે. આવતી કાલે બપોરની ગાડીમાં કે તું કહેશે તે ગાડીમાં તને હું મુખ્ય મોકલવાની જોઠવણ કરીશ. આજની રાત તો તું અત્રેજ રહે, અને હું મારે મકાને જઈશ. આ મકાનનાં બારણાં હું બંધ કે તું તરતજ અંદરથી સાંકળ દબાવે બંધ કરી દેજ. પ્રભાતમાં તારો ખાવા વગેરેનો ખંદોબસ્ત પણ કરીશ. ” કહીને તોરીલાલ વિદાયે થયો, અને ચપળા પણ તરતજ બારણાં બંધ કરીને એક શેત્રંજી પર આડી પડી, પરંતુ તેણીને આખી રાત નિદ્રા તો આવીજ નહીં.

ચક્ર ૩૭ મું.

ઢાઢરો.

તોરીલાલ પ્રભાતમાં, સુરતીલાલની પાસે;

વાત કુટી ત્યાં રાતની, ગુપ્ત રહી નહીં ખાસ!

થાપખાલ ઠંડી થઇ ગઈ!

પ્રભાત થતાંજ તોરીલાલ પોતાને મકાનેથી નીકળીને સુરતીલાલની પાસે ગયો, અને જતાંની સાથેજ તોરીલાલ ખેલી ઉઠ્યો “આજે તો આખી રાત ઉઘજ આવી નહીં! હવે આખો દહાડો ઑફીસમાં કામ પણ શું થશે? મહા સંતાપ થાય છે!”

સ્નેહી સુરતીલાલે રાત્રિનો ‘સીન’ સ્વનેત્રોએ નિહાળેલો હોવાથી, તેમજ તોરીલાલની થાપખાલના સ્વભાવનો તે જાણીતો હોવાથી તે સમજી ગયો કે “આ ભાઈ સાહેબ રાતની વાતને માટે અત્યારથી મને અંધારામાં રાખવા રચના રચે છે, માટે હમણાં તો એની થાપખાલને ખરાબર સાંભળ્યાજ કરવી, એની વાતને હાએ હા ભણવી, અને પછી એનું પોકળ પકડીને એને ઑખો પાડી દેવો.” આવા વિચારથીજ સુરતીલાલે તેને પૂછ્યું “રાતના કેમ ઉઘ નહીં આવી? કંઈ કામમાં પડ્યા હતા કે કોઈ મ્હોટા વિચારમાં મગજને કેથે હવા ખાવા મોકલ્યું હતું? ખાચડીની સાથે કંઈ તકરાર થઇ હતી?”

“તેવું તો કશું નહોતું, પણ એક અગત્યની ઑફીસની ખટપટમાં મગજ પડી ગયું, અને તેના વિચારમાં ઉઘ ઉડી ગઈ તે ગઈ! પ્રભાત થતાં સુધી આખો મીંચાઈજ નહીં.”

“પણ તમારે ઘેર તો હંમેશનાં કરતાં તમે વહેલાંજ,

ગઇ કાલે ગયા હતા.”

“ હાસ્તો. સાડા સાતમાં ઘેર ગયો, અને જમીને સાડા આઠમાં તો બિછાનામાં પણ પડયો, તો પણ ઉંઘ આવી નહીં ! ”

“ કદાચ તમારી ઉંઘ ગઇ કાલે નર્મદા કિનારે પેલું લજ્જન સાંભળવા ગઈ હશે, અને તે લજ્જન ગાનારી તમારી ઉંઘ તકરાવી ગઇ હશે, એમજ મને લાગે છે ! પછી ખરું-ખેટું તમને ખબર ! ”

“ તમને તો મશ્કરી કરવાનીજ ટેવ પડી છે ! ” તોરીલાલ ચીડવાઇને બોલ્યો “ હું શું બોલું બોલું છું ? તમારી આગળ કદી પણ બોલું બોલુંજ નહીં. ”

“ તે તો ખરાખર છે કે, તમે બોલું નહીં બોલો, અને ખરું પણ નહીં બોલો ! ”

“ વાહ ! આ પણ જશપર જીતિયાં ! તમો તો છોજ બડા વહેમી ! ”

“ એમ કે ? ” મુરતીલાલે હવે તેનું પોકળ ફેડી દેતાં જણાવ્યું “ અને મને મારે મકાને રસ્તેથી વિદાયે કીધાં પછી પેલી સાધુડી પાસે વાત કરવાને, તેમજ તેઓ ત્રણેની ટોળીને પેલા મકાનમાં રાતનાજ લઇ જવાને તમે તો નહીંજ, પણ કોઇ ખીજે તોરીલાલ આવ્યો હતો, એમજની ? ”

તોરીલાલ માથું ખજવાળવા મંડી પડ્યો, અને પોતાનાં પાપનો ઘડો ફુટી જવાથી તે હસીને બોલ્યો “ તમે પણ મારા માથાના મળ્યા ! પણ તે વાત હું કયાં તમારાથી ગુપ્ત રાખવાનો હતો ? તે વાત કરવાને તો આજ અત્યારે તમારી પાસે ચાહી ચલાવીને આવ્યો છું. ”

“ વાઈ સમજ્યો ! હવે તમારી રાતની ખુબિની વાત

હોય તે જણાવોની ! ”

તોરીલાલે તાબડતોબ તમામ વાત પોતાના મિત્રને કહી સંભળાવી, અને પૂછ્યું “ હવે રસ્તો કયો લેવો ? તમારી સલાહ શી છે ? તેણીને અહીંજ રાખવી કે વિદાયે કરી દેવી ? ”

“ તમારો પોતાનો શો વિચાર છે તે તો પ્રથમ જણાવો ! ”

“ મારું મગજ તો મુઝાધ ગયું છે, માટે તો તમે મોટા ભાઈની સલાહ લેવાની જરૂર પડી છે. ”

“ વારું તો તે બાઈ હજી તે ઘરમાંજ છે કે બીજા કોઇ સ્થળે રાખી છે ? ”

“ તેજ ઘરમાં છે. ”

“ તેણીની વાત જો તમે મને કહી સંભળાવી, તે પરથી તો તેણી પૂરી પતિવ્રતાજી ભાષે છે. ”

“ હા. એમજ છે. તેણી સંપૂર્ણ નીતિવાન છે. ”

“ તો ચાલો તમે ને હું બંને તેણીને મળીએ, અને સમજાવીને તેણીને અહીંથી વિદાયે કરીએ. ”

“ હું તો હવે તેણીને મારું મોં નહોંજ ખતાવું. લો આ રૂપિયા, અને તેણીને પતાવીને રવાના કરી દો. ”

“ પહલાડયું તમે, અને હજામત મારે કરવાની કે ? ”

“ હાસ્તો ! મોટા ભાઈ મરતમાં થયા છે ? તમારેજ પતાવવું પડશે. મેં તો તમારા હાથમાં આ રૂપિયા આપ્યા, અને હવે તમારી મરજીમાં આવે તેમ કરો. ” કહીને તોરીલાલ અપાટાખંધ ત્યાંથી રસ્તો માપી ગયો !

સુરતીલાલે તે રૂપિયા પોતાના ખીસામાં મૂક્યા, અને પછી તે કોટ પહેરીને અપાટાને સખી હતી તે મકાને ગયો.

ચક્ર ૩૮ મું.

દોહરો.

ચપળાને સમજાવતાં, સુરતીલાલ શરમાય;
આખર થૂવતિ ભરચથી, જલદી થાય વિદાય.

રવાનગી.

વયોવૃદ્ધ સુરતીલાલ પોતાના બંધુ સમાન મિત્રનાં માનને માટે ચપળાની પાસે ગયો.

“ તમે કોણ છો કાકા ? ” ચપળાએ ચક્રિત થઇ સુરતીલાલને પૂછ્યું “ રાત વાળા તો તમે નહોંજ. ”

“ રાત વાળા તો મારા મિત્ર તોરીલાલ હતા, અને તેમણેજ મને તારી પાસે મોકલ્યો છે. તું ખડીશ નહોં. તું તો મારો બેટી બરાબર છે. તારી તમામ વાત મારા મિત્રે મને કરી છે, અને તેણેજ મને તારી મરણ માફક વ્યવસ્થા કરવાને મોકલ્યો છે. મેં સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે તું તારા પતિને ત્યાં જવાનીજ ઇચ્છા ધરાવે છે. ”

“ પણ મુખમમાં મારા પતિનું મકાન ક્યાં છે તે મને ખબર નહોં હોવાથી મુખમ એક વાર ગઇ તો ત્યાં અનેક આફતોમાં અથડાઇ ! માટે મુખમમાં પુનઃ જઇને મારા પતિનું મકાન કેવી રીતે શોધવું તેજ મુશ્કેલીની વાત છેની ! ”

“ તેને માટે હું મુખમમાં બધો બંદોબસ્ત કરી આપીશ. ત્યાં મારો એક ખાસ મિત્ર છે, તેના પર હું પત્ર લખી આપીશ, અને તે તારા પતિના મકાનની શોધ કરી તેને ઘેર તને સહિત સલામત પહોંચાડે તેવીજ યોગવશ્ય કરશે. ”

“ ત્યારે તો ઘણું સારું ! ”

“ વારું, તેમ કરીશ. હું તેને પ્રથમ તાર કરીશ, એટલે તે સ્ટેશનપર પણ તને લેવાને આવશે, અને પછી તને કોઈ વાતનો વાંધાજ રહેશે નહીં. ”

“ મ્હોટી મહેરબાની કાકા ! ” ચપળા અત્યંત સંતોષ પામી.

તરતજ સુરતીલાલે પોતાના ખીસામાંથી કાગળ કઢાડીને મુંબઈના પોતાના મિત્રપર યોગ્ય રીતે પત્ર લખ્યો. ચપળાને તે વાંચી સંભળાવ્યો, અને એક કવરમાં મૂકીને તે ચપળાને સ્વાધિન કીધો. પછી સુરતીલાલે તેણીને જણાવ્યું “ અત્રેથી અપોરે એક વાગે પ્રાસ્ટ ઉપડે છે, તેમાં તારે જવાનું છે. ”

“ તે ગાડી મુંબઈ ક્યારે પહોંચશે ? વગી કયે સ્ટેશનને મારે ઉતરવું ? ”

“ ગ્રાંટરોડના સ્ટેશનને ઉતરવું, અને રાત્રે નવ વાગતાંને સુમારે ત્યાં પહોંચશે. ”

“ બાપરે ! રાત્રે પહોંચાય ! એ ગાડી તો કામની નહીં ! ”

“ તેમાં શી હરકત છે ? સ્ટેશનપર મારો મિત્ર તને લેડવાને આવશેની ? ”

“ પણ તે કદાચ નહીં આવી શકે, અગર તમારો તાર તેને નહીંજ મળે તો ? ”

“ ખાસ એક્સપ્રેસ તાર કરીશ, એટલે કોઈ જાતનો વાંધાજ નહીં. ” કહીને સુરતીલાલે પોતાના ખીસામાંથી દશ રૂપીઆની નોટ કઢાડીને તેણીને આપી, અને કહ્યું “ આ દશ રૂપીઆ તારી પાસે રાખજ, અને તે જરૂર પડે તો વાપરજ. ટિકેટ તો હું તને કરાવી આપીશ. ”

“ તો પછી મારે દશ રૂપીઆનું શું કામ છે? એટલી અધી તસ્લી તમને શા માટે મારે આપવી જોઈએ? ”

“ હરકત નહીં. મુંબઈ જઈને તું ઠરીઠામ પડે, અને તારું લલું થાય, એટલે બસ. ”

“ આપના આશિરવાદથી લલુંજ થશે, ઠાઠા! ”

ખાદ સુરતીલાલે બપોરે એક ભાડંની ગાડી લાવીને તેમાં તેણીને પણ પોતાની સાથેજ બેસાડીને તેઓ સ્ટેશનપર ગયાં તથા ટિકેટ કરાવીને ગાડી આવતાંજ તેણીને રવાના કરી દીધી. વળી તેણીને વચન આપ્યા પ્રમાણે સુરતીલાલે મુંબઈ વાળા મિત્રને તાર પણ મોકલી આપ્યો.

સુરતીલાલે પછી પોતાના મિત્ર તોરીલાલની પાસે જઈને તેને ઉપલી વ્યવસ્થાની વાત કરતાં તોરીલાલ બોલ્યો “ચાલો! માથે આવી પડેલી પીડા પતિ ગઈ! તમે પણ ખાસો મગાડોના ઘાટ ઉતારી દીધો ભાઈ! ” કહી બંને મિત્રો આનંદમાં બેઠાં.

અપળાનાં નેત્રો નિર્મળ-નિરવિકારી-નીતિવાન

કેમ રહી શક્યાં?

કારણ તેણીએ, સુરત ખાતે વાડીફળીઆ કોટસફીલપર, નંશપરંપરાથી ચાલતા આવેલા ઔપદ્ધાલયના વૈદ્ય રતીલાલ ત્રીભોવનદાસની અસરકારક દવા પોતાનાં નેત્રોમાં નંખાવી હતી, કે જે વૈદ્ય નેત્રોના ઉપચારમાં નામાંકિત છે.

ચક્ર ૩૯ મું.

દોહરો.

અપળા રસ્તામાં વળી, કરે વિચિત્ર વિચાર;
ચિત્ત ચઢ્યું છે ચક્રપર, વક્ર દિવસ નિરધાર.

સવ્યનું અવસવ્ય !

પેલા સાધુઓની ટોળી, જે ભરચથી શુકલતીર્થ ગઈ હતી, અને ચેતનદાસ તથા તાપી તેમને માર્ગમાંજ મળ્યાં હતાં, તે ટોળી ભરચથી પગરસ્તે અંકલેશ્વર ગઈ હતી, અને અંકલેશ્વરનું સ્ટેશન આવતાંજ અપળાએ તે ટોળીને સ્ટેશન પર દીઠી, અને તરતજ અપળાનાં હોસકોસ ઉડી ગયાં ! અંકલેશ્વરના સ્ટેશન પર ગાડી ઉભી રહી, અને જે ડબ્બામાં અપળા બેઠી હતી તેજ ડબ્બામાં તે ટોળી પણ ઘુસી, અને ચેતનદાસે તથા તાપીએ તેણીને દીઠી, તેમજ ટોળીના અન્ય માણસોની નજર પણ અપળાપર પડી ! હવે ચેતનદાસને શૂર વ્યાખ્યું, અને અપળા તરફ આંખો ઘુરકાવીને તે જોવા લાગ્યો ! તાપીએ તેને ધીરે સ્વરે સૂચના કરી કે “ ભાઈ ચેતનદાસ, તમે હમણાં અપળાની સામું જોવાનુંજ મૂકી દો, અને તેણીને હમણાં બોલાવતાં પણ નહીં. જાણે યોગખતાંજ નથી, એમ મૌન્ય રાખજો. ”

“ અરે બહેન ! તમે આમ કેમ બોલો છો ? મને તો અત્યારે એવો ક્રોધ વ્યાપ્યો છે કે, જાણે હમણાં ને હમણાંજ એ કુખજનો ટોટો પીસી નાંખું ! ”

“ તમે તો ગંડા છો ! જરા ધીરા પડો ! વળી એને ક્રસાવવાની નવીજ યુક્તિ કરીશું, અને ગમે તેમ કરીને પણ

એને તો તમારી પત્નિ-અર્ધાંગનાજ ખનાવીશ. ”

“ પણ એ વળી કંઈ રસ્તામાં ઉતરી પડશે તો ? પછી તો હાથમાં આવેલો શિકાર પાછો ગયાં જવુંજ ખનશેની ? ”

“ જ્યાં સુધી પરમાત્મા આપણી તરફેણમાં-સાથતામાં છે, ત્યાં સુધી તો એ શિકાર આપણોજ છે, અને તે આપણાંજ આશ્રયમાં આવશે. ”

“ તમે બલે પરમેશ્વરપર વિશ્વાસ રાખો ! મને તો નથી ! ”

હવે તાપીએ નવો તાલ ચલાવ્યો. તે ટોળીમાં ભંયદાસ, ભક્તરાજ અને ભડવીરદાસ નામના જે વૃદ્ધ સાધુઓ હતા, તેઓ ખરેખરા સાધુ, ધર્માત્મા અને પવિત્રજ હતા, અને તેઓમાં ભંયદાસ વિશેષ વૃદ્ધ હોવાથી તે મંડળના મુખી તરીકે તેમનેજ સર્વ કોઈ માનતાં હતાં. તે ભંયદાસ તદ્દન સ્પષ્ટ વક્તા, અને ન્યાયી હતા, અને તેથીજ તેમનું માન મંડળમાં એવું તો અતોલ હતું કે, તેમની આજ્ઞા તથા તેમનાં વચનનું, મંડળનાં તમામ માણસો માન્ય રાખતાં હતાં. તે ભંયદાસની પાસે તાપી ગઈ, અને આસ્તે રહીને તેની બાજુમાંજ તેણી ગોઠવાઈ ગઈ. બાદ તેણીએ ભંયદાસના કાનમાં જણાવ્યું કે “ ગુરુજી ! પેલી ચપળા, જેણી આપણાં મંડળમાં હતી તેણી પણ આ ડહાપામાં ખેડી છે ! ”

“ તેણી અહીં ક્યાંથી ? ” ભંયદાસે વિસ્મયતાથી પૂછ્યું “ તેણી શું આપણાં મંડળમાં પુનઃ દાખલ થઈ છે કે ? ”

“ નાહ. આપણે અંકલેશ્વરના સ્ટેશનેથી ખેઠાં, અને તે વખતે તેણી પણ આ ડહાપામાંજ હતી, જેથી મને લાગે છે કે, તેણી ભણ્યથી આવી હશે. ”

“ બલે આવી હોય. તેણીને ખોલાવવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી. ”

“ આપણને તો પ્રયોજન નથીજ, પણ જો તાણી આપણી સાથે પુનઃ જળવા માંગતી હોય, અને તેણી તે વિષે આપની પ્રાર્થના કરવાને શરમાતી પણ હોય, માટે આપ જો તેણીને બોલાવીને તેણીના મનની વાત જાણવાની કૃપા કરશે તો તેમાં કંઈ ખોટું છે કે ? ”

“ ખોટું તો નથી, પણ તે વિષે મને થોડું જાણશે ત્યારે તેણીને હું બોલાવીશ. ”

“ વારંજ. ” ઠીકીને તાપી પુનઃ પોતાની પ્રથમની જગા પર જઈને બેઠી.

ચપળા પણ તાપીનાં આ બધાં ચેતનચાળા જોયાંજ કરતી હતી, અને તેણી થોડી થોડી વારે ચેતનદાસ તરફ પણ તિરસ્કારની નજરે નિહાળતી હતી. તેણીનાં પેટમાં ધાસ્કો તો મ્હોટો પેટો હતો, પણ ગાડીમાં સંખ્યાબંધ માણસો હોવાથી તેણીને હિમ્મત હતી કે “ જો આ ચેતનદાસ કે તાપી, અગર આ ટોળીમાંનો કોઈ પણ માણસ કંઈ પણ તોફાન કરશે અથવા મને સતાવવાની તજનીજ કરશે તો તેજ વખતે આ બધાં ઉતાવળોની સાક્ષતા મને અવશ્ય મળશેજ. ” આમ વિચારી તેણી પણ ધીરજ રાખીને બેસીજ રહી.

ચક્ર ૪૦ મું.

ઠાકરો.

ભવ્યદાસ સાધુ શ્રી, સત્ય ન્યાયના સંત;
ચપળાની વાતો સુણી, ન્યાય કયો અલવંત.

ચપળા પુનઃ સાધુડી !

સત્યનો સદા જય છે. વાંચનાર ! વિચારજો, અને તમે પણ ન્યાય કરજો. સુરતનું સ્ટેશન ગયાં પછી ભવ્યદાસે તરતજ ચપળાને પોતાની પાસે બોલાવી, જે પરથી ચપળા ઉઠીને તેની પાસે ગઇ, અને તેમનાં ચર્ણુમાં માથું મૂકીને નમન કીધાં પછી ભવ્યદાસે ભાવથી તેણીને પૂછ્યું “ બેટા, ક્યાં જય છે ? ”

“ મહારાજ ! નઈકુંડમાં નિવાસ કરવાને ! ” ચપળાની આંખોમાંથી આમ શબ્દોચ્ચાર થતાંજ આંસુ નીકળવા માંડ્યાં.

ભવ્યદાસને ચપળાની આખતમાં ચેતનદાસે તથા તાપીએ તરેહવાર તોફાની ને તરકટી વાતો ભેરવી હતી, તેથી તેનું મન ચપળા પ્રત્યે શુદ્ધ તો નહોતુંજ, તો પણ ચપળાની પાસેથી તેના સંબંધમાં વિશેષ વાત કઢાવવા માટે તેણે ઠંડાછથીજ તેણીને પૂછ્યું “ તારી વાતપરથી મને વિસ્મયતા ઉપજે છે ! તું રડે છે શા માટે ? ”

“ મહારાજ ! મનમાં દુઃખ થયાં વિના કંઈ રડવું આવે ખરું ? હું દરેક પ્રકારે દુઃખી છું ! ”

“ પણ મેં તો સાંભળ્યું હતું કે, ભરૂચમાં તને એક પુરૂષનો આશ્રય મળવાથી તું તેની પાસે રહી, અને તેજ પુરૂષે ચેતનદાસ તમા તાપીને ખૂબ સપડાવીને તથા દમ દાટી આપીને હાંકી

કહાડયાં હતાં. આ વાત ખરી કે ખોટી ? ”

“ મહારાજ ! આ વાતમાં કેટલુંક ખરૂં છે તેમાં ના નહીં, પણ તે પુરુષનો આશ્રય માત્ર દૂર સમયને માટેજ મેં લીધેલો, અને મારી જિના તે પુરુષની પાસે મારે કલાં વિના અન્ય ઇલાજજ નહોતો, તેથી મેં તેમને મારા મહાભારત સંકટની વાત વિદિત કરી તથા તે સંકટમાંથી મને ઉગારવાને પણ મેં તેનેજ આજીજ કરી, જે પછીજ તેણે ચેતનદાસને તથા તાપીને હડેધૂત કરીને હાંકી કહાડયાં. આજ વાત ખરી છે. ”

“ તને એવું કયું મહાભારત સંકટ આવી પડ્યું હતું ? ”

“ મહારાજ ! તે વાત પ્રગટ કરતાં મારી જીભ ઉપડતી નથી ! ”

“ પણ મારી મરજી તે જાણવાની છે, માટે તું કહે. ”

આપણી આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરવાને હું બંધાયેલી છું, પરંતુ તે વાત ચેતનદાસે તથા તાપીએ આપને વિદિત કરેલી હોવીજ એમજે તો પછી મારે પણ તેજ વાત આપને કહેવી તેમાં મને એકેટલો વિચાર થાય છે ! ”

“ તેમણે મને જે વાત કહેલી છે તે વાતનો ભેદ તારી વાત પરથી મને જુદોજ લાગે છે, માટે મારી મરજી તારે મોઢેથી પણ તે વાત સંભળવાની થઈ છે. ”

“ તો જેની આપની ઇચ્છા ! ” અપળાએ તરતજ ચેતનદાસ તથા તાપીના તરફની તમામ ખરેખરી જિના કહી સંભળાવી, અને ઉવટે તેણી એટલુંજ બોલી કે “ જો હું ભારતમાં તે પુરુષનો આશ્રય નહીંજ લેત તો મારા ધર્મ એ બંને મળીને કલંકિત કરેતે ! આ વાતમાં મારો જે પણ દોષ હોય તે આપ મને શરમાવો, અને તે બદલ આપને યોગ્ય લાગે તે શિક્ષા

પણ મને ઠસે. ”

અન્યદાસના મગજમાં હવે તમામ ભેદ સમજાઈ ગયો, અને ચેતનદાસ તથા તાપીની વાત સાંભળ્યાં પછી અપવાની વાત સાંભળીને તો તેના મગજમાં ઉથલપાથલ થઈ ગઈ. ન્યાય નીતિને આધારેજ તેણે તમામ વાતનો ઐક્ય સાર કહાડ્યો કે “ જો ચેતનદાસ તથા તાપીએ આ બાપડી ભલી છોકરીને સતાવવાની બદનિષ્ઠા ભરેલી તજવીજ ચલાવી નહીં હોત તો આ છોકરી કંઈ પણ ગરબડ કરવાને તત્પર થાતજ નહીં. તે બિચારી બહીધી, અને તેથીજ તેઓનો ત્યાગ કરવા માટે તેણીએ ભરૂચમાં તેવો માર્ગ મેળવ્યો. પોતાની નીતિનાં સંરક્ષણને માટે તેણીએ ધન્યવાદ ભરેલી હિમ્મત પણ બતાવી છે, માટે તેણીને સાખાશી આપવાની સાથે ચેતનદાસ તથા તાપીને પણ યોગ્ય માર્ગ બતાવવો જોઈએ. ” આમ વિચાર કરીને તેણે તાપી તથા ચેતનદાસને પોતાની સન્મુખ બોલાવીને અતિશય વિક્રાળ વદને, અને મ્હોટા ખરાડા પાડીને જુસ્સાથી જણાવ્યું “ ઓ નીચ, લુચ્યા, હરામખોર, અને બદવાનતાનાં પ્રાણીઓ તમારો નઈમાં નિવાસ થશે, માટે જઓ તમારૂં કાજું કરો ! તમારાં મોં જોવાને પણ હું રાજ નથી ! તમારાં જેવાં અપવિત્ર માણસો મારા મંડળમાં નહીં જોઈએ. તમારી મરજીમાં આવે ત્યાં ભટકીને ભીખ માંગજે ! ” આટલું જણાવી મહારાજે આંખો મીચી દીધી, પણ તેજ ડબ્બામાં બેઠેલાંઓ આ ગડબડાટ સાંભળીને મૂળ મુદ્દાની વાત જણુવા માટે પૂછપરછ કરવા લાગ્યાં. તેઓ પણ અંદરનો ભેદ સાંભળીને ચેતનદાસ તથા તાપીની તરફ “ ચૂ-ચૂ ” કરવા લાગ્યાં, જેથી તેઓ બંને તદ્દન લોઠાં પડી ગયાં, તેમજ ચેતનોનો અપરાધ

છુપાવવાને વિશેષ તજવીજ કરવાની હિમ્મત પણ તેમણે નહીં કરતાં તેઓ વચમાંજ વલસાડનું સ્ટેશન આવતાં મૂંગે મોઢે ઉતરી પડ્યાં. તેઓની પાછળજ તાપીની પ્રેમભળમાં પડેલા સાધુ મહારાજ પણ ત્યાંજ ઉતરી પડ્યો.

બાદ ભવ્યદાસે આંખો બોલીને ચપળા પ્રત્યે પૂછ્યું “બેટા! મેં ખરાબર ન્યાય તો કર્યો છે, પણ તારો શો વિચાર છે ? મારા મંડળમાં રહેવાની તારી મરજી છે ? ”

“ મારી તો મરજી પૂરેપૂરી છે, પણ મારી નીતિનું રક્ષણ આપેજ કરવાનું છે. ”

“ તે માટે તું નિશ્ચિંત રહેજ. મારી હયાતિ સુધી તો તારા નીતિ ધર્મેનું રક્ષણ કરવામાં વાંધો નહીંજ આવે. ”

“ તો પછી આપની પાસે રહી ભગવત ભજન કરવામાં મને પણ આનંદજ મનાશે. ” કહીને ચપળાએ હાથ બેડી ભવ્યદાસને નમન કર્યું, અને તેણી પુનઃ તેમના મંડળમાં મળી ગઈ.

ચક્ર ૪૧ મું.

દોહરો.

સંત સમાગમ શ્રેષ્ઠ છે, ચપળા માને એમ;
સારાં સંતો પર ખરી, જગદીશ્વરની રહેમ.

ચપળા આનંદમાં !

હવે ચપળાનું મન કંઈક સ્થીર થયું. વલસાડના સ્ટેશને પેલા ત્રણ જણાં ઉતરી ગયાં પછી, અને સંત મંડળમાંજ ચપળાને નિવાસ નિર્માણ થયાં પછી તેણીના જીવને ધૈર્ય તથા

શાંતિ વળવા માંડી.

ગાડીમાં ભગ્યદાસે ચપળાને પૂછ્યું “ હવે આપણે ક્યાં મુકામ કરીશું ? ”

“ મારી પાસે તો મુખમની ટિકટ છે, પણ આપ સર્વે ક્યાંની ટિકટ લીધી છે ? ”

“ અમે ટિકટ લીધીજ નથી. સાધુ સંતોને ઘણીખરી વાર રેલવે વાળાઓ ધારમિક તથા દયાળુપણાથી વગર ટિકટ ટ્રેનમાં ખેસવા દે છે. ”

“ તો આપે ક્યાં જવાનો વિચાર રાખ્યો છે મહારાજ ? ”

“ કોઈ ચોક્કસ જગા ધારીને ટ્રેનમાં ખેડાં નથી, તો પણ મારી ઇચ્છા તો એવી ખરી કે, જે કોઈ પવિત્ર તીર્થમાં મુકામ કરીએ તો સારું. ”

“ આટલામાં કોઈ તેવું તીર્થ હોય એમ મને તો કશું માલમ નથી. આ તરફ આવવા કરતાં આપણે જે ગુજરાત તરફ ગયા હોત તો તે તરફ આપણને અનેક તીર્થોના લાભ મળી શકતે. ”

“ તો આપણે એમ કરીશું કે, વચમાંજ કોઈ સારું ગામ આવે તે સ્ટેશને ઉતરી પડીને ત્યાં એકાદ રાત્રિ મુકામ કીધાં પછી પાછાં વળીશું ? ”

“ જેમ આપની ઇચ્છા ! ”

“ મારી ઇચ્છા તેવીજ છે. ” કહીને ભગ્યદાસ વિચાર કરીને જવું પાલગદનું સ્ટેશન આવ્યું, કે તરત તેઓ તમા તેમનાં મંડળનાં માણસો ઉતરી પડ્યાં. સ્ટેશન બહાર જઈને એક પુઢી મુંડીમાં તેઓએ મુકામ કીધો, અને ચપળાએ સર્વ

સંતોની ખાધા-પીધાની તજવીજ રીતસર ચોતેજ રાખી.

ખીજે દિવસે પ્રભાતે ચતાંજ ચપળાએ ગુફાને પૂછ્યું
 “ મહારાજ ! આજ તો ખાવાનું કશું નથી, માટે આપ આજા
 આપો તો આ ગામમાં શિક્ષા માંગવા જઈએ, અને દાળ, ચોખા,
 હોટ વગેરે જે મળે તે લેતાં આવીએ ? ”

“ ના બેટા. વસ્તીમાં જવાની જરૂર નથી. તમે અહીંજ
 બેસીને ભજન ચલાવો, એટલે ખાવાનું અહીંજ મળી આવશે. ”

“ જેવી ગુફાની આજા. ” કહીને ચપળાએ ભજનની
 તૈયારી કરી, અને બધાં સંતોએ તરતજ ભજન ગાવા માંડ્યું.

ભજનનો સ્વર સાંભળીને સંખ્યાબંધ માણસો ત્યાં ભેગાં
 થઈ ગયાં, અને થોડા સમયમાં તો ત્યાં જખરી ઠઠ ઝામી ગઈ.
 ધીમે ધીમે તેમના સમક્ષ પૈસા પણ પડવા માંડ્યા, અને કલા-
 કેકમાં તો લગભગ ચારેક રૂપીઆ જેટલા પૈસાની વૃદ્ધી થઈ
 ગઈ. પછી ભજન બંધ કર્યું, અને દાળ, ચોખા વગેરેની તજવીજ
 કરીને રસોઇ બનાવી સર્વ સંતોએ ભોજન કરી મધ્યાને
 આરામ લીધો.

અત્રે પણ કામાન્ધ કીડાનું ઓક ટોતક જગ્યું ! એક
 શ્રીમાન ઘાટીના યુવાનની નજર ચપળાને બેતાંજ ચલિત થઈ
 ગઈ, અને તે ત્યાંજ પડાવ નાંખીને ચોંટી બેઠો તથા ચપળાની
 સાથે તાણી તાણીને-ચપળાની ધરછા નહીં છતાં-વાતો ચલાવવા
 લાગ્યો ! તેમાં વાંધો એ આંમો કે, ચપળાનું ગુજરાતી બોલવું
 પેલા ઘાટીને સમજાય નહીં, અને તે ઘાટીનું દક્ષણી બોલવું
 ચપળાથી સમજાય નહીં ! આથી એક-બીજાનાં બોલવાના બાવાર્થ
 સમજવાને બંને જણાં અશક્ત થઈ પડ્યાં, તોપણ તે યુવાનની

વિષયવાસના ચપળા સમજી ગઈ, અને તેણીએ ચહેરાનાં ચમ-
કારાથી તેના પ્રત્યે તિરસ્કાર દરશાવ્યો. તેમ છતાં તે યુવાન
ત્યાંથી ખસેજ નહીં ! તેણે ચપળાને સલાચાવવાને પોતાના
હાથની આંગળી પરની સોનાની વીંટી કહાડીને ફેંકી ! ચપળાએ
તે વીંટી પાછી તેના તરફ ફેંકી દીધી, જે દેખાવથી સર્વ
સંતો ચમક્યાં, અને ચપળાએ આ ખનાવની વાત ગુફાને કહેતાં
જણાવ્યું કે “ મહારાજ ! આ યુવાનને અહીંથી કહાડવો બેઠાએ,
કેમકે એની ઘાનત ખૂરી છે, અને એ હરામખોર કદાચ મારી
લાજ લૂંટશે ! ” આમ તેણી બોલે છે, એટલામાં તો તે યુવાન
જુસ્સામાં આવી એકદમ ચપળા તરફ ધસી ગયો, અને તેટલામાં
સર્વ સંતો ઉશ્કેરાઈ ગયાં ! તે યુવાનને તેજ તકે સંતોએ ટીપી
પણ નાંખ્યો ! ભગ્યદાસે ઉભા થઈ તેમને શાંત પાડયા, અને
પેલો યુવાન, પોલીસને બોલાવી લાવી પોતાને લૂંટવાની ફરિયાદ
કરી ! આ ગડબડથી ત્યાં કેટલાંક જનો ભેગાં થઈ ગયાં, અને
તેઓ વાતનો સાર સમજી પણ ગયાં. આખરે તે યુવાનને ત્યાંથી
સમજાવીને વિદાયે કીધો, અને તે સાધુ મંડળીને પણ ત્યાંથી
ઉઠાંતરી કરવાની ફરમાસ પોલીસે કીધાંથી તેમ કરવાની ભગ્ય-
દાસે પણ હાજ પાડી.

રાત્રિના અગિયાર વાગતાં સુમારે તે મંડળ ત્યાંથી
ગુજરાત તરફ જતી પેસેન્જર ટ્રેનમાં બેસી જઈ પુનઃ ગુજરાત
તરફ રવાના થયું, અને ઠેક ચાંદોદ ગયું.

અક ૪૨ મું.

હોદ્દરો.

ચાંદોદ ચળકે ધર્મેમાં, ચાંદોદ ધાર્મિક સ્થાન;

ચાંદોદ મ્હોટું તીર્થ છે, ચાંદોદમાં ગુહતાન.

ચાંદોદમાં ચંદ્ર !

ધર્મેના ધામ તરીકે ચાંદોદ ચળકે છે. શ્રી નર્મદાના તટપર તે એક અનૂપમ ઠસ્થો છે. નદીને અનેક ઘાટ ઓવારા છે, અને ત્યાં ખાસ કરીને બ્રાહ્મણોની વસ્તીજ વિશેષ છે, તેમજ તે તીર્થ તરીકે મહિમાવંતુ સ્થાન હોવાથી ત્યાં સાધુ સંતોના મંડળો પણ અવાર નવાર પડી રહે છે, તેમજ મુંબઈ વગેરે દૂરનાં સ્થળોમાંથી યાત્રાળુઓ પણ અવાર નવાર આવેલાંજ હોય છે. તેઓ મ્હોટો ભાગે તો ત્યાંના બ્રાહ્મણોને ત્યાંજ ઉતારે કરે છે, અને કેટલાકો વળી પોતાની સગવડ પ્રમાણે ધર્મશાળાઓમાં પણ ઉતરે છે. બ્રાહ્મણોનાં મકાનો પણ યાત્રાળુઓને ઉતારવાને માટે સ્વચ્છ રાખવામાં આવે છે.

ચાંદોદમાં તે ટોળીને સંતોષ ઉપજ્યો, અને ચપળાને પણ ત્યાં સારી રીતે ગમ્યું. ત્યાં પણ તેમણે દરરોજ પાંચ વાગતાંને સુમારે નદીના ઘાટપર ગોઠવાઈ ભગવત ભજનનો નિયમ ચાલુ રાખ્યો, અને તે શ્રવણ કરવાને ચાંદોદના બ્રાહ્મણો, તેમજ તે સ્થળે આવેલાં ઉતાડોઓ ઠઠખંધ ખેસવા લાગ્યાં. આવા નિયમિત પ્રસંગને પ્રતાપે તે મંડળનું નામ “ ભજન મંડળી ” તરીકે ત્યાં પંકાવા લાગ્યું, અને તેનાં ભજનો પર લોકો પણ મોહિત થઇ ગયાં.

આ પ્રસંગે મુંબઈના એક શ્રીમાન શેઠીઓ પણ ચાંદોદમાં

પાણી ફેરને માટે આવ્યો હતો, અને ત્યાંની ધનગવરી નામની એક બ્રાહ્મણીને ત્યાંજ તે ઉતર્યો હતો. તે ધનગવરીનો પતિ એક વર્ષ પરજ મરી ગયો હતો, અને તેણીને સંતાન કંઈજ નહોતું, તેમજ પછસો પણ સારો હતો, તેમ છતાં તે વિધવા ભટાણીને હજી પણ વિશેષ પછસા મેળવવાનો લોભ કંઈ કમી નહોતો, અને તે લોભને ખાતરજ તેણી પ્રસંગોપાત અથોગ્ય, અવિચારી અને અધમ કર્મ કરવાને પણ પાછી પાની કરતી નહોતી! આટલીજ ઝોળખ તે વિચિક્ષણ ભટાણીની આપવી હાલ ખસ છે.

મુખધને શેઠીઓ, જે તેણીને ત્યાં રહ્યો રતો, તેનું નામ ચતૂરલાલ કરીને હતો, અને તેને પણ કંઈ સંતાન નહોતું. તેની વય સુમારે ત્રિસેક વર્ષની હતી, અને તેટલી વયમાં તો તે ત્રણ વાર પરણ્યો હતો, અને ત્રણે સ્ત્રીઓ પણ વારાપરતી મરી ગયાંથી વળી ચોથી પરણુવાના પ્રયાસમાં તે હતો; પરંતુ જરા તબિયત સુધારવાને, અને તે નિમિત્તે ચાંદોદની હવા ખાવા તથા મોજ મારવાને માટેજ ત્યાં આવ્યો હતો. વળી પછસે પૂરો, અને પહેલા નંબરનો સટોરિયો હોવાથી સટોરિયાના સ્વભાવ પ્રમાણે તે ઔદાર્યતામાં પણ એવો હતો કે, ચાંદોદમાં પણ તે કાંકરાની માફક પછસા ખરચતો હતો.

ચતૂરલાલને પણ અપળાના ભજનને ચડસ વળગ્યો, અને તેની સાથેજ અપળાના રંગરૂપનો ચડસ પણ વળગ્યો ! એટલે ભજન શ્રવણ કરવાની ભાવનાની સાથેજ અપળાની સાથે સંબંધ સાંધવાની ભાવના પણ મિશ્રિત થઈ ગઈ ! પણ તે ભૂંડી ભાવના પાર પાડવાને ખાતર ઈલાજ લેવાને માટે તે મુંઝાયો, અને આખરે તેણે ધનગવરી પાસે પોતાની ઇચ્છા પ્રગટ કરતાં જણાવ્યું કે.

“ગોરાણી ! તમે જાતે ચત્રિશા-ખત્રિશા છો, જામે તેટલા ચાલાક છો, અને ચાંદોદમાં તમારી ચતુરાઈ તમામ ગોરાણીઓમાં સર્વોત્તમ ગણાય છે, તોપણ આ પેલી બજન મંડળીમાં જ એક થૂવતિ છે, તેણીની ખુબિ તમે જોઈ છે કે ? એક સામુડી છતાં તેણીની ધાન્તિ તથા સુંદરતા કેવી સૂશોભિત દેખાય છે ! પણ મને તો નવાઈ લાગે છે કે, તેણી કોઈ ઉત્તમ પતિને પાત્ર છતાં પરમેશ્વરે આવી ભીખારડી કેમ કરી હશે ?

“ કદાચ તમારેજ માટે ! ” ગોરાણીએ મોંના મચકો કરીને નખરાથી જણાવ્યું “ જો તેણી આ ભીખારીઓમાં હોત નહીં, અને જો કોઈ મ્હોટાના ઘરમાંજ હોત તો અત્યારે તમને પણ તેણીનાં દરશનનો લાભ ક્યાંથીજ મળી શકતે ? ”

“ તે પણ ખરૂં છે, પણ તેણી કોઈ ભાગ્યશાલીના ઘરને પાત્ર છે, એ પણ મારૂં કહેવું ખરૂંજ છેની ગોરાણી ? ”

“ તમારૂં કહેવું ખરૂંજ છે, અને તેની સાથેજ મારૂં કહેવું પણ તમારાં કહેવાને ટેકો આપે છે કે, તેણી તમારા જેવા ભાગ્ય-શાલીના ઘરનેજ લાયક છે. ”

“ હું ભાગ્યશાલી બલે હોઉં, પણ એવી રૂપવંતી રમણી મારાં ભાગ્યમાં ક્યાંથી હોય ? ”

“ તમારાંજ ભાગ્યમાં એ થાય તો કેમ ? બોલો, છે વિચાર ? ”

“ વિચાર હોય તોયે તે શું કામ આવે ? તેણી મારૂં ઘર ક્યાંથીજ શોભાવે ? એ શું કદી પણ ખને એવું છે કે ગોરાણી ? ”

“ ખનાવવું હોય તો ખને. ‘જર ચાહે સો કર’ એ વાત છે. ”

“ પરંતુ પેલા સાથે પ્રયાસ પણ મવો જોઈએની ? ”

“ પ્રયાસ મારો. ”

“ તો પૈસો મારો. ”

“ કદાચ જે-પાંચ હજાર પણ થાય ! ”

“ જે-પાંચ તો શું પણ પચ્ચીસ હજાર કયાં નથી થતાં ? ”

“ તો ભત્તે ! એ ખાખતની ખટપટ હું આસ્તે રહીને કરીશ. ”

“ જેલાશક કરજો. તમારો ઉપકાર હું નહોંજ ભૂલું. ”

“ તમારા જવાનું કામ કરેલું વ્યર્થ જતુંજ નથી, એ તો હું સમજું છું. તમારાં અને આવવાથી અમારા ચાંદોદમાં ચંદ્ર પ્રકાશ થયેલો હું તો માનું છું શેઠ ! ” આમ કહી ગોરાણી નદીના ઘાટ તરફ ગઇ.

ચક્ર ૪૩ મું.

ધનગવરીએ ધીરથી, પ્રારંભ કીધું કામ;

ચપળાને ચમકાવવા, ભીડી ભલતી હામ !

ચંદ્ર ખરો !

પ્રભાતનો સમય હતો. સુમારે આઠ વાગ્યાં હતાં. ગોરાણી ધનગવરી પોતાના હંમેશના નિયમ પ્રમાણે ઘાટપર ગઇ, અને પોતાનાં વર્ષોથી મુકરર રાખેલા સ્થાને પૂંજ વગેરે આસનને પથારો પાથરીને બેઠી. થોડી વારમાંજ તે સંત મંડળી પણ ઘાટ ઉપર સ્નાન કરવાને આવી, પણ તેમાં ચપળા આવેલી દેખાઇ નહોં; કેમકે તેણી તથા એક બીજી સાધુડી પોતાને સુકામેજ પોતાનો સરસામાન સાચવવા રહી હતી, અને આગળ આવેલી મંડળી સ્નાન કરીને પાછી જતાં સુધી તે બે જણીઓને પોતાને સુકામેજ થોભવાનું હતું. તે આવેલી મંડળી સ્નાન કરીને પાછી

પરતાંજ પેલી ગોરાણીએ તે તમામ મંડળીને પોતાના આસન આગળ બોલાવી, અને દરેકના હાથમાં અઢેકો પધસો પણ આપ્યો. તેઓમાંની એક સાધુડી, જણીનું નામ જસોદાબાઈ હતું તેણીએ ધનગવરીની સાથે ચાંદોદને લગતી પૂછપરછ કરવા માંડી, અને તેમ કરતાં વિલંબ લાગવાથી તેણીની સાથેની બીજી મંડળી ત્યાં વિશેષ નહીં થોભતાં ત્યાંથી પોતાને મુકામે ચાલી ગઇ. જસોદાબાઈએ તો ધનગવરીની સાથે તડાકા મારવાના ચાલુજ રાખ્યા, અને તેમાં ચાંદોદની અનેક નવીનતા જાણવાની ઇચ્છા જસોદાબાઈએ જણાવ્યાથી ધનગવરીએ કેટલીક ખરી, અને ખોટી, એ પ્રમાણે સત્યાસત્યની સેજસેજની વાતો અડાવવા માંડી, જેથી જસોદાબાઈની જીજ્ઞાસા ધનગવરીના તડાકા સાંભળવાને વિશેષ વધવા લાગી ! તેમ વાત ચલાવતાં જસોદાબાઈએ પોતાની મતલબનું મૂળ અડાવતાં જણાવ્યું કે “ બીજું બધું તો હીક, પણ અત્રે ખરેખરી નવાઈ જોવા લાયક તો ‘ચાંદોદનો ચંદ્ર’ કહેવાય છે તેજ છે ! ”

“ તે કયાં છે ખડેન ? ”

“ તે જ્યાં છે તે સ્થાનનું નામ જો પ્રગટ કરીએ તો તે ચંદ્ર અદ્રશ્ય થઇ જાય છે ! ”

“ હે ! ” જસોદાઈએ અકિત થઇ પૂછ્યું “ ત્યારે તે કેવી રીતે જોવાય ? ”

“ તે સ્થળનું નામ પૂછ્યાં કે સાંભળ્યાં શિવાયજ તે સ્થળે કોઇ જાણીતાંની સાથે જવું. ”

“ તેવા જાણીતાં અમને તો કોણ મળે ? તમે તે સ્થળ જાણો છો ખડેન ? ”

“ મને તો ખબર છે, અને તમારી મરજી હશે તો હું તમને ત્યાં લઈ જઈશ. ”

“ ક્યારે ? ”

“ તે હું મારી કુરસદે તમને કહીશ. હજી તો તમારે મુકામ અહીંજ છેની ? ”

“ હા. એક-બે દિવસ તો છેજ. ”

“ તો તે દરમિયાન થઈ રહેશે; અને હું પણ આજ-કાલ માંજ કુરસદ મેળવીને તમને કહીશ. ” આટલું કહીને ધનગવરીએ યુક્તિથી અપજાને લગતી વાતચીત ચલાવતાં તેણીના સર્વધર્માં પોતાને જાણુવા જેટલી પૂછપરછ કરવા માંડી, અને જસોદાને શક પડે નહીં તેવી તદખીરથી તેણીની પાસેથી તમામ વાતચીત કઢાવ્યા પછી ધનગવરીએ તેણીને કહ્યું “ તમે મને પાછલા પહોરે મળી શકશો ? ”

“તે વખતે તો હું મારી મંડળી સાથે ભજનમાં રોકાઈશ !”

“ તો ખપોરે એક કે બે વાગતે તો મળી શકાશેની ? ”

“ હા. તે ખની શકશે. ”

“ તો તમે તે વખતે પેલા સામેના ઓટલા પર આવજો. હું ત્યાંજ બેસીશ, અને પછી તમારી સાથે વાત કરીશ. ”

“ ઘણું સારું બહેન ! ”

ઓટલામાંજ અપજા તથા તેણીની સાથે રહેલી બીજી સાધુડી પણ સ્નાન કરીને પાછી વળતાં તેણીઓ પણ ધનગવરી પાસે જસોદાને બોધને થોભી, પરંતુ અપજાની સાથેની સાધુડી તો સહજ થોભીને પોતાને મુકામે આવી ગઈ, જ્યાં ધનગવરીની

પાસે જસોદા તથા ચપળાજી રહી. ધનગવરીએ ચપળાને પણ માયાળુંપણાંથી પોતાની પાસે બેસાડી, અને પેલા ચંદ્રની વાત જસોદાએજ ચપળાને જણાવ્યાંથી ચપળા પણ તે બેવાને માટે તણ પાપડ બની ગઈ, અને ધનગવરીએ તે બતાવવાનું વચન ચપળાને પણ આપ્યું, પરંતુ બપોરે વાતચીત કરવાને તો માન જસોદાનેજ બોલાવી, અને ચપળાને હાલ તરત બોલાવીજ નહીં.

જસોદા તથા ચપળા આ પ્રમાણે કીધાં પછી પોતાને ઉતારે ગઈ. રસ્તામાં ચપળાએ વળી પાછી ચંદ્રની વાત પૂછતાં તે બેવાની અત્યંત આતુરતા બતાવી, જેથી જસોદાએ તેણીને ખુલાસો કીધો કે “ આજ બપોરે એ બાઈએ મને બોલાવી છે, અને તે વખતે તેણી ત્યાં જવાનો વખત પણ નક્કી કરશે, જે પછી હું તને પણ મારી સાથે લેતી જઈશ. ”

“ બહુ સારું. ”

આમ વાત કરતાં તેણીએ પણ પોતાને મુકામે જઈ પહોંચી.

ધનગવરીએ પણ તેણીઓનાં ગયાં બાદ પોતાના મનમાં બેડ તોડ ચલાવવા માંડ્યો કે, પ્રથમ જસોદાને હાથપર લીધાં પછીજ તેણીની મારફતે ચપળા પણ હાથમાં લઈ શકાશે. ચપળાને એકલીનેજ પરભારી હાથમાં લેવા જતાં કદાચ તે નાદાન ચમકી પણ જાય, માટે જસોદાને પ્રથમ સીસામાં ઉતારવી, એજ ખરો રસ્તો છે. ” આમ વિચાર કરી તેણી પણ થોડી વારમાંજ પોતાનો પથારો સમેટીને પોતાને મકાને ચાલી ગઈ.

ચક્ર ૪૪ મું.

દાહરો.

વિચાર વિધ વિધ થાય છે, કરે જસોદા વાત;
ધનગવરી ઠંડાઇથી, રચે રંગ રલિયાત.

રચના રચાઇ !

ખપોરના ઠરાવેલે સમયે ધનગવરી મુકરર કરેલા ઓટલાપર જાઇને બેઠી, અને થોડીજ વારમાં જસોદા પણ ત્યાં આવી પહોંચી. અને જણીઓ તે ઓટલાપર હસી ખુશીને બેઠી, અને પછી ધનગવરીએ જણાવ્યું “ જી ચંદ્રની વાત મેં તમને કરી છે તે ચંદ્ર તમારે શું અવશ્ય જોવાની ઇચ્છાજ છે કે ? ”

“ ઇચ્છા છે ત્યારે તો તમારી પાસે અત્યારે પણ ખાજ અંત રાખીને હું આવી છું. ”

“ તો ભલે, તેની વ્યવસ્થા હું કરી શકીશ; પરંતુ તમારી સાથેજ પેલી ચપળા છે તે પણ ચંદ્રને જોવાની જાણસા ધરાવે છે કે ? ”

“ હા. તેણીને તો વળી મારા કરતાં પણ વધારે હોંશ છે, અને આપણી સાથેજ તેણીને લઈ જવાનું વચન પણ મેં તેણીને આપ્યું છે, તેમજ જો તમને કંઈ વાંધા નહીં હોય તો અમારી ટોળીનાં તમામ માણસો પણ આવવાને તૈયાર થશે. ”

“ હહું. બધાંને લઈ જવાય તેમ નથી; કેમકે વધારે ભીડ ચતાં વળી તે ચંદ્ર ત્યાંથી અલોપ થઈ જાય ! માટે આપણે ત્રણ જણાંજ ત્યાં જઈશું. ”

“ તો તેમ કરીશું. ” જસોદાએ ધીમેથી પૂછ્યું “ જો તમે આજ્ઞા આપો તો મારો માનીતો એક સાધુ ચમનરાજ કરીને છે,

તેને મારી સાથે લાવું ? ”

“ માનીતો કેવી રીતે, અને તે વળી ક્યાં રહે છે ? તમે તે સમજાવશો ? ”

“ તે અમારી ટોળીમાંજ રહે છે, અને તે મારી માયા વાળોજ માણસ છે. ”

“ માયા વાળો એટલે શું ? તમે મોઢમમાં બોલો છો તે મને સમજાતું નથી, માટે સ્પષ્ટજ કહી દોની કે દૂંઠમાંજ સમજાઈ જાય. ”

જસોદા મંદ હાસ્યમાં પડી, અને તેણીએ લૂગડાનો છેડો પોતાના મોંપર ઢાંકી દીધો, અને પછી શરમાતાં બોલી “ મારો ને તેનો સંબંધ પતિ-પત્નિ પ્રમાણેનો છે. ”

“ હવે સમજી. ” ધનગવરીને હવે પોતાની રચના પાદ પાડવા માટે વિશેષ જોર આણ્યું, અને તેણી બોલી “ તે આવશે તો ચાલશે. એકાદ માણસ વધેથી કંઈ વાંધો તો નહીં; પણ વળી ચપળાનો માનીતો પણ કોઈ હશેની ? ”

“ ના-ના. તેણીનો માનીતો કોઈજ નથી. તે તો શુદ્ધ સાધુડીજ છે. ”

“ એ તો નવાઈની વાત ! આટલી યુવાન વયમાં શુદ્ધ સાધુડી તરીકે દિવસ કહાડવા, એ તો મને અશક્યજ લાગે છે ! ”

“ પણ હું તો સત્યજ કહું છું. તેણીના જોતી પવિત્ર બી તો અમારી ટોળીમાં એકે નથી ! ”

“ ત્યારે શું તેણી જીંદગી સુધી શુદ્ધજ રહી શકશે, એમ તમે પણ ધારો છો ? ”

“ કાલની વાત તો પરમેશ્વરને માલમ, પણ અત્યાર સુધી

તો તે નિર્મળ નીતિવાનજ છે, એમ હું ખાત્રિથી કહું છું ખડેન !”

“ તેણી પરણ્યાં પછી તમારા મંડળમાં આવી છે કે પરણ્યાં પહેલાંની આવી છે ? ”

“ પરણ્યાં પછી; પરંતુ તેણીએ અઘાપિ પરિચંત પોતાના પતિનું મોં જોયું નથી, અને અત્યંત આકૃતથી અકળાઇને સંસાર ત્યાગ કરી અમારી ભેળાં ભળી ગઇ છે.”

“ હવે સમજી ગઇ. ” ધનગવરીએ એટલી બિના જણી લઇને તે વિષે વધારે અકચાર કરવાની અધિક દરકાર જણાવી નહીં, કેમકે જે મુદ્દાની વાત તેણીને મેળવવી હતી તે તો મળીજ ગઇ હતી. તેથી હવે તેણીએ જસોદાને જણાવ્યું “ હવે તમને એક બીજી વાત પણ સૂચવવાની છે, અને તે એજ કે, તે ચંદ્રનાં દરશન કરવાને જ્યો પણ જાય છે, તેઓને તે અમૂક-અમૂક આજ્ઞા કરે છે, અને તે આજ્ઞા પ્રમાણેજ તેઓએ વર્તવું પણ જોઇએ, અને તેમ જો વર્તવામાં નહોંજ આવે, અગર તેની આજ્ઞાનો અનાદર કરવામાં આવે તો તેજ વખતે તે આવનારા-ઓનું આવી પણ બને છે । માટે તેનો વિચાર કરીનેજ ચાલજો ! ”

“ પણ તે શું આજ્ઞા કરશે ? ”

“ તે તો તેમને ખબર ! હું ચોક્કસ કેવી રીતે કહી શકું ? ”

“ કદાચ તેઓ કંઇ અયોગ્ય કે અશક્ય આજ્ઞા કરે તો ? ”

“ તમે તો ગાંડા છો ! તે ચંદ્ર શું એવા મૂર્ખ છે કે અયોગ્ય કે અશક્ય આજ્ઞાજ કરશે ? મને તો તે વિષે જરાયે ચિંતા થતી નથી, અને તમે કેમ બહીઓ છો ? ”

“ તો હું પણ તેમની આજ્ઞાનો સ્વીકારજ કરીશ. ”

“ તેવીજ રીતે તમારી સાથે આવનારાં તમારા ભાનીતાને

તથા ચપળાને પણ તમે વાત કરી જોજો, અને તેઓ પણ તે ચંદ્રની આજ્ઞા માન્ય રાખવાની હિમ્મત બતાવે તોજ તેમને તમારી સાથે લાવજો. સમજ્યાની ? ”

“ બહુ સારું, તેમજ કરીશ. ” જસોદાએ પછી ઉઠતાં પૂછ્યું “ ત્યારે આપણે તે સ્થળે ક્યારે જઈશું ? ”

“ આવતી કાલે સાંજે છતાં સુમારે આપણે જઈશું. ”

“ એટલે એમ કે છ વાગે અમારું બજન સમાપ્ત કરીને તરતજ આપણે નીકળીશું તો કંઈ વાધો છે કે ? ”

“ તે ચાલશે. ”

“ તો તેમજ કરીશું. વળી આવતી કાલે તમે અહીંજ પાછા તે સમયે મળશેની ? ”

“ હા. અહીંજ હું બેસીશ. ”

“ બલે. ” કહીને જસોદા તેજ બાબતનું મનન કરતી પોતાને મુકામે ગઈ, અને પોતાના પ્યારા અમનદાસને તથા ચપળાને ગૂપ્તરૂપ બાબતે લઈ જઈને ઉપલી તમામ વાત વિદિત કરી.

ચપળા તરતજ ચોંકીને બોલી ઉઠી “ ચંદ્ર કદાચ વિચિત્રજ આજ્ઞા કરે તો પછી કેમ થાય ? ”

“ તને તો સમજ નથી. ” અમનદાસ બોલી ઉઠ્યો “ તું ચંદ્ર તે વળી બાંડી બેલી આજ્ઞા કરે કે ? ”

“ એ પણ વાત ખરી છે, માટે જમ તમારી મરજી તેમ મારી મરજી. ”

“ હું તો જઈશ. ” અમનદાસે કહ્યું.

“ તો હું પણ આવીશ. ” ચપળાએ પણ હિમ્મતથી કહ્યું.

“ અને હું તો જવાની હા પાડીનેજ આવી છું. આવતી

કાલે ખરાખર છ વાગે જવાનું રાખ્યું છે. ભજનમાંથી પરવારીને સરતજ નીકળીયું. ”

આમ તેઓ ત્રણેનાં એકત્ર મત થયાં, અને તેઓએ પોતાના મંડળમાંના ખીજા કોઇને પણ તે વાત વિદિત કરી નહીં.

ધનગવરીએ પણ પોતાને મકાને જઈને પેલા શેઠને અત્યાર સુધી અનેહી વાત કહી સંભળાવી તથા હવે પછી જે રચના રચવા ધારી હતી તેનાથી પણ તેને વાકેફ કરી દીધી.

ચક્ર ૪૫ મું.

દાહરો.

યુક્તિ કેવી આદરી, ખાજી અકલખાજ;

ચંદ્ર દાખવ્યો ઓલતો, કરવા મતલબ કાજ.

ખાજી બનાવી !

ધનગવરીએ પોતાના મકાનમાં નિવાસેલા મુખમુના પરોણા શેઠ ચતુરલાલ સાથે મસલહત કરીને પોતાની ધારેલી ખાજી પાર પાડવાની ખડી યુક્તિખાજ રચના રચી, અને તે રચનાની તમામ વ્યવસ્થા કરવાને માટે ધનગવરીએ ખચેના હાલ તરત એક હજાર રૂપિયા શેઠ પાસે માંગી લીધા. શેઠે તે રકમ તાબડતોપ તેણીને સ્વાધિન પણ કરી, જે લઈને ખીજા પ્રભાતમાંજ તેણી ગામમાં ગઈ, અને તેજ ગામમાં તેણીએ પોતાનો ભાઈ, જેનું નામ બનાહશંકર હતું તેની મુલાકાત લીધી. તેણીએ તેને તમામ ખટપટની બિના સમજાવી, અને ગામની બહાર એક ખાસ એકાંત મકાન હતું. તે મકાનમાં કેવી રીતે ગોઠવણ કરવી, તે તમામ

અથથી ઇતિ સુધી તેને શીખવી દીધી, તેમજ તેને માટે જ સરસામાન જોઈએ તે તમામ વસ્તુની એક ટીપ ઉતરાવી તે પ્રમાણે તે મકાનપર લાવવાની સમજ પાડી, અને તેના ખર્ચેને માટે ધનગવરીએ રૂપીઆ એક સો તેને આપ્યા, તેમજ તે વાત તદ્દન ગુપ્ત રાખી તે મકાને જમ અને તેમ તાકીદે આવવાનું કહીને ધનગવરી તે મકાનપર ગઇ, અને આખા મકાનનો કચરો સાફ કરી નાંખ્યા પછી આશરે બે કલાકમાં ખનાઉશંકર પણ તમામ સામાન લઇને ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે મકાન ખાસ કરીને આવા પ્રસંગોને માટેજ ધનગવરીએ રાખેલું હતું, અને તેમાં કેટલીક દગલખાણની સગવડો તો તૈયારજ રાખેલી રહેતી હતી.

આ મકાનમાં શું શું ગોઠવણો કરવામાં આવી? વાંચનાર! પ્રથમ તો તે મકાનના દેખાવ, અને તેમાંની કેટલીક ખુબીઓનો ખ્યાલ તમો સન્મૂખ રજૂ કરવો જોઈએ. તે મકાન ગામ બહાર એકાંતમાં આવેલું છે. મકાન બંગલાને નામે ઓળખાય છે, અને મકાનની આસપાસ પ્રતો કંપાઉન્ડ છે, પણ તે માત્ર ઠાંટાની વાડથીજ બાંધેલા છે. તે મકાનને માત્ર ભોંયતળિયું, અને એકજ માળ છે. ભોંયતળિયે પાંચ ન્હાના-મોટા ઓરડાઓ છે, અને ઉપર એકંદર ત્રણજ ઓરડાઓ બનાવ્યા છે. વળી ભોંયતળિયે એક પાછલા રૂમમાં ભોંયફ છે, અને તે ભોંયરાનાં ખારણાપર માત્ર એક સુંદર સોનેરી ખુરસી છે. તે ખુરસીને ચાર ખૂંટો તાર સાંધેલા છે, કે જે તાર ખેંચવાને અંદરથી ગુપ્તપણે એક ચક્ર રાખેલું છે. તે ચક્ર ફેરવતાંજ તે ખુરસી ઉપર ચઢી જઈ બહારનાં બેનારાઓને તે અદ્રશ્ય થયાં જેવી લાગે છે. તે ખુરસીની આગળ એક ન્હાનો દરવાજો બનાવ્યો છે, અને તે દરવાજાનાં દ્વાર પણ

પુરસી ચલિત થતાંની સાથેજ ખંધ થઈ જાય છે, અને તેથી ખહારનાં જોનારાંઓને અંદરની આંટીઠાંટીનો ગુહ્યાર્થ સમજવાને કે તે વિષે તકે ચલાવવાને બની શકતું નથી. વળી તે પુરસી વાળા ઓરડાની આગળનો ઓરડો એવો બનાવ્યો છે કે, તેમાં પણ ખહારનો કોઈ માણસ આવી શકેજ નહીં. એટલે છેકજ આગલા ઓરડામાંથીજ જોનારાંઓને દૂર ઉભા રહી જોવાની તક મળે.

ધનગવરીએ તે પુરસીપર પોતાના બાધને શ્રી ઠાકોરજીની મૂર્તિના જવા ઠાઠમાં ખેંસાડ્યો તથા તેનાં અંગે સુંદર વચ્ચાબૂવણ પણ પહેરાવ્યાં. માત્ર તેનું મોં ચંદ્રાકૃતિનું બનાવ્યું. એટલે મોં ઉપર ચંદ્રનાં ચહેરાનું બીજું બાંધીને બરાબર ચંદ્રનોજ ચહેરો બનાવ્યો. આ શિવાય સોનેરી ટોળીનાં પરાક્રમ સમાન સર્વ દેખાવ બનાવ્યો, એટલુંજ વાંચનારે દૂંકમાં સમજી લેવું.

આ પ્રમાણે તમામ તૈયારી ધનગવરીએ કરી રાખી, અને તેણીએ પાછલો પહોર થતાંજ શેઠ ચતુરલાલને પણ તે મકાન પર બોલાવીને તેને તમામ વાત સમજાવીને અંદરના રૂમમાં ગુપ્ત પણે ખેસી રહેવાની સૂચના આપી, તેમજ સાયંકાળ થતાંજ તેણી પેલાઓને લઇને ત્યાં આવનાર છે, એમ પણ કહીજ રાખ્યું. સાયંકાળ થતાં છેક અંદરના ઓરડામાં, જ્યાં પુરસી છે, ત્યાં માત્ર ઘીના એક દીપક શિવાય આખા ખંજલામાં અન્ય એક પણ દીપક રાખવાની ધનગવરીએ મનાઇ કરેલી હોવાથી તેવીજ ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. તે ઉપરાંત પેલાંઓ દર્શને આવે તે પ્રસંગે તેના બાધએ ચંદ્ર રૂપે શું શું આજ્ઞા કરવી, તે સર્વની સમજ પણ સારી રીતે તેને આપીને ધનગવરી સાયંકાળ પહેલાં પુનઃ ગામમાં જઈને પેલા ઓટલાપરજ બેઠી.

ચપળા, જસોદા તથા ચમનદાસ લજ્જનમાંથી પરવારીને ઉઠ્યાં, અને તેઓ ત્રણે જણાં ધનગવરીની પાસે આવ્યાં, કે તરતજ ધનગવરી પણ ઝાટલાપરથી નીચે ઉતરી, અને તે ત્રણેને સાથે લઇને ધનગવરી પેલા તૈયાર રાખેલા મઠાન તરફ ચંચરી. માર્ગમાં ધનગવરીએ તેમને ચેતવણી આપી રાખી કે “ જાહે ! ચંદ્રનાં દરશન કરતી વખતે કોઇએ સહજ પણ શબ્દોચ્ચાર કરવો નહીં, અને તે જ પણ વચન ઉચ્ચારે તે માત્ર શ્રવણ કરવા શિવાય કંઇ પણ સંકાનો સ્વાલ કરવો નહીં, તેમજ તે સમયે પરસ્પર કિંચિત પણ ખૂસખૂસ કરવી નહીં, તેની ખૂબ સંભાળ રાખજો. તમારે જ પણ ખોલવું હોય તે બહાર નીકળ્યાં પછીજ ખોલજો, અને શાંતિ સાચવી રાખજો. ”

ચપળા તથા ચમનદાસને પણ ધનગવરીની આ પ્રમાણેની વાત અત્યંત આશ્ચર્યકારકજ બાધી, પરંતુ તેઓ કંઇ ખોલી શક્યાં નહીં.

તરતજ તે મઠાન આવ્યું, અને તેઓ સર્વ અંદર પ્રવેશ-તાંજ ચંદ્રનાં દરશન થયાં, અને સર્વએ નમન કરી લીધાં પછી સત્કાળ શ્રી ચંદ્રના મૂખમાંથી આજ્ઞાનાં વચનો નીકળ્યાં કે “ ધનગવરી તારે આજથી એક માસ સુધી એક વારજ લોજન કરવું. ઓ ચપળા ! તારે શુદ્ધસ્થાશ્રમ માંડવો, અને તેને માટે આ ધનગવરી જેમ સલાહ આપે તેમ કરવું; કેમકે જેનાં દ્વારા હું તારે શ્રેય કરવા ઇચ્છું છું. વળી આ જસોદાએ તથા ચમનદાસે પણ જે યોતાવું બહુજ કરવું હોય તો તેમણે પણ ધનગવરીની સલાહનોજ સ્વીકાર કરવો. ” ઝાટલાં વચન પૂર્ણ

ચતાંજ ચંદ્રાસન અદ્યથ યદ્ ગયું ! તેની આગળનાં દ્વાર ખંધ થઈ ગયાં, અને ધનગવરી પણ પોતાની સાથે આવેલાંઓ સહ ચડપમાંજ ખહાર નીકળી પડી.

ચક્ર ૪૬ મું.

ઢોહરો.

વિસ્મયતાનાં વાદળાં, ઘેરાયાં ચોપાસ;
વિચાર સાગરમાં પડયાં, ચપળા ચિત્ત ઉદાસ !

“ હવે શું કરવું ? ”

ચારે જણાં ખંજલાના કમ્પાઉન્ડની ખહાર નીકળ્યાં, અને ખુદ્દી જગામાં ખેઠાં, અને તરતજ ચપળાએ પૂછ્યું “ આવી આજ્ઞા તે કેમ મનાય ને કેમ ચાય ? હવે શું કરવું ? ”

“ અને વળી તારી સાથે મને તથા મારી જસોદાને પણ વિંટાળી દીધી છે ! અમને પણ ધનગવરી ખહેનની સલાહ પ્રમાણેજ ચાલવાની આજ્ઞા કરી છે ! હવે શું કરવું ? ”

“ પણ તમને દર્શન કરવાને હું લઈ આવી તેમાં મેં શું પાપ કીધાં કે, મને પણ એક માસ સુધી એકજ વાર ખાવાની શિક્ષા કરી ? અરે ભગવાન ! હવે શું કરવું ? ”

“ મારી પોતાની મરજી શુદ્ધસ્થાશ્રમ માંડવાની તો મુદલજ નથી, અને ચંદ્રની આજ્ઞા શુદ્ધસ્થાશ્રમ માંડવાની થઈ છે ! હવે શું કરવું ? ” ચપળાએ ધનગવરી તરફ જોઈને પૂછ્યું “ બોલોની તો ધનગવરી ખહેન, હવે શું કરવું ? ”

સર્વ ઐક બીજાનાં મોં સામું વિમાસણ સહ વિચારશી-
ળતાથી જોવા લાગ્યાં, અને પછી ચપળા બોલી “ ધનગવરી
અહેન, તમારી શી સલાહ છે તે તો કહો કે સમજાય. ”

“ તને મારી સલાહની જરૂર છે ? તને તો શૃહસ્થાશ્રમ
માંડવાની ખુશી આજ્ઞા કરી છે. ”

“ પણ તેને માટે તમારીજ સલાહ લેવાની આજ્ઞા પણ
વળી કરી છેની ? ”

“ તે ખરું, તો પણ તારો વિચાર શૃહસ્થાશ્રમ માંડવાનો
છે કે નહીં, તે જણાવશે કે ? ”

“ તેજ મહા સંતાપની વાત આવી પડી છે તો ! શૃહસ્થા-
શ્રમનું નામ દેતાંજ મારો જીવ તળે ઉપર થઈ જાય છે ! પણ
શ્રી ચંદ્રમાજીની આજ્ઞા થઈ છે, માટેજ મને પણ હડો વિચાર
થાય છે કે, હવે શું કરવું ? ”

“ અને મને પણ તેવોજ વિચાર થાય છે કે, મારે હવે
શું કરવું ? ”

“ પણ તમે મને સલાહ તો આપશોની કે, હવે શું કરવું ? ”

“ અને તમારે શ્રી ચંદ્રમાજીની આજ્ઞા માનવી છે કે નથી
માનવી, તે મને સ્પષ્ટપણે સમજાય તોજ હું પણ કહુંની કે,
હવે શું કરવું ? ”

“ મારી પોતાની મરજી તો તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવાને
અચકાય છે. હવે શું કરવું ? ”

“ તો બેમાંથી એકજ ઇલાજ, અને એકજ રસ્તો. ક્યાં
તો ચંદ્રમાની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું, કે ક્યાં તો તેમની આજ્ઞાને
ખીસામાં નાંખવી ! એ બેમાંનો કોઈ પણ રસ્તો લેવો. તે શિવાય
ત્રિજો રસ્તોજ નથી તો હવે શું કરવું ? ”

“ ગૃહસ્થાશ્રમમાં શું સુખ છે ? મને તો તેમાં મહા દુઃખજ સમજાય છે, અને તેથીજ મને સંસાર પ્રિય નથી તો હવે શું કરવું ? ”

“ તો પછી ખરાબિ ખમવી ! ”

“ અરેરે ! આ પણ એક અણુધારી આક્રત આવી પડી, માટે હવે શું કરવું ? ”

આમ પંચાત ચાલતી હતી, તેટલામાં જસોદા બોલી ઉઠી “ પહેલેથીજ આપણે વચનથી બંધાયાં છીએ તો હવે તે વચન પ્રમાણેજ વર્તવું જોઈએ, અને શ્રી ચંદ્રમાળની આજ્ઞા આપણે માનવી જોઈએ. ”

“ જસોદા બહેન ! ” ચપળાએ નમન્તાઈથી પૂછ્યું “ ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવાની સલાહ તમે પણ જે આપતાં હો તો હવે શું કરવું ? ”

“ મારી સલાહ બીજી કશી નથી, પણ ચંદ્રની આજ્ઞા પ્રમાણેજ વર્તવાની સલાહ તો મારે પણ આપવીજ જોઈએ. બંધનમાં આવ્યા પછી હવે શું કરવું ? ”

“ તો તમે ધનગવરી બહેનની સલાહ પ્રમાણે ચાલશો કે ? ”

“ અલખત. ”

“ ત્યારે તો જન્મ તમે કરો તેમજ હું પણ કરું. બીજું હવે શું કરવું ? ”

“ એજ કરવું. બીજું હવે શું કરવું ? ”

“ શ્રી ગુરૂજીની પરવાનગી પણ લેવી પડશે. તેમ કીધાં શિવાય હવે શું કરવું ? ”

“ તેમને સમજ પાડીને કહેશો તો તેઓ શ્રી પણ હાજ

ખાડશે, અને તે પછી ધનગવરી બહેનની સલાહ લેવી. એજ સાર! હવે શું કરવું ? ”

“ કીક છે તો તેમજ કરીશું. ” કહીને ચપળાએ ધનગવરીને જણાવ્યું “ અમે તમને આવતી કાલે મળીશું. ”

“ ભલે. ”

આટલી વાત કરીને તેઓ પુનઃ પોતાને મુકામે ફર્યા, પરંતુ આખે રસ્તે ચપળા તો મનમાં એટલુંજ ભજન કરતી રહી કે “ હવે શું કરવું ?-હવે શું કરવું ? ”

ચક્ર ૪૭ મું.

દોહરો.

શુદ્ધસ્થાશ્રમ માટે હવે, ગુરુજી કહે છે વાત;
મોઘમમાં તેઓ વહે, ભવિષ્ય જે સાક્ષાત.

ચપળા, જસોદા અને ચમનદાસ તેજ રાત્રે ગુરુજી ભવ્ય-દાસની પાસે બેઠાં, અને તેજ પ્રસંગે જસોદાએ શાંતપણે ગુરુજીને તમામ બિના, જે ધનગવરીના સંબંધમાં બની હતી તથા ચંદ્રની જે આજ્ઞાઓ સર્વને થઈ હતી તે કહી સંભળાવી, જે સાંભળીને ગુરુજીને તો મંદ હાસ્યજ ઉપજ્યું, તો પણ તેમણે જણાવ્યું “ આ યુગમાં શ્રી ચંદ્રમાજી ઉપરથી નીચે પધારીને શબ્દોચ્ચાર કરે, એજ મને તો અસંભવિત લાગે છે ! તેમ છતાં તમારે ચિત્ત-ચપળાનું ચિત્ત શુદ્ધસ્થાશ્રમમાં ગૂંથાયેલું રહ્યું હોય, તો પછી આ મંડળમાં રહી સાધુપણના ધર્મે સાચવી શકાય નહીં, જેથી કરીને ‘અતો બદ-તતો બદ’ જેવી સ્થિતિ તમારી થવાનીજ

ખાસ્તી રહે, અને તેમજ ચાલ તો તેમાં શું સાર? વળી તમારો
ગૃહસ્થાશ્રમ કેવા પ્રકારનો ગૃહસ્થ કરવા ધાર્યો છે, તે પણ હું
તો કશું જાણતોજ નથી, એટલે તે બાબતમાં હું તમને સલાહ
પણ શું આપું? બહેન જસોદા! તું અને તારો અમનદાસ
ગૃહસ્થાશ્રમ માંડીનેજ મારા મંડળમાં રહ્યાં છો તો હવે પછી
તેમાં કયા પ્રકારનો ફેરફાર કરવા ધારો છો? ”

“ તે તો ધનગવરીની સલાહ જ મને તેમ કરવાનું છે.
તે શી સલાહ આપનાર છે, તે મને ખોતાને પણ હજી કંઈ
ખબર નથી મહારાજ ! ”

“ તો તે જાણ્યાં શિવાય, તને મારાથી કોઈ પણ પ્રકારની
સલાહ અપાયજ નહીં. ” કહીને ગુરૂજીએ અપળાને પૂછ્યું “તારે
કોની સાથે અને કયાં ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવો છે બેટા ? ”

“ તેની તો મને પણ કશી ખબર નથી મહારાજ ! એ તો
ધનગવરી બહેનની સલાહ પરજ તમામ આધાર રાખે છે ! ”

“ અને તેણી કહે તેજ તારે કરવું છે કે મારી સલાહ
પ્રમાણે કરવું છે ? ”

“ તે બાબતમાં મને તો કશી સમજ પડતી નથી ! ”

“ તે ધનગવરી કોણ છે ? ”

“ હું તો કંઈ તેણીને જાણખતી નથી, પણ આ જસોદા
બહેનની જાણખ તેણીની સાથે હોય તો ભલે ! ”

“ મારે માત્ર અહીંનીજ સહજ જાણખ થઈ છે તેજ, પણ
તે શિવાય મને પણ તેણીનો ખીજે પરિચય કશો નથી. ”

“ તમે બધાં કેટલાં નાદાન અને અવિચારી છો કે તેણીની
વાતપર એકદમ વિશ્વાસ રાખીને આ પ્રમાણે તેણીને વશ થઈ

ગયાં છે ! ”

“ અમે તેણીને વશ થયાંજ નથી, પણ અમે તો માત્ર શ્રી ચંદ્રમાણની આજ્ઞાનેજ વશ થઇ ગયાં છીએ. ”

“ તે પણ કયા આધારે ? તે ચંદ્રમાણજ સાક્ષાત્ પધાર્યા ક્રતા, એમ તમે શા પરથી માન્યું ? માત્ર ધનગવરીના કહેવા-પરથીજ કેની ? ”

“ હાસ્તો. ” જસોદા બોલી “ પણ ચંદ્રમાં જેવુંજ સ્વરૂપ પણ અમે જોયુંની મહારાજ ! ”

“ તેમાંજ બધો ભેદ મને તો લાગે છે ! મને તો આ આખતમાં કંઈ અજબ વિચિત્રતાજ મનાય છે, અને શ્રી ચંદ્રમાણ પ્રત્યક્ષ પધારે, એ પણ આ જમાનામાં તો માની શકાય તેમ નથી, માટે આ રંગમાંથી તમે સર્વ ભવિષ્યમાં પસ્તાશો. ”

“ મહારાજ ! આપ જો પોતે તે ખાખત જૂઝી, અને અનુભવ લો તો આપની પણ ચોખ્ખી ખાત્રિ થશે કે, શ્રી ચંદ્રમાણ જાતે ને પોતેજ પધારેલા છે ! આપની આજ્ઞા હોય તો ધનગવરીને આપની પાસે લઇ આવું, અને આપ તેણીની સાથે ખરાખર વાતચીત કરો. ”

“ મ્હોટી ખુશીથી. તેણી મારી પાસે આવે તો હું તેની પરીક્ષા પણ વારમાં કરી શકીશ. ”

“તો હું આવતી કાલે પ્રજાતમાં તેણીને બોલાવી લાવીશ.”

“ ઘણી સારી વાત છે. ” કહીને ગુરૂ શ્રી પરમાત્માનું કથાન ધરવા મંડ્યા.

ચક્ર ૪૮ મું.

દાહરો.

ધનગવરી ચેતી જતાં, આડી કીધી વાંત;
ધામધૂમ ખોટી કરે, દાખવતી ઉત્પાત !

અવળી બાઝી !

જસોદા તથા અપળા પ્રભાતમાં ઉઠતાંની સાથેજ મોં ધોધને
સ્નાન કરી ધનગવરીને મળી.

તરતજ ધનગવરીએ પૂછ્યું “કેમ, પછી શો વિચાર કીધો ?
મેં તો ચંદ્રમાણની આજ્ઞા પ્રમાણે આજથી એક વાર ભોજન
કરવાનું કરાવ્યું છે, અને તમે તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલશે
નહીં તો તમારી છંદગીની ખરાબિજ થશે ! ”

“ પણ પ્રથમ તમને એક અરજ કરવાની છે. ”

“ હજી વળી શું કહેવા માંગો છો ? ”

“ અમારા ગુરૂજી તમને મળવા માંગે છે તો તમો અમારે
મુકામે પધારવાની તસ્દી લેશો ? ”

“ તેમની પાસે મારે આવવાની શી જરૂર ? હું તો
આવતી નથી. તેને ગરજ હોય તો ભલે મારી પાસે આવે. ”

“ તેઓ તો મ્હોટા સદગુરૂ છે. ”

“ તેમાં મને શું લેવા દેવા ? ”

“ લેવા દેવાની વાત નથી, પણ તેઓ તમારી સાથે શ્રી
ચંદ્રમાણના સંબંધમાં કેટલીક વાતચીત કરવા ઇચ્છે છે. ”

“ તો ભલે તેઓ અહીંજ આવે. ”

“ ગુરૂજીને કેમ કહેવાય કે તમે આવો ? ”

“ ગુરુ તમારા કે મારા ? ગુરુ તો શ્રી ચંદ્રમાળ, કે જ સાક્ષાત્ જોલતાં દેવ ખિરાજે છે ! તમારા ગુરુ જવા જોગટાને તો હું મારી સન્મુખ આવવાની આજ્ઞા કરવાની સક્તિ ધરાવું છું ! મારા પરમ પૂજ્ય શ્રી ચંદ્રમાળ આગળ તમારા વેરાગડા ગુરુને હું વળી વિસાતમાં ગણું ખરી કે ? ”

“ ખરેખર, તમે ધારો છો તેવા અમારા ગુરુ શ્રી લખ્યદાસ જોગટા જવા નથી, પણ ખરેખરા પવિત્ર સાધુ છે. ”

“ ગમે તેવા હોય, તો પણ મારા શ્રી ચંદ્રમાળના કરતાં તો ઉતરતા ને સાત વાર ઉતરતાજ. ”

“ તે તમારું કહેવું સત્ય છે; કેમકે શ્રી ચંદ્રમાળ તો હૃદયરી અવતાર રૂપે અહીં આવ્યા છે, અને અમારા ગુરુ તો માત્ર એક પવિત્ર સાધુ છે, એટલે તેઓ ખંડેમાં અંતર તો ખરેજ. ”

“ માટેજ મારે તેમને સમીપે આવવાની કંઈ મતલબ નથી. તેમને સાત વાર ગરજ હોય તો તે આવે. ”

“ ગરજનો પ્રશ્ન નથી, પણ વિવેકની વાત છે. ”

“ લાયકી અને વિવેકનો વિચાર કેની સાથે ? એક બીજારડા સાથે ? આવી અયોગ્ય આજ્ઞા તમારે કદી પણ રાખવીજ નહીં. તમારે જોઈએ તો શ્રી ચંદ્રમાળની આજ્ઞા પ્રમાણે કરજો, અને નહીં તો તમને જમ પાલવે તેમ કરજો. ”

“ આજ્ઞાનો અમે અસ્વીકાર કરવા ચાહતાંજ નથી, પણ માત્ર વિવેકને ખાતર અમારા ગુરુની આજ્ઞા પણ અમારે મેળવવી જોઈએ, અને તેથીજ તમે તેમને તમામ વાતથી વાકેફ કરો, કે જ્યાં તેઓ પણ અમને આશિરવાદ સહ આજ્ઞા આપે. ”

“ અમારા માનવંતા શ્રી ચંદ્રમાળની આજ્ઞા કરતાં પણ

તું તારા વેરાગડાની આજ્ઞા વધી કે ? ” ધનગવરીએ વિશેષ વિકાળ વેશ લગવતાં જણાવ્યું “ હવે તમે મને નાહક કંટાળો આપીને ચીડવશો નહીં. ખસ જાઓ ! તમે તમારાં મોં મને અતાવોજ નહીં, અને નાહક હવે મને વિશેષ સતાવશો પણ નહીં. મારા ભગવાન-દેવ શ્રી ચંદ્રમાજી તમને તમારી નાલાયકાનેા બદલો ખરાખરજ આપશે, અને મારી પ્રાર્થના પ્રમાણે તો તેઓ તમને દ્રૂંક સમયમાંજ પોતાનો પરચો ખતાવી પણ દેશે. જાઓ ! નીકળો ! તમારાં મોં સંતાડો ! હડે ધૂત. ”

આ સંબળતાંજ જસોદા તો સ્તબ્ધ બની ગયું, અને ચપળા પણ છેક રડવા લાગી બની ગયું ! જસોદાએ ચપળાને ઇશારત કરવાથી તેણી ચાલવા લાગી, અને જસોદા પણ તેણીની પાછળજ ગયું. રસ્તામાં ચપળાએ ગભરાઇને પૂછ્યું “ જસોદા બહેન, આ ધનગવરી તો અવળી બાઝી ! હવે આપણે કેમ કરવું ? ”

“ તું ધીરજ રાખ. હમણાં આપણે કંઈજ કરવું નથી. એણે આપણને કહ્યું છે કે, શ્રી ચંદ્રમાજી દ્રૂંક સમયમાં પોતાનો પરચો ખતાવશે, તો તેની પરીક્ષા આપણે જોવાની છે. જો તેવો પરચો જણાશે તો આપણે તેજ સમયે ધનગવરીને આધિન થઈ, એ જન્મ કહેશે તેમ ગુરૂજીની પરવાનગી મેળવ્યા શિવાય કરીશું, અને જો તેવો પરચો નહીં જણાયો તો પછી એની આપણે દરકારજ રાખવાની રહી નહીં. કેમ ખરું કેની ? ”

“ ખરાખર છે. ”

આમ વિચાર કરી તેણી ખંને પોતાની મંડળીના મુકામે ગયું, અને ધનગવરી પણ તેણીઓની પાછળજ હઠીને પોતાને મકાને ગયું.

ચક્ર ૪૯ મું.

દાહરો.

ધનગવરી તરકટ રચે, ચતૂરલાલ છે સંગ;
ખાજી હુઆધની ખની, ઠરવા ધાયો રંગ.

તરકટની તેજ !

ધનગવરીએ, અનેલી તમામ ખિના શેઠ ચતૂરલાલને જણાવી.
જ સાંભળીને તે બોલ્યા “ હવે શું કરવું ? રચેલી રમત વિખેરાઈ
ગઈ, અને ગોઠવેલી ખાજી ખરબાદ થઈ ! વળી તમારી મહેનત
મિથ્યા ગઈ, તેજ મને તો લાગે છે ! ”

“ મહેનત મિથ્યા ગઈ કે ? ” ધનગવરી ગુમાન ખતાવતાં
બોલી “ મહેનત મિથ્યા નથી ગઈ, પણ એ મહેનત આખરે
અગત્યનીજ થશે. માત્ર એટલુંજ છે કે, નવું તરકટ કરવાનું,
અને તે એજ કે, મેં તેઓને કહી સંભળાવ્યું છે કે, શ્રી ચંદ્ર
માજી તમને તાત્કાલિક તાપ-પરચો ખતાવશે. આ માફે વચન
સત્ય ઠરાવવું જોઈએ, અને તેને માટેજ તરકટ રચવાની જરૂર છે. ”

“ પણ તે તરકટ કેવું કરવું તે મને શું ખબર ? તમે શું
કરવા ધાયું છે ? ”

“ પણ ખરચનો શો વિચાર ? ”

“ અહ ! ખરચનો વિચાર કેવો વળી ! મારે તો ગમે
તે ખરચે પણ તે યુવતિ સંગે લગ્ન ગાંઠ બાંધવી છે, એજ
મુખ્ય મતલબ છે. ”

“ વાફે ત્યારે હવે એક તરકટની ટદી ભરવી જોઈએ, અને
તે એજ કે, તે સાધુરાઓને દમ-દાટી દઈને અહીંથી ભગાડવાની

તળવીજ ઠરવી જોઇએ, કે જે તળવીજ થતાજ તેઓ પણ એમજ માની લે કે, ચંદ્રમાણએજ સપાટો ખતાવી દીધો । તેને માટે હવે કંઈ યુક્તિ ઠરવાની છે. ”

“ પોલીસને હાથપર લઈ દાન દક્ષણા આપીને તળવીજ ઠરાય તો તે ટોળીના ટાંટિયા ધુણી જાય ખરા. ”

“ આ ગામની પોલીસ ખડુ ચોખ્ખી છે, અને ફોજદાર તો મહા પ્રમાણિક છે. ”

“ ત્યારે ખીણ યુક્તિ શું ઠરશે ? ”

“ તેનાજ વિચારમાં હું છું. ” ઠહીને ધનગવરી થોડે વખત વિચારમાં પડીને પછી ખોલી ઉઠી “ કોઈ બદમાશેને ખોલાવીને તેમની મારફતે ખટપટ કરીએ તો ખની શકે ખરું. ”

“ તેમ કરો ત્યારે; પણ તે કેવી રીતે ? ”

“ તે પણ થશે. હમણાજ હું એ તળવીજને માટે જરૂર બહાર બહુ છું, અને ગમે તેમને પણ સવજવીને ઘાટ કરું છું. ” ઠહીને ધનગવરી બહાર નીકળી પડી.

ચાંદોદમાં બે બદમાશે બડા પ્રખ્યાત હતા. તેઓને ધનગવરીએ સાંઢ્યા, અને તે સંત મંડળી પાસે જઈને કેવા પ્રકારને રંગ ઝમાવવો તે તેમને શીખવીને પૂરા પોપટ બનાવ્યા, તેમજ તે કામ કરવા બદલ ધનગવરીએ તેમના હાથમાં સાંધેલા એક સો રૂપીઆનો લૂમકો પણ મૂકી દીધો, જ્યાં તેઓને પણ તે કામ કરવાનો ઉત્સાહ થયો. તેને માટેનો સમય સાચંકાજ પછીનો કરાવ્યો, અને તે કામ સિદ્ધ કરી આપવાનું વચન પણ તેમણે તેજ વખતે ધનગવરીને આપ્યાથી ધનગવરી મજા ખુશી થતી પુનઃ પોતાને મોકલે ગઈ.

“ કેમ, કંઈ કયું ” કે ? ” શેઠે ધનગવરીને મકાનમાં
અવેશ થતાંજ પૂછ્યું. “ ફેરો સફળ કે અપ્રળ ? ”

“ હમણાં કહેવાય નહીં. કામ થયાં પછી કહેવાય. ”

“ તમે મારાથી પણ છાનું રાખશો ? ”

“ તમારાથી છાનું રાખવાનો મને કંઈજ સખખ નથી,
પણ કામ થયાં પછી કહું તો તેમાં મારી પણ શોભા ગણાય. ”

“ તો તમને હજી પણ કામ થવા માટે શક છે કે ? ”

“ શક જેવું નથી, પણ કદાચ કંઈ વાધો આવે. ”

“ ત્યારે એમ કહોની કે હજી ‘કદાચ’ શબ્દ ઉભેલો છે ! ”

“ તે તો વળી સાત વાર. ” ધનગવરીએ વળી હિમ્મતથી
જણાવ્યું. “ તો પણ એટલી તો તમને ખાત્રિ આપુંજ છું કે,
જો આ ખીજી ખાજી પણ કદાચ રદ ગઈ તો વળી કંઈ ત્રિજી
ખનાવીશ ! જમે તે મ કરીને પણ એજ ચપળા, અને આ ચતૂરલાલ
શેઠ લગ્ન ગાંઠથી સંધાશે, અને જીંદગીના સાથીના ખંધનથી
ખંધાશે, એ ચોક્કસ છે. ”

“ તો પછી ખશ ! જમે તે રસ્તે પણ ધાયું ” થાય તો
તમારો હિપકાર પણ આ આ પુરૂષ ભૂલે તેમ નથી જો ! ”

“ વાઈ, તમારું ધાયું ” થાય તો તમે મને શું આપશો ? ”

“ તમે ખુશી થશો તે આપીશ. ”

“ પાંચ હજાર રૂપીઆ તો આપશોની શેઠજી ? ”

“ પાંચ હજારની ઉપર વળી પાંચસો વધારે ! ”

“ જોજો ! એવું ના થાય કે ‘જરજ સરી, અને વેશ વેરી !’
તમારા જેવા લાગ્યવાને વિશ્વાસઘાત નહીં કરવો જોઈએ. ”

“ ગોરાણી ! એ શું બોલ્યા ! તમને જો મારો વિશ્વાસ

નહીં આવતો હોય તો અગાઉથી પાંચ હજાર રૂપીઆ મુખમથી
મંગાવી આપુ ? ”

“ તેમ કરવાની કંઈ જરૂર નથી. હું પણ માણસને ઝાળ-
ખનારી છું. તેમ છતાં જેવી ઇચ્છેએછા ! મારા સાગ્યમાં હશે
તો મળશે ! પહેલાં મને કંઈ રૂપીઆની દરકાર નથી, પણ કામ
પાર પાડવાનીજ દરકાર છે, અને તે શ્રી નર્મદાજી પાર પાડે
એટલે બસ આનંદ ! હવે રાત્રે શું પરિણામ આવે છે તે જોવાનું
છે. ” કહીને તેણી શાંત રહી, અને ચતુરલાલે પણ વિશેષ ચોળા
ચોળ કરી નહીં.

ચક્ર ૫૦ મું.

દોહરો.

બદમાશે ખાંકા ખુરા, કીધું ધાયું કામ;

તરકટ જગવું જોરમાં, ખડી ખતાવી હામ !

બદમાશે ફાવ્યા !

બદમાશે ખડા જાજરમાન હતા. તેઓએ દિવસના ગાળામાં
પોતાની તમામ તપ્પચારીઓ કરી રાખી. તેઓનો ધંધોજ ખાસ
તરકટોનો હોવાથી તેઓ પોતાની પાસે તરેહવાર જતના ઢાંગ
સોજ ખનાવવાનો તથા વિધ વિધ વેશ લેવાનો સર્વ સરંજામ
રાખતાં હતાં. તે સરંજામનો તેઓ ખાસ કરીને હુચ્યાઈનાં
કામોમાં ઉપયોગ કરતાં હતાં.

બદમાશેએ પોતાના મકાનનાં ખારણાં ખંધ કરીને પોતાનો
અહુરૂપી શણગાર સાચકાળ પહેલાંજ સજવા માંડ્યો. તેમાં એક

સૂર્યનો વેશ ધારણ કીધો, અને ખીબએ ચંદ્રનો વેશ લીધો. ખાદ દીવાખતી થયાં પછી સુમારે આઠ વાગે તેઓ અને પોતાને મકાનેથી નીકળ્યા, અને રાત્રિ પણ અંધારીજ હોવાથી તેઓને જવાને વળી વિશેષ સૂઝમતા મળી. તેઓ તે સાધુ મંડળીના મુકામની છેક નજીક જતાંજ એકદમ ધસીને તેમની ટોળીમાં પ્રવેશીને પલાંઠી વાળીને બેઠાં. આ બેઠ તમામ સાધુઓ તથા સાધુડીઓ ચમકીને ઉઠ્યાં, અને ગુરૂજી બબ્બદાસ પણ સૂર્ય-ચંદ્રનાં મૂખ જોતાંજ ઉઠીને તેમને નમન કરવા લાગ્યા, તેમજ અન્ય જણાઓ પણ તેવીજ રીતે નમન કરીને તેઓની સમક્ષ ઉભાં રહ્યાં. સૂર્ય તથા ચંદ્ર પણ પછી તોરમાં ને દમામમાં ઉભા થયા, અને તેઓમાંના માત્ર સૂર્યએજ બોલવાનો પ્રારંભ કરતાં જણાવ્યું કે “ ઓ માનવીઓ ! તમે મને આ પ્રસંગે ઓળખી તો લીધોજ હશે કે, હું જાતે ને પોતે શ્રી સૂર્યનારાયણ હું, અને આ મારા મિત્ર શ્રી ચંદ્રમાજી છે. તમેમાંના આ ત્રણ જણાંઓને (ચપળા, જશોદા તથા મમતદાસને ખતાવીને) મારા મિત્ર ચંદ્રમાજીએ જે આજ્ઞા કરી છે તે તેમણે સત્વર અંગિકાર કરી નથી, પરંતુ તેને માટે તો તેઓ હજી આમતેમ ગહ્યાંતહ્યાં મારે છે! તેટલા માટે શ્રી ચંદ્રમાજીની સાથે મારે અત્યારે આવવું પડ્યું છે, કેમકે આ ચંદ્રમાજી તો માત્ર આજ્ઞા કરે, એટલુંજ એમનું કામ છે, અને એમની આજ્ઞાનો અનાદર જે કોઈ કરે તેને ખાળીને ભસ્મ કરવાનું માફે કામ છે, માટેજ હું તે કામ બજાવવાને આવ્યો છું. (તેઓ ત્રણ તરફ જોઇને) હવે બોલી જાઓ કે તમારે ચંદ્રમાજીની આજ્ઞા માનવી છે કે ખળીને ભસ્મ થઈ જવાનીજ તમારી મરજી છે ? ”

“ મહારાજ ! અમને આજ્ઞાનો અંગિકાર કરવાને તો કશો વાંધો નથી, પણ અમરા આ ગુરુજીની આજ્ઞા મેળવવાને માટેજ અમે અટક્યા છીએ. ” જસોદાએ મનની વાત પ્રગટ કરી દીધી.

સૂર્યએ હવે બળ્યદાસ તરફ નિહાળીને પૂછ્યું “ જોઇ ગુરુનું નામ ધારણ કરનાર વેરાગી ! તું હવે શું કહેવા માંગે છે ? તું જો આ ત્રણે ના પાડતો હોય તો પ્રથમ તારી ખાખ કરી નાંખું ! બોલ, શું જવાબ ? ”

“ જો ત્રણેની મરજીમાં આવે તેમ કરે, તેમાં મને વાંધો નથી. ”

વળી સૂર્યએ તે ત્રણ તરફ જોઇને પૂછ્યું “ હવે તમને વિશેષ કોની આજ્ઞા જોઇએ છે ? હજી પણ કંઈ વાંધો જવું છે કે ? ”

“ નાજી. હવે મને જરાયે વાંધો નથી. ” જસોદાએ હાથ જોડીને જણાવ્યું.

“ અને તારું કેમ છે ? ” સૂર્યએ ચમનદાસને પૂછ્યું.

“ મને પણ વાંધો નથી ખાપજી ! ” ચમનદાસે કહ્યું.

“ વારં ત્યારે આ છોકરીનો શો વિચાર છે ? ” સૂર્યએ ચપળા તરફ ચહેરો ફરકાવીને તેણીને પૂછ્યું “ તારી મનોવૃત્તિ શી છે ? ”

“ આ બંનેના જેવીજ મહારાજ ! ” ચપળાએ ગળગળીને ખુલાસો કરીધો “ શ્રી ચંદ્રમાજીની આજ્ઞાને હું પણ આધિન છું. ”

“ બસ તો તમે ત્રણે જણાં હમણાં ને હમણાં અહીંથી નીકળીને અમારી બહી બકતાણી ધનગવરીને ત્યાં જાઓ, અને તેણી જેમ સલાહ આપે તેમજ કરો. ”

તરતજ તેઓ ત્રણે સર્વને પ્રણામ કરીને ત્યાંથી નીકળી પડ્યાં, અને તે પછી સૂર્યએ બળ્યદાસને જણાવ્યું કે “ તમે

તમારી મંડળી લઇને અત્યારે ને અત્યારે અહીંથી ગમે તે બીજા
ગામ ઉપડી જાયો. ” આમ કહીને સૂર્ય તથા ચંદ્ર ત્યાંથી
રવાના થઇ ગયા, અને પોતાને મકાને જઇને તમામ વેશ હિતારી
નાખવાની સાથેજ તેઓમાંના એક સત્વર ધનગવરીને ત્યાં ગયો,
અને તેણીને ઉપલું પરિણામ કહી સંભળાવતાં તેણીએ સંતોષ
અતાવવાની સાથેજ બીજા એક સો રૂપીઆ તેને ખુશખબતીના
આપીને વિદાયે કીધા.

ભવ્યદાસના મગજમાં તો ઉપલેા તમામ ખનાવ ઢાંગ
જેવોજ લાગ્યો, પણ તેણે વિચાર કીધો કે “ મારા જેવા
રયાગીએ વિશેષ ખટપટમાં શા માટે ઉતરવું જોઇએ ? જને
રયાગ વૈરાગનો ખપ હોય તે મારી સંગે રહે, અને જને તેનો
ખપ નહીં હોય તે ભલે વિમૂખ થઈ ચાલ્યાં જાય. ” આમ
અદ્વૈતસ્વરૂપ વિચાર કરીને ભવ્યદાસ પણ પોતાની સાથેની
બાકીની મંડળીને લઇને ત્યાંથી ઉઠાંતરી કરી રાતોરાત પગરસ્તે
ચાલતાં ડહોઈ તરફ રવાના થઈ ગયાં.

ચપળાનાં નેત્રો નિર્મળ-નિરવિકારી-નીતિવાન

કેમ રહી શક્યાં ?

કારણ તેણીએ, સુરત ખાતે વાડીફળીઆ કોટસરીલપર,
વંશપરંપરાથી ચાલતાં આવેલા ઔપદ્માલયના વૈદ્ય રતીલાલ
ત્રીલોચનદાસની અસરકારક દવા પોતાનાં નેત્રોમાં નાખાવી હતી,
કે જે વૈદ્ય નેત્રોના ઉપચારમાં નામાંકિત છે.

ચક્ર ૫૧ મું.

ઢાહરો.

ધનગવરી ધીરજ ધરી, કરે હવે સંકેત;

આગળ આદરવા થકી, તેનો થાય ખેત.

લગ્નનો વિચાર.

અપળા, જસોદા અને અમનદાસ તો તે બદમાશની પહેલાંજ ધનગવરીને ત્યાં આવ્યા હતાં, અને ચંદ્રમાજીનો પરચો તાત્કાલિક થયાંની વાત ઠપૂલ ઠીધાં પછી જસોદાએ નમ્રતાથી ધનગવરી પ્રત્યે જણાવ્યું “ હવે શ્રી ચંદ્રમાજીની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાને અમે તૈયાર છીએ, માટે તમને અમારી એટલીજ આજ્ઞા છે કે, તમે અમારું ભલું થાય, અને અમારું જીવન સુખી થાય તેવીજ સલાહ આપશો. ”

“ તે માટે તમારે ખડીવું નહીં. તમારી જાંઘડી સુખી થાય તેવીજ સારી સલાહ હું પણ તમને આપીશ. હવે તમે જરા નિરાંતે બેસો, અને હું હમણાં ઉપર જઈને આવું છું, ” કહીને તેણી ઉપર શેઠ ચતૂરલાલને મળવા ગઈ, અને તેને તેણીએ સૂચવ્યું કે “ પેલાં ત્રણે જણાં આવી ગયાં છે, અને આપણું ધારેલુંજ હાલ તો થયું છે, પણ હું તમને હમણાં તેમની પાસે લઈ જવા માંગતી નથી. એક વાર તેઓને ખરાખર પીગળાવી હાથપર લીધાં પછીજ તમારી ઓળખ આપીશ, માટે ત્યાં સુધી તમે પણ અત્રેજ રહેજો. ” કહીને તેણી પુનઃ નીચે આવીને તે ત્રણેને સ્વસ્થપણે નિવાસવાની તજવીજ કરી, તેમજ ધનગવરીએ પોતાની સુવાની પથારી પણ તેમની જોડમાંજ નાંખી. પછી તેઓ

સર્વ સાથે ખેસીને વાતો કરવા લાગ્યાં. ધનગવરીએ તેમને દરશાવ્યું કે “ જૂઓ ! હવે તો તમારી ખાત્રિ થઈ કેની કે શ્રી ચંદ્રમાજી જગતા બેરાવર છે ? તેમણે તાબડતોબ તમને કેવો પ્રત્યક્ષ પરચો ખતાવ્યો, અને હવે તમે કેવા મારી પાસે આવ્યા ! પણ હવે તમે મારી પાસે આવ્યા છો તો તમે મારા માથાપર, અને તમને કોઈ પણ વાતે હું દુભવીશ નહીં. મુદ્દાની વાત એટલીજ છે કે, મારી સલાહનો સ્વીકાર તમારે કરવો જોઈએ, અને જ સલાહ હું તમને આપીશ તે પણ શુદ્ધ ભાવનીજ આપીશ, તેમજ શ્રી ચંદ્રમાજીની આજ્ઞાનુસારજ આપીશ. તેમણે એવી આજ્ઞા આપી છે કે, આ ચપળાને શૃહસ્થાશ્રમ મંડાવો સુદ્ધભ છે, તો તેને અનૂસરતીજ સલાહ મારે પણ આપવી પડશે. તે સલાહ કેવા પ્રકારની આપવી તે માટે જસોદા બહેનની સમ્મતિ પણ મારે લક્ષમાં લેવી પડશે. ચપળાની સમ્મતિની તો કંઈ જરૂર જણાતી નથી; કેમકે એ ખિચારી હજી બાળક છે, અને એનો ધર્મ સલાહ આપવાનો નથી, માટે એ બાળાની સમક્ષ એનાંજ શૃહસ્થાશ્રમનો વિચાર કરવાથી એ ખિચારી સરમાશે. તેથી જસોદા બહેન, તમે ને હું જરા ખાનગીમાં ખેસીને વિચાર કરીએ. એ બાળાનો ભવ ખરાબર સુધરે, એનો શૃહસ્થાશ્રમ વિજયી નીવડે, અને એ સર્વ પ્રકારે સુખીજ થાય, તેવો માર્ગ શૃહણ કરવાનું નિર્માણ કરીએ. ” કહીને ધનગવરી કહીને જસોદાનો હાથ પકડી તેણીને પાછળના આરડામાં લઇ ગઇ, અને તે સ્થળે બંને જણી બેઠાં પછી ધનગવરીએ જણાવ્યું “ જૂઓ જસોદા બહેન, વાતનો પાયો એવો છે કે, ચપળાને શૃહસ્થાશ્રમ મંડાવવો, અને તમારે પણ મારી

સલાહ પ્રમાણે વર્તવું, એવી શ્રી ચંદ્રમાળની આજ્ઞા છે, તો તેજ પાયા પર આપણે સર્વ વ્યવસ્થા કરવાની છે. ”

“ આપનેજ તે તમામ વ્યવસ્થા કરવાની છે, એમજ માની લેજો. ”

“ મારા અંતઃકરણમાં એટલોજ હેતુ રહેલો છે કે, જમ તમારું ભલું કરવું, તેમજ અપણાનું પણ ભલું કરવું, અને તેમ કરું ત્યારેજ મેં મારી પ્રજા બરાબર બજાવેલી ગણાય. હવે મારે તમને પ્રથમ પૂછવાનું એટલુંજ છે કે, અપણા તમારી ને મારી સલાહ સ્વીકારે તેવી રીતે તેણીને તમારે હાથમાં રાખવી. ”

“ તે તો બિચારી નાદાન છે, અને હવે તો તેણીને તમારોજ આધાર છે, તેમજ મારાં કહેવાને પણ તે બાપડી ના પાડે તેમ નથીજ. માત્ર એટલુંજ કે, તેણીનું ભલું થાય તેમ કરવું. ”

“ તે તો મેં તમને પ્રથમથીજ કહ્યું છે કે, તેણીનું તેમજ તમારું-બંનેનું ભલું કરવાની ફરજ મારે માથે આવી પડી છે. પરંતુ અપણા તમારાં કહેવામાંજ રહે, એટલી સંભાળ તમારે રાખવાની છે. ”

“ તે તો રહેશેજ. ”

“ તો હવે મારા મનની વાત તમને જણાવું છું કે, મારો મત એવો છે કે, અપણાને કોઈ સારા શ્રીમાનની સંગે શુદ્ધસ્થા-શ્રમમાં રાખવી, અને તેની સાથેજ તમે પણ તમારા માનીતા ચમનદાસ સંગે જીંદગી સુધી સુખચેનમાં રહી શકો તેવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરી આપવી. ”

“ તમે જ કરશો તેનો સ્વીકાર કરવો, એજ મારો નિશ્ચય છે, અને પરિણામે જમ મારાં હાથમાં હશે તેમ બનશે. ”

“ તો મારી સલાહ તો મેં તમને જણાવીજ દીધી છે. ”
 ધનગવરીએ છાતી ઠોકીને જસોદાને જણાવ્યું “ ચપળાને માટે
 એવો ધનવાન પુરૂષ શોધીશ કે જે ચપળાને તેમજ તમો બંનેને
 પણ સારી રીતે નભાવી શકે. ”

“ જી તમારી મરજી ! ”

“ ઠીક ત્યારે હાલ તરત તમને એટલુંજ કહેવાનું કે,
 ચપળાને તમે તમારા સ્વાધિનમાં સંભાળી રાખજો. ”

“ તેમાં તો વાંધોજ નથી. ”

તરતજ તેણી બંને પરસાળમાં આવીને પોત પોતાની
 ખથારીમાં પડી, અને ચપળા તથા ચમનદાસ પણ સૂતાં.

ચક્ર પર મું.

દોહરો.

ધનગવરીએ શેઠને, સમજાવ્યો છે સાર;
 ચતૂરલાલને વચનથી, ખાંધ્યો છે નિરધાર.

ચોખ્ખી વાત.

ધનગવરીએ બીજા દિવસે પ્રભાતમાં શેઠ ચતૂરલાલની સાથે
 હવે ચોખ્ખી વાત કરતાં જણાવ્યું “ આ ત્રણે જણાંઓની સાથે
 મેં રાત્રે તમામ વાત કરી છે, અને તેઓ તો જેમ હું કહું
 તેમજ કરવાને તથ્યાર છે. તેમ છતાં તેઓને હજી મેં તમારું
 નામ બતાવ્યું નથી; કેમકે તમારી સાથે હવે મારે ચોખ્ખી વાત
 કરી તમારું વચન પણ લેવું જોઈએ. હવે બોલો કે તમારો શો
 વિચાર છે ? ”

“ તમારો વિચાર તેજ મારો વિચાર ! ” શેઠે નિઠકપટ-
પણાંથી જણાવ્યું “ હું પણ જન્મ તમે કહેશો તમજ કરવાને
તપ્તધાર હું. ”

“ તે તમે કરશો, એવા મને પણ તમારા પર વિશ્વાસ છે,
તો પણ તેનું સ્પષ્ટિકરણ થવું જોઈએ. ” કહીને ધનગવરીએ
પોતાની ધારેલી ગોઠવણ શેઠ સમક્ષ પ્રગટ કરતાં જણાવ્યું કે
“ મારા મનમાં તમે ખેનું, અને તમારી સાથેજ જસોદા,
તેમજ ચમનદાસનું પણ બહુ ચાહીનેજ સત્ય અને ઘટિત
ખંડોખસ્ત કરવાનો છે. તેમ કરવા માટે એટલું કરવાનું છે કે,
ચપળા તમારી સાથે લગ્નગાંઠ શાસ્ત્ર દ્વારા બાંધે, અને તે બદલ
તમારે તેણીનાં અંગપર પાંચ હજાર રૂપીઆની જણસો પહેરાવવી
તથા તેણીના નામના રોકડા રૂપીઆ દશ હજાર કોઈ સદ્ગુરુને
ત્યાં મૂકવા, તેમજ રૂપીઆ એક હજારનાં વચ્ચે તેણીની
પસંદગીનાં તેણીને આપવાં. આ તમામ તેણીને સ્વીકૃત તરીકેજ
તમારે અર્પણ કરવું પડશે, અને તેણી શિવાય તમારો હક્ક તે
ઉપર મુદલજ રહેશે નહીં. વળી તેણીની જીંદગી સુધી તમારે
તેણીનાં અન્ન વચ્ચે પણ પૂરાં પાડવાંજ પડશે, અને એક પતિનો
જીવલેલો હક્ક પોતાના પતિપર હોય છે તેટલો તમામ હક્ક તેણીનો
પણ તમારીપર રહેશેજ. બોલો, આ તમે કબૂલ છો કે ? ”

“ કબૂલ ! ”

“ ચાલો ! હવે ચમનદાસ તથા જસોદાની બાબતમાં શું
કરવાનું છે તે પણ સાંભળી લો ! ” ધનગવરીએ બીજી ગોઠવણ
પ્રગટ કરી “ તે ખેનને માટે પણ તમારે તેઓની જીંદગીનાં
બધાંને ઠાઠો વ્યવસ્થા કરવી પડશે. એટલે ચમનદાસ તથા

જસોદાનાં ગુજરાનને માટે પાંચ હજાર રૂપિયા રોકડા તથા એક હજારની જણસો, તેમજ ત્રણસો રૂપિયાનાં વસ્ત્રો આપવાં જોઈશે. વળી તે ઉપરાંત તેઓનાં ભલાંને માટે તમારે દરેક પ્રકારની કાળજી પણ રાખવી પડશે. ”

“ આ બાબત પણ મારે કબૂલ છે, અને તેઓ ખેનું દરેક પ્રકારનું ભલું કરવાને હું ખંધાઉં છું. ” વળી અધૂરી બાબત પણ પૂર્ણ કરવાને જણાવ્યું “ હવે ત્રિજી એક બાબત હજી બાકી રહી ગઈ છે તે પણ પુછીજ કરી નાંખોની ગોરાણી ! ”

“ ત્રિજી બાબત કંઈ ? ”

“ અમે સર્વનું ભલું કરનાર મૂળ તરીકે તો તમે પોતેજ છો, તો તમારી ઇચ્છા પણ મારે જણવી તો જોઈએ. ”

“ મારી પોતાની બાબતમાં મારેજ માંગણી કરવી તે તો મને શરમાવા જવું લાગે. ”

“ તમારાજ પ્રતાપે આવો ઉત્તમ ઘાટ પાર પડનાર છે, અને તે બાબતમાં તમારા ઉપકારનો ખદલો હું તમને જોડલો આપું તેટલો ઓછોજ ગણાશે. હું તમને હાથ જોડીને કા. પાંચ હજાર રોકડા ખસિસ આપીશ. કેમ, રાજી છોની ગોરાણીજ ? ”

“ હું તો સદા રાજીજ છું. માત્ર મારા મનમાં જે હજાર ખરચીને બ્રહ્મલોજન કરાવવાનો છે તો તેટલી રકમ તમે મને વિશેષમાં આપો તો સાફ. ”

“ ઠીક તો એકંદર સાત હજાર તમને રોકડા આપીશ. ”

“ અને જે હજાર ખરચી તમારા મરનાર ગોરના નામનો એક ન્હાનો ચારો ખાંધવાનો છે, તો તેટલી ઉદારતા વિશેષ થઈ શકશે કે ? ”

“ કબૂલ ! કુલ્લે નવ હઝાર આપીશ. ”

“ બશ-બશ-બશ ! ” ધનગવરી હરખાઈને બોલી “ભવતાં નહો, અને તમે સદા સુખ પામે શેહલ ! ”

“ આ બધી રકમ ક્યારે જોઈશે ? ” અહીં મારી પાસે તો કંઈ વિશેષ રૂપીઆ લાગ્યો નથી, માટે તમે જો કહો તો સુખધથી મંગાવી લઉં, અને નહીં તો ત્યાં ગયાં પછી મોકલું ? ”

“ તે કેમ ચાલે ? આ સ્થળેજ તમામ ગોઠવણ કરીને અહીંજ લગ્ન પણ કરવાં પડશે; કેમકે સુખધ લગ્ન કરવાનું રાખો, અને ત્યાં વળી કંઈ બાળ વિખેરાઈ જાય તો ? માટે અહીંજ જોઈતા તમામ રૂપીઆ મંગાવવા જોઈએ કે પાછળ પંચાતજ રહે નહીં. ”

“ તેમાં પણ મને કંઈ વાંધો નથી. લોની હમણાંજ મારા મુનીમપર કાગળ લખું છું, અને તેનેજ રૂ. લાઇને અત્રે બોલાવું. ”

“કેવલો તમામ હિસાબ ખરાખર ગણી રકમ મંગાવજો. વળી બીજો ખર્ચ લગ્નમાં પણ થશે તે વિગેરેની ગણતરી કરજો. ”

“ સાફ. ” કહીને શેહે પોતાના મુનીમપર એક પત્ર લખીને સામટા રૂ. પચાસ હઝાર લાઇને તાબડતોળ ચાંદોદ આવવાને જણાવ્યું, અને તે પત્ર તેણે ધનગવરીને વાંચી પણ સંભળાવ્યો, જેથી તેણીને પણ સંતોષ વળ્યો.

ચક્ર પડ મું.

હાહરો.

જસોદાને સમજવતાં, ચમનદાસ પણ સાથ;
ધનગવરી વિદિત કરે, બંદોબસ્તની ગાથ.

ત્રણે સમજ્યાં.

હવે ધનગવરીએ પ્રથમ જસોદા તથા ચમનદાસને એક બાબત પર લઈ જઈ તેમનાં તથા અપણાના સંબંધમાં જે ગોઠવણ કરવા ધારી હતી તથા જે વિષે શેઠ ચતુરલાલનું વચન પણ લીધું હતું, તે તમામ વાત યથાસ્થિત કહેવાનો ઠરાવ કીધો. પરંતુ શેઠ કોણ છે? ક્યાંના છે? શું નામ છે? તે તો હજી ગુપ્તજ રાખ્યું. ધનગવરીએ જે બંદોબસ્ત કરેલો તેનીજ વિગત માત્ર તેણીને કહી સંભળાવી, અને તે તમામ વાત સારી રીતે સમજાવ્યાં પછી જસોદાને તેણીએ માત્ર એટલુંજ પૂછ્યું કે “આવો બંદોબસ્ત તમને પસંદ પડશે કે જસોદા બહેન?”

“એમ થાય તો મને કંઈ વાંધો નથી.”

“તમને કંઈ વાંધો હોય તો બેલાશક સૂચવવો.”

“મને તો કશોએ વાંધો નથી, પરંતુ અપણાનો અભિપ્રાય પણ લેવો સારો છે, એમ મને લાગે છે તો કહું છું.”

“તેણી બાળક શું અભિપ્રાય આપવાની હતી?”

“તો પણ તેણીને પૂછવામાં કંઈ ખગડવાનું છે કે?”

“તો તેણીને પણ કહેવામાં કશો વાંધોજ નથી.” કહીને ધનગવરીએ તરતજ અપણાને બોલાવીને પોતાની પાસે બેસાડી બોલ્યાં “તારી તેમજ આ જસોદાની, અને ચમનદાસની

આખતમાં જે વ્યવસ્થા કરવાની મેં ધારી છે તે આ ખંનેને તો મેં કહી સંભળાવી છે, અને તે તેમણે પસંદ પણ કરી છે, પણ તું તે પસંદ કરે છે કે કેમ ? તે માટે તને પણ તે જણાવવી જોઈએ, અને તારી પણ પસંદગી મળવી જોઈએ. ”

“ મારી પસંદગીની શી જરૂર છે ? જ્યાં તમારીજ સલાહ પ્રમાણે ચાલવાની આજ્ઞા શ્રી ચંદ્રમાળ્યે આપી છે, ત્યાં મારી પસંદગીનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. વળી જસોદા ખડેને તે પસંદ કરી, એટલે મેં પણ પસંદજ કરી, એમ સમજ લોની ખડેન ! તમે કરશો તે મારે કબૂલ છે. ”

“ તે તારી વાત યોગ્ય છે, તો પણ જરા સાંભળ. ” કહીને ધનગવરીએ તમામ વાત ચપજાને પણ કહી સંભળાવીને પૂછ્યું “ હવે આમાં કંઈ ફેરફાર કરવા જેવું તને લાગે છે કે ? ”

“ ફેરફારની તો આખતજ મારા મનપર નથી, પરંતુ કયા પુરૂષ સાથે, અને તેનું નામ શું તથા તે ક્યાં રહે છે ? તે જો જણાવો તો સાહે. ”

“ હું જે કરીશ તે તું ખુશી થશે તેમજ કરીશ. તે બધી આખત પ્રસંગોપાત તને જણાશેજ. હમણાં તે બધું જણાવવાની તને કંઈ ખાસ જરૂર છે કે બેટા ? ”

“ જરૂર એટલાજ માટે છે કે, મારાં લગ્નનો પતિ મુખ-ધર્માં છે, અને તમે પણ જો ત્યાંજ મારાં લગ્ન કરવા ધારતાં હો તો તે આખતમાં મ્હોટો વિક્ષેપ આવી પડવાની ધાસ્તી છે. આટલોજ માત્ર વાંધો છે તો તે આપ લક્ષમાં રાખશો, એવી મારી તમને માર્થના છે. ”

“ તે તારું કહેવું કારણરૂપ છે, અને તે હું લક્ષમાં

રાખીશજ. તે શિવાય તો બીજી વાંધો નથીની ? ”

“ ના. ”

“ તો બસ. ” આ પછી ધનગવરીએ તેઓના ખાધાની તળવીજ ઠરી તથા ચપળા અને જસોદાના સાધુડીનાં વજ્રો બદલાવીને તેણીઓને હવે તો પોતાનાં ઘરમાંથી સાદાં પણ સારાં વજ્રો પહેરાવ્યાં, તેમજ ચમનદાસને પણ શેઠની પાસેથી માંગી લાઇને ધોતિયું, ખમીશ, અને ટોપી સજવવાથી તેઓ ત્રણે હમણાંથીજ વેરાગીના વેશમાંથી ગૃહસ્થોના વેશમાં આવી ગયાં. ”

બાદ ધનગવરીએ ઉપર જઇને ચતુરલાલને તમામ વાત વિદિત કીધી પછી હસીને કહ્યું “ હવે ચપળા મળશે, એટલે પછી મને શા માટે યાદ કરશો ? ”

“ નહીં કેમ ? તમે પહેલાં, અને ચપળા પછી. તેમ વળી તમારાં પ્રતાપે ચપળાની સંગે લગ્ન થયલાં કહેવાય, માટે તમને તો કેમજ તબાય ? ”

“ ત્યારે ચપળાની સંગે લગ્ન થયાં પછી પણ તમે મને પ્રસંગોપાત યાદ કરશો, એમ તમારું કહેવું છે કે ? ”

“ ઓ ચસ. તેમાં શકજ સમજવો નહીં. હું નેક અને ટેક માટેજ મરનારો છું. ”

“ એમ છે ? ” ધનગરીએ હસીને દરશાવ્યું “ ત્યારે તો હવે મને તમે તે દિવસે વિલાયતની સાધામાં ‘થેંક યૂ’ બોલ કહેલો તે યાદ આવ્યો, અને તેજ તમારો બોલ હું તમને પાછો આપી દઉં છું ! ઠીક કેની ? ” કહીને ધનગવરીએ પોતાના પ્રેમી હાથથી પ્રેમી તમાચો શેઠના પ્રેમી ગાલપર લગાવી દીધો, અને તેણી તાબડતોબ નીચે ઉતરી ગઇ.

ચક્ર ૫૪ મું.

હાહરે.

ચપળા ને જસોદા મળી, કરે વિચારો કાંઈ;

ચમનદાસ પણ સંગમાં, વહેમ ગયા હારાઈ !

વહેમોનું વાદળ !

શેઠ ચતુરલાલને તેજ મકાનના માળ ઉપર ગુપ્તપણેજ ધનગવરીએ રાખેલો હોવા છતાં ચપળાએ તેને અઠસ્માત જોયો, અને તેણીએ જસોદાને, તેમજ ચમનદાસને પણ આંખની ધસાર-તથી ખતાવ્યો. ત્રણે જણાં આથી ચમક્યાં ! જસોદાને તો તે વિષે કંઈ જણવા જોગ વહેમ હારાયોજ નહીં, પણ ચપળાના અંતઃકરણમાં અનેક વહેમોનું વાદળ વિંટળાઈ વળ્યું, અને તેણી ઝડપટ ખોલી ઉઠી “બહેન ! ઉપર જે પુરૂષ છે તેનો ચહેરો, અને તેના દેખાવ જોતાં તે મુખધનોજ કોઈ પુરૂષ લાગે છે, અને તેથીજ મારા મગજમાં તો હવે વહેમોનું વાદળ ઘેરાઈ આવ્યું છે !”

જસોદા વિચારમાં પડી ગઈ, અને તેણીએ ચમનદાસ સામું જોઈને તેને પૂછ્યું “ આ બધાંના સાર તમને શું સમજાય છે?”

“ હું પણ તેજ વિચાર કરું છું કે, આમાં કંઈ પણ જૂદાજ રંગ હોય તો ના નહીં ! ”

“ ત્યારે હવે શો વિચાર કરવો ? ” જસોદાએ પૂછ્યું “અમે બંને તો તમારી અફલકનોજ આવે પ્રસંગે ઉપયોગ કરીશું.”

“ તે તારી માન્યતા યોગ્ય છે, પણ આ બાબતમાં આમ તેમ-કંઈ પણ મત એકદમ બાંધવાનો નથી. ચંદ્રમાણી આજ્ઞા

જે થઈ છે, તેનો પણ હજી વિશેષ પરચો મેળવવાની મારા મનમાં ઉત્કંઠા રહી છે, અને ધીમે ધીમે તે મેળવીશજ. ”

“ પણ તે ક્યારે ? ” ચપળાએ આકળી પડીને પૂછ્યું જ્યારે બધું રંધાઈ જશે, મારાં લગ્ન થઈ જશે, અને મારી પવિત્ર નીતિનો લંગ પણ થઈ જશે ત્યારે કે ? ”

“ ના. તે પહેલાં. ”

“ અને તેટલામાં લગ્ન થઈજ ગયાં, અને આપણે પણ બંધનથી બંધાઈજ ગયાં તો પછી પાછળથી આપણો શો ઉપાય ? ”

“ ચપળા ! તું ગભરા નહીં. તે પહેલાંજ બધું સ્પષ્ટ સમજાઈ આવશે, અને તે કેમ સમજવું તેનોજ વિચાર હું પણ કરું છું. ” અમનદાસે ચીપી ચીપીને જણાવ્યું “ જે પુરુષ ઉપર છે તે કોણ છે, તેની ખાતમી હવે હું મેળવીશ, અને તે પછી બીજી વાત. ”

“ ત્યારે એકજ વાત રાખવી કે, તે પુરુષને માટે તમેજ ગમે તે તદ્દખીર કરીને તે કોણ છે, તે વગેરે ખાતમી તેની પાસેથી મેળવી લો તોજ સારું. ”

“ તે બધું હું પ્રસંગોપાત કરી લઉંશ. ”

“ પણ તેમ કરતાં વળી શ્રી ચંદ્રમાજી કોપશે તો વળી કંઈ નવા સંતાપ જાગશેની ? મોટી ખડીક તો મને તે લાગે છે ! ”

“ હાલ તરત કોઈ પણ રીતની વિશેષ યોજાચોજ તો કરવીજ નથી. એક વાર ઉપર જે પુરુષ છે તે કોણ છે ? તે વગેરે બધુયાં પછી તેમાંથીજ ખરો ખ્યાલ આપવાનો રસ્તો થશે. ”

“ તો પછી શ્રી ચંદ્રમાજીનો પરચો તો ખરોજ કેની ? ”

“ પણ કેમ ધારી શકાય ? અગર જે ખાતમી તો

કંઈ પણ કહેવાને મારી હિમ્મત થતીજ નથી, તો પણ મારા મનમાં ધનગવરીનાં ચેનચાળા જોઈને કંઈ કંઈ થઈ આવે છે ! હપલી મેડીના માણસના સંબંધમાં જન્મ શકે ઉભો થયો છે, તેમજ ધનગવરીની ખાખતમાં પણ શકે જન્મુંજ સમજાય છે ! તેણીને માત્ર એકજ વાર એક માસ સુધી જન્મવાની આશા થઈ છે, અને તેમ છતાં હરતાં ફરતાં લાડુ, ગોળપાપડી વગેરે ડબોડબો તેણી મોંમાં નાખ્યાંજ કરે છે, અને વળી દિવસમાં દશ વાર તો મોંમાં પાનના ડુંચા ભરી લાલ પીચકારીઓ મારે છે ! આ બધાં ચિન્હ શું એક વાર જન્મવાનાં હોય ખરા કે ? ”

“ એ પણ તમારું કહેવું ખરું છે. ” ચપળાને સ્મરું થઈ આવતાં તેણી બોલી “ એક વાર તો અકસ્માત મેં તેણીને લાલચાં ખાતાં આ બારણાના છિદ્રમાંથી જોઈ હતી ! વળી જ્યારે જોઈ ત્યારે તેણીનું મોં ચાલતું ને ચાલતુંજ ! ”

“ તે બધાં તેણીનાં આચરણો શકે ભરેલાંજ છે. વળી તે વિધવા છતાં તેણીની અખોમાં અનીતિનો વિકાર ખુલ્લી રીતે જણાઈ આવે છે, અને તેણીને દરેક રંગ બગ્ગટતા ભરેલાંજ લાગે છે ! તેમ છતાં શ્રી ચંદ્રમાલ જવા તેણીના કઢામાં રહે, એ મને તો નવાઈજ લાગે છે ! ભક્તને આધિન ભગવાન થાય ખરા, પણ અભક્તને આધિન તો નજ થાય. ”

“ ત્યારે હવે આપણે તો પૂરા પ્રસાયાંજ ! હવે કેમ કરીશું ? આમાંથી છૂટવાનો કંઈ રસ્તો છે કે ભાઈ ? ”

“ એકદમ એવા વિચારપર પણ આવવાનું નથી. મેં પ્રથમથી તને કહ્યું છે તેમ ઉપર રહેલા પુરૂષની મુલાકાત લીધાં થઈ વાત. ”

“ તે ક્યારે લેશે ? ”

“તેનોજ લાગ જોડું છું. ધનગવરી કંઈ બહાર જમ જોડેલો
તે તક સાંધી લઈશ. ”

“ એ ખરી વાત. લોની આજેજ ફરવાનું નિમિત્ત કરીને
હું તથા જસોદા બહેન એને બહાર લઈ જઈશું, અને છેક એ
ત્રણ કલાકે આવીશું. તેટલામાં તમે તમારું કામ સાંધી લેજો. ”

“ એમજ કરવું. ” કહીને ચમનદાસે તે વાત અટકાવી.

ચક્ર પપ મું.

હાહરો.

ચતુરલાલ પાસે ગયો, ચમનદાસ સત્વર;

મુલાકાત લીધી ખરી, વાતોમાં તત્પર !

ચમનદાસની તોપ !

ચાર વાગતાંને સુમારે, સંકેત પ્રમાણે અપજાએ ધનગવરી
પ્રત્યે કહ્યું “ મ્હોટી બહેન ! ઘરમાં જોંધાઈ રહેવાથી મને તો
કંઈ ગમતું નથી, અને ખાધુંએ પચતું નથી, માટે ચાલોની
કંઈ બહાર ફરવા જઈએ. ચાલશો ? ”

“ હા બહેન, હવે જો ફરીએ તો છવ મોકલો થાય. ”
જસોદાએ પણ પુબ્તી આપી “ ગામની બહાર સંગમ આગળ
જઈએ તો સારું લાગશે. એ સ્થળ પણ અચ્છું રમણિક છે. ”

“ ચાલોની, મારે ક્યાં ના છે ? આપણે ત્રણ જણી
જઈશું કે ચમનદાસને પણ સાથે લેવા છે ? તે લાઈ આવશે ? ”

“ તે બલે અહીં રહ્યા. આપણે બેરોજાન કીક. ”

“ તો આપણે ત્રણ જઈએ. ” ઠીકીને ધનજવરી તેણી ખંનેમ લઈને ગામ બહાર ફરવા ગઈ.

હવે ચમનદાસને લાગ મળ્યો, અને તે આસતે રહીને ઉપર ગયો, અને તેને બેટાજ શેઠ ચમકયા તો ખરા, પણ વિવેકને ખાતર શેઠે તેને આવકાર આપતાં કહ્યું “ આવો બાઈ, પધારો ! ”

ચમનદાસ તરતજ શેઠની નજદીકમાં જઈને બેઠો.

“ કેમ ખુશીમાં તો છોની ? ” શેઠ પૂછ્યું “ તમારું નામ શું અને કયાંના રહીશ છો ? ”

“ મારું નામ ચમનદાસ છે, અને હું મૂળ રહીશ તો અમદાવાદ પાસેના એક ગામડાનો છું. ”

“ ઠીક-બહુ સારું, અને બીજી બે બાઈઓ છે તે તમારી સાથેજ છે શું ? ”

“ હાથ. ”

“ તમારાં સગાંમાં તેણીઓ હશે ? ”

“ એક મારી પત્નિ છે, અને બીજી તેણીની બહેનપણી છે. ”

“ તેણી કયાંની છે ? ”

“ તેણીનાં માતા-પિતા સુરતમાં છે, માટે તેણી પણ સુરતનીજ કહેવાય, પરંતુ તેણીનો પતિ તો મુબઇમાં રહે છે. ”

“ તેણીનો પતિ શું ધંધો કરે છે ? ”

“ તે તો મને કંઈ ખબર નથી, પરંતુ મને એટલી ખબર છે કે તે મહા વિચિત્ર પૂતળું છે ! ”

“ એટલે ! તે કેવી રીતે ? ” શેઠ ચિંતાતૂર બની તે બાણવાની જીક્ષા આપવાની.

“ એટલે એમ કે તે મનુષ્ય રૂપે છતાં ભયંકર ભૂત છે ! ”

અમનદાસે હવે રંગ ગ્રમાવવાને ગપ ચલાવી “ તે પોતાની પત્નિને પણ આખી ખાઈ જવાની તૈયારીમાં હતો, અને તેટલામાં તેણી ચેતીને એક સાધુઓની મંડળીમાં જોડાઈ ગઈ, કે જે મંડળીમાં અમે પણ હતાં. તે મંડળીમાં એક યુવાન હતો તે તેણી પર મોહી પડવાથી તેણીનો પતિ તાળડતોળ ભૂત રૂપે આવીને હોમો રહ્યો, અને તે યુવાનને અમે સર્વનાં દેખતાંજ આવી પણ આધા ! અરે ! તે યુવાનના શરીરનો કટકો પણ છાડ્યો નહોં તો ! ”

“ અરરર ! તે ભૂત કે રાક્ષસ ? ”

“ તે તો જે ગણ્યો તે ! ” અમનદાસે વળી તોપ મારી “ તેજ વખતે તેણીને તે કહેતો પણ ગયો કે ‘ જો કોઈ પણ તારા પર ઘાનત ખગાડશે તો તેનાં એવાંજ હાલ કરીશ, અને તું પણ જો કોઈ પર પુરુષ પર ઘાનત ખગાડશે તો તને પણ તેજ વખતે ચાવી ખાઈશ, માટે મરતાં સુધી નીતિમાં રહી ભગવત સ્મરણમાંજ દિવસ નિર્ગમન કરજે. ’ આટલું કહીને તે અદૃશ્ય થઈ ગયો ! આમ છે શેઠજી ! ”

“ ત્યારે શું તેણી ત્યાગ વૈરાગ્યમાંજ છાંદગી પસાર કરશે ? ”

“ તેમ કરવી તો જોઈએજ, અને તેમ છતાં જો તેણી પોતાની મનોવૃત્તિ બળત કરશે તો તેણીનો ભૂત પતિ તેજ વખતે આવીને તેણીને ચાવી ખાશે ! તેમ નહોં, અને જો કોઈ અતિરાહિત પુરુષ તેણીને બળત થવાની ફરજ પાડશે તો તે પુરુષનાં પણ તેવાંજ હાલ થશે ! ”

“ ત્યારે તમે આ ધનગવરીને ત્યાં સા માટે આવ્યાં છો ? ”

“ અંદમાળની કંઈ આજ્ઞા થઈ છે, માટે તે વાત ધનગ-

વરી ખહેનની જાણમાં છે, અને તે હું કહી શકતો નથી, કારણ તે વાતમાં ઘણો ઉંડો ભેદ છે ! ” ચમનદાસે બરમમાંજ શેઠને લડકાવતાં જણાવ્યું “ ધનગવરી ખહેન, અને અમારી વચ્ચે જે પણ ખાનગી વાત થઈ હોય તે કહેવાનો મારો ધર્મ નથી ! ”

“ તમે મને કહેશો તો ધનગવરીને ખરાબ નહીંજ લાગે; કેમકે તે અને હું કંઈ જૂદાં નથી. ”

“ તમે જ્યારે જૂદાં નથી તો તમે તેણીનેજ પૂછશો તો તેણી તમને શા માટે નહીં કહે ? શેઠજી ! તમે ને ધનગવરી જ્યારે જૂદાં નથી ત્યારે તેણીએ તે વાત તમને હજી સુધી નહીંજ કહી હોય, એ વાત હું કેમ માનું ? હું ખુલ્લું કહું છું કે, તમે તમામ વાત જાણો છો, છતાં મને નાહક પૂછો છો ! ”

“ હું જાણું છું ? ”

“ હાજી. પહેલેથી છેલ્લે સુધીની તમામ વાત તમે જાણો છો, એ હું સુદાપતાથી અખઘડી જણાવી દેત, પરંતુ મારે માત્ર એકજ કારણ ખાતર તમામ ખાખત મનમાં સમાવવાની છે. ”

“ તે કારણ શું ? ”

“ તમારે તે જાણવાની શી જરૂર છે, તે જે તમે મને સત્યતાપૂર્વક કહો તો હું પણ તમને સુદાની વાત કહી દઈશ. ”

“ તેમાં મારો પણ કેટલોંક સ્વાર્થ અને સંબંધ છે, માટેજ મારે તે જાણવાની જરૂર છે. ”

“ સમજ્યો. ત્યારે હવે વળી એકાન્ત પ્રસંગ મળતાંજ વિગતે કહીશ. હમણાં તો હું નીચે જઈ છું; કેમકે આ પેલા ધનગવરી વગેરે આવે છે. ” કહીને ચમનદાસ ઝડપથી નીચે ઉતરી પડ્યો.

ચક્ર પક મું.

દોહરો.

સોપાણું પકડયું પુરું, ચતુરલાલ ગભરાય;
અઠસ્માત ચાંદોદથી, મુંખઈ ભાગી જાય !

શેઠજી સટકયા !

ધનગવરી, ચપળા તથા જસોદા બહારથી ફરી આવ્યા પછી ચતુરલાલ પણ પ્રવાનાં નિમિત્તથી બહાર ગયો. તાર ઑફીસમાં જઈ તેણે પોતાના મુનીમને તાર કરીને જણાવ્યું કે “ રૂપીઆની જરૂર નથી, માટે આવશે નહીં. ” આમ જણાવવાનું કારણ એજ કે, ચમનદાસની વાતપરથી તે ચમકી ગયો હતો, અને લગ્નની ઉમેદ તેના મનમાંથી હટી જ ગઈ હતી !

આટલો વખત તો શેઠને ગુપ્ત રાખ્યા હતા, અને પોતાનાં પરોણાંએને તેની સીકલ જણવા નહીં દેવાની યુક્તિ ધનગવરીએ ચલાવી હતી, પણ આજે ખુદી રીતે શેઠની સ્વારી બહાર નીકળવાથી ધનગવરીને જરા કચવાટ પેદા થયો, અને જસોદાએ પણ શેઠનાં ગયાં પછી પૂછ્યું “ આ નવો માણસ કોણ છે બહેન ? ”

“ એ તો મારો યજમાન બહારગામથી આવ્યો છે. ”

“ તે કયારનો આવ્યો છે ? ”

“ આપણે બહાર ગયાં હતાં તે દરમિયાન આવ્યો હશે. ”

જસોદા સમજી ગઈ, અને ચપળાએ પણ આવા જૂઠાણાંથી પોતાના મનમાં ચોક્કસ કયું કે “ જરૂર આ બાઈ જૂઠી છે, અને એની જૂઠીને ચંદ્રમા જેવા દેવતા કદી પણ ઉતેજન આપેજ નહીં. ”

અતુરલાલનાં બહાર જવા પછી થોડીજ વારમાં ચમનદાસ પણ તેને મળવાની અતલબથી બહાર નીકળી પડ્યો, અને ખંને જણા માર્ગમાંજ મળી જતાં તેઓ વાત કરવાના વિચારથી છેક સ્ટેશન તરફ નીકળી જઈ એક વૃક્ષની નીચે બેઠાં. બાદ શેઠે પૂછ્યું “હવે તો તમારા મનમાં સમાવેલી વાત મને કહી સંભળાવશોની ?”

“પણ તમે જે બાજો છો તે તો કહો. પછી હું પણ ખરેખરે સમજવી દઇશ.”

બાદ શેઠે પોતાના મનમાં વિચાર ઠાંધો કે “હવે કેાંઈ પણ પ્રકારે અપળાની સાથે મારે લગ્ન તો કરવાંજ નથી, માટે તમામ વાત ખુલ્લી કરવાને મારે પણ શા માટે અચકાવું બેઠ્યો?” આવા વિચારથી શેઠે પહેલેથી છેલ્લે સુધીની તમામ વાતને પ્રણયો ચમનદાસ આગળ ફેાડી દીધો.

ચમનદાસને પણ શેઠની તમામ વાત સત્યજ મનાઈ, તો પણ હવે શેઠને અહીંથી ભગાડવાના ધરાદાથી તેણે જણાવ્યું “ત્યારે હવે ખરું કહું શેઠજી? ચંદ્રમાને નામે જે ખોટું ને બનાવટી તરકટ ઉભું કર્યું હતું તેને વિષે અમારા ગુરૂજને પણ મ્હોટો શકજ આગ્યો, અને તે પરથી તેઓ તે વાતની પાકી તજવીજ કરવાને માટેજ શ્રી ચંદ્રમાજીની પાસે રવાના પણ થયા છે !”

“તેઓ ચંદ્રમાજીની પાસે કેવી રીતે જઈ શકે ?”

“તેનું જ્ઞાન તમને નથી !” ચમનદાસે તો હજી પણ તોપ ચલાવવાનું ચાલુજ રાખ્યું કે “અમારા ગુરૂજનિઃકાળદર્શી છે, મહાત્મા છે, ધર્મચરી અવતાર છે, અને મહા તપસ્વિ મુર્તિ છે, જથી તેઓ જ્યાં મરજીમાં આવે ત્યાં જઈ શકે છે ! તેઓ

જાતે ને પોતે શ્રી ચંદ્રમાળની પાસે પધારી તમામ ખાતમી લઈ આવશે, અને અત્રે ધનગવરીને ત્યાંજ પધારી અમો ત્રણેને પુનઃ પોતાના સમાગમાર્થે સાથેજ લઈ જશે. ”

“ ત્યારે તો સાંઝે થયું કે તમે મને એકાંતમાં મળ્યાં, અને તમામ વાતનો ભેદ કહી દીધો ! જો તમે મને મળ્યાં નહીં હોત તો હું ધનગવરીની સલાહથી ચપળાની સાથે જરૂર લગ્ન કરતે, અને હજારો રૂપીઆ ખરચી પણ નાંખતે ! ”

“ પણ તેજ વખતે તેણીનો પતિ-ભૂત હાજર થઈ તમને જીવતાંજ ચારી ખાતે, જોથી તમારો વહાલો જીવ જતે, અને વળી તમારા હજારો રૂપીઆ પણ ખરબાદજ થતે ! હવે તો તમને કહેવાનું એટલુંજ કે, કદાચ અમારા ગુરૂજી પણ હવે આજઠાસમાંજ શ્રી ચંદ્રમાળની મુલાકાત લઈને અત્રે પધારશે, પરંતુ તમે ચપળાની સાથે લગ્ન કરવાની મરજી માંડી વાળી છે, માટે હવે તેઓ તમને તો આપ નહીંજ આપે, તો પણ હવે તમારે અત્રે નાહક પડી રહેવાનું પ્રયોજન પણ શું છે ? કેમ, અરે કેની ? ”

“ તે પણ તમારું કહેવું અરેજ છે લાઈ ! ” કહીને શેઠે વિચાર કીધો કે “ હવે ધનગવરીને ત્યાં જવાનીજ શી જરૂર છે ? રોકડ નાણું તો તમામ મારા ખીસામાં છે, અને માત્ર સ્ત્રી-પત્યાસનો સામાન તેણીને મકાને પડયો છે, તો તે બાણે બળી ગયો ! હું તો અહીંથીજ પરભાર્યો મુખમ્મદ રવાના થઈ જઈશ, પરંતુ ધનગવરીને તમે હાલ મારી આ વાત મુદલ કહેશેજ નહીં. ”

“ નહીં કહું; પણ ત્યાં તમારો સરસામાન તો હશેની ? ”

“જહાનમમાં ગયો સામાન ! મને કંઈ તેની દરકાર નથી.”
 “ તો જેમ તમારી ઇચ્છા ! ”

ખાદ શેઠે પોતાના ખીસામાંથી રૂપીઆ સો-સોની નોટના ત્રણ કટકા કહાડીને ચેતનદાસને આપતાં જણાવ્યું “ તમારા મારા પર ઘણોજ ઉપકાર થયો છે, અને આ ત્રણ નોટ તમે ત્રણે જણાં વહેંચી લેજો. ” કહીને શેઠની સ્વારી રેલવે સ્ટેશન પર ગઈ, અને ત્યાંથી શેઠ મુંબઈ તરફ રવાના થઈ ગયા.

ચમનદાસ પુનઃ ધનગવરીના ઘર તરફ વળ્યો, અને તેણે રસ્તે ચાલતાં વિચાર કીધો કે “ હવે ઘેર જઈ ચપળા તથા જસોદાને તમામ વાતથી વિદિત કરવાની તક સાધવીજ પડશે, અને ધનગવરીને ત્યાંથી છૂટવાનો પ્રસંગ પણ લાવવોજ પડશે. ” કહીને તે ઘેર ગયો.

ચક્ર પાઠ મું.

દાહરો.

શોધ થાય છે શેઠની, ધનગવરી અભરાય;
 ચમનદાસની સાથમાં, જસોદા સમજી જાય.

ધનગવરીનો ગલારાહ !

ચમનદાસ તો સાયંકાળ લગભગમાંજ ધનગવરીને ત્યાં ગયો. આ પ્રસંગે ધનગવરી રસોઇમાં બેઠી હતી, અને જસોદા તથા ચપળા પરસાળમાં હોંચકાપર બેસી ઇશ્વર સ્મરણ કરતી હતી. તેણીઓની પાસે ચમનદાસ પણ જઈને બેઠો, અને તદ્દન ધીરે સ્વરે ચમનદાસે, જે જે વાત ચતુરલાલની સાથે થઈ હતી,

તે દ્વંદ્વમાં કહી સંભળાવતાંજ તેણી બંને ચમકીજ ગઇ, અને “હાય-હાય” કરવા લાગી તથા બંને વલોપાતમાં પડી ગઇ ! તો પણ ચમનદાસે તેણીઓને ધીરજ આપતાં જણાવ્યું કે “તમે હવે જરા પણ બહીસો નહીં, અને તમે કશું બોલશો પણ નહીં, તેમજ તમે કશું જણો છો, એવું પણ કહેશો નહીં. હવે તો હું ચોતેજ એ લુચ્ચી ગોરાણીને ખરાબર ધુબવી દેઇશ, અને તેમ કીધાં પછી આપણે અહીંથી સલામત રવાના થઇ જઇશું. આટલોજ ધલાજ છે. ” આમ કહી ચમનદાસ પણ શાંત રહ્યો.

રાત્રિના સુમારે આઠ વાગ્યા. ધનગવરી રસોઈ કરીને ખરવારી, પરંતુ શેઠ હજી બહારથી આવેલા નહીં હોવાથી ધનગવરીને ચિંતા થવા લાગી, અને તેણીએ ચમનદાસને પૂછ્યું “ભાઈ ! પેલા મારા યજમાન બહાર ગયા છે, તે તમને કંઈ મળ્યા હતા કે ? ”

“ મને ક્યાંથી મળે ? ”

“ પણ આટલી રાત જવા છતાં તે હજી કેમ આવ્યા નહીં ? ”

“ આવશે. ઘડી આમ કે તેમ. ”

“ પણ તે અંજાણ્યા છે. ”

“ તેમાં શી હરકત છે ? આ ગામ કંઈ એવું મોટું શહેર નથી કે ભૂલા પડે. થોડી વાર વાટ જૂઓ. એટલામાં આવી પહોંચશે. ”

“ ભાઈ ! મારો જીવન વહાલા મૂંઝા વલોપાતિયો બહારો છુની ! ” કહીને ધનગવરી વળી બહાર ઓટલાપર જોવા ગઇ, અને લગભગ અરધા કલાક સુધીમાં તો બહાર જાય, ને અંદર આવે ! આવે ફાસ આદ્યાં કીધો, અને તેણીએ ચમનદાસને

નમન્તાઇથી પૂછ્યું “ ભાઈ ! તમે જરા ખહાર નીકળીને તેની આમ તેમ ખબર કહાડશો ? ”

“ હું આ ગામનો અંબાણુયો છું, અને વળી તે તમારા યજમાનને હું ઓળખતો પણ નથી, તેથી રસ્તે કદાચ મળે તોયે હું નહોંજ બાણી શકું કે તેજ તમારો યજમાન છે ! એટલે મારે ખહાર જવું નિરર્થક છે ! ”

“ ત્યારે હવે કેને મોકલું ? મારા ઘરમાં પણ બીજે કોઈ અરદ નથી કે તે તેને જોવા જાય ! આ પણ આક્રમક કેની ! ”

“ હોય, એમ પણ બને ! તમે નકામો જીવ ખાજો છો ! ”

પણ ધનગવરી બહેન શાના સમજે, અને ચમનદાસ પણ બીતરનો ભેદ શાનો સમજવે ? તેણે તો ઉપરનાં ટાહેલાં ને ટફકા કરીને ધનગવરીને મોઘમમાં ગમે તેમ આધાસન આપ્યાંજ કીધું, અને આમ કરતાં રાત્રિના લગભગ અગિયાર વાગવા આવ્યા ! હવે ધનગવરીના મનમાં તરેહવાર વહેમ ઉત્પન્ન થવા માંડ્યા, અને તેણીની આંખોમાંથી આંસુ પણ ટપકવા માંડ્યાં ! આ જોઈને જસોદા, ચપળા અને ચમનદાસ તો મનમાંજ હસવા માંડ્યાં ! તો પણ વળી ચમનદાસે ટફકો મૂક્યો કે “ તમે આમ રડાપીટો કરો છો તો શ્રી ચંદ્રમાજીનું સ્મરણ કરીને તેમનેજ આજીજી કરોની કે, તેઓ પરચો બનાવીને તાબડતોબ તમારા તે યજમાનને જ્યાં હોય ત્યાંથી અહીં મોકલીજ આવે. ”

“ અત્યારે વળી શ્રી ચંદ્રમાજીને ક્યાં આજીજી કરવા બહ ? તે કંઈ અહીં પાસે છે કે ? તેમનું સ્થાન તો આપણે તે દિવસે જ્યાં ગયાં હતાં, અને તમને દરશન કરાવ્યાં હતાં, ત્યાં છેક છે ! ત્યાં આટલી રાતના કેમ જવાય ? ”

“તમારી મરણ હોય તો ક્ષાનસ લક્ષ્મને હું સાથે ત્યાં આવું!”

“ નારે લાઇ ! અત્યારે તો શ્રી ચંદ્રમાલ પોદી પશુ ગયા હશે, અને ભર નિદ્રામાં હશે. ”

“ તેમાં શી હરકત છે ? તમે તેમને પ્રાર્થના કરીને જગાડશો તો તેઓ જાગશેજ. ”

“ જાગે ખરા, પણ તેમને જગાડવાથી હું દોષમાં પડું ! ”

“ તમારે ક્યાં તમારા સ્વાર્થને માટે જગાડવા છે કે દેવ લાગે ? ”

“ હવે એ વાતજ મૂકો ! મને તો કંઈ સમજ પડતી નથી ! કોણ જાણે કોઈ ખાવો તો તે ખાપડાને બૂરકી નહીં ગયો હોય ! હવે શું કરું ? ”

આમ આકૃતમાંજ આખી રાત્રિ પસાર થઇ ! રાંધેલી રસોઇ રહી ! અપળા, જસોદા અને અમનદાસ પણ બૂખ્યાંજ રહ્યાં !

અપળાનાં નેત્રો નિર્મળ-નિરવિકારી-નીતિવાન

કેમ રહી શક્યાં ?

કારણ તેણીએ, સુરત ખાતે વાડીફળીઆ કોટસફીલપર, વંશપરંપરાથી આલસતા આવેલા ઔપદ્માલયના વૈધ રત્નીલાલ ત્રીલોચનદાસની અસરકારક દવા પોતાનાં નેત્રોમાં નખાવી હતી, કે જે વૈધ નેત્રોના ઉપચારમાં નામાંકિત છે.

ચક્ર પટ મું.

દોહરો.

ધનગવરીની વિરક્તમાં, ચમનદાસ છે શેર;
ચમનદાસની આંખમાં, ધનગવરી પર ઝેર !

પ્રભાતે પંચાત.

ચમનદાસે આજે છેવટનો છૂટકો કરી નાંખવાનોજ દુઝેલો
કરાવ કીધો, અને પ્રભાત થતાંજ તેણે ધનગવરીને જણાવ્યું.

“કેમ, તમારા ચન્નમાનનો શોક હજી ક્યાં સુધી પાળ્યા કરશો?”

“તેમનાં આવ્યા શિવાય મને શાંતિ વળનાર નથી !”

“તે તો મુદ્દલજ નહીં આવે તો તમે પણ શું જીવ જતાં
સુધી બૂખ્યાજ રહેશો કે ?”

“અલખત ! તેની પાછળ તો જીવ પણ અર્પણ કરીશ !”

“પણ અમે શું પાપ કીધાં કે તમારી સાથે અમને પણ
બૂખ્યા મારો છો ?”

“તમને ખાવાની કોણ ના પાડે છે ? રાતની રસોઈ પડેલી
છે તે તમે તમારે ખાધ લો. ”

“હાલે. અમને પણ એટલુંજ ભેધએ છે. ” કહીને ચમનદાસે વિચાર કીધો કે “અત્યારેજ આ ઘરનો પણ ત્યાગજ કરવો છે તો વળી બૂખ્યાં શા માટે જવું ? પેટની પૂંજ કરી લેવી, અને પછી ધનગવરીની ધૂળ કહાડીને વિદાયે થઈ જવું. ” આમ વિચારી તેણે જસોદા તથા અપળાને ધસારત કરવાથી તેણીઓ પણ ઉઠી, અને ત્રણે જણાંઓએ પોતાને હાથેથીજ લઈને ખાધ લીધું. પછી તેઓ પુનઃ ખહાર આવીને બેઠાં, અને

ચમનદાસે વળી મગજની લકી, તપાવીને ધનગવરીને પૂછ્યું.

“ તમારો તે યજમાન પુનઃ આવશે, એવી તમને આશા છે ખરી ? ”

“ આશા તો સાત વાર. ”

“ ત્યારે અમારી ખાખતમાં તમે શું સલાહ આપો છો ? ”

“ હમણાં તો મારું મગજ કંઈ કામ કરતું નથી ! ”

“ તો હવે શ્રી ચંદ્રમાળની પાસે જાઓ, અને તેઓ તમારું સંકટ દૂર કરી તમારા યજમાનને તેજ ક્ષણે તમારા મકાનમાં મૂકી પણ જશે. રાત્રે તો જાણે ચંદ્રમાળ નિદ્રા પામેલા હોવાથી તેમને જગાડવામાં તમને દોષ લાગવાની ધાસ્તિ હતી, પણ અત્યારે તો કંઈ વાધા નથીની ? ”

“ અત્યારે તો બીજો કશો વાધા નહીં, પણ શ્રી ચંદ્રમાળ નાં દરશને જતાંજ તેઓ વળી નવીન આજ્ઞા કરે તો ? ”

“ યજમાનને માટે તમારો એકનો એક જીવ આપવાને પણ તૈયાર થયા છો તો ચંદ્રમાળની અધિક આજ્ઞાથી શા માટે ગભરાઓ છો ? એમ નહીં કરવું જોઈએ. ”

ધનગવરી આ સાંભળીને જરા ચોંકી, અને કદી નહીં ને હમણાંજ ચમનદાસ આટલી સ્વતંત્રતાથી પોતાની સાથે જોડવા લાગ્યાથી તેણીને જરા સંદેહનો સણસણાટ થઈ આવ્યો તો ખરો, તોપણ તેણી મંદ સ્વરે બોલી “ એમ નહીં કરવું જોઈએ કે કેમ કરવું જોઈએ, તેની અને તો સમજળ પડતી નથી ! મારી મતિજ સુંઝાઈ ગઈ છે ! મને કંઈજ સુઝવતું નથી ! ”

“ પણ અને તો નવાઈ લાગે છે કે, તમારો યજમાન આવ્યો શું, અને ચાલ્યો પણ શું જોઈને ? તમને કંઈ કહીને પણ નહીં ગયો ! ”

“ મને તો લાગે છે કે તેને કંઈ પણ અકસ્માતજ નડેલો, અને તેથીજ તે બહાર પ્રસાધ ગયેલો ! મારા પેટમાં તો પૂરે પાસ્કો પડી ગયો છે ! મારો શો ઇલાજ ? ”

“ ઇલાજ માત્ર એજ કે, તમે આખા ગામમાં ઢંઢેરો પીટાવો, અને પોલીસને બળર આપો, એટલે પોલીસ તેની તજવીજ કરશે ! ”

“ એ બધું મરદનું કામ ! મારું કામ નહીં બાધ ! ”

ચમનદાસે હજી પણ પરદો બોલી ભોપાળું પ્રગટ કરવાનું થોભાવ્યું, અને વળી તેણીને પૂછ્યું “ એ તમારો ચળમાન વાણીઆ છે કે બ્રાહ્મણ ? ”

“ વાણીઆ. ”

“ ઓહો ! તેમાં પછી તમારે શા માટે ગભરાવું બોધ્યો, અને એક વાણીઆને માટે તમારે વક્ષોપાત શા માટે કરવો ? ”

“ કેમકે તે મારો ઘણો જૂનો ચળમાન છે, અને તેનાં તરફથી મને ઘણીજ સારી પ્રાપ્તિ પણ છે. વળી તે ઘણો પદ્મસ વાળો પણ છે. ”

“ શું ચપળાની અને અમારી ગોઠવણ તેનીજ સાથે કરવાને તમે ધારી હતી કે ? ”

“ નારે ના, ” ધનગવરી ચમકીને, અને વળી ટટાર થઈને બોલી “ તેની સાથે તો એવી વાતજ કદી થાય નહીં તો ! તે બાળ બચ્ચાં વાળો છે, અને તેની આંકેલી પરી જીવી છે ! ”

“ તેનાં બધરાં છાકરાંઆને પણ તમે બાળખતાંજ હસો ? ”

“ હાસ્તો ! તેઓ પણ મારે ત્યાં કેટલીક વાર આવી ગયાં છે, અને અહીં તેઓ હવાફેર મટિ મહિના-મહિના રહ્યાં પણ છે. ”

“ ત્યારે ખરી વાત ! ” ચમનદાસે ચોક્કસ કરી લીધું કે
 “ તેણી તદ્દન જૂઠી છે. ” આમ સમજી તે જરા ધીરે પડ્યો.

ચક્ર પદ મું.

કોહરો.

તડ ને ફડ વાતો વધી, પ્રગટ્યું ચોઠળ પાપ;
 ચમનદાસના અંગમાં, વ્યાપ્યો ક્રોધ અમાપ !

છેલ્લે પાટલે !

ધનગવરીનાં જૂઠાણાંનાં જંગિ ધતિંગ જોતાંજ ચમનદાસનાં
 આખા અંગમાં અગ્નિ પ્રકટી રહ્યો, અને તેની સાથેજ તે જખરા
 જુસ્સામાં એકદમ વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરીને યોલી ઉઠ્યો.
 “ હમણું સુધી તો હું તમને ધનગવરી ખેંચને નામેજ યોલા-
 વતો હતો, પણ હવે તો હું તું-તાંથીજ તારી સાથે વાત કરીશ,
 અને તારા માથામાં ટપલા મારીને તારી ટાલકી તોડી નાંખીશ !
 ઓ કમજત કુલટા ! અરે ! ઓ જૂઠી નારી ! તું બટાણી છે,
 પણ ભામટી બટાણી છે ! તું હુચ્ચી છે, ઠગારી છે, પાપી છે,
 અને દરેક દૂષણની ભરેલી દામીજ પણ છે ! તારા જેવી હરામ-
 ખોરને તો હોળીમાં છવતી ખાળી નાંખવી જોઈએ ! પણ નહીં !
 તેમ કરવા જતાં હોળી માતા પણ નાહક અપવિત્ર થઇ જાય,
 અને પાપમાં હું પ્રાયશ્ચિતને પાત્ર થાઉં ! હવે તો મારા મનમાં
 એમજ થાય છે કે, જાણે તારાં દુકડા કરીને કોઇ કુતરાનાં મોં
 આગળ મૂકી દઉં ! પણ કુતરાં વળી એવા જ્ઞાનિ છે કે, તારા
 જેવાનાં અંગનાં માંસનું ભક્ષણ પણ નહીં કરે ! ત્યારે હવે તને

શ્રી નમૈદાળમાં નાંખી આવું ? ના-ના ! તેમ કરવા જતાં શ્રી નમૈદાળ પણ અપવિત્ર થઇ જાય, અને તેમાં વસેલાં માછલાં તારૂં માંસ અંગિકાર નહોતજ કરે ! માટે એકજ રસ્તો તારે માટે છે, અને તે એજ કે, તારા અંગ પર ઘાંસલેટ રેડીને તને સજગાવી મૂકવી ! બીજી ન્યાય માર્ગે તને શિક્ષા કરવાનો છેજ નહો ! પણ તેમ કરતાં પહેલાં તને ખુલ્લી રીતે તારૂં પાપ મારે સમજાવવું જોઇએ. હવે તને સ્પષ્ટ કહું છું કે, તે તારો યજમાન તો મુખધ પહોંચી પણ ગયો, કે જેની સાથે તું અમારી ગોઠવણ કરનારી હતી. તેને સ્ટેશન સુધી વળાવવાને પણ હું ગમે હતો, અને તેણે મને તારાં કૂકર્મની તમામ વાત કરી છે ! અરે ! ઓ ! ખરજત ખાયડી ! વચમાં નાહક ચંદ્રમાળની બદલામી તેં કરાવી, અને તેના નામનો ટાગડો રચીને તેં અમને ખનાવવાનો નંગ ગમાવ્યો ! હવે સાચું જોણી દે કે, તેં આ બધું તરકટજ કયું હતું કે નહોં ? જો જરા પણ જોડું જોણી તો અબધડી તારા ટાંટિયા પકડીને આ પથરા સાથે અફાળી નાંખીશ, અને તને બનથી બેબન કરીશ ! જોણ, તેં તમામ તરકટજ કયું કે નહોં ? સાચું જોણી જા ! ”

“ ચમનદાસભાઈ ! જરા ઠંડા પડો ! આમ અકસ્માત કોપ ના કરો ! મારૂં તમે શાંતિથી સાંભળો ! સત્યજ કહીશ. ”

“ વધારે ખંચાત મારે જોઈતી નથી. તેં મારે માટે તરકટ કયું છે, એ વાત તો ખરી કેની ? બસ ! હા કે નાનો જીવાબ ! ”

“ એ તો ખરી વાત. ” ધનગવરી ધુજતી જોણી “ મને મારૂં કરો ભાઈ ! ”

“ એ માપ ને માપ તો દાણા આપનારને ત્યાં ! મારી

પાસે માફજ નથી ! ” ચમનદાસે તેણીનો કાન પકડીને પૂછ્યું
 “ તેં ચંદ્રમાણને નામે અમને અનાવવા તથા પ્રસાવવાની ખાલ
 રચેલી, એ વાત ખણ ખરી કેની ? ”

“ હા બાઈ ખરી ! ”

તરતજ ચમનદાસે પોતાના હાથમાં પથ્થર લઈને પૂછ્યું
 “ હવે તારાં આવાં અધર્મ કર્મ માટે આ પથ્થરથી તારે માથું
 બાંગી નાંખું કે તને જીવતીજ સળગાવી મૂકું ? જોહ, તને મારે
 કેવી રીતની શિક્ષા કરવી ? ” તારી જૂલની મહોઠાણમાં અમે
 અમારો સાધુ ધર્મ તણને, અને અમારી સંત મંડળીને મૂકીને
 અત્યારે તો આવી આપ્રતમાં પકડયાંની ? જો ! કુલટા ! તેંજ
 ખરું કે જોટું ? ”

“ અરે બાઈ ! ”

“ અને હવે અમે અમારી તે સંત મંડળીથી વિયોગી થયાં
 અમને પ્રસાવ્યાં ! તેને માટે જોઅમદાર તુંજ કેની ? ”

“ હા બાઈ ! તે બદલ જે માંગો તે આપવાને તઇયાર છું ! ”

“ માંગવાનું જોટલુંજ કે, તારા ઘરમાં ઘાંસલેટના તેલનો
 ડબ્બો ભરેલો છે, તે તારા પર ઠાલવી દેવો, અને પછી દીવા-
 સળી ચેતાવીને તને જીવતીજ ખાળીને તારી ભસ્મ કરી નાંખવી ! ”

આ સાંભળી ધનગવરી અનહદ જહરાઈ, અને તેણીએ હવે
 તો ચપળા તથા જસોદાની આજીજ પોતાની મુક્તિ માટે કરી,
 જે પરથી તેણી ખંનેએ ચમનદાસને હાથ જોડીને વિનંતિ કરી
 કે “ ખેર ! આપણાં ભાગ્યમાં હતું તે ખન્યું, પણ એ ખિચાસીને
 તો હવે ક્ષમા કરો. ”

“ પણ આપણી શી દયા ? ” ચમનદાસે પૂછ્યું “ હવે આપણે તો આમથીએ રખડયાં અને, અને તેમથીએ રખડયાં, એમજ ખન્યું છે ! ”

તરતજ ધનગવરી બોલી ઉઠી “ તમને ભવિષ્યમાં અજ વચનાં વાંધા આવે નહીં તેને માટે સો-ખસો રૂપીઆ હું આપવાને તૈયાર છું ! ”

“ સો ખસોમાં શું થાય ? ” ચમનદાસે ચોખ્ખું જણાવ્યું “ કમમાં કમ ખાંચ હજાર આપ ! ”

“ એટલા બધા મારી પાસે નથી ભાઈ ! કૃપા કરીને આ વિધવાપર દયા કરો !

“ તો છેલ્લી વાત એજ કે, બે હજાર રૂપીઆ રોકડા આપ કે તે લાઇને અમે વિદાયે થઇ જઇએ. ”

“ કપૂલ. ” કહીને ધનગવરીએ ઘરમાં જઇ પેટી બોલીને બે હજાર રૂપીઆ લાવીને ચમનદાસને ગણી આપ્યા. તે પછી ચમનદાસે, જસોદાએ તથા ચપળાએ પોતાનો પ્રથમનો સાધુતાનો વેશ પુનઃ ધારણ કરી, અને પોતાના તે વેશનાં વસ્ત્રો પહેરી લીધાં. વળી ગૃહસ્થાઇનાં કપડાં ત્યાંજ પટકીને તેઓ ત્રણે ત્યાંથી ધનગવરીના મોં પર “ શૂ ” કહીને સત્વર વિદાયે થઇ ગયાં. તેઓ ત્યાંથી સ્ટેશન પર ગયાં, અને તેમની પાસે મુંબઇ ત્રાળા સ્ટેડે આપેલા તે તથા ધનગવરીની પાસે આકાલેલા તે, એમ રૂપીઆ તો ઢગલાખંધ હતા, એટલે તેમણે પાંચસા ખરચીને ત્યાંથી ડબોઈની ટિકિટ કઢાવી, અને તે તરફ તેઓ રવાના થયાં. ધનગવરીએ અત્યંત પશ્ચાતાપ કરવા માંડ્યો, અને તેણી પોતાનાં મનમાંજ ન્યાય કરવા લાગી કે “ પાંચસા મેળવવા જતાં મારે

ધરના પૃથ્વી ગયા, દુઃખ વેઠ્યું, અપ્રસોસની આપ્રતો બોધ, અને તેનો સાર એજ કે 'બૂરાનું પરિણામ બૂર !' આવ્યું. "

ચક્ર ૬૦ મું.

દોહરો.

માત પિતા ચપળા તણાં, કરે અતિ કલ્પાંત;
સ્મરું હવે તે વાતનું; શોકજનક સાક્ષાત.

માતા-પિતાનો પરિતાપ !

વહાલા વાંચનાર ! ચપળાનું ચરિત્ર તો ઘણું ચિતારું, પણ તેણી પીયેરમાંથી અકસ્માત નીકળ્યાં પછી તેણીનાં માતા-પિતાની શી સ્થિતિ થઈ ? તેઓએ શું કર્યું ?

ચપળા જ્યારથી ત્યાંથી નીકળી નહાલી, ત્યારથીજ તેઓ અનહદ શોક સંતાપમાં પડ્યાં, અને અનહદ શોધખોળ ચલાવી, પણ ચપળાનો પત્તો નહીં લાગ્યાંથી, અને આખરે તેઓ છેકજ નાઇલાજ થઈ જવાથી મમતદાસે, ચપળાના સસરાને એક પત્ર લખી પુછાવ્યું કે " ચપળા તમારે ત્યાં આવી છે ? "

તેણીનો સસરો પ્રગટલાલ તો પ્રથમથીજ મમતદાસ પર ગુસ્સે હતો, અને તેમાંથી તેમનો પત્રવહેવાર તદ્દનજ બંધ થઈ ગયેલો, જેથી પ્રગટલાલે આ પ્રસંગે પણ મમતદાસના પત્રનો જીતર આપવાની દરકારજ કરી નહીં, તો પણ પ્રગટલાલે સુરતમાં પોતાના એક ઓળખીતાના પત્રથી એટલું તો બાજ્યું કે "ચપળા નીકળી ગઈ છે-ભાગી ગઈ છે-તેણીનો પત્તો મળતો નથી !"

પોતાના પત્રનો જીતર નહીં મળવાથી મમતદાસને તે

જોવાજ શક ગયો કે “ અપણા મુખમાંજ છે, અને તેણીના સસરાએ તેણીને છુપાવી રાખી છે ! ” આવા વહેમથી દોરવાઇને તે મિજબાં આવીને એકદમ મુખમાં જઈ પહોંચ્યો, અને ત્યાં પોતાના એક સગાને ત્યાં જોતથો. તેને તમામ વાત પ્રગટલાલે કહી સંભળાવ્યા પછી, તે સગાએ તેને એટલીજ સલાહ આપી કે “ બહે તમારી છોકરી પોતાને સાસરે હોય, તોપણ હવે તમારે તેણીને બોલાવીને પુનઃ તમારે ત્યાં લઈ જવામાં તમારી શોભા ગણાય નહીં. ”

“ પણ તેણીને મારી પરવાનગી વગર મારો બહેવાઈ ઘરમાં રાખનાર કોણ ? ”

“ નહીં-નહીં-નહીં ! ” તે સગાએ સ્પષ્ટ સંભળાવી દીધું “ તમારી વાત અન્યાયી છે, અને તમારે એ વાત વધારવી છાજેજ નહીં. પ્રગટલાલ ઘણો ડાહ્યો માણસ છે, અને તે અવિચારી કામ કરે, એ મને મનાયજ નહીં. ”

“ ઠીક ! તમે પણ તેનાજ પક્ષના છો ! ” કહેતાંજ મિજબાં ફેરવીને મમતદાસ પોતાનું પોટલું જોપાડીને ચાલતો થયો, જેની પણ દરકાર તે સગાએ મુદલ કરીજ નહીં; અને તે પછી મમતદાસે એક વીંશીમાં જઈને સુકામ કાઢ્યો. પ્રથમ તો તે ખજરમાં ગયો, અને હલવો, પાંવા તથા કેટલુંક કૂટખરીદીને તેનું પોટલું પોતાની સાથે લઈ પ્રગટલાલની પાસે તે ગયો.

“ આવો બહેવાઈ, પધારો ! ” પ્રગટલાલે તેને એતાંજ આવકાર આપી દિવાનખાનામાં ખેસાડયાં પછી વિવેકથી પૂછ્યું “ કેમ શેઠ, ક્યારના પધાર્યો છો ? ”

“ આજેજ. ”

“ તખીઅત તો મઝાહમાં છેની ? ”

“ હાલ. ”

“ કયાં ઉતર્યા છો ? ”

“ વીશીમાં. ”

“ વાહ ! એમ શા માટે કયું ? ” પ્રગટલાલે આમહ કરતાં જણાવ્યું “ તમારે વીશીમાં શા માટે ઉતરવું બેઠ્યે ? આ ઘર તમારું નથી શું ? ”

“ તે ખરું છે, પણ શોભતું હોય તેમજ શોભે. હીકરીને ઘેર મારાથી કેમ ઉતરાય ? ”

“ અંહ ! તેમાં શું વાધો ? કઈ વીશીમાં ઉતર્યા છો તે જણાવો તો મારો માણસ મોકલીને ત્યાંથી આપનો સામાન મંગાવી લઉં. ”

“ હવે એ તો માફજ કરો. ” કહીને મમતદાસે પેલું પોટલું પ્રગટલાલ પાસે મૂકીને જણાવ્યું “ આ ખાવાનું મારી ચપળાને માટે લાવ્યો છું, માટે તેણીને જરા બોલાવોની કે હું તેણીને આપી દઉં. ”

પ્રગટલાલ આ સાંભળીને તાજુબી પામતાં બોલ્યો “ ચપળા અહીં છે કે તમારે ત્યાં ? તમને મેં કાગળો લખી તેણીને મોકલવાનું વારંવાર જણાવેલું, પણ તમે કયાં જણકાયું ? અને તેમ છતાં તમે તેણી અહીં હોય તેમ ડોળ દેખાડો છો, એ પણ ખાસી મઝાહની વાત ! વાહરે શેઠલ વાહ ! ”

“ હવે આ બધો નાટક મૂકી દોની બેઠવાય ! મહેરબાની કરીને ચપળાને બોલાવો કે મને ટાઢક વળે ! ” મમતદાસે ચોત્તાની આંખોમાં આંસુ લાવીને જણાવ્યું “ મેં આપને એક

પત્ર પણ લખ્યો હતો, પણ તેનો જુવાબે નહોતો । ”

“ તમારો પત્ર મળ્યો હતો, પરંતુ તમારી છોકરી અહીં આવી હોય તો જુવાબ લખુંની । ”

“ હવે બસ માફ કરો ! બહુ થયું । ” મમતદાસે હાથ જોડીને જણાવ્યું “ નાહક મને શા માટે તરસાવો છો ? તમે મ્હોટા અને હું ન્હાનો ! હવે તો આપ રાજી કેની ? ”

“ પણ આ બધો તમને ખોટો વહેમ છે. તમારી છોકરી મારે ત્યાં છેજ નહીં ”

“ હું હિમ્મતથી કહું છું કે, તેણી તમારાજ ઘરમાં છે. ”

“ અને હું પણ હિમ્મતથી કહું છું કે, મારે ત્યાં તેણી છેજ નહીં. તમારે જોઈએ તો માફ આપું ઘર શોધી લો. ”

“ એમ ! તમે કસમપર કહો છો કે તમારે ત્યાં તેણી છેજ નહીં, અને અહીં આવી પણ નથી ? ”

“ મારા છોકરાનાં કસમ ખાઉં છું કે, તેણી અહીં નથીજ, અને પરણ્યાં પછી માફ ખારણું પણ તેણીએ જોયું નથી । ”

“ અરરર ! ” કહેતાંજ મમતદાસ મુચ્છાંગત થઈ જમીન પર ઢળી પડ્યો.

ચક્ર ૬૧ મું.

દોહરો.

મમતદાસ પસ્તાય છે, પ્રગટલાલનો યોધઃ
જેવાઈ બે મસલત કરે, ખટપટ કરવા શોધ.

મમતદાસ માખી બની ગયો !

મમતદાસ મુચ્છાંગતમાંથી જાગૃતિમાં આવતાં જોઈએ
“ પ્રગટલાલ શેઠ ! મને તો ચોક્કસ મનાયું હતું કે, મારી
છોકરી તમારે ત્યાંજ આવી છે, પણ જ્યારે તમે તમારા છોક-
રાનાં કસમ ખાધાં, ત્યારે હવે મારો વહેમ દૂર થયો છે, અને
હવે તો તમને પૂછવાનું એટલુંજ કે, તે છોકરીને મારે કયાં
શોધવા જવું ? ”

“ પણ તેણી તમારે ઘેરથી તમને ક્યાં વિના ગઇ છે કે ? ”

“ હાજી. ”

“ તેણીને ગયાંને કેટલાક દિવસ થયા ? ”

“ લગભગ એક માસ. ”

“ અને ત્યાં સુધી તમે નિરાંતે બેસીજ રહ્યા, અને તેણીનો
ખતો મેળવવાની કંઈ તજવીજ પણ કરી નહીં ? ”

“ મેં એમજ માની લીધું કે, તેણી તમારે ત્યાં આવી હશે,
જેથી ખીલ કંઈ તજવીજ નહીં કરતાં તમને મેં પત્ર લખ્યો,
પણ તમે કશો ઉત્તર નહીં આપવાથી મને વળી વિશેષ મનાયું
કે, તમારે ત્યાં તેણી છે, પરંતુ તમે ગુસ્સાને લીધે મને જુવાળ
આપતાં નથી. ”

“એવું નાપાયાદાર માની લેવું, એજ તમારી ભૂલ છે, અને એવી ભૂલો તમે પ્રથમથી કરતાં આવેલા હોવાથી અત્યારે તમને પસ્તાવાનો પ્રસંગ પણ આવ્યો છે. છોકરી વયમાં આવતાંજ તેણીને માસરે મોકલવી જોઈએ, અને મારી પોતાની છોકરી હોય તોયે હું તેમજ કરું. તમને મેં રીતસરના પત્નો લખ્યા, પણ તમે માન્યુંજ નહીં, માટે હવે જુઓ કે કેવું પરિણામ આવ્યું! આજના વખતમાં છોકરાંઓ વયમાં આવતાંજ કાળૂમાં રહી શકે નહીં, તેનો ખ્યાલ હવે તમને આવતો હશે! ખરું કે ખોટું?”

“ખ્યાલ તો એવો આવે છે કે, પૂરેપૂરો પસ્તાઉં છું. મારી તો શુદ્ધ-શુદ્ધ ઉડી ગઈ છે, અને મને કંઈ સમજ પડતી નથી કે, મારે શું કરવું?” મમતદાસ રડી પડ્યો, અને બોલ્યો “ઓ! પ્રગટલાલ શેઠ! હવે આગલી પાછલી ઉઠેલીને મને બાળો નહીં, પણ રસ્તો બતાવો! છોકરી ક્યાં ગઈ હશે, અને તેણીનો પત્તો કેવી રીતે મળી શકે?”

“મને લાગે છે કે, ન્યૂસપેપરોમાં જાહેર ખખર આપીને તેણીનો પત્તો લાવી આપનારને યોગ્ય ઇનામ આપવાનું છપાવે તો જાહેર ઇનામની લાલચે ગમે તે પણ પત્તો મેળવીજ આપશે.”

“હાય-હાય! તેમાં તો મારી આખર જાય, અને ન્યાત જાતમાં ફજેલીનાં ફોતરાં ઉડે!”

“પણ બીજો રસ્તો તમને હું શું બતાવું? જાહેર ખખર છપાવ્યા શિવાય અન્ય ઉપાયજ નથી! પણ તે તમારા મગજમાં ઉતરતું નથી તો માત્ર એકજ ઉપાય કે નસીબ પર વિશ્વાસ રાખીને બેસી રહો!”

“ખરા! તમે પણ ખરા!” મમતદાસે નિઃશ્વાસ નાખીને

જણાવ્યું “ પ્રગટલાલ શેઠ ! આવી પંચાત કરવા કરતાં તો તમે માત્ર એકજ કામ કરો કે, જે પૈસાનું અક્ષીણ મંગાવીને મને ખવરાવી દો કે મારો નિકાલ પતિ બન્ય, અને પછી દેખવાનું કે દાઝવાનું રહેજ નહીં ! આ દુઃખ નથી ખમાતું, અને આ તમારા શબ્દો નથી સંભળાતા ! બસ ! હવે જીવવુંજ નકામું છે, અને મરવું સાફ છે ! ” કહીને મમતદાસ તકીઆ પર માથું મૂકીને લંબાઈ ગયો.

અપળાની સાસુ જયાગવરી આ બધી વાતો ધરમાંથી સાંભળતી હતી. તેણી પણ આ રંગ જોઈને બહાર નીકળી આવી, અને પ્રગટલાલ પ્રત્યે બોલી “ તમે એ બિચારાને બોલીને બાળો નહીં. એને ધીરજ આપો. એમની છોકરી, અને આપણી વહુ, એટલે એમનું નાક કપાય તો આપણું પણ કપાય; માટે વિચાર કરીને રસ્તો કરો. ”

“ હા પિતાજી ! એમજ કરવું જોઈએ. ” અપળાનો પતિ મોતીલાલ, જે પણ દિવાનખાનામાંજ હતો, તે પણ બોલી ઉઠ્યો.

પ્રગટલાલે તેનો ઉત્તર નહીં આપતાં હાલ તરત મમતદાસને શાંત પાડી તેની આગતાસ્વાગતા કરી, અને શાંતિથી અન્ય ઇલાજ શોધવા માંડ્યો.

ચક્ર ૬૨ મું.

હાહરો.

શ્રવાન મોતીલાલને, આવ્યો છે મહા તોર;

સસરા સાથે વાતમાં, ઝળક્યું જળરં બેર !

જમાઈનો જુસ્સો !

પ્રગટલાલે દયાની દૃષ્ટિથી દોરવાઈને મમતદાસને અગર બે કેટલીક ધીરજ તો આપી, તો પણ મમતદાસના મનને ચેન પડ્યું નહીં. તેમ છતાં પ્રગટલાલના આગ્રહથી તેણે પોતાના સરસામાન વીણીમાંથી મંગાવી લીધો, અને પ્રગટલાલને ત્યાંજ મુકામ કર્યો, એવી હિમેદથી કે “પ્રગટલાલ હવે તો મારાં દુઃખમાં ભાગ લેશે, અને મારી છોકરીને શોધવાની ગમે તેમ પણ તબવીજ કરશે.” પરંતુ આ તેની હિમેદ શાની પાર પડે ? કેમકે પ્રગટલાલની મતિ પણ તે બાબતમાં મુઝાઈજ ગઈ, અને તેથી તેની દયા મમતદાસ પ્રત્યે ગમે તેટલી દોરવાયાં છતાં પણ પોતાના પુત્રનાજ સ્વાર્થની દરકાર તેણે રાખી, અને પોતાના પુત્રને પાસેના રૂમમાં લઈ જઈને, તેમજ જયાગવરીને પણ પાસે બેસાડીને પ્રગટલાલે પોતાના મનની વાત તેમની પાસે પ્રગટ કરતાં કહ્યું કે “ભાઈ મોતીલાલ, મારો વિચાર તો હવે એટલો જ થાય છે કે, તારે માટે બીજી કોઈ પણ કન્યાની તબવીજ કરવી. કેમ, તારો શો વિચાર ?”

મોતીલાલે આ સાંભળીને કંઈ હતરજ આવ્યો નહીં, પરંતુ જયાગવરી બોલી ઉઠી “આપણી ન્યાત વાળા તેમ કરવા દેશે ?”

“ન્યાત મેળવીને ન્યાત આગળ તમામ બિના સમજાવી

ન્યાતની પરવાનગી લઇશું. પછી કંઈ વાંધો છે કે ? ”

“ તે તો તમે જાણે ને તમારો દીકરો જાણે ! ”

“ ઠીક છે. ” પ્રગટલાલે વળી સ્વપુત્રને પૂછ્યું “ કેમ મોતીલાલ, તારી શી મરણ છે ? ”

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ મોતીલાલે કહ્યો આપતાં તે ત્યાંથી ઉઠી જાયો; કેમકે તેના મગજમાં તો વળી જુદો જ જુસ્સો જળી નીકળ્યો, કે જે વાંચનારને દૂક વખતમાં જ વિદિત થશે.

મોતીલાલનાં ઉઠી જવાથી પ્રગટલાલ અને જયાગવરી પણ મૌન્ય થઇ ગયાં, અને તેઓ પણ કંડા થઇને ત્યાંથી ઉઠી ગયાં.

હવે મોતીલાલે શું કયું ? તેના મનમાં એમજ આવ્યું કે “ મારા પિતાજીની તો ખુદ્દિજ ખગડી ગઇ છે । જે સ્ત્રી સાથે મારાં લગ્ન થયાં તેણીની દરકાર નહોં કરતાં ખીજીની સાથે હું સંસાર માંડું તો મારી કેળવણીને પણ કલંકજ લાગે । તેણીનો પત્તો મેળવવાનો ધર્મ જમ તેણીના પિતાનો છે, તેમજ મારો પણ છે. મારા સસરા જિજ્ઞાસા તેણીને માટે તરફડે છે, માટે તેમની સાહ્યતામાં મારે રહી મારે તો મારો ધર્મ ખજવવોજ જોઈએ. અગર જો મારા સસરાનો મુખ્ય અને મ્હોટો દોષ તો છેજ, અને તેનું પ્રજ તે ભોગવે છે, પરંતુ મારી પત્નિનો શો દોષ ? માત્ર તેણીનો દોષ એટલોજ કે તેણી માતા-પિતાની આજ્ઞા વિના અઠસ્માત ઘરનો ત્યાગ કરી ગઇ । આ દોષ તેણીએ કયા કારણે કયો હશે ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો પણ થવો જોઈએ, અને તે ખુલાસો તેણી મળે તોજ તેણીના સ્વમૂખે થઇ શકે, માટે પ્રથમ તેણીનો પત્તો મેળવવો જોઈએ, એજ મારો ધર્મ છે, અને તે હું ખજવીશ ત્યારેજ જ પીશ. ” આ પ્રમાણે નિર્ણય

કરીને તેણે પોતાનાં માતા-પિતાથી ગુપ્તપણે મમતદાસને મળવાની તક લીધી, અને તેને તેણે પૂછ્યું “ તમારી પુત્રિ એકલીજ ગઇ છે કે કોઇની સાથે ગઇ છે ? તમે તે બાબતમાં કોઇના પર શક રાખો છો ખરા ? ”

“ જરા પણ નહીં. વળી તેણી એકલી ગઇ છે કે કેમ, તે માટે પણ હું કંઈજ ધારી શકતો નથી. ”

“ તેણી કંઈ તરફ ગઇ હશે, તે તમે ધારી શકો છો ? ”

“ મુદ્દલજ નહીં. અકસ્માતજ તેણી ગઇ છે, અને તેણી જશે, એવા વહેમ પણ મને કશો આબો નહોતો. ”

“ વારં, ઠીક છે. ” મોતીલાલ જુસ્સામાં બોલ્યો “ હું પણ એની શોધમાં રહીશ, અને ગમે ત્યાં રખડી રખણીને પણ એના મતો મેળતીશ ત્યારેજ જ પીશ. તમે ધીરજ રાખજો. ”

“ ત્યારે તો તમારી મ્હોટી મહેરબાની ! મારા દોષ તરફ દરગુજર કરીને પણ મારાપર ઉપકાર કરજો. તમે મારા પુત્ર સમાન છો. ”

“ હું ખીજું કશું વિચારતોજ નથી, પણ મારો ધમ અબલવવાનોજ વિચાર ધરાઈ હું. તમારે સુરત જ્યારે જવું હોય ત્યારે બેલાશક જજો. તમારી પુત્રિની ફીકર હવે મારે માથે વળગી ચૂકી એમ માની લેશો. ”

“ મારે અહીં રહેવાનું કંઈ કારણ નથી, અને હું તો આજેજ જઈશ; પરંતુ તમે અને ક્યારે મળશો ? ”

“ મળીશ-ગમે ત્યારે પણ મળીશ. ” કહીને મોતીલાલ તેની પાસેથી ઉઠી ગયો.

મમતદાસ પણ તેજ રાત્રે ફાસ્ટ પેસેન્જર ટ્રેનમાં પ્રવેશી સુરત તરફ રવાના થઇ ગયા.

ચક્ર ૬૩ મું.

ઢોહરો.

વેરાગિના વેશમાં, નિકળ્યો મોતીલાલ,
ઘર છોડી ચાલ્યો ગયો, ત્યાગી સૌ જાનળ !

પતિન ખાજળ પતિ !

મગજનો કંકઠ મોતીલાલ પોતાના પિતા પ્રત્યે નાખુશ નજરે
નિહાળવા લાગ્યો, અને માતાની સાથે પણ તેણે વિશેષ વાત
કરવાનું મૂકી દીધું, તેમજ તે ઉદાસિમાં રહેવા લાગ્યો. પોતાની
પતિનો પત્નો મેળવવાને પ્રયત્નો કરવા માટે તેનું ચિત્ત અકડોળે
અટક્યું ! રાત્રે કે દિવસે તેને એન પડે નહીં ! રાત્રે તે પોતાના
શયનાસને સૂતાં સૂતાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે “ હવે તેણીને
શોધવી ક્યાં ? ઇતિહાસો અને નાટકોમાંથી એવું મેં જાણ્યું છે
કે, પવિત્ર પ્રેમનાં પ્રતાપે પરસ્પરનો પત્નો પરમાત્મા ગમે ત્યાં,
અને ગમે તે પ્રકારે મેળવીજ આપે છે. આ નિયમને આપ્તારે
હું પણ જો પવિત્ર પ્રેમની શક્તિથી તેનું શોધન કરીશ તો તેણી
નો પત્નો પરમાત્મા મેળવીજ આપશે. જો મન શુદ્ધ હોય છે તો
મનવાંચિત મેવા મળી શકે છે, અને તેવી શુદ્ધતાને શ્રી હરિની
સાક્ષતા પણ મળી શકે છે. ” આમ નિર્ણય કરીને તે વળી
વિચારવા લાગ્યો કે “ હવે મારે પણ આ ઘર ત્યાગી તેણીને
માટે બહાર નિકળવું જોઈએ, અને તેમ કરવાની પરવાનગી મારાં
માતા-પિતા તો કદી પણ આપેજ નહીં, માટે તેમને એતાબ્ધ
વિનાજ અહીંથી અલિત થઈ જવું જોઈએ; પરંતુ તેમ કરતાં
મારાથી મારાં માતા-પિતાની એક પણ વસ્તુ મારી સાથે લેવાય

નહીં, કેમકે તેઓની માલિકીની કોઇ પણ વસ્તુ તેમની આજ્ઞા વિના મારે લેવી, એ અધિકાર મને નથી. આને માટે મારી સાથે જે લેવું તે અન્ય પ્રકારે મારા હક્કનુંજ લેવું, અને તેની તજનીજ પ્રથમ તો મારે કરવી જોઇએ. ” આમ મનન કરતાં પોતાના હક્કનેજ નિયમ સાચવવાનું નિર્માણ કરી તે રાત્રે તો તેણે શાંતિજ ગૃહણ કરી. બાક ખીજે દિવસે પ્રભાતમાં પરવારીને તે ભૂલેશ્વર આગળ જઈ એક દુકાન આગળ સહજ વિચાર કરતો હોયો રહ્યો. એટલામાંજ એક વેપારી ત્યાંથી જતો હતો, અને તે મોતીલાલને જોળખીતો પણ હતો. તેણે મોતીલાલને કહ્યું “આજ તારું કામ છે. મારે આજ ને આજ એક દસ્તાવેજની નકલ કરવાની છે, કેમકે તે દસ્તાવેજ આજ બાર વાગતાંમાં કોર્ટમાં દાખલ કરવાનો છે તો તેની નકલ તે પહેલાં કરી નાંખવી જોઇએ. તું તે કરી આપશે ? તે કાંઈ ઘણી લાંબી નથી, પણ આડેક પાનાની છે. ”

“ ભલે. કરી આપીશ. ”

“ તો ચાલ મારી સાથે હમણાંજ. ” કહીને તે વેપારી તેને પોતાની સાથે પોતાને મકાને લઇ ગયો, અને તે દસ્તાવેજ તેના હાથમાં આપ્યો.

મોતીલાલે તે તમામ ઉપલેક જોઇને પૂછ્યું “ અહીંજ જેમું કે મારે મકાને જઈને નકલ કરી લાવું ? ”

“ આ દસ્તાવેજ બહાર તો અપાયજ નહીં. ”

“ તો લાવો કાગળ, ખડીઓ ને હોલર. અહીં બેસીને કરીશ. ”

તે વેપારીએ તેને તે સાધન આપ્યાં, અને એક ટબલ પર

એસીને મોતીલાલે નકલ લખવા માંડી. આશરે ચોણા બે ઠલાકમાં તે પૂર્ણ કરીને તે વેપારીના હાથમાં આપી, જ્યાં વેપારી પણ ખુશી થઈ ગયો, અને તરતજ પોતાના ખીસામાંથી રૂપિયા પાંચ રોકડા કહાડીને તેણે મોતીલાલને આપી દીધા, જ્યાં મોતીલાલ પણ ખુશી થઈ ગયો, અને ત્યાંથી તે પરભાર્યો બજારમાં પહોંચ્યો. બજારમાંથી તેણે એક ન્હાની લોટી, એક જાડું ધોતિયું અને રૂમાલ (લંગોટી માટે) લીધાં, તે સર્વ સહિત તે સ્વચ્છે ગયો, પરંતુ તેણે તે દિવસે અન્ય પણ ખાદ્ય નહીં. તે બાબતનું કારણ માતા-પિતાએ પૂછતાં તેના ઉત્તરમાં તેણે એટલું જ કહ્યું કે “ આજ ચોક્કસ ધર્મના નિયમને ખાતર મારે ઉપવાસ છે. ” આમ કહી માતા-પિતાને સમજાવ્યાં.

રાત્રિ થઈ. રાત્રિના સુમારે અગિયાર વાગ્યાં. તરતજ મોતીલાલે પોતાના તમામ અંગનાં વસ્ત્રો કહાડી નાંખી પેલા રૂમાલની લંગોટી વાળીને અંગનું આરછાદન કર્યું, ગળામાં પેહું જાડું ધોતિયું લટકવું નાખ્યું, અને હાથમાં લોટી લઈને પોતાના આ વખતનો દેખાવ તેણે પોતાના રૂમમાં ટાંગેલી આરસીમાં જોતાંજ તે હસીને પોતાના મનમાંજ કહેવા લાગ્યો “વાહ ! હવે વનવાસિ-દેશવટાનો વેશ ખરાબર થયો ! ” આમ એક રીતે મગ્નતા માની તેજ રૂમમાં શ્રી ઠાકોરજીની એક છબિ હતી તેને નમન કરી મધ્ય રાત્રિએ તે પોતાના મકાનમાંથી ગ્રૂપચૂપ પસાર થઈ ગયો !

ચક્ર ૬૪ મું.

હોહરો.

મુખધથી નિકળ્યાં પછી, નાશીકમાં છે વાસ;

ગંગા તટપરે ખેસતાં, વધ્યો પૂર્ણ હુલાસ.

નાશીકમાં નમુનો !

સ્વશુદ્ધી નીકળી મોતીલાલ ખોરીખંદરના સ્ટેશનેથી નાશીક જવાની ટ્રેનમાં ખેઠો, અને નાશીક ગયાં પછી ગંગાજીના કિનારા પર એક પગપર પગ ચઢાવીને જપ તપ કરતો હોય તેવા રૂપમાં તે શાંતપણે ખેઠો તો ખરો, પરંતુ તે સ્થાન તેને સૂગમ સમજાયું નહોતું, અને તેથી તે ત્યાંથી ઉઠીને એક હયા ભાગપર આવેલા એક દેહેરાને અડેલીને ખેઠો. ત્યાં ખેસતાંજ તેણે વિચાર કીધો કે “ જપ-તપ કરવા માટે પ્રારંભમાં મારે એકવીસ દિવસના ઉપવાસ કરવા વિશેષ યોગ્ય છે. જમીનોમાં સંખ્યાબંધ જમીનો મહિના-ખે મહિનાના ઉપવાસ કરી શકે છે તો એકવીસ દિવસના ઉપવાસ કરવામાં કંઈ ગભરાવાનું નથી. તપ કરવાનો આ પણ એક ઉત્તમ નિયમ છે. ” આમ કરીને તેણે તેજ દિવસથી તે પ્રમાણે ઉપવાસનું વૃત્ત આરંભ્યું, અને તે પણ વળી એવી સખ્તાઈથી કે, દિવસમાં માત્ર એક વાર શ્રી ગંગાજીનું પવિત્ર જળ પીવું, અને તે શિવાય કોઈ પણ વસ્તુનો આહાર કરવોજ નહોતો ! આ વૃત્ત તેણે ખરાબર પાળવા માંડ્યું. વળી રાત્રે પણ આડા નહોતો પડતો પલાંઠીભેર એકજ સ્થિતિમાં તે ખેસી રહેતો, અને સ્વભાવિકપણે જો કે તેને નિદ્રા તો આવતીજ, તોપણ ખેઠાં ખેઠાંજ તે નિદ્રા પણ પામતો, પરંતુ તે અદ્ય-સ્વદ્ય ! વિશેષ

તો નહીંજ. આ તેનું ગુણ તપ, તેજ દહેરામાં રહેતો એક સાધુ. બરાબર ધ્યાનથી એમાં કરતો હોવાથી તેને પણ તે તપસ્વિ માટે ઘણી નવાઈ લાગી, અને તેણે તેને કેટલાક પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા, પરંતુ તેના ઉત્તર તેણે આપ્યાજ નહીં, જે પરથી તે સાધુએ એમ ધાર્યું કે “ તપ કરનાર તરીકે તે મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતો નથી, અને તેણે મૌન્ય વૃત્ત કદાચ લીધું હોય. ” આમ ધારીને તે સાધુએ પણ તેને વિશેષ પૂછવાનું છોડી દીધું, તોપણ તે યુવાન તપસ્વિની રીતિથી વિસ્મય પામવાની સાથે તે સાધુને તેના પર અનહદ ધાર્મિક ભાવ બેઠો, અને તેણે તો પછી તે તપસ્વિની સ્તુતિ કિનારા પર ચરચાવી, જે પરથી અનેક સંતો, વેરાગિઓ, બ્રાહ્મણો અને યાત્રાળુઓ પણ તે તપસ્વિનાં દર્શનની ઇચ્છાથી તેની સન્મુખ જવા-આવવા લાગ્યાં, જેથી તે તપસ્વિ ત્યાં આગળ એક ધાર્મિક નમુના તરીકે પંકાઇ તેની ખ્યાતિ જ્યાં ને ત્યાં પ્રસરી રહી । આ નમુનાની ખબર નાશીકના એક ક્ષેત્રકે જાહેર પત્રોમાં મોકલી આપી, અને અચ્છી તરેહથી મરી મસાલા ભભરાવેલું અકચકિત લખાણ કરેલું હોવાથી પત્રકારોએ પણ તે ખબર નવાઈના નમુના તરીકે, મ્હોટા મ્હોટા ટાઇપોનાં મથાળાં નીચે પોતાનાં પત્રોમાં પ્રગટ કરી, જે ઉપરથી મુંબઇનાં કેટલાંક આસ્તિકો પણ તે તપસ્વિ નમુનાનાં દર્શનાર્થ નાશીકમાં ઉતરી પડ્યાં, જેઓમાં મોતીલાલનાં કેટલાંક ઓળખીતાંઓ પણ આવેલાં. તેઓ તો મોતીલાલને ઓળખતાંજ અચ્છો પામ્યાં, અને મોતીલાલ પોતાને ઘેર કલાં વિના ચાલ્યો આવ્યાની વાત તેઓ જાણતાં હોવાથી, અને તેનાં માતા-પિતા તેને માટે સોંધ અલાવતાં હોવાથી, તેઓએ મોતીલાલની ખાતરી તેનાં માતા-

પિતાને આપવાની ધારણા રાખી.

મોતીલાલને ઘેર મુખ્યમાં તેનાં માતા-પિતાએ મોતાનો પુત્ર ગુમ થવાથી ભારે વલોપાત કરવા માંડ્યો, અને તેમણે તેની શોધ ચલાવવાને કંઈજ બાકી રાખી નહીં ! આખરે તેમણે તે ખબર ત્યાંનાં વર્તમાન પત્રોમાં પણ જાહેર ખબરના આકારમાં છપાવી, અને મોતીલાલનો પાકો પત્તો મેળવી આપવાને માટે રૂ. ૫૦૧ નું ઇનામ પણ જાહેર કીધું હતું. તેટલામાં તો નાશકમાં આવી ગયલાંઓમાંથી કેટલાકાએ, મોતીલાલના પિતા પ્રગટલાલને મોતીલાલની નાશીકમાંની સ્થિતિની ખાતમી આપ્યાથી પ્રગટલાલ તાબડતોબ નાશીક જવાને મુખ્યથી નીકળી પડ્યો.

પણ મોતીલાલનો પત્તો કયાંથી મળે ? કેમકે મુખ્યના અનેક ઓળખીતાઓએ જમ મોતીલાલને જોયો હતો, તેમજ મોતીલાલે પણ તેઓને ખરાખર જોયાંજ હતાં, અને તેથી મોતીલાલ રાત્રે ને રાત્રે ત્યાંથી નીકળીને રેલવે સ્ટેશનપર ગયો, અને તે વગર ટિકેટ જ ટ્રેનમાં ચઢી બેઠો ! તે ટ્રેન લાયખલા આવતાં ત્યાં તે ઉતરી પડ્યો, અને ત્યાંથી વડોદરા રેલવેની લાઈનપર જઈ તે રેલવેના એક સ્ટેશનથી ટ્રેનમાં બેસી ચાંદોદ તરફ જવાનો તેણે નિશ્ચય કીધો—એ કે માર્ગમાં પણ તેણે કેટલાંક સ્ટેશનો પર ઉતરી કેટલાંક ગામોમાં થોડો-થોડો સમય મુકામ કીધો હતો, અને તેથી લગભગ એક માસ બાદ તે ચાંદોદ પહોંચ્યો હતો.

પ્રગટલાલ મુખ્યથી ખનતી ત્વરાએ નાશીક ગયાં પછી, અને ત્યાં તબક્કીજ કર્યાં પછી ત્યાંથી તેને એવી ખબર મળી

કે “ તમે કહો છો તેવો એક યુવાન અહીં આવી તપ કરવા
 એકે તો હતો, પણ તે ગદ્ય રાતનાજ અહીંથી કંઈ ચાલ્યો ગયો
 છે. તે ક્યાં ગયો છે, તેની તો અમને કંઈજ ખાતરી તે આપી
 ગયો નથી. ” આવા સમાચાર સાંભળતાંજ મગટલાલના પગ
 ગગળી ગયું, અને તેણે સ્વપુત્રની આશા હાલ તરત તો છોડીજ
 દીધી, અને જીવને ગમે તેમ ટટાર રાખી પુનઃ મુખ્ય ગયો. ત્યાં
 તેણે સ્વપત્નિ જગાગવરીને નાસિપાસિની તથા ચોતાના વહેમની
 વાત કરતાંજ તેણી પણ અનહદ રૂદન કરતી રહી !

અક ૬૫ મું.

દોહરો.

મોતીલાલ ચાંદોદમાં, ચકિત પામ્યો છેક;
 તો પણ વાત મળી અહીં, મહા મુદ્દાની એક.

મુદ્દાનો માર્ગ મળ્યો.

અપળા, જસોદા અને ચમનદાસ ચાંદોદથી નીકળી ગયાં
 પછી ચાંદોદની પેલી ખત્રિસી-ખત્રિસી ગોરાણી ધનગવરી તો
 કંડી ગારજ બની ગઈ હતી, અને તેણી માત્ર ઘાટપર ગોઠવાઈને,
 યાત્રાળુઓ વગેરે, જેઓ ત્યાં સ્નાન કરવા આવતાં તેઓ પાસે
 ભિક્ષા માંગીને ચોતાના પતિના મૂળ આસનને સાચવી રાખતી હતી.

મોતીલાલ પણ ગમેગામ ફરતો ફરતો ચાંદોદમાં આવી
 ચાલ્યો, અને ઘાટ ઉપર જઈ સ્નાન કરી, ધનગવરીની પાસેની
 ખાલી જગાપરજ ગોઠવાઈ ગયો.

“ મહારાજ તમે ક્યાંથી આવો છો ? ” ધનગવરીએ પૂછ્યું.

“ તમે એકલાજ છો કે તમારી સાથે બીજી મંડળી પણ છે ? ”

“ હું એકલાજ છું, અને તીર્થ કરવા આવ્યા છું ખાધ. ”

“ ઘણી ખુશીની વાત, પણ તમારી પાસે બીજો કશો સરસામાન નથી બાઈ ? ”

“ ના ખાધ, સાધુને બીજા સરસામાનની શી જરૂર હોય ? ”

“ ત્યારે તાપ અને ટાઢમાં પણ આમજ રહો છો ? ”

“ સાધુને તો તાપ, તડકો અને વરસાદ, સર્વે રતુ સરખીજ હોય. ”

“ અને ખાવાનું કેમ ? રાંધવાને એક વાસણુ તો છે નહીં ? ”

“ હું રસોઇ બનાવતો નથી. ”

“ ત્યારે શું પ્રજાપ્રજાદિ ખાધનેજ રહો છો કે કોઈ બે જમાડે તો જમો ? ”

“ કોઈ જમાડે તો જમું, પણ મારે ખાધાને માટે તો કોઈ ખાસ નિયમજ નથી. ચપટી લોટ, દાળ, ચોખા કે જે પણ અનાજ હોય તે પણ ફાકી લઉં. ”

“ તે તો પેટમાં દુખે મહારાજ ! કાચું અન્ન કદી પણ મનુષ્યને પચેજ નહીં. ”

“ સાધુને સર્વ પચે. ”

“ શું કશું મહારાજ ! ” ધનગવરી દ્વંદ્વા લાવીને બોલી

“ તમને હમણાં મારે ત્યાં જમવાને લઈ ” બહુ, પણ તમારી એક સંત મંડળીનાં ત્રણ માણસો મારે ત્યાં આવ્યાં પછી હું પ્રસ્તાવ હતી. ”

“ તે કેવી રીતે ? ”

“ એવું બન્યું કે— ” ધનગવરીએ પેલી ચપળા, જસોદા અને

અમનદાસને લગતી તમામ કથા કહી સંભળાવી.

મોતીલાલે તે તમામ વાત બરાબર ધ્યાનથી સાંભળી લીધી, અને પછી તે ત્રણેનાં નામ પણ બહુ લીધાં, તેમજ તેઓ કયાંથી આવેલાં વગેરે તમામ વિગત પૂરેપૂરી પૂછી લીધી. તેમાં ચપળાની બાબતમાં પણ જે કંઈ વિગત બહુમાં આવી હતી, તે તમામ તેણીએ મોતીલાલને કહી સંભળાવી, અને પછી તો મોતીલાલ ચોકચો ! તે સમજી ગયો ! ચપળા પોતાનીજ પત્નિ, એમ તેણે ચોક્કસ વાતો પરથી માની લીધું, અને છેવટે ધનગવરી પ્રત્યે તેણે પૂછ્યું “ તે ત્રણે અહીંથી કંઈ બાબતો ગયાં છે, તે તમે બહુ છો ? ”

“ મને કંઈ તેની ખબર નથી. તમારે બહુવાની કંઈ ખાસ જરૂર છે કે શું ? ”

“ ના. હું તો સહજ પૂછું છું. ” કહીને મોતીલાલે તે વાતની વિશેષ ચોળાચોળ કરી નહીં, અને તેણે પોતાના મનમાં એટલુંજ માની લીધું કે “ મુદ્દાનો માર્ગ મળ્યો ! ” આમ માની તેને પોતાની ધારેલી રસ્તો પાર પાડવાને માટે આશા આવી, અને પછી તેણે ધનગવરી પ્રત્યે બહુવિધ “ તમારી વાત સાંભળીને હું દિલગીર થયો છું કે, જમને તમે આધાર આપ્યો, તેમણેજ તમને સંતાપ કરાવ્યો ! પણ એ વાત તમારે મનમાં લાવવી નહીં. દુનીઆમાં સર્વ માણસો કંઈ સરખાં હોતાં નથી. હોય, એમજ ચાલે ! દુનીઆનો રંગજ એવો છે ! ”

“ ત્યારે અત્યારે તમે મારે ત્યાં જમવા પધારશો ? તમે જવા સાધુને ભોજન કરાવવામાં મને પૂન્ય છે. ”

“ પણ મારે ઉપવાસ છે, માટે માફ કરશો બાપ ! ”

“ ઉપવાસનું નામ હીધું ત્યારે તો હું લાચાર છું.” કહીને ધનગવરી ત્યાંથી પોતાનું આટોપીને મકાને આવી ગઈ.

મોતીલાલ સાર્યકાળ થયા પછી શાંતિથી પોતાના મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો કે “ તે ત્રણે જણાંમાં એક મારી ઓ અપળાજ છે, એમાં તો કંઈજ શક હવે રહ્યો નથી; કેમ કે આ બાઈએ બરાબર મુદ્દાની વાત મારી પાસે કહી છે. તેઓ હવે ક્યાં ગયાં હશે તેજ માત્ર શોધવાનું રહ્યું. મારી અપળા કોઈ પણ સાધુ મંડળીમાં જોડાઈને ગમે ત્યાં ભટકે છે, એટલું તો ચોક્કસ સમજાઈ આવે છે, માટે હવે મારે એવાં સ્થળોમાં ફરવું જોઈએ, કે જ્યાં સાધુઓનાં મંડળોનાં આશ્રમો હોય. તેવી રીતે પ્રરતાં કોઈ પણ મંડળમાંથી મારી અપળાનો પત્તો મળી આવશે, એમ મને લાગે છે. જોઈ છું. વળી ઇશ્વર છે. મુદ્દાનો માર્ગ મળ્યો તો વળી ધીમે ધીમે અપળા પણ મળશેજ. ” આમ વિચાર કરીને તે ત્યાંથી સત્તર ઉઠ્યો, અને પગ રસ્તેજ એક સીધી સડક પર જતાં તેણે ત્યાં કેટલીક પૂછપરછ કરવાથી તેને જણાયું કે “ આ રસ્તેથી ડભોઈ તરફ જવાશે. ” તેજ ગાયકવાડી ગામમાં જવાનું તેણે પણ પસંદ કીધું, અને રાતોરાત ચાલતો છેક પ્રભાત થતાંજ તે ડભોઈના દરવાજામાં દાખલ થયો, અને ત્યાં જઈને એક ધર્મશાળામાં તેણે જોઈક સીધી, કે જે ધર્મશાળા ત્યાંના તળાવ ઉપર સાધારણ રીતે બાંધેલી હતી, અને તેમાં આધુ-વેરાગિઓ પણ લગભગ પંદર-વીસ જણાં હતાં.

ચર્ચા ૬૬ મું.

હાહરો.

અંતર એક બીજાં તણો, થોડો થોડો થાય;

તોપણ આશાવંતની, આશા પાછળ ધાય !

અદૃષ્ટ અંતરની અથડામણ !

ભગ્યદાસની ટોળી ચાંદોદયી નીકળીને ડભોઇ તરફ સંચરી, અને તેણે પણ ડભોઈના તળાવ પરની ધર્મશાળામાં જ મુકામ ઠાપ્યો હતો. તે ટોળી ત્યાં માત્ર ચોવીશ કલાકજ રહી, અને ત્યાંથી તે વળી વડોદરા તરફ સંચરી. તે ખાદ્ય ચમનદાસ, જસોદા અને ચપળાની ત્રિપુટી પણ ચાંદોદમાંથી નીકળીને રેલવે રસ્તે ડભોઇ ગઇ, અને તેણે પણ ઉપલેજ સ્થળે મુકામ ઠાપ્યો. તે ત્રણેને ત્યાં ખખર કહાડતાં એવી ખાતમી મળી કે “ભગ્યદાસની મંડળી વડોદરા તરફ આઠેક કલાકપરજ ગઇ છે.” અર્થાત માત્ર આઠ કલાકનોજ અંતર પડ્યો, તોપણ “વડોદરામાં તે ટોળી મળી આવશે” એવી આશાએ તેઓ ત્રણે પણ ત્વરાથી વડોદરા તરફ રવાના થઇ ગયાં. રસ્તામાં તેઓ ત્રણે જણાં અનેક અટકળો ખાંધવા લાગ્યાં, તોપણ તેમાં તકરાર કે તૂટી ચારની વૃત્તિ નહીં રાખતાં તેઓ પોતાનાં ત્રણેનું એકય આખર સુધી સાચવી રાખવાનું પરસ્પર વચનાવચની થયાં.

હવે નાદાન ચપળાએ વળી નમન્તાઇથી જસોદાને એટલુંજ કહ્યું કે “બહેન ! તમને હું મારા મ્હોટી બહેન બરાબરજ માનું છું, માટે તમે મારા માતાને સ્થાનેજ ગણાવ; કેમકે માતાની ગેરહાજરીમાં મ્હોટી બહેન પણ માતાનેજ પદે પૂંજાય છે, અને હું પણ તમને

મારા માનવંત માતૃશ્રી તરીકેજ પૂજીશ. વળી હવે તમે પ્રત્યે મારી એટલીજ પ્રાર્થના છે કે, મને તમે તમારી પુત્રી તરીકે માનીને મારી સંભાળ રાખશો. હું તમારી આજ્ઞાને આધિન રહેવાને ખંધાયેલી છું, અને તમે મારું શ્રેય તથા રક્ષણ કરવાને પણ ખંધાયેલા છો. કેમ, ખરું કેની બહેન ? ”

“ એક વાર નહીં પણ સાત વાર. ” જસોદાએ જણાવ્યું.

અમનદાસ પણ અંતઃકરણની પવિત્રતાથી બોલી ઉઠ્યો “ બેટા ! તું જરા પણ ડરતી નહીં. તને અમે ખંને છાતી સાથેજ રાખીશું, અને હવે વડોદરામાં ગયાં પછી આપણા ગુરુશ્રી ભવ્યદાસનાં દર્શન થાય તો પછી આપણે ત્રણે આપણી તેજ અસલ મંડળીમાં તરફાળ જોડાઈ જઈ ઈશ્વર કૃપાથી ભજન ભક્તિમાં આપણી જીંદગી આનંદમાંજ નિર્ગમન કરીશું. ”

“ પણ આપણા ગુરુશ્રી આપણને પુનઃ પોતાની સાથે રાખવામાં વાંધો તો નહીં લેશે ? ”

“ વાંધો પણ કદાચ લેશે, તો પણ આપણે તેમને ગમે તે આજીજી કરીને પણ સમજાવીશું તો તેઓ કંઈ એવા નિર્દય તો નથીજ કે, આપણને એકદમજ તરછોડી કહાડશે. તેઓ અતિ દયાળુ દિલ્લના, મ્હોટા મનના, અને મહાન દેવ ભૂતિ જેવા છે. એટલું છે કે, તેમના સમક્ષ આપણી ભૂલને માટે ક્ષમા તો માંગતીજ જોઈશે, કે જમ કરવાનો આપણો ધર્મજ છે. ”

“ તેમાં શો વાંધો છે ? આપણે ભૂલ કરી છે, એ તો ખરુંજ છે, અને ભૂલને માટે તેમની ક્ષમા માંગવી, એ તો એક ન્યાય છે. ” ચપળાએ ભવ્યદાસની ભવિષ્ય વાણીનું સ્મરણ કરતાં જણાવ્યું “ તે ગુરુશ્રીએ તો આપણી વાતો શ્રવણ કરતાંજ સ્પષ્ટ

કહ્યું હતું કે ‘ મને તો આ ખાખતમાં કંઈ અજાણ વિચિત્રતાજ મનાય છે, અને શ્રી ચંદ્રમાળ પ્રત્યક્ષ પધારે, એ પણ આ જમાનામાં તો માની શકાય તેમ નથી, માટે આ રંગમાંથી તમે સર્વ અવિબ્યમાં પસ્તાશો, એવો મને ભય દેખાય છે, અને આટલીજ સલાહ અવિબ્ય વાણી રૂપે હું પ્રગટ કરું છું. પછી તો જમ તમારી મરજી ! ’ આ તેઓશ્રીનાં વચનો મારા મગજમાં ઠોતરાઈ રહ્યાં છે, અને તેજ પ્રમાણે ખન્યું છે. ”

“ તેઓના જવા પવિત્ર મહા પુરૂષનાં વચન પ્રજેજ પ્રજે ! ” કહીને ચમનદાસે તે વાત પર વિશેષ વિવેચન કરવું ખંધજ રાખ્યું; કેમકે તેઓ વડોદરાની નઝદીકમાંજ હવે પહોંચ્યા.

વડોદરામાં તેઓ પ્રવેશ્યાં, અને ધર્મશાળામાં જઈ ત્યાં પાણીના નળ તૈયાર હોવાથી તેમણે લોટો ઠહાડીને પાણી પીકું, અને પછી જરાક વિરામમાં નિરાંત વાળીને ત્યાંજ બેઠાં.

ચક્ર ૬૭ મું.

દોહરો.

ભવ્યદાસ સાથે મળ્યાં, ત્રિપુટીનું સંધાન;

ગુરુએ ભેળ્યાં ભાવથી, બોધ મળ્યો ખળવાન !

પુનઃ જ્યાંનાં ત્યાં !

ભવ્યદાસની મંડળી વડોદરામાંજ હતી, પરંતુ તે શહેરમાં નિવાસી નહોતી. શહેરની બહાર એક શેઠિયાની ભવ્ય ધર્મશાળામાં તે મંડળીનો મુકામ હતો, અને ત્યાં ભજન ગાઇ તે દ્વારા વડોદરાની પ્રજાનું તે અચ્છું ધ્યાન ખેંચી રહી હતી. સંકડો જનો

તે મંડળીનું ભજન શ્રવણ કરવાને તે સ્થળે આવતાં હતાં, અને તેઓ અન્ન, વસ્ત્ર, પર્ણસા વગેરે દરરોજ પુષ્કળ જથ્થામાં તે મંડળી સમક્ષ નિવેદન કરતાં હોવાથી તે સ્થળે તેમણે નિવાસવાનો નિર્ણય પણ કીધો હતો. વળી દેશી રાજ્ય હોવાથી રાજ્ય તરફથી પણ તે મંડળીને રીતસરનો આશ્રય મળવા માંડ્યો, અને તે સમાચાર ત્યાંનાં વર્તમાન પત્રોએ પોતાનાં પત્રોમાં પ્રગટ કીધાંથી તે મંડળીની મહત્તા ત્યાંની પ્રજામાં જન્મ વૃદ્ધિ પામી, તેમજ ત્યાંના જૂ પતિ નામદાર મહારાજ સયાજીરાવની જાણમાં પણ આવી ગયું કે “મારા નગરમાં એક સારી સંત મંડળી આવી છે.” આમ તેમનાં જાણ્યામાં આવ્યાથી તે નરેશની ઇચ્છા પણ તે મંડળીની મુલાકાત લેવાની સ્ફુરિત થઈ, અને એક સાંજ મહાર પ્રરવા નીકળતાં મહારાજ સયાજીરાવની સ્વારી તે મંડળી પાસે અકસ્માત જઈ ચડી ! તેમની સ્વારી જોતાંજ ભજન ગાવાનું ઈંધ કરી દીધું ! આથી મહારાજએ કહ્યું “હું તમારું ભજન શ્રવણ કરવાનેજ આવ્યો છું, માટે તમે ભજન ચલાવો. તમારું એક ભજન શ્રવણ કીધાં પછીજ હું કઠીશ.”

તરતજ ભજન પુનઃ ચાલુ થયું, અને એક એવું તો ઔષદાયક ભજન શરૂ કીધું કે, તે શ્રવણ કરતાંજ નામવર મહારાજ અત્યાનંદ પામ્યા, અને તેજ વખતે તેમણે જાહેર કર્યું કે “તમારી મરજીમાં આવે ત્યાં સુધી તમે અહીં રહેજો, અને મારી પ્રજાને તમારાં ભલાં ભજનો સંભળાવજો. તમે જ્યાં સુધી અત્રે રહેશો ત્યાં સુધી તમને અત્રે પૂરતું સીધું વગેરે દરરોજ પહોંચતું થશે.” આમ ઔદાર્યતાપૂર્વક ભાવ બતાવીને તેઓ ત્યાંથી વિદાયે થયા, અને તે મંડળીને તમામ જોઈતી વસ્તુઓ

પહોંચાડવાનો ખંઠોખસ્ત પણુ તે નામદારે તેજ વખતે પોતાના સીપાઈ મારૂતે પોતાના ખાનગી કાર્યભારીને કહેવરાવીને ઠરાવી પણુ દીધા, જેથી ખીજે દિવસેથીજ મહારાજના કોઠારમાંથી રીતસરની તમામ ચીજો તે મંડળીને પહોંચાડવાનો પ્રારંભ પણુ થઇ ગયો. આ તમામ સમાચાર પણુ જાહેરમાં આવવાથી લોકોને તથા અમલદારી વર્ગને ધસારો પણુ લબ્યદાસની મંડળીનાં લજન સાંભળવાને દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો ગયો, જેથી તે મંડળીને અન્ય આવક પણુ અચ્છી થવા માંડી, તેમજ વળી મહારાજ આવકવાડે તે મંડળીની ધાર્મિક રીત ઉત્તમ જોવાથી તેજ સ્થળે એક સરકારી મઠાન હતું, તે પણુ તેમને અર્પણ કરી દીધું.

વડોદરામાં જે સ્થળે અપળા, અમનદાસ અને જસોદા ઉતર્યા હતાં, તે સ્થળે એક પોલીસ અમલદાર જઇ ચઢ્યો, અને તેણે તેઓને ધધડાવીને ફરમાવ્યું “ તમારા જેવાઓને અંતે વસ્તીમાં રહેવા નહીં દેઝ્યે, માટે તમારે સંઘ્યાકાળ પહેલાં શહેર બહાર ચાલ્યા જવું. ” આવો હુકમ કરી તે અમલદારે એક પોલીસ સીપાઈને ત્યાંજ ખેસાડી તેઓને સાયંકાળ પહેલાં શહેર બહાર હાંકી કહાડવાને હુકમ ફરમાવ્યો, અને તેટલો ખંઠોખસ્ત કરી તે અમલદાર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ખાદ ત્યાં રહેલા પેલા સીપાઈએ તો તેઓને સમજાવીને સૂચના કરી કે “ શહેર બહાર લબ્યદાસ સાધુની એક લજન મંડળી છે, ત્યાં જઇને જો તમે રહેશો તો તમારું પોપણુ ત્યાં થશે. ”

“ લબ્યદાસ ”નું નામ સાંભળતાંજ અમનદાસ ખુશી થઇ ગયો, અને તેમના નિવાસનો પત્તો પૂછતાં તે લેલો સીપાઈ તેઓ ત્રણેને લબ્યદાસના મુકામે પહોંચાડવાને તેમની સાથે ગયો, અને

તેઓને ખરાખર તે સ્થળે પહોંચાડયાં પછીજ તે સીપાઇ છૂટો પડ્યો.

ચમનદાસ, જસોદા તથા ચપળા અંદર જઈને લવ્યદાસની સામે એકદમ દંડવતપૂર્વક નમન કરીને હાથ જોડીને બેઠાં, અને તેજ વખતે તેઓ ત્રણેની આંખોમાંથી અશ્રુધારા નીકળવા માંડી ! તે ત્રણેને જોતાંજ લવ્યદાસે વિસ્મયતાથી પૂછ્યું “ અરે ! તમે વળી પાછાં અહીં ક્યાંથી આવી ચઢ્યાં ? ”

“ ભટકી ભમીને પુનઃ જ્યાંનાં ત્યજ આંખ્યાં છીએ મહારાજ ! ” ચમનદાસે અત્યંત પશ્ચાતાપ કરતાં જણાવ્યું. “ આપની ભવિષ્ય વાણીજ સત્ય થઈ ! અમે નાહક ભમાયાં, અને બૂદ્યાં ! તેને માટે આપનીજ શોધ કરીને આખરે આપનાંજ ચર્ણાવિંદમાં અમે ત્રણે મસ્તક મૂકવાને આંખ્યાં છીએ, અને આપના આશ્રય શિવાય અમારો અન્ય આરોજ નથી. તો આશા સહ અમારી આપને એટલીજ પ્રાર્થના છે કે, અમો ત્રણેને આપની સેવામાં રોંપવાની દયાળુ દષ્ટિ દાખવશો ! ”

“ ભલે ! મને તેમાં કંઈ વાંધો નથી, પરંતુ તમને શું શું વિત્યું તે તો જરા જણાવો ! ”

“ આપ ગુરૂશ્રીને તમામ વિતેલી વાત વિદિત કરવાને અમને કંઈ પણ વાંધો હોયજ નહીં. ” કહીને ચમનદાસે તમામ બિના ખરાખર કહી સંભળાવી, અને છેવટે એટલુંજ કહ્યું કે “ આપનીજ ભવિષ્ય વાણી ચથાસ્થિત ખરી પડી મહારાજ ! ”

“ તો પણ તમે ઉગરીને પુનઃ આંખ્યાં છો, તે જોઈ મને અંતોષ હપજ છે. કમીની દશા ભોગવવાની તમારાં ભાગ્યમાં સુજ્જલો તે તમે ભોગવી, અને હવે પછી એવા કંદામાં ફસાવું નહીં, એટલું જોખી રાખી તમે પ્રથમ પ્રમાણે સર્વ સંગે હળીમળીને

સુખેથી રહો. ”

“ મોટી કૃપા ! ” કહીને તેઓ ત્રણે તરતજ પોતાનાં જૂનાં સાથીઓ સંગે પ્રથમની માફકજ મિત્ર થઇ ગયાં.

ચક્ર ૬૮ મું.

દોહરો.

મોતીલાલ ડોહાધી, નિકળ્યો ઉત્સાહ ભેર;
વડોદરે પહોંચ્યા પ્રથમ, ભટક્યો ઠેરઠેર !

અકસ્માત આફત !

ડોહાધીની ધર્મેશાળામાંથી મોતીલાલને સહજસાજ ખાતમી મળી કે “ લવ્યદાસ નામના મહાન સંતની મંડળી વડોદરા તરફ ગઇ છે. ” આ ઉપરથી મોતીલાલે પણ વડોદરા તરફ જવાનો નિર્ણય કીધો, અને તેજ વિચારથી તે ડોહાધી નીકળીને પગાર-સ્તેજ વડોદરાના રસ્તા પર પરહર્યો, પરંતુ માર્ગમાં જો પણ ગામ આવતું તે ગામમાં ચપળા માટે તપાસ ચલાવ્યા પછીજ આગળ વધવા માંડ્યું, અને એમ કરતાં છોક દશેક દિવસ બાદ વડોદરાની પાસેનાજ એક ગામમાં તે પહોંચ્યો. ત્યાં ગામમાં જતાંજ પાદર ઉપર એક યુવતિ તેનાં બેવામાં આવી. તેણીનો ઘણોખરો દેખાવ ચપળાને મળતો હોવાથી, અને પોતાનાં લગ્ન પ્રસંગે તેણે ચપળાને બેયલી તેવોજ ચહેરો આ યુવતિનો પણ તેનાં મગજમાં ઠસી ગયાંથી તેણે બેધડકપણે તેણીને પૂછ્યું “ એઈ ! તારું શું નામ છે ? ”

“ મારા નામ સાથે તારે શું કામ છે ? ”

“કામ છે, માટે તો તને પૂછું છું. ઉભી રહે, અને તારું નામ ખરેખર હોય તેજ કહી દેજ.”

આવા અંજાણ્યા માણસના આવા અતર્કિત શબ્દો સાંભળતાંજ તે ચૂવતિ ગભરાઈ ગઈ, અને તેણીએ મોતીલાલના પ્રશ્નનો ઉત્તર નહીં આપવાથી મોતીલાલને જખરો વહેમ ભરાયો કે “જરૂર આ મારી ચપળાજ છે !” આમ વહેમાઈને તેણે તેણીને વિશેષ દબાણથી પૂછ્યું “તારું નામ તારે કહેવુંજ પડશે, અને નહીંજ કહેશે તો હું તને અહીંથી એક પગલું પણ આગળ ભરવા દેનાર નથી ! માટે તારું નામ બોલી જ !”

આવા જખરજસ્તિના શબ્દો સાંભળતાંજ તે ચૂવતિ વળી વિશેષ ગભરાઈ, અને તેણે એકદમ રડીને બૂમ ખરાડા પાડી મૂક્યા ! આ સાંભળીને જોતજોતામાં તે સ્થળે ગામનાં લોકો જમા થઈ ગયાં, અને મોતીલાલનાં હાડકાં પણ બોખરાં થવામાં કંઈજ બાકી રહી નહીં ! તે ઉપરાંત તેજ વખતે લોકોએ પોલીસ સીપાઈને બોલાવી લાવીને મોતીલાલને પકડાવી પણ દીધો ! પતિની બમણતામાં ભ્રમતો મોતીલાલ પોતાની આવી દશા જોઈને અત્યંત પસ્તાવામાં પડ્યો. તેણે પોલીસ સીપાઈ સમક્ષ પોતાની સ્થિતિનો સર્વ ચિતાર સત્યતાપૂર્વક રજૂ કરીધો, પણ સીપાઈ બચ્ચો સાંભળે શાનો, અને મોતીલાલની વાતપર વિશ્વાસ રાખે પણ શાનો ? તેણે મોતીલાલને પકડીને, ગામનાં લોકોની સૂચના પ્રમાણે પોલીસ ઘાણામાં લઈ જઈ એક કેટડીમાં પૂર્યો ! બાદ તે સીપાઈએ તેની સાથે નરમ-ગરમ રીતમાં વાતચીત ચલાવી, અને તેની પાસેથી કંઈ વાતો કઢાવવાની કોશિષ પણ કરી; પરંતુ જ વાત ખરી હતી તે શિવાય મોતીલાલ બીજી

વાતજ કરી નહીં. ગામના મનાતા મુખીએને સીપાઇએ થાણામાં બોલાવીને તેઓને જણાવ્યું કે “ આ માણસ કંઈ ગુન્હેગાર દેખાતો નથી, પરંતુ એની વાત હિપરથી એમ લાગે છે કે, એની જી ગૂમ થઈ ગઈ છે, અને જૂ વ્યવસ્થિને અટકાવવાની મૂખીએ એણે ચલાવી છે, તેના ચહેરાં એની જીના ચહેરા સાથે લગલગ મળતો હોવાથીજ ભૂલમાં એણે તેણીની સામે અવિચારી પૂછપરછ કરી છે ! આ બધું ભૂલ ભૂલામણીનું પરિણામ બન્યું છે, માટે એને વિશેષ સતાવવો મુનાસબ નથી. તમે જો વાંધો લેતાં નહીંજ હો, અને તમારો વિચાર આ ફરિયાદ આગળ લાંબાવવાનો નહીંજ હોય, તો એને છોડી દઉં ? ”

“ ભલે, છોડી દો; પરંતુ આ ગામમાં તો એને એક રાત તો શું, પણ એક પળ પણ રાખવોજ નહીં. ”

“ તે તો હું એને આપણા ગામની બહાર મૂકી આવીશ. તેને માટે તમે જરા પણ ચિંતા કરશોજ નહીં. ”

“ ખુશીથી તેમ કરો. ” કહીને મુખીએ ત્યાંથી વિદાયે થયાં.

બાદ પેલા સીપાઇએ કેટલી બોલીને મોતીલાલને બહાર કહાડ્યો, અને તેને બે-ચાર થાપડો મારીને તેનો કાઠો પકડીને તેને ગામ બહાર લઈ ગયો, અને ગામની હદ પૂર્ણ થતાંજ મોતીલાલને મુક્ત કીધી, અને તે વખતે પણ પેલા સીપાઇએ તે બિચારાને એક-બે ધપ્પા મારતાં જણાવ્યું કે “ બખરદાર ! જો પ્રીથી આ ગામમાં પગ મૂકશે તો તેજ વખતે તુરંગમાંજ જવું પડશે ખરચા ! ” આટલી ચેતવણી આપીને સીપાઇ ચાલ્યો ગયો.

મોતીલાલ હિપલા બનાવથી અત્યંત સંતાપી થઈ ગયો.

કે “ અરેરે ! ચપળા ! ચપળા ! ! ચપળા ! ! ! તારે માટે મારે કેવી કેવી આકૃત વેઠવી પડે છે ! આવું દુઃખ બીજે ક્યો પતિ સહન કરી શકે ? તારે ખાતર હું સપડાયો ! લોકોને માર ખાધો ! પોલીસે મને ઠાટડીમાં પૂર્યો ! સીપાઇઓ તરફનું અપમાન પામ્યો ! અને આખરે મહા મુશ્કિલતે છૂટવા પામ્યો છું ! પણ હવે તું મળશે કે હજી પણ મને ટવળાવશે ? અરેરે ! ઓ ! મારા ઈશ્વર ! મારી કેવી દુર્દશા તેં પણ કરવા માંડી છે ! પવિત્ર પ્રેમ ગાંઠના ખંધનથી ખંધાયેલા મારા જવા શુદ્ધ મનના માણસ પર આટલો બધો શીતમ ! રામ ! રામ ! તું ખચીતજ ‘પ્રાડી પર કટક’ કરવા જેવું કરે છે ! તું દીન દયાળુ છતાં મારા જવા એક દીન પર આટલો બધો નિર્દય કેમ થાય છે ? હવે તો કંઈ છોડો લાવ મારા ખાપ ! બસ ! મારી પ્રિય પત્નિ મળે તોજ તમામ તાપ ટળે ! વાંચ ! હરકત નહીં ! પરમાત્માની જેવી ઇચ્છા ! જોઈએ તેમ થાય, પણ હું મારાં પ્રયત્નમાં, અને ધર્મમાં નહીંજ ચૂકું, અને જોઈએ તેવી આપત્તિ આવે, તો પણ હિમ્મતહીન નહીંજ થાઉં ! ” આમ વિચાર કરતો તે વડોદરા તરફ ચાલતો રહ્યો.

ચપળાનાં નેત્રો નિર્મળ-નિરવિકારી-નીતિવાન

કેમ રહી શક્યાં ?

કારણ તેણીએ, સુરત ખાતે વાડીફળીઆ કોટસફીલ પર ‘વંશપરંપરાથી ચાલતા આવેલા ઔષધાલયના વૈદ્ય રતીલાલ ત્રીલોવનદાસની અસરકારક દવા ચોતાનાં નેત્રોમાં નંખાવી હતી, કે જે વૈદ્ય નેત્રોના ઉપચારમાં નામાંકિત છે.

ચક્ર કલ્પ મું.

દાહરે.

વડોદરા વિપરિત વડું, પણ ત્યાંથી ઉત્પાતઃ
ત્યાં ત્રિજુ બૂત જગતાં, થયો નવો ઉચ્ચાટ !

વડોદરામાં વિદ્વેષ !

વડોદરામાં થોડા દિવસ તો ભવ્યદાસ, અને તેમની સંત
મંડળી મગ્નતા માનવા લાગી, અને સંવેમાં સંતોષ પણ વ્યાખ્યો;
પરંતુ ખુદ મહારાજ સાહેબ તે મંડળીની મુલાકાતે જાતે ને પોતે
પધારવાની ખબર વિજ્ઞાપિત વેગે શહેરમાં તથા ગાયકવાડી ગામીમાં
ફેલાયાંથી અમલદારી વર્ગ પણ તે મંડળીની મુલાકાતે આવવા
લાગ્યો, અને તેઓમાંના કેટલાકો તો ચપળાની મોહક ખૂબસૂરતી
નિહાળીને ચકિત થઈ ગયા. કોઈ કોઈનાં મનમાં તો ચપળા માટે
ભૂડો ભાવ પણ ઉત્પન્ન થઈ ગયો, અને ચપળાની એક વાર
માત્ર ખાનગી મુલાકાત લેવાની ખટપટ પણ ચાલુ થઈ ! આ
ખટપટના કેટલાક અણસારા ચપળાને, ચમનદાસને અને જસોદાને
પણ માલમ પડવા લાગ્યા, અને એક આખરદાર ગણાતા શુદ્ધસ્થે
તો ખૂબ પૂછપરછ કરતાં એવો પત્તો મેળવ્યો કે “ ચમનદાસ
અગર જસોદાનાં કઢાંમાં ચપળા છે. ” આ ખાતમીના ખળે તે
શુદ્ધસ્થે પ્રથમ તેઓ ખંનેની મુલાકાતનો યોગ સાંધવાની તજવીજ
કરી, અને તેમાં તે શુદ્ધસ્થને અઠસ્માત જસોદાને મળવાની તક
તો મળી પણ ગઈ !

આ શુદ્ધસ્થની વચ આશરે પાંસેઠ વર્ષ જેટલી થઈ હોય,
એમ ધારી શકાય ! તેનાં મોંમાં દાંતનું નામ નહોતું, અને શરીરે

જુદાવસ્થાની કરચળી પણ વળી ગઇ હતી ! સ્વત્વ ઠહેતાં તે ડોસો મસાણે મોકલવા જવોજ હતો !

જસોદા ખજારમાં કંઈ લેવા નીકળી, અને ડોસો પણ તે સ્થળ તરફ તેણીને મળવાની તક સાંધીને આમતેમ આંટા મારતો હોવાથી, જસોદાને તેણે દીઠી, અને તેવોજ તે તેની પૂઠ પકડીને પાછળ લાગ્યો. એટલામાં સહજ ઉજ્જડ સ્થળ આવતાંજ ડોસાએ સીંચોટી વગાડીને જસોદાને ઉભી રાખીને પૂછ્યું “ તું કયાં જાય છે ? ”

“ ખજારમાં. કેમ, તમારે શું કામ છે ? ”

“ મારે તને એક વાત પૂછવી છે. ”

“ બલે ફરમાવો. ” કહીને જસોદા જરા થોભી ગઇ.

“ તમારી સાથે એક યુવાન છોકરી છે તે કોણ છે ? ”

“ તેણી અમારા ટોળામાંનીજ છે. ” જસોદાએ ચમકીને પૂછ્યું “ કેમ, આપને તેણીનું શું કામ છે ? ”

“ કામ છે ત્યારે તો પૂછું છું. કામ શિવાય કોઈ પૂછવાની તસ્દી લે અથવા સામાને તસ્દી પણ આપે કે ? ”

“ વારું; શું કામ છે તે ફરમાવો સાહેબ ! ”

“ તેણી કુંવારી છે કે પરણેલી ? ”

“ આમ પૂછવાનો સખખ શો ? ” જસોદા હવે વહેમાઇ ગઇ, તો પણ શાંતપણે બોલી “ કાઠા સાહેબ ! તેણી અમારી સંત મંડળીમાં છે. ”

“ મારે તેણીને મળવું છે, માટે તું તેણીની મુલાકાત મારી સાથે કરાવી આપશે ? ”

“ દરરોજ પાછલા પહોરે અમે બજન કરીએ છીએ, ત્યારે

તેણી પણ અમારી ટોળીમાં લગ્ન ગાવા ખેસે છે તો તે પ્રસંગે આપ તેણીને ખુશીથી મળી શકશો.” જસોદાએ પણ ઉસ્તાદીથી ઉત્તર આપ્યો “ તે વખતે આપ કે કોઈ પણ તેણીની મુલાકાત લઈ શકે તેમ છે. ”

“ મારે તેવી જાહેર મુલાકાત કરવી નથી, પણ મારે તો ખાનગી મુલાકાત લેવાની છે, અને તેને માટેજ તને પૂછું છું કે, તું તેવી મુલાકાત કરાવી આપશે ? હું તારો ગૂણ નહીં જુલું. તેને માટે ખાત્રિ રાખજે. ”

હવે જસોદાના મગજમાં ડોસા કાઠાના દુર્ગૂણનો ખરાખર અર્થ સમજાયો, અને તેમ છતાં તેણીએ વિચાર કીધો કે “ એની સાથે મારે વિશેષ વાત કરવી મુનાસખ નહીં; માટે મારા ચમનદાસને એની સાથે વાત કરવાને વળગાડીશ તો એના મનની વાત ખરાખર મેળવી એને જૂગતો જીવાખ પણ આપશે, અને વળી ટાંઢે પાણીએ ખસ કહાડવાની યુક્તિ પણ તે ચલાવી શકશે; માટે મારે આ પીડા પતાવી દેવીજ સારી. ” આમ વિચારીને તેણી શાંતિથી બેઠી “ કાકા સાહેબ ! તેણીની ખાનગી મુલાકાત કરાવવાનું કામ મારાથી તો બની શકે તેમ નથી; કેમકે તે છોકરી મારી સાથે ખાનગી વાતચીત કરવાનો સંબંધ રાખતીજ નથી. તેમ છતાં એક માણસ અમારીજ ટોળીમાં છે, તેની સાથે આપ જો વાત કરો તો આપની મુલાકાત તેણીની સાથે તે કરાવી શકે તેમ છે. તમે અહીંજ ઉભા રહો, અને હું તેને અખઘડી મોકલું છું, તે સાધુનાં વસ્ત્રમાં છે, જ્યાં તે આવતાંજ તમે તેને ઝટ ઓળખી શકશો. ”

“ અને મારાં વસ્ત્રો વગેરેની નિશાની તેને પણ તમે આપજો, એટલે મને પણ તે ઓળખી શકશે. ”

“ વાંચુ. ” કહીને તેણી ખજારમાં નહીં જતાં પુનઃ પોતાને ઉતારે ગઈ. રસ્તામાં તેણી પોતાના મનમાં એટલુંજ યોદ્ધી કે “ અહીં આનંદમાં રહ્યાં છીએ તો અહીં પણ વળી વિપરિત થવાનો ભય હોયો થયો ! મારા ચમનદાસ આવશે એટલે તે આ ડોસાને ખરાખર જવાબ આપશે. ” આમ વિચાર કરી પોતાને ઉતારે જઈને આ ડોસા કાકાની તમામ વાત તેણીએ ચમનદાસને ગૂપચૂપ કહી સંભળાવી, અને તે પણ તે વાત સાંભળી સંતાપમાં પડ્યો, તો પણ તે ડોસાની વાત ખરાખર જાણવાને માટે તે તરતજ જસોદાએ આપેલી એદાણી પ્રમાણે તે ડોસાને મળવાને ત્યાંથી અટપટ નીકળી પડ્યો.

ચક્ર ૭૦ મું.

દાહરો.

ડોસાને ડહાપણ થકી, ઉડાવવાની વાત;
ચમનદાસ ચળરાક છે, ડોસો મૂર્ખ કૂંજત !

“ ઘડપણમાં બેલું ! ”

ચમનદાસ, જસોદાએ આપેલી એદાણીને આધારે ડોસા કાકા પાસે ગયો, અને ડોસાએ પણ તેને અટ ઓળખી કહાડ્યો. ચમનદાસે તેની પાસે જતાંજ તેને હસ્તે વદને પૂછ્યું “ કેમ મહેરખાન, શું હુકમ છે ? ”

“ તમને પેલી બાઈએ મોકલ્યા છે કે ? ”

“ હાલ. ”

“ અને તમે પણ તે ભજન મંડળીમાં જ છે, એમ હું ધારું છું. ”

“ હા સાહેબ. ”

“ અને તમારી સાથે પેલી એક અતિ રૂપાળી યુવતિ છે, તેણી પણ તમારી જ ટોળીમાં છે ની ? ”

“ હા મહેરબાન. ”

“ મેં સાંભળ્યું છે કે, તેણી તમારાં કઢ્યાંમાં છે, અને તમે તેણીને જટલું પાણી પાવ તેટલું જ તેણી પણ પીયે છે, એ પણ ખરી વાત કેની ? ”

“ એમ છે તો ખરું. ” ચમનદાસે ડોસાના દિલની વાત બહુ દેવાની તળવીજ કરતાં પૂછ્યું “ કેમ સાહેબ, આપને તેણીને માટે પૂછવું પડે છે ? ”

“ તમારાં કઢ્યાંમાં તેણી, માટે તમે જો મારી એક ધારણા પાર પાડી આપો તો હું પણ તમને ખરાખર રાજી કરીશ. ”

“ આપની ધારણા શી છે ? ”

“ મારો વિચાર તેણીને મારા મદ્રાનમાં રાખી સુખી કરવાની છે, તો તમે તેણીને તેમ કરવાને સમજાવો તો મ્હોટી મહેરબાની ! ”

“ તેણીને સમજાવવી, એ કંઈ મારે માટે મુશ્કેલ નથી. ” ચમનદાસે પેટમાં કપટ રાખીને જ વાત ચલાવી “ પણ તમારા જવા વૃદ્ધ પુરુષને તે શોભે ? ”

“ છ-છ-છ ! તમે જુલો છો ! મારી મતલબ તમે સમજી શક્યા નથી ! ” ડોસાએ પણ શરમાઈને વાત ઉઠાવવાની સાથે પોતાની મતલબનું મૂળ પકડી રાખતાં જણાવ્યું “ તેણીના

પ્રત્યે મારી બૂંડી ભાવના છેજ નહીં, પરંતુ હું તો તેણીને મારી પુત્રિ તરીકેજ મારા મકાનમાં રાખવા ઇચ્છું છું. ”

“ પુત્રિ તરીકે રાખશે, તો પણ દુનીઆમાં તો વિચિત્ર વાતોજ થશે ! તો પછી તેણીને તમારા મકાનમાં રાખવાની એટલી બધી શી જરૂર છે ? હું ધારું છું કે, તમારી મતલબ તેણીનું માત્ર બહુજ કરવાની છે. એટલું તો ખરું કેની સાહેબ ? ”

“ હાસ્તે વળી. બીજી મતલબ મારા જેવા વૃદ્ધને શી હોય ? ” ડોસાએ પણ દંભમાં દરશાવ્યું “ હું તો ખાલપણાંથીજ ખરેખરે નીતિવાન માણસ છું. ”

“ આપની વાતોપરથી હું પણ આપને પૂરા નીતિવાનજ માનું છું. ” ચમનદાસે કટાક્ષમાં કહ્યું “ પણ જે તમારી મતલબ તે ખિચારીનું બહુજ કરવાની છે તો તેણીને તમારા મકાનમાં નહીં રાખતાં અમારીજ ટોળીમાં કાયમ રાખવાથી પણ આપની ઉત્તમ અભિલાષા પાર પાડી શકાશે. ”

“ જુઓ ભાઈ ! એ છોકરીનું સ્વરૂપ, એની કાન્તિની કરામત, એની મૂખ મુદ્રાની મનોહરતા, એની અલખેલી આંખો, એનું નમુનાદાર નાક, દિલદાર દહાડમની કળી જેવાં દાંત, અને વળી એના આખા અંગની અનૂપમ રચનાની રમણિકતા, એ સર્વ એટલાં તો મનમોહક છે કે, મારો વિચાર અહોનિશ તેણીની છબિ મારી આંખો આગળ નિહાળવાનોજ છે, અને તે ઇચ્છા તેણીને મારા મકાનમાં મારી આંખો આગળ રાખવાથીજ પાર પડે, માટેજ હું તેણીને મારી પાસેની પાસે રાખવા તલખ્યો છું. તે શિવાય મારા મનમાં અન્ય મતલબ મુદ્દલજ નથી ભાઈ ! હું અને એટલો સત્તાવાન છું કે, જે ધારું તો તમો સર્વને ખાજૂ-

પર નાંખી તે યુવતિને ઘોળે દિવસે મારા મનમાં લાઇ બહા !
પણ નહીં ! જ્યારે મારા મનમાં તેણીનું બહુ કરી બલાઇજ
લેવાની છે, ત્યારે તો મારી પ્રજા પહેલેથી છેલ્લે સુધી બલાઇજ
ખતાવવાની પણ છે, અને તેવી બલાઇથીજ હું તમો મારફતે
સીધી રીતે તેણીને મેળવવા ઇચ્છું છું. વળી તેણી પણ તમારી
સલાહ સ્વીકારીને ચાલનારી છે તો મારી ખાત્રિ છે કે, તમે
તેણીને સમજાવીને, તેણીનું બહુ આહીને, અને તેણીનું બિવિધ
બહુ થવાની તમામ બિના તેણીને કહી સંબળાવીને મારી ઇચ્છા
માર પાડવામાં મને સાલ્ય થશે. ”

“ ઘણીજ ખુશીથી. ” ચમનદાસે પણ હાજી-હા જોવીજ
ગત વાપરી કપટમાં કહ્યું “ ઇચ્છેચ્છા હશે તો તમારી મરજી
પ્રમાણેજ બની જશે. ”

“ પણ તે ક્યારે ? ”

“ હવે આજ તો આપે મને વાત કરી, અને તેણીને સમ-
જાવવાને મારે પણ વખત તો જોઇએની ? ”

“ કેટલોક વખત ? ”

“ આજજ હું તેણીને વાત કરીશ, અને તે પછી આવતી
કાલે આજ વખતે આપને અને મળીશ. ”

“ જરૂર મળશે ? ”

“ જરૂર મળીશ મહેરબાન ! ”

“ તો આવતી કાલે આજ વખતે હું પણ અને આવીને
તમારી રાહ જોઇશ. ”

“ વારંજી. ”

આમ વાત કરી તેઓ બંને ત્યાંથી છૂટાં પડ્યાં. રસ્તામાં

ડોસા કાકા તો જાણે ફતેહ મળવાની આશામાં આનંદ પામવા લાગ્યા, પણ અમનદાસ મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે “આ બુદ્ધિયાને પણ ઘડપણમાં ઘેલું જ લાગ્યું છે ! પણ હું ખરો કે, એને ‘હથેલીમાં ચાંદ’ બતાવીને એને પૂરો ખેવફૂર, અને ગધેડોજ બનાવીશ ! ઠીક છે ! કાલે વળી જુદોજ રંગ અમાવીશ !”

અક ૭૧ મું.

દાહરો.

ડોસા કાકા ડાહ્યાલા, થયા ગધેડે સ્વાર;
અન્યા મૂર્ખના બાદશાહ, એજ વાતનો સાર !

ખરે-ખર !

અમનદાસે પોતાના ઉતારે ગયાં પછી જસોદા સાથે ઉપલી બાબતના સંબંધમાં તમામ વાતચીત કરી, જે સાંભળતાં જસોદા ખેલી ઉઠી “ આ પણ સંતાપનાજ સમાચાર છેની ! જ્યાં ને ત્યાં બાપડી ચપળાપરજ આફત ! ”

“ અંહ ! તે ડોકરાને તો હું ખરાખર ખેવફૂર બનાવી ગધેડાપર ખેસાડીશ ! ”

“ તેમ કરતાં વળી નવી પીડા નહીં જાગે ! તે કાંઈ મ્હોટા અમલદાર જેવો જણાય છે જો ! ”

“ તેમ હશે તો તેની અમલદારી પણ તે ભૂલી જશે ! ”

“ ત્યારે તમે જાણો. ”

“ પણ ચપળાને હાલ આ બાબત બીલતીજ નહીં; કેમકે તે જોકરી વળી આ વાત સાંભળીને ગભરાઇ જશે ! ”

“ સાઈ. તેણીને નહીં કહ્યું. ” કહી જસોદા શાંત રહી.

બીજા દિવસે કરાવેલા વખત પહેલાં પેલા કોસા તેજ જગાપર આવી પહોંચ્યા. એટલામાં ચમનદાસ પણ ત્યાં ગયો, અને તેને જોતાં જ ડોસાએ તેને આવકાર આપીને પોતાની સાથે જ ગાડીમાં બેસાડીને પૂછ્યું “ કેમ લાઇ, શી ખબર છે ? ખુશ ખબર તો છેની ? તે સુંદરીને તમે વાત કરી તો હશેજ, અને તેણીએ પણ તમારી સલાહ-સ્વીકારીજ હશે, એટલી તો મને ગળાં સુધી ખાત્રિ છે. ”

“ તેમાં તો કંઈ વાંધાજ નથી. ” ચમનદાસે ‘ઠાવકું’ મોં કરી જણાવ્યું “ તેણીને મેં તમામ વાત કહી છે, અને મારી સલાહ તેણીએ માન્ય પણ રાખી છે, પરંતુ તમારી વય અને દેખાવ માટેજ મને જરા વાંધા લાગે છે ! તમારી તદ્દન વૃદ્ધાવસ્થા જોઈને તેણીનું મન ખિપરી જાય એવી મને ધાસ્તિ છે, અને જો તેણી તમને જોઈને એક વાર નાપાસ કરશે તો પુનઃ તે હા નહીંજ કહે, એવો તેણીનો સ્વભાવ છે; માટે જો તમને જોઈ નહીં લાગે તો તેણી તમને પાસ કરે તેવી તદ્દખીર ખતાવું ? ”

“ તમે જ તદ્દખીર ખતાવશો તે હું કરીશ. ”

“ તો તમારે એમ કરવું જોઈએ કે, તમારા મોંમાં એક પણ દાંત નથી તો દાંતનું ચોઠકું ખનાવીને મોંના દેખાવ ખત્રિશ દાંત વાળો ખનાવો, અને તે ચોઠકું મોંમાં ગોઠવાતાંજ મ્હોંદા ખરની કરચળી પણ સીધી સપાટ થઈ જઈ ચહેરાની વૃદ્ધાવસ્થા તો દબાઈ જશે. વળી અંગપર સારાં ગરમાગરમ કોટ વગેરે પહેરશો, એટલે અંગની ચામડીની કરચળી પણ ઢંકાઈ જશે. બાદ હાથ, અને પગમાં મોજાં પહેરવાથી તે એખ પણ દેખાશે

નહીં. તે ઉપરાંત આ પાઘડીને ખદલે લપકાદાર ટોપી પહેરવાથી અને હાથમાં એક સુંદર લાકડી લીધાંથી તાખડતોખ તમે જૂવાન જોદ્દા જેવા જણાશે ! આટલી તજવીજ કરવી જોઈએ. ”

“ એ તદખીર ખની શકે તેવી છે, અને તે હું કરીશ; પરંતુ તેને બે-ચાર દહાડા જેટલો વખત લાગશે, માટે તે પહેલાં તમે સુંદરીની સહેજ મુલાકાત પણ નહીં કરાવી શકો કે ? ”

“ નારે ના. તેમ ઉતાવળ કરવા જતાં વળી તેણી તમને જોતાંજ ચસ્કી-પ્રસ્કી જાય ! એટલે પછી ઉપર કહેલી તજવીજ કરવાનું પ્રયોજન પણ શું રહે ? માટે ઉતાવળ કરીને ખાજી ખગાડવી નથી ! ”

“ ખરાખર છે. તમારી વાત સત્તર આનાની તો ખરીજ, અને તમે કહેલી તમામ તજવીજ હું કરીશજ. માત્ર એટલુંજ કે, તેમ કરતાં લગભગ ત્રણથી ચાર દિવસ લાગશે, જે પછીજ તમને મળુંની ? ”

“ હાસ્તો. ” ચમનદાસે દહાડાની ગણત્રિ કરીને જણાવ્યું. “ આજ સોમવાર છે, અને હવે તમે ગુરુવારે અહીંજ મને મળજો. આ વખતેજ હું પણ ગુરુવારે અત્રે આવીને તમને મળીશ. ”

“ તે વખતે તે સુંદરીને તમારી સાથે લાવશોની ? ”

“ બલે ! તેણીને લઇને આવીશ. ”

“ ખશ-ખશ-ખશ ! ” ડોસો ખુશી થઇ ગયો, અને જોલ્યો “ હવે તો હું તે દિવસે ખરાખર ફક્કડ, પ્રાંકડો, અને જૂવાન પટ્ટા જેવો ખનીનેજ આવીશ ! ”

“ તો વાંધોજ નહીં આવે. ” કહીને ચમનદાસ ગાડીમાંથી ઉતરીને રવાના થયો, અને ડોસાએ પણ પોતાને મકાને જવાને

ગાડી પાછી ફેરવાની લીધી.

ડોસાજી તો રાજી ખુશી થઇ ગયા, અને તેને સોજી સેઠ ટકા વિશ્વાસ આપ્યો કે “ બસ ! હવે તો ખેડો પાર ! તે રસિદી રમણીને રાજી કરવા જવોજ હું પણ ખની ઠનીને આપીશ, અને તેણી મને મળતાંજ આ બે ઘોડાની ગાડીમાં ખેસાડીને તાખડતોખ તેણીને મારે મકાને લઈ જઈશ. મારે કંઈ ખાળખચ્યાં છે નહીં, અને ઘરમાં જ રાખેલી છે તેને તો આજ ને આજેજ ઘરમાંથી હાંકી પણ કહાડીશ, જેથી કરીને આ નવી પત્નિ તરીકે રાખવાને પણ કંઈ રીતની ખીડાજ રહેવાની નથી ! માત્ર હાલની ખાયડીને ઘરમાંથી હાંકી કહાડનાને માટે જણી જોઈને કંઈ ટોટો જગાડવો જોઈશે, અને ગમે તેમ લડાઇનું ખહાનું શોધીને પણ તે ડોકરીને તો ઘરમાંથી ખંખેરીજ કહાડવી પડશે. તેણી કંઈ મારી લગ્નની પત્નિ નથી, પણ માત્ર ઘરમાં કામ કરવાને રાખેલી છે, માટે તેણીને કહાડી મૂકવાને બીજે વાંધા પણ આવે તેમ નથી. નવી રમણી મળ્યાં પછી તે જૂની ડોકરીની મારે શી જરૂર ? કંઈ નહીં ! માટે એમજ કરવું સમયોચિત છે. ” આમ વિચાર નિર્માણ કરીને તે પોતાને મકાને પહોંચ્યો.

ચક્ર ૭૨ મું.

ઢાહરો.

ઠોસો ઠોસી ચડલડયાં, ઠોસાની લુચ્ચાઈ;

ઠોસીને હાંકી મૂકી, લગવી એજ લવાઈ !

ઠોસાંની ડાંડાઈ !

ઠોસાએ પોતાને મકાને જતાંજ કપડાં કહાડીને પોતાનાં ઘરમાં રાખેલી ઠોસીની સાથે લડાઈ કરવાનું ખહાનું શોધ્યું, અને ઠોસીને પોતાની પાસે ખોલાવીને ઠોસાએ અત્યંત રાગદ્રેષનો દેખાવ કરીને વિક્રાળ વદને જણાવ્યું કે “ આ મારા ટેબલપર હું એક રૂપીઓ મૂકી ગયો હતો તે કયાં ગયો ? ચાલ, ખોલી જા ! ”

“ મને શું ખબર ? ” ઠોસીએ ખરીજ વાત કહી “ મેં તો તમારો રૂપીઓ જોયો નથી. તમે જણો ને તમારો રૂપીઓ જણો ! ”

“ હેં ! રાંડ લુચ્ચી ! હું જણું ને મારો રૂપીઓ જણું ! એ તું શું ખોલી ! ” કહીને ઠોસાએ તેણીને એક એવી તોલાત લગાવી દીધી કે તે ખાપડી જમીનપર ગખડીજ પડી !

“ ઓ ખાપરેએએએ ! મારી નાંખોરેએએએ ! ” ઠોસીએ ખરાડા પાડતાં જણાવ્યું “ આજે તમે કંઈ દારૂ પીને આવ્યા છો કે શું મહોકાણું ! ”

“ હેં રાંડ કમજત ! આ તારો ખાપ દારૂડીઓ છે કે ? ” કહીને ઠોસાએ તેણીની પીઠપર વળી બીજી લાત મારી !

“ હાથ-હાથ ! આજે તમને આ શું ભૂત ભરાયું છે ! ”

“ તો લાવ મારો રૂપીઓ ! ”

“ પણ મેં લીધો નથી, એ તમને હું સત્યતાથી અને

કસમપૂર્વક કહું છું. તમે નકામી મને નહીં બાળો ! ”

“ બીજી ગરબડ નહીં ચાલે. મારો રૂપીઓ લાવ, અને નહીં તો અબઘડી પોલીસને બોલાવીને તને પહરેજ કરાવીશ. ”

“ પોલીસને બોલાવો કે જોઈએ તો પોલીસના બાપને બોલાવો ! મેં તમારો રૂપીઓ લીધો હોય તો મારે ખડીવાનું હોય. ”

“ એમ છે ! તું ખડીતી નથી, એમજ કે ? હીક છે ! હમણાં તારી ખબર લઉં છું ! હવે તારી દયા નહીં જાણું ! તું મારા મકાનમાંથી નીકળી જ. ”

“ આટલાં વર્ષ પછી હવે ક્યાં જઈ, અને શા માટે જઈ ? આ અવસ્થાએ મારી અવદશા કરવી છે, કેમ ? ”

“ તારી અવદશાજ કરીશ, અને મારા મકાનમાં તો તને એક મિનિટ પણ નહીંજ રાખું, માટે જ, નીકળ મારા મકાન-માંથી ! મારે તારું કામ નથી ! ”

“ એમ તે કેમ નીકળીશ ? ” ડોસીએ પણ હવે મગજ ફેરવીને વાત કરવા માંડી “ મારાં ભરણ પોષણનો ખંતોખસ્ત પહેલાં કરો, અને તે પછીજ આ ઘરમાંથી મારો પગ કહાડો. સમજ્યાની ? હાં ! ”

“ તું ક્યાં મારી પરણેલી પતિન છે ? ”

“ પરણેલી નથી, પણ પરણેલી કરતાં પણ ચઢિયાતી છું, અને પતિન તરીકેજ તમે મને ઘરમાં રાખી છે, એ તો આખું ગામ જાણે છે. અમલદારોથી પણ એ વાત અંજણી નથી ! ”

“ ચાલ, ચાલ ! ભરણ પોષણ વાળી ! સીધી પાધરી ઘરમાંથી બહાર નીકળ, નહીં તો હાથકીને રસ્તામાં નાંખી દઈશ. ”

“ એમ છે કે ! વાંકે હીક છે ! હમણાં તો હું જઈ છું. ”

પણ યાદ રાખજો કે કોર્ટમાં પ્રરિયાદ માંડીને તમારી આખરના કાંકરાં કરી નાંખીશ ! ” કહીને તેણી પણ મિજાજમાં આવીને તાબડતોખ ઘરમાંથી માત્ર પહેરેલાં વસ્ત્રોને નીકળી ગઈ, અને પોતાની એક અંગત ઓળખીતીને ત્યાં હાલ તરત તેણીએ નિવાસ કીધો.

ડોસાકાકાને હવે આનંદ થયો, અને પોતાનું ધારુ પાર પડેલું માની પોતાના ડાચામાં દાંતનું ચોકકું બનાવવા માટે એક દાંતના ચોકકાં બનાવનારને રૂ. ૧૨૦) આપીને ફર્સ્ટ ક્લાસ ચોકકું બનાવવા આપ્યું, તેમજ બીજો તમામ જોઇતો ઠાક પણ તપ્યાર કરી દીધો. અર્થાત સર્વ સોગ બરાબર અમાવવામાં બાકી કંઈજ રાખી નહોતો !

બીજા દિવસે પેલી ડોસીએ ત્યાંનાજ એક વકીલ મારફતે એક લાંબાણુ નોટીસ ડોસાકાકાપર મોકલી આપી, તે વાંચીને ડોસો પોતે નોટીસ મોકલનાર વકીલ પાસે ગયો, અને વકીલનાં સમજાવ્યાથી તેણીનું મન જ્યાં ત્યાંથી મનાવી દીધું. હવે ડોસાને મનમાનતી નિવૃત્તિ મનાઈ, અને નવી રમણીની પધરામણી કરવાના પ્રસંગને માટે ડોસાજી માળા ફેરવતાં બેઠા ! ‘ઘડપણમાં બેલું’ કહેવાય છે તે પ્રમાણેજ આ ડોસાકાકાની મતિ ઘડપણમાં એકદમ અવળી બની ગઈ !

ચક્ર ૭૩ મું.

હાહરો.

યુવાન ડોસાજી બન્યા, બન્યા મૂર્ખ સરદાર;
આશા અસ્ત બની બધી, બળ્યો એહ અવતાર !

કડકડ ભૂસ !

ચમનદાસે પોતાની છેલ્લી મુલાકાત દરમ્યાન ડોસાને બનાવવાની જે જે ગોઠવણ કરી હતી તે તમામ બિનાથી જસોદાને વાંકેફ કરી, અને તેની સાથેજ ચમનદાસે તેણીને જણાવ્યું કે “ હવે મહારાજને સમજાવીને આ શહેરમાંથી ઉઠાંતરી કરીને બીજા ગામ જવું વધારે સલામત ભરેલું છે; કેમકે ચપળાની ખૂબસૂરતી આ શહેરમાં પણ દાંતે મોઢે ચવાઈ ગઈ છે, અને જેમ પેલા ડોસાની ઘાનત બગડી છે, તેમજ વળી બીજાઓની ઘાનત પણ બગડતાં વાર નહીંજ લાગે, એવી મને ધાસ્તિ લાગે છે. ”

“ મહારાજને મોટે ગાયકવાડે મકાન આપ્યું, ખોરાકી વિગેરેનો તમામ ખંદાખસ્ત મનપસંદ કરી આપ્યો, અને સર્વ પ્રકારે આ શહેરમાં શાંતિથી ભગવત ભજન કરવાની સગવડ પણ મળી છે, ત્યાં વળી આ નવી આફત જાગી ઉઠી ! ” જસોદાએ પૂછ્યું “ મહારાજ આ શહેર છોડવાને તત્પર થશે ? ”

“ આપણે તેઓશ્રીને સમજાવીને કહીશું. ”

“ તો હું કહીશ. અરે ! હમણાં ને હમણાંજ તેમને કહું ” આમ બોલી ચમનદાસ તરતજ મહારાજ લબ્યદાસની પાસે ગયો, અને વમન કરીને પેલા ડોસાને લગતી તમામ વાત કહી

સંભળાવી.

“વાહરે દુનીઆ વાહ !” મહારાજે હસીને જણાવ્યું
આ દુનીઆમાં પણ કેવા કામાન્ધ કીડા વસે છે ! તેમાં વળી
તમારાં કહેવા પ્રમાણે તે વૃદ્ધ પુરૂષ પણ કેવો મૂર્ખ હોવો જોઈએ !
અરેરે ! તેને તો કીડા પડશે.”

“જ્યાં ને ત્યાં આવીજ આપત આવે છે, માટે આપની
ધૃત્તિ હોય તો અહીંથી ખીજે કાંઈ સ્થળે જઈ રહીએ
મહારાજ !”

“મારો પોતાનો અભિપ્રાય પણ એવો તો ખરોજ કે,
મોટા શહેરમાં રહેવા કરતાં કાંઈ ન્હાના ગામમાં કે જંગલમાં
નિવાસ કરવો, તેમાંજ સાધુ સંતને વિશેષ શાંતિ મળી શકે, માટે
અહીંથી હિપડી જવામાંજ સુખ થશે. ચાલો ખેંટા જંગલમાં જઈ
મંગળ કરીએ. હવે વિશેષ વિચાર કરવાની જરૂર નથી.”
કહીને ભગ્યદાસે તરતજ તમામ સંતોને આજ્ઞા કરવાથી તેઓ
ઝટપટ સરસામાન બાંધીને તૃણયાર થઈ ગયાં, અને પાછલા
પહોરના ત્રણ વાગતાંને સુમારે “જય સીતારામ”ની ગર્જના
કરતાં તેઓ સર્વ પગ રસ્તેજ ચાલતાં ગયાં. તે પછીજ ચપળાને
પણ પેલા ડોસાની તમામ બિનાથી ચમનદાસે વાકેપ કરી, જે
સંભળી ચપળા એટલુંજ બોલી કે “ધૃતરે મને જે સુંદરતામાં
સૃજી નહોં હોત તો કેવું સાફ થાત !” આમ બોલી તે બિચારી
બાળા પોતાની ખૂબસૂરતીને માટે પસ્તાવો કરવા લાગી.

ડોસાજી જીવાન પટ્ટા (!) જેવા બનીને ગુરૂવારે પેલી
પ્રથમની જગાપર ઠરાવેલે સમયે ગયા. તેણે ખરાખર ચમનદાસની
સલાહ પ્રમાણેનોજ તમામ ઠાઠ કીધો હતો. તે જગાપર લગભગ

એક કલાક થોડ્યો, પણ ચમનદાસ જણાયો નહીં ! ડોસાના દિલમાં અધિરાધ આવી, અને તેનો જીવ તલપાપડ ખની ગયો ! ખાદ ગાડી ત્યાંજ થોભાવીને તે પોતે પગે ચાલીને લગ્નદાસના હિતારે ગયો, અને ત્યાં જોયું તો તે મંડળી મળે નહીં ! તેનો તો જાણે જીવજ ગયો, અને ખારે વહાણ ખુડયાં જવું બન્યું ! આસપાસ પૂછપરછ કરતાં એવા સ્નાનના સમાચાર સાંભળ્યા કે “ લગ્ન મંડળી તો અત્રેથી જો દિવસ થયાં બહારગામ ઉપડી પશુ ગઇ ! ” આ સાંભળતાંજ ડોસાનાં તો હોસકોસ ઉડી ગયાં, અને તે મુઝાઈગત થઇ ત્યાંજ ઢળી પડ્યો ! થોડી વારે તે શુદ્ધિમાં આવ્યો, અને ત્યાંથી ઉઠીને પુનઃ ગાડી પાસે જઈ તેમાં બેસીને પોતાને મક્કાને ગયો, અને અત્યંત પશ્ચાતાપ કરતાં બોલ્યો કે “ અરે નસીબ ! નવીની આશામાં જૂની પણ ગુમાવી, અને નવી તો ગઇરે ગઇ ! ” આમ પરિતાપ કીધાં પછી તેનાં નસીબમાં જૂનીનીજ ખુશામત કરવાનું સજ્જનું હોવાથી તે થોડી વારે ખાદ જાતે ને પોતે ઉઠીને તે જૂની ડોસી જ્યાં રહેતી હતી ત્યાં ગયો, અને તેણીને સમજાવી પટાવીને તથા હાથે પગે લાગીને પુનઃ પોતાને ત્યાં લઇ આવ્યો.

ચક્ર ૭૪ મું.

હોહરો.

મોતીલાલે વડોદરે, આવી કરી તપાસ;
પતો ત્યાં પણ નવ મળ્યો, થયો ખૂણું ઉદાસ !

વડોદરામાં વાખા !

વડોદરામાં મોતીલાલ આવ્યો, અને તેણે પણ શહેરમાં ફરીને એક ધર્મશાળામાં જ મુકામ કીધો. પાસે એક લોટી, લંચોટી, અને ઘોતિયા શિવાય બીજે કશો સામાન નહોતો, જ્યાં જ ધર્મશાળામાં તે ઉતર્યો હતો, ત્યાં ઉતરેલા અન્ય માણસો તો મોતીલાલને ભામટા જોવા જ માની બેઠાં, અને સર્વ કાંઈ પોત પોતાની વસ્તુઓ પર તકેદારી રાખવા લાગ્યાં. તે જ ધર્મશાળામાં એક સંત મંડળની એક મ્હોટી ટોળી પણ ઉતરી હતી, કે જેમાં લગભગ પોણોસો માણસો હતાં, પણ તેઓમાં એક સ્ત્રી તો નહોતી જ. તે મંડળીના મુખીનું નામ આનંદચરણદાસ હતું, અને તે પુરૂષ પણ ત્યાગ વૈરાગ્યમાં પૂજવા યોગ્ય જ હતો. તેની પાસે મોતીલાલે જઈને નમન કરીને જણાવ્યું “ મહારાજ ! અને કોઈ લગ્નદાસ સંતની મંડળી આપને મળી હતી ? ” મોતીલાલને આ લગ્નદાસનું નામ નિશાન ચાંદોદમાં ધનગવરી મારફતે, તેમજ ડક્કોઈની ધર્મશાળામાંથી મળ્યું હતું, માટે જ તેણે તે નામની અંતે તળની જ કરતાં વળી પૂછ્યું “ મેં સાંભળ્યું છે કે, તેઓની ટોળી આ તરફ આવી છે, માટે આપને કદાચ ખબર હોય, એમ ધારીને જ પૂછું છું. ”

“ ના ભાઈ, તે ટોળીને મેં જોઈ નથી, અને તેની મને

કશી ખખરે નથી. ” આનંદચરણદાસે પૂછ્યું “ તમે તે ટોળી-
માંના છો શું ? ”

“ ના મહારાજ, હું તો એકલોજ પ્રેરે છું. ”

“ ત્યારે તમે તે ટોળીની ખખર પૂછો છો તેના સખખ
મને સમજાવશો ? ”

“ તે ટોળીમાં મારા કેટલાંક ઝાળખીતાં છે, માટે પૂછું છું. ”

“ અને તમારો વિચાર તે ટોળીમાં કદાચ ઝેડાવાનો હશે? ”

“ તેમ પણ કંઈ નથી. હું તો એકલોજ રહેવામાં આનંદ
માનું છું મહારાજ ! ”

“ સાધુને માટે તો એકલા રહેવામાં પણ વાંધાજ નથી.
સાધુને સર્વ સરખું છે, તો પણ ખહાર ફરવામાં, ‘ એકસે દો
લાલા ’ એમ પણ એક સાધારણ કહેતી છે ખરી. ”

“ ખરું છે, પરંતુ હું તો પ્રથમથીજ એકલો રહ્યો છું,
માટે મને તેમાંજ આનંદ મનાયો છે. ”

“ ઘણી ખુશીની વાત છે. ” આમ વાત કરતામાં પેલો
ડોસો, જે ચપળાપર મોહી પડ્યો હતો તે ત્યાં આવી પહોંચતાંજ
મહારાજ તેને આદર આપીને ખેસાડીને પૂછ્યું “ આપ કોણ છો ? ”

“ હું આ શંકરનોજ છું. ” ડોસાએ પછી પૂછ્યું “ તમારી
સાથે સ્ત્રીઓ પણ છે કે તમે માત્ર પુરુષોજ તમારી મડળીમાં છો? ”

“ અમારી સાથે તો એકે સ્ત્રી છેજ નહીં, અને સ્ત્રીઓને
તો અમારા સંગમાં અમે કદી રાખીએ પણ નહીં. ” મહારાજ
વિસ્મયતાથી પૂછ્યું “ આપને કંઈ આવો પ્રશ્ન પૂછવો પડે છે? ”

“ અરે ! મહારાજ ! અહીં થોડાજ દિવસપર ભવ્યદાસની
એક ટોળી આવી હતી, તેમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ પણ હતી. તે

ટોળીનાં એક લુચ્ચા માણસે, તેજ ટોળીની એક રૂપવાંતી સ્ત્રીના સંબંધમાં મને જળારી કરામત કરીને ફસાવ્યો હતો, અને પછી તો તે ટોળી અહીંથી ભાગીજ ગઈ ! ”

“ અમને તે વિષેની કંઈ ખબર નથી. ”

“ વાફ માફ કરજો. ” કહીને ડોસો ઉઠીને ચાલતો થયો.

મોતીલાલે, ભવ્યદાસનું નામ સાંભળીને સમજી લીધું કે “ ભવ્યદાસની ટોળી તો અહીં પણ નથી ! ” આથી વડોદરામાં આવીને પણ વનેખાંમાં પડ્યાં જીવુંજ તેને લાગ્યું, અને વળી તે વિમાસણમાં પડી ગયો ! તે ત્યાંથી ઉઠીને શહેરમાં વિશેષ તજવીજ કરવા લાગ્યો ! તેટલામાં એક જણાએ, ભવ્યદાસના ઉતારાના મકાનની નિશાની તેને આપ્યાથી તે તાખડતોખ તે મકાન આગળ ગયો, અને તે મકાનની નીચેની એક કેાટડીમાં એક સરકારી સીપાઈ મકાનની રહેવાલી માટે રહેતો હતો, તેની સાથે પૂછપરછ કરતાં તે સીપાઈએ જણાવ્યું કે “ ભવ્યદાસની ભજન મંડળી અહીં હતી ખરી, પણ પાંચ-સાત રોજ પરજ તે તો અહીંથી ઉપડી પણ ગઈ છે. ”

“ તે ક્યાં ગઈ છે ? ” મોતીલાલે પૂછ્યું “ આપને તો ખબર હશે ? ”

“ મને ચોક્કસ ખબર તો નથી, પણ તેઓ માંડોમાંડે વાંતો કરતાં હતાં તે પરથી મને સમજાયું છે કે, કોઈ જંગલમાં નિવાસ કરવાના વિચારથી તે ટોળી ઉપડી ગઈ છે. ”

“ ઠીક. સમજ્યો. તરફી માફ કરજો. ” કહીને મોતીલાલે પણ ત્યાંથી નીકળીને છેક લાંબે જઈ એક વૃક્ષની નીચે બેઠો, અને તે નિઃશ્વાસ નાંખી મનન કરવા લાગ્યો કે “ આંદોશમાં આશા

મળી, અને ડબોઈ ગયો તો ત્યાં પણ અહપ અંતરને લીધે આશા અવળી પડી ! ત્યાંથી વડોદરાને માટે ખાતમી મળી, અને અહીં આવ્યો તો અહીં પણ સ્નાનના સમાચાર સંભળાયા ! હવે ક્યાં જઈ ? જંગલમાં તે મંડળી ગયાંની ખાતમી તો મળી છે, પરંતુ ક્યા જંગલમાં તે ગઈ હશે તે તો રામ જાણે ! હું જાણ્યા વગર કંઈ દિશાના ક્યા જંગલમાં જઈ, અને ક્યાં ક્યાં ભટકું ? અરે ! ઇશ્વર ! તારે ત્યાં પણ કેવો ન્યાય છે કે, જે પોતાનો ધર્મ ખજવવા નીકળ્યો છે, તેને પણ તું આમ અથડાવી આકતની અગ્નિમાં ખાળ્યાંજ કરે છે ! ” આમ સંતાપ કરીને ત્યાંથી ઉડી અધારી રાત્રિ છતાં લહેરમાં તે આગળ ચાલતો થયો.

ચક્ર ૭૫ મું.

દે હરે.

આશાવંતો એકલો, સીધો ચાલ્યો જય;
જંગલમાં નીકળી ગયો, નહીં ધારેલું થાય !

ક્યાંનો ક્યાં !

કાળી રાત્રિ છતાં નિર્ભયતાથી મોતીલાલ જુસ્સાદાર ચાલે છેક જંગલ તરફ નીકળી ગયો. એટલામાં એક ખેતરમાં માણુ-સાનો સ્વર સંભળાયો. તે સ્વર તે ખેતરમાં ભેગાં થયલાં કેટલાંક ખેડુતોનો હતો, અને તે ખેતરના માલિકના છોકરાનાં લગ્ન હોવાથી ખેડુતોની મહોટી સંખ્યા તે લગ્ન પ્રસંગને માટે ત્યાં ભેગી થઈ દોલ વગાડી રંગે રસે ગાતાં હતાં. આ બધાનો એક સ્વર મોતીલાલને કાને જતાંજ તેને લાગ્યું કે “ લગ્નદાસની

ટોળી 'ભજન મંડળી' ને માટે જાણીતી છે, માટે તે ટોળીજ કઢાય અને ભજન ગાવા બેઠી હોય. તેથી તેની ખજર તો કહાડવીજ જોઈએ. " આમ ધારીને મોતીલાલ તે ખેતરમાં ગયો, અને ખેડુતોની નજર પણ તેના પર પડતાંજ તેઓને મોતીલાલને માટે ચોરનો વહેમ ગયો ! તો પણ મોતીલાલનાં લલાં લાગ્ય કે, તેઓએ તેને તેજ વખતે ટીપી નહીં નાંખતાં તેઓ તેને ગુસ્સામાં પૂછવા લાગ્યાં કે " એમ ! તું કાણ છે, અને આટલી રાતના શા માટે અહીં નીકળી આવ્યો છે ? "

" હું તમારું ભજન સાંભળવા આવ્યો છું, મહેરબાનો ! "

" રાંડનો ચોર જોવા લાગે છે ! " એક ખેડુત બોલી ઉઠ્યો.

" ચોરના જોવાજ એનો વેશ જણાય છે ! " બીજો બોલ્યો.

" જરા સખૂર કરો ! એને રીતસર પૂછવા દો. " આમ કહી એક ત્રિજ ખેડુતે મોતીલાલને પૂછ્યું " આટલી રાતે આ જંગલમાં તું કયા કારણે આવ્યો છે ? "

" મારા સ્વદેશી લાલઓ ! " મોતીલાલે અતિ નમનતાપૂર્વક જણાવ્યું " હું ચોર નથી, લામટો નથી, હુટારો કે ઘાડ પાડનારો નથી, પણ હું તો એક સાદો સાધુ છું, અને ભવ્યદાસ સાધુની ટોળી આ તરફ જંગલમાં આવી છે, એમ સાંભળીને તે ટોળીને શોધવા માટે આ જંગલમાં આવ્યો છું. આ શિવાય આ તરફ આવવાનું બીજું કંઈજ કારણ નથી. "

" પણ આ ખેતરમાં આવવાનું શું કારણ ? " તે ખેડુતે પૂછ્યું " તે સાધુની ટોળી અહીં કયાં છે કે તું અહીં આવ્યો છે ? "

" તમે સર્વ ગાતાં હતાં તેનો અવાજ બહારથી મને સાંભળાયો, અને મને શક ગયો કે ' કઢાય ' ભવ્યદાસની ટોળી

પણ હોય. "આમ ધારીનેજ હું અહીં આવ્યો છું. આ શિવાય મારે માટે તમે બીજો કોઈ પણ પ્રકારનો શક લાવશેજ નહીં લાઈએ ! "

" ત્યારે તમે સાધુ છો કે ગૃહસ્થી છો ? "

" સાધુ છું. "

" એમ છે ? " લગ્ન મંડપના માલિકે ઉત્સાહથી જણાવ્યું " ત્યારે તો હું મારાં મ્હોટા ભાગ્ય માનું છું કે, મારા પુત્રનાં લગ્ન પ્રસંગે તમારા જેવા સાધુ લગ્ન મંડપમાં પધાર્યા ! માટે પ્રભાત થતાં સુધી આપ અહીંજ આરામ લો, અને કાલે ભોજન કરીને પછી આપની મરજીમાં આવે ત્યાં જજો. "

" મારાથી રહેવાય તેમ નથી. "

" તે વાત નહીં ચાલે. તમને જમાડયાં વિના તો જવા નહીંજ દઉં. તમારા જેવા સાધુ મારે ત્યાંથી લગ્ન પ્રસંગે ભૂખ્યા જાય, તે તો મને લગ્નમાં અપશુકન થયાં જેવુંજ મનાય ! માટે મારી અરજ માનવીજ પડશે મહારાજ ! તમારી બીજી કશી વાત હું સાંભળવાનો નથી. "

" હીક ! જેવી તમારી ઇચ્છા ! " કહીને મોતીલાલ આદર-માન સહ મંડળમાં બેઠો, અને બીજા બેઠેલો પણ તેની આસપાસ વિંટળાઈને બેઠાં. બાદ તે બેઠેલો મોતીલાલને આનંદ આપવાને તેની સન્મુખજ ગાવા વગાડવા મંડયા. એટલામાંજ એક ગાયન પૂર્ણ થતાં મોતીલાલે પોતાનાં નેત્રો ખોલીને બેઠેલ પ્રત્યે પૂછ્યું કે " તમારામાંથી કોઈના પણ જોવામાં આ તરફ કોઈ સાધુની મંડળી આવી હતી, અગર તેમ નહીં તો આસપાસનાં કોઈ પણ જંગલમાં કોઈ સાધુ મંડળી આવીને રહી હોય,

એવું તમારી જાણમાં આવ્યું છે ખરું ? ”

“ના મહારાજ ! તેવું કંઈ જાણ્યામાં કે સાંભળ્યામાં આવ્યું તો નથી. ” ખેડુતોએ પૂછ્યું “ તમારે તેની ખાસ ખાતમી મેળવવાની જરૂર છે શું ? ”

“ હા. જરૂર તો છે, માટે જો તમારામાંથી કોઈ તેની ખબર મેળવવાની તગવીજ કરે તો મ્હોટી મહેરબાની ! ”

“ એમાં મહેરબાની શાની ? અમે આસપાસનાં ગામોમાં ખબર ફેલાવીશું. ગામડાંઓનાં લોકોને અમે પૂછીશું. ”

“ એટલું જરૂર કરજો. ”

“ જરૂર. ” કહીને તેઓએ પુનઃ ગાયન ગાવા માંડ્યું.

ચક્ર ૭૬ મું.

દોહરો.

ખેડુતો મોહિત થયાં, મોતીલાલને માટે;
પૂજન તેનું સૌ કરે, થયાં સર્વ રલિયાત !

મોતીલાલ મહારાજ !

પ્રભાત થતાંજ ખેડુતોએ ખાસ બ્રાહ્મણને ઓલાવીને ઉત્તમ પ્રકારની રસોઇ પૂર્ણ પ્રેમથી કરાવવા માંડી, અને રસોઇ થતાંજ મોતીલાલને લોજન કરાવ્યું. તે પછી સર્વ ખેડુતો પણ જમના સંચર્યા, અને મોતીલાલ એક શેત્રંજીપર આડો પડ્યો.

“ ત્રણ વાગતાંને સુમારે મોતીલાલ ઉઠી ઉભો થઈ ખેડુતો પ્રત્યે ઓહ્યો “ હવે તો હું રજા લઉંશ; કેમકે મારે સાધુ બંધાસની મંડળીનો પત્તો મેળવવાની જરૂર છે, માટે હું જઇશ. ”

“ તમારે તે મંડળનો પત્તો મેળવવાનીજ જરૂર છેની ? તો તે તમને અમે મેળવી આપીશું. ” ખેડુતોમાંના એક વૃદ્ધ ખેડુતે વિનંતિ કરી “ અમો સર્વ લાઘવ્યાની એવીજ ધચ્છા છે કે, આપને અત્રેજ રાખવા. અત્રે આપને વાંધો આપનાર નથી. ”

“ પણ તે મંડળીનો પત્તો તમે કેવી રીતે મેળવી શકશો ? ”

“ આપની સાથે વાતચીત તો કરી છે કે, આસપાસનાં ગામડાંઓમાં અમે તજવીજ કરાવીશું. આપનાથી તે તજવીજ નહીં બને; કેમકે આપ એકલા કયે કયે અને કેટલાં ગામોમાં જઈ શકશો ? અને અમે તો એક-બે દિવસમાંજ ઘણાં ખરાં ગામોમાં અનેક પ્રકારે તજવીજ કરાવી શકીશું. ”

મોતીલાલના મગજમાં પણ આ વાત ઉતરી, અને તેણે ત્યાંજ પડાવ નાંખ્યો.

બાદ ખેડુતોમાંથી આશરે પંદરેક માણસો કમર બાંધીને પોતપોતાનાં ગાડાં બેડીને નીકળી પડયા, અને ચારે જણાઓ તો વળી પોતાને ત્યાં વોડા હતા તે ઉપર સ્વાર થઈ ઉત્સાહ ભેર આસપાસનાં ગામડાંઓ તરફ ગયા પણ ખરા.

હવે મોતીલાલ ખેતરમાં ફરવાને નીકળ્યો, અને તે સમયે તેણે પોતાની સાથે કોઈ પણ ખેડુતને રાખ્યોજ નહીં, કેમકે તેનો વિચાર જરા એઠાંતમાં જઈ મગજને શાંત રાખી પોતાની આશા પાર પાડવાને લગતા વિધ વિધ ઉપાયો યોજવાને હતો. આવા વિચારથી ખેતરમાંજ આશરે એક માઇલપર જઈને એક ન્હાના વૃક્ષ નીચે તે બેઠો. બાદ તે ભવિષ્યની બાંધણી બાંધવા લાગ્યો કે “ આ બિચારા ભલા ખેડુતોની આટલી ખટપટ થવા છતાં બે મારી આશા પાર નહીં પડે તો પછી મારે માટે શો

ઉપાય ? પછી તો મારેજ માથે વિશેષ પ્રયાસ તથા પ્રવાસ કરવાનો મારો ધર્મ હોવાથી અહીંથી નીકળી જ્યાં ધૈર્ય ગતિ કરાવશે ત્યાં જઈશ. જપ-તપનો પ્રતાપ અતિશય શ્રેષ્ઠ છે, અને હું આ કાયાને આટલું બધું કષ્ટ આપું છું, છતાં પણ શ્રી હરિ હજી મારી ઉમેદ પાર પાડતો નથી, માટે મને ભાષે છે કે, હજી મારાં ભાગ્યમાં વિશેષ જપ-તપજ સૂઝેલું હોવું જોઈએ, અને આવતી કાલથી બરાબર અગીઆર દિવસના ઉપવાસ કરવાનું તપ શરૂ કરવા ધાર્યું છે, તેજ કરીશ. આદ વળી આગળપર વિશેષ વિચાર થઈ રહેશે. ” આમ કહેતો તે ત્યાંથી ઉઠીને પોતાને અસલ સ્થાને પાછો જઈને બેઠો.

ચક્ર ૭૭ મું.

દાહરો.

પત્તો કંઈજ મળ્યો નહીં, બેઠો પસ્તાય;

મેતીલાલના મગજમાં, અનેક ચટપટ થાય !

વિચારમાં !

ભવ્યદાસની ટોળીની શોધને માટે ગયલા તમામ માણસો ચોગરદમ-આસપાસનાં દશ-બાર ગાઉનાં ગામેમાં તપાસ કરીને ત્રણ-ચાર દિવસમાં સર્વ પાછા આવી ગયાં, પણ નિરાશાના સમાચાર સંભળાવ્યા, જે સાંભળીને મેતીલાલના જીવને અત્યંત ગ્લાનિ વ્યાપી રહી, અને તે એટલુંજ બોલ્યો કે “ હવે તો લાચાર ! હવે આ સ્થળે મારાથી વિશેષ રહેવાય નહીં ! ” આમ બોલતો તે જમીનપર સૂઈ ગયો, અને તેણે પોતાની હથેલીથી

ખોતાની આંખો ઢાંકી દીધી !

પાંચેક કલાક બાદ મોતીલાલ એકદમ સ્વસ્તપણામાં આવી બેઠો થયો, અને સર્વ ખેડુતો પ્રત્યે તેણે જણાવ્યું “ લાઈઓ ! તમે સર્વનું કંઈ મેં માન્યું, અને તમારી મરજીને માન આપીને હું આજ સુધી અહીં રહ્યો. તેમાં મેં તમોને અત્યંત તસ્દી આપી છે, અને લવ્યદાસની મંડળીની શોધને માટે તમોએ પણ તમારાથી બનતું તમામ કીધું, પરંતુ તેનો પત્તોજ લાગ્યો નહીં, છતાં પણ તમારી મહેનતને માટે હું તમારો પુનઃ આભાર માનવાની સાથે તમારી પાસે એટલુંજ માંગી લઉં છું કે, જ્ઞની માયા અને મહેરબાની તમોએ મારાપર રાખી છે તેથી વિશેષ રાખજો, અને વળી ઇશ્વરેચ્છા હશે તો પુનઃ પ્રસંગોપાત હું અને આવી તમારી સુલાકાતનો લાભ લેવાને ભૂલનાર નથી. આટલું કહી હવે તમે મને અત્રેથી જવાની રજા આપશો. ”

“ ના-ના-ના ! ” સર્વ જણાં જુસ્સામાં, તેમજ અંતઃકરણની લાવનાથી બોલી ઉઠ્યા “ અહીંથી ખીજે કંઈ પણ જવાની વાત તો આપ કદી બોલશોજ નહીં મહારાજ ! આપની અન્ય આસાઓ માનીશું, પણ આપને અહીંથી જવા દેવાની વાત તો અમે કદી પણ માનવાના નહીં, નહીં ને નહીં ! ”

“ પણ મારે ગયાં વિના છૂટકોજ નથી; જોઈએ તેમ કરીને પણ મારે તો લવ્યદાસની મંડળીને મળવુંજ જોઈએ. ”

“ પણ તમે એકલા જીવે કયાં જશો, અને શું કરશો ? મહારાજ ! મમત ના કરશો, અને અહીંજ નિરાંતે રહો. તમારે માટે અમે અહીં એક ખાસ મકાન બનાવી આપીશું, અને તમારી ઇચ્છા હશે તો એકાદ દેવસ્થાન પણ બંધાવીશું. ”

“તમે સર્વ ગ્રેમી છો, માટે તે સર્વ તમે કરશો, એ મને મનાય છે, પણ બબ્બદાસની મંડળીને મળવાની જે મારે ખાસ જરૂર છે, તેને માટે તમે વિશેષ શું કરી શકશો ? તે મંડળી મેળવવાને તમે કંઈ પણ કરી શકવાના છો કે ? ”

“ તેને માટે અમારાથી બન્યું તેટલું તો અમે કાઢું, અને વિશેષમાં તમે જે પણ ફરમાવો તે કરવાને પણ અમે હાઝર છીએ.”

“ હું શું ફરમાવું ? મને કંઈજ સમજ પડતી નથી કે શું કરવું ? પરમેશ્વર કરે તે ખરું ! ”

“ જે પરમેશ્વર પરજ તમે આધાર રાખો તો કંઈ વાંધા નથી. ઇશ્વરનો આધાર તો જ્યાં જશે ત્યાં તેનો તેજ રહેશે. આપ જેવા પવિત્ર પુરુષને પરમેશ્વરના આધારને માટે અમૂક સ્થળનોજ સિદ્ધાંત પકડી રાખવાનું પ્રયોજન શું ? વળી જે પણ ઉપાય આપ બહાર જઇને ઓળખવાના હો તે અને નિવાસીનેજ ઇશ્વરનું સ્મરણ કરી યોજે મહારાજ ! આપને અમે વિશેષ વદવાને પાત્ર નથી, પરંતુ અમે આપને અનેથી જવા નહીં દઇએ, એ અમારો ચોક્કસ ઠરાવ છે. કૃપા કરી કોઈ પણ અન્ય ઉપાય યોજે, અને અમે આપ જે આજ્ઞા કરશો તે પ્રમાણે વર્તવાને અંતઃકરણપૂર્વક તૈયાર છીએ.”

“ ત્યારે તમે મને અહીંથી નહીંજ જવા દો ? ”

“ નાહ. ” ખેડુતોએ છેલ્લો વિચાર પ્રગટાવી દીધો “તેમ છતાં અમારી અરજની દરકાર નહીં કરતાં આપ અકસ્માત આલ્યાંજ જશે તો આપનાં ગયાં પછી તરતજ શોક પામી અમારાંમાંના કેટલાકો તો પોતાના જીવ ગુમાવશે ! ”

“ અરરરરર ! ” મોતીલાલ હાથકીને બોલ્યો “ એવો

પ્રસંગ મારે માટે આવે, એ તો મને મહા હત્યા જીવું જ થાય ! હવે તો તમારે માન્યાં વિના મારો છૂટકો જ નથી ! વાંદ ઠીક છે. હું પરમાત્માનું સ્મરણ કરીને કોઈ પણ બીજા ઉપાય શોધી કહાડીશ. તમે ચિંતા કરશો નહીં. તમે સર્વની :લાગણી દુખાવીને હું જવા ચઢાતો જ નથી. ”

“ મોટી મહેરબાની ! ” કહીને સર્વ જણાં આનંદમાં આવી મોતીલાલને દંડવત કરવા મંડી પડ્યા.

અક ૭૮ મું.

દાહરો.

ઉપાય ઉત્તમ યોજતાં, રસ્તો લાગ્યો એક;
ખેડુતો હિમ્મત કરે, ધર્મ અનુની નેક !

ઉત્તમ ઉપાય !

મોતીલાલે શાંતતાથી એક ઉત્તમ ઉપાય શોધી કહાડ્યો. તેણે પોતાના વહાલા માનેલા ખેડુતોને કહ્યું “ લાઇઓ ! મને માન એક જ ઉત્તમ ઉપાય હાથ લાગ્યો છે, પરંતુ તે પ્રગટ કરતાં મારે મન ખંચાય છે ! ”

“ શા માટે ખંચાય છે ? પ્રગટ કરો મહારાજ ! ”

“ પ્રગટ કરવાને બીજા તો કશોયે વાંધો નથી, પણ તમે સર્વ પર કેટલોક બોલો પડે તેને માટે જ મારે મન અચકાય છે ! ”

“ જરા પણ અચકાશો નહીં. આપને માટે અમારા જન મધુ પુરખાન છે તો બીજા ઉપાડવાને અમે શા માટે અચકાઈએ ? અમે ખેડુતોને બીજા ઉપાડવાને માટે પરમશ્વરે સારી શક્તિ સુધી

છે. એટલે જણ પાંચ-પાંચ મણનો બોળે ઉપાડતાં સુધી તો કંઈ બહીએ તેમ નથી મહારાજ ! ”

“ પણ આ તો ખર્ચનો બોળે છે, અને તેને માટે તમે સર્વ પર પૈસાનો બોળે પડશે ! ”

“ તે બોળે અમારી શક્તિની બહાર તો નહીં પડેની ? અમારાં ઘરખાર વેચતાં સુધી પણ પૈસાનો બોળે અમે જીપાડવાને તૈયાર છીએ. ”

“ તેટલો બધો સખત બોળે તે નથી, પરંતુ જો સર્વ બાઈઓ હળીમળીને તે બોળે વહેંચી લેશે તો તે કંઈ વિશેષ નહીંજ લાગે. ”

“ તો પછી કહેતાં શા માટે અચકાવ છો ? ”

“ મેં એવો વિચાર રાખ્યો છે કે, આજ સ્થળે એક મહા યજ્ઞ કરવો, અને તે પ્રસંગે ગુજરાતનાં તમામ સાધુ સંતોને ખાસ આમંત્રણ કરી બોલાવવાં. તે ઉપાય કરવાથી સેંકડો ને હજારો સાધુ સંતો તે પ્રસંગે પધારવાને ચૂકશે નહીં, તેમજ ભવ્યદાસની મંડળી પણ તે પ્રસંગે આવશે, એમ હું ધારું છું, જ્યાં તે મંડળીની શોધ કરવાનું કામ ઘેર બેઠાં ગંગા જીવું સહેલું થઈ જશે ! કેમ બાઈઓ, તમે શું ધારો છો ? ”

“ પહેલા નંખરનો રસ્તો ! ઉત્તમ ઉપાય ! બરા, એજ કરવું સારું છે. ” સર્વ ખેડુતો બોલી ઉઠ્યાં.

“ પણ તેમ કરતાં ખર્ચ ઘણો લાગશે ! ”

“ તેને માટે કેટલોક ખર્ચ થશે ? આપ શું ધારો છો ? ”

“ મેં હજી સુધી તો કંઈ ધાર્યુંજ નથી. જો તમે સર્વ સમ્મતિ આપો તો ખર્ચનો અડસટ્ટો કરવાને મને કંઈ વિશ્વંજ

લાગે તેમ નથી. ”

“ અમારી સંપૂર્ણ સમ્મતિ છે, માટે આપ ખર્ચના અડસદો ગણીને અમૂક રકમનો આશરો અમને જણાવો, એટલે તેની તજવીજ અમે કરીએ. ”

“ તો ભલે. ખડિયો, કલમ ને કાગળ લઈને એક જણુ બેસે તો હું તેની વિગતવાર નોંધ કરાવું, અને તરત અડસદો જણાઈ આવશે. ”

“ તેમ કરીએ. ” કહીને ખેડુતોએ પોતામાંના એક લાખી વાંચી જણુનારાને ખડિયો, કલમ ને કાગળ લાવી મહારાજ બોલે તેમ લખવાને જણાવ્યું.

“ પણ એટલામાં તો મોતીલાલે મનમાં જિસ્સા જણીને સામટો સરવાળો કહી સંભળાવ્યો કે “ સુમારે ખારથી પંદર હજાર રૂપિયા બેઘશે. ”

“ ઓહ ! તે તો અમે એક દિવસમાં ભેગાં કરી નાંખીશું. ”

“ તો પછી આપણે તે મહોત્સવનો દિવસ નક્કી કરીએ ? ”

“ તમારે બેઘએ તે દિવસ નક્કી કરો. ”

“ આજથી અગીઆરથે દિવસે શુભ સોમવાર આવે છે, માટે તે દિવસ ઠીક પડશેની ? ”

“ ભલે. તે દિવસ ઠરાવો મહારાજ ! ”

“ તે દિવસ ચોક્કસ. હવે તમારે પૈસાની તજવીજ કરવાની છે. પૈસા જમા થયાં પછી તમે મારી ખાસે આવો, એટલે આપણે સાથે બેસીને બધી વ્યવસ્થા કરવાનો વિચાર કરીશું ”

“ બરાબર છે મહારાજ ! ” કહીને તમામ ખેડુતો પૈસાના હિસાબને માટે ઉત્સાહ ભરે જઈયા, અને શ્રી ‘સત્યનારાયણ

દેવકી જય' ખેલાવી પોતાનું ધારેલું કાર્ય કરવાને તેઓ આસપાસનાં ગામોમાં છૂટાં-છૂટાં નીકળી પડ્યાં.

દરમિયાન મોતીલાલે એક શીખેલા ખેડૂતને પોતાની પાસે બેસાડીને, ઉત્સવમાં પધારવાને આમંત્રણો મોકલવાનો ખરડો તઇયાર કરી નાંખ્યો, અને તે ખરડો હવે છાપવાને માટે એક માણસને ખાસ વડોદરાના એક છાપખાનામાં મોકલ્યો, તેમજ તેજ ખરડા પ્રમાણેની વિગત ગુજરાતનાં વર્તમાન પત્રોમાં પણ છાપવાને મોકલી આપી. તેમાં ખાસ કરીને જણાવ્યું હતું કે “ માત્ર ગુજરાતનાજ સંતોને માટે આ મહોત્સવનો મેલાવડો છે.” આમ જણાવવાનું કારણ માત્ર એજ કે, બીજા પ્રાંતોમાંથી, ધારેલી સંખ્યા કરતાં વિશેષ સાધુઓ ચઢી આવે નહીં. આ શિવાય બીજી શી વ્યવસ્થા કરવી, તેની નોંધ પણ તેણે લખાવી.

ચક્ર ૭૯ મું.

દોહરો.

રચના રમણિક રૂપમાં, રચી રૂડી રસદાર,
ઉત્સાહ ઉરમાં સર્વને, ખરી ખુબી ખુશકાર.

ધામધૂમની ધમાલ !

તમામ તૈયારીઓ આજુ થઇ. યજ્ઞને માટે, જે ખેતરમાં મોતીલાલનો મુકામ હતો તેજ ખેતરમાં ગોઠવણ કરી. આસપાસ અડોઅડનાં ખેતરોમાં, પધારનારાં સંતોને માટે ખુલ્લા મંડપો બંધાવી દીધા. પાણીને માટે ખેડૂતોએ પોતપોતાના તથા આસપાસનાં ગામોમાંથી સંખ્યાબંધ ત્રાંખાં-પીતળનાં મ્હોટાં મ્હોટાં

વાસણો મંગાવી ભરાવવા માંડ્યાં. સાધુસંતોને આમંત્રણો મોકલ્યાં હતાં તેમાં ચોખ્ખું જણાવ્યું હતું કે “યજ્ઞ પ્રસંગે પધારનારાં સંતોને એકજ દિવસ, અને તે પણ એકજ વાર સુખડીનું સહુ ખાવાનું આપવામાં આવશે, માટે તેના વિચાર કરીને આવવું.” આથી કરીને આશરે પાંચ હજાર સાધુઓને એક વાર અપાય એટલા ઠળીના લાડવા, દહીંથરાં, અને ગાંઠીઆ-આટલી ત્રણ વસ્તુઓની ગોઠવણ પણ મનમાનતી રીતે કરી રાખી. આ પ્રમાણે તમામ વ્યવસ્થા સંતોષકારક રીતે કરવામાં આવી. પછી મોતી-લાલે એક લાણેલા ખેડુતને જણાવ્યું “તમામ સંતોને માટે આ ખેતરોમાંજ ઉતારાની ગોઠવણ કરી છે, અને અંદર આવવાનો દરવાજો પણ માત્ર એકજ રાખ્યો છે, તો તે દરવાજાપરજ તમારે એક રાખવી, અને સંતોનાં જ જ મંડળો આવે તે મંડળોના મુખીઓનાં નામ તમારે કાગળ ઉપર નોંધ્યાં કરવાં. એટલું કામ તમારે બજાવવાનું છે.”

“વારૂં, તે હું ખુશીથી બજાવીશ.” તે ખેડુતે ઉત્સાહપૂર્વક પૂછ્યું “અને જ મંડળીને માટે આપે તપાસ કરાવી હતી તથા જને માટે આ મહાન સમારંભ કીધો છે, તે મંડળીના મુખી લાભદાસ આવે તો તેમને આપની સમક્ષ લાવું કે?”

“લાવવાની જરૂર નથી, પણ તેમને લક્ષમાં રાખી તેઓ ક્યાં ઉતરે છે તે જગ્યા પણ ખરાબર લક્ષમાં રાખી ચૂકવી.”

“બહુ સાફ મહારાજ!” કહીને તે ખેડુતે તમામ સંતોનાં નામ નોંધવા માટે કેટલાક કાગળોની એક ચોપડી ખાંધી લીધી.

એટલામાં વળી એક પાસેના ગામનો શ્રીમાન ખેડુત, કે જે વયોવૃદ્ધ પણ હતો, તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો, અને અંતઃકરણની

હરમીથી તે બોલ્યો “મહારાજ ! આપે આ સમારંભ તો અતિ સ્તુત્ય કીધો છે, પરંતુ અમારાં બેડુતોમાં વળી એવી ચચી ચાલી રહી છે કે, કોઈ ભવ્યદાસ નામના સંતની એક મંડળી છે, તેની શોધ આપે કરાવી હતી, પણ તેની ખાતમી નહોં મળવા-થીજ તે હેતુ પાર પાડવાને આ મહોત્સવ કરવાનો ધાર્યો છે. આ વાત શું સત્ય છે મહારાજ ?”

“હા ભાઈ, છે તો એમજ, અને તેમ છતાં જો ભવ્યદાસની મંડળીની ખાતમી નહોંજ લાગશે તો એમ મન વળાશે કે, આ બહાને તમે સર્વના પૈસા એક પુન્ય માર્ગમાંજ વપરાયા છે. ”

“ખરાખર છે.” તે વૃદ્ધે પુનઃ પૂછ્યું “તે મંડળીની ખાતમી મેળવવાની આપને કંઈ ખાસ જરૂર છે કે ?”

આ વાત વખતે તે વૃદ્ધની સાથેજ સંખ્યાબંધ બેડુતો ભેગાં થઈ ગયાં, અને તેઓ પણ તેના જીવીજ જ્ઞાતા જણાવવા લાગ્યાં, જે જોઈને માતીલાલે પણ તદ્દન ખુદ્દુ તો કહ્યુંજ નહોં, પણ મોઢમમાં એટલુંજ કહ્યું કે “જૂઓ ભાઈઓ ! કંઈ પણ કારણ વગર તો કશું કાર્ય થતુંજ નથી, પરંતુ તે કારણ હું યજ્ઞ પૂર્ણ થયાં પછી પ્રગટ કરીશ. આ પ્રસંગે તમારાંજ પૈસા ખર્ચાય છે, તો પણ તે સન્માર્ગે ખર્ચાય છે, એમ વિચારી તમને સંતાપ તો થશેની ?”

“હા મહારાજ ! પણ આપના આ કાર્યના કારણને માટેજ અમને વિચિત્ર વિચારો થાય છે, અને તેમાં વળી અમે તો અલણ એટલે અમારા મનમાં અનેક તર્કવિતર્ક થાય છે !”

“તેમ કદી ધારશોજ નહોં. આ કાર્યનું કારણ કોઈ પણ પ્રકારે તમારી સાથેના સંબંધનું નથી, પણ તે મારા સંબંધનુંજ

છે, એમ હવે મારે સ્પષ્ટ કહેવું પડે છે, માટે તમે જરા પણ બહીશો નહીં. તમારી વાત પરથી હું સમજી શક્યો છું કે, તમે આ બાબતમાં ગમે તેવા વહેમ પણ લાવો છો, અને તે વહેમથી તમે ગભરાતાં દિસો છો ! પણ હું તમને ખાત્રિ આપું છું કે, તમો સર્વ સમક્ષ તે કારણ હું મગટ કરીશ, અને તે બાબતમાં પછી તમે પણ નાખુશ તો નહીંજ થાઓ.”

“ તો બશ. ” કહીને તમામ ખેડુતો તેજ કામમાં મર્યાં.

મોતીલાલે પોતાનાં ધારેલા કાર્યની સાપ્તક્યતા માટે અનેક પ્રકારની અઠ્ઠલબાજ વ્યવસ્થા કરવા-કરાવવામાંજ લક્ષ રાખ્યું.

ચક્ર ૮૦ મું.

દોહરો.

બંધદાસની મંડળી, આણંદમાં કરે વાસ;

સ્ટેશનની પાછળ રહી, હરિજનમાં હુલ્લાસ !

ચપળાની ચર્ચા !

વડોદરાનો ત્યાગ કરીને બંધદાસની મંડળી આણંદના સ્ટેશનની પાછળ સુકામ કરીને રહી, અને ત્યાં પોતાની ભજન મંડળીની મજાહ ઝમાવી. ત્યાં બંધદાસની મંડળીનો નિર્વાહ સારી રીતે ચાલ્યો.

ચપળાને લીધે વડોદરાનો ત્યાગ કરવો પડ્યાની ખબર વડોદરેં છોડ્યાં પછી ચપળાને ચમનદાસ તથા જસોદાનાં કહેવાથી થઇ હતી. તેથી તેણી સંતાપમાં પડી હતી, અને તેણી બંધદાસ પ્રત્યે બોલી “મહારાજ ! મારે લીધે આપને તથા

તમામ મંડળીને વડોદરા છોડવું પડ્યું. તે બદલ મને બહુ લાગે છે, પરંતુ એમાં માત્ર મારા સ્વરૂપનો જ દોષ છે ! મારો દોષ જો આપને દિસતો હોય તો બેલાશક મને યોગ્ય શિક્ષા કરો !”

“બેટા ! એમાં તારો દોષ શાનો?”

“મણુ મહારાજ ! જો શ્રી હરિએ મને ખૂબસૂરતને બદલે બદસૂરત બનાવી હોત તો કંઈ પીડા હતી કે?”

“તેવા વિચાર મનમાં લાવવાજ નહીં.”

“મહારાજ ! માતા-પિતાએ જો સારી સમજ વાપરીને મારા પતિને ત્યાં મને મોકલી હોત તો મારી અવદશા શાની થાત ?”

ભગ્યદાસ આ શબ્દો સાંભળતાંજ સમજી ગયા કે “આ બિચારી બાળાએ સંસાર સુખ જોયું નથી, અને પોતાના પતિનું સ્મરણ એના હૃદયમાં સંધાયલું રહ્યું છે.” આમ ધારીને ભગ્યદાસે પૂછ્યું “તારો પતિ તારાં લગ્ન પછી કદી પણ તેં જોયો હતો કે નહીં ?”

“ના મહારાજ ! પરણતાં જોયલા તેજ !”

“હવે જોવાની તારી ઇચ્છા તો ખરીની ?” ભગ્યદાસે સમજી વિચારી કહ્યું “જો બેટા ! હું તને જ પણ કહું છું તે સમજી વિચારીનેજ કહું છું કે, તારે માટે તો માત્ર શુદ્ધસ્થાશ્રમ સારો છે, અને તે આશ્રમમાં તારા પતિ સાથે રહી, સતીના ધર્મે પ્રમાણે વરતી ઇશ્વરનું ભજન સ્મરણ પણ કરશે તો તેમાં પણ તારા આત્માનો ઉદ્ધારજ થશે. અમારા આશ્રમમાંજ રહેવાથી તારું કલ્યાણ થશે, અને શુદ્ધસ્થાશ્રમમાં રહેવાથી નહીંજ થાય, એવું તો કંઈ છેજ નહીં. શુદ્ધસ્થાશ્રમમાં રહીને જો તે આશ્રમના નિયમો પ્રમાણે વરતે તો તેમાં પણ

તારા જીવનું કલ્યાણ થાયજ. તેટલા માટે તારે તો તારા પતિના શૃદ્ધનો નિવાસ વિશેષ ઉચિત સમજવાનો છે. ”

“ હા મહારાજ ! આપનું કહેવું યોગ્ય છે, પણ પતિના ઘરનો પત્નોજ મળ્યો નહીં, અને દુષ્ટોનાં પંજમાં સપડાવાનો સમય આવ્યો, ત્યારે તો તેમાંથી ગમે તેમ કરીને ઉગરીને આપની મંડળીમાં બેઠાઈ. ”

“ તે તો મને માલમ છે; પણ હવે જો તારા પતિના મકાનનો પત્નો લાગે તો તને તારા પતિની પાસે નિવાસ કરવાને કંઈ વાંધો તો નથીની ? શૃદ્ધસ્થાશ્રમમાં જઈ, શૃદ્ધસ્થાણીના ધર્મ નિયમમાં રહી, તું સર્વ પ્રકારે સુખી થા, એ હું તને અંતઃકરણ પૂર્વક આશિરવાદ આપું છું. હવે તારા પતિના ઘરનો પત્નો મેળવવો, એજ મુખ્ય ખાખત છે, અને હું પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીશ કે, તે તારી ઉમેદ પાર પાડવાની કૃપા કરે. ” આમ કહી ભવ્યદાસે પોતાની મંડળીનાં સર્વ સંતોને પણ આજ્ઞા કરી કે “ આ ચપળાના પતિના મકાનનો પત્નો મેળવવા માટે તમે સર્વ પ્રભુ પ્રાર્થના કરજો, કે જ્યાં એ ખાળાનું ભલું થાય. ”

“ વાંર મહારાજ ! જીવી આપની આજ્ઞા ! ” સર્વ સંતોએ ઉત્તર વાળ્યો.

આ પછી એ વાત બંધ પડી ગઈ. અને ભવ્યદાસ તથા સવ સંતો પરમેશ્વરનું ભજન લલકારવા બેઠાં.

ચક્ર ૮૧ મું.

દોહરો.

મોતીલાલે યજ્ઞનો, સાજ કર્યો તૈયાર;
લવ્યદાસ તે જાણતાં, હરખાયા તે વાર.

આનંદમય અવસર !

યજ્ઞને લગતી આમંત્રણ પત્રિકા છપાવીને ગામેગામ વહેંચવાની ગોકવણ મોતીલાલે કરી હતી. તેજ પ્રમાણે આણંદમાં પણ તે પત્રિકાની સંખ્યાબંધ નકલો વહેંચાયાંથી એક સ્ટેશનના ક્લાર્કે તે પત્રિકા વાંચતાંજ લવ્યદાસની મંડળીમાં જઈને તે વાંચી સંભળાવી, જે સાંભળતાંજ લવ્યદાસને કિત્સાહ ઉપજ્યો, અને બીજાં સંતો પણ આનંદમાં આવી ગયાં. તેઓ લવ્યદાસને હોંસથી પૂછવા મંડી પડ્યાં કે “ કેમ મહારાજ, આપણે પણ ત્યાં જઈશું કે ? આપનો શો વિચાર છે ? ત્યાં જવામાં હરકત છે કે ? ”

“ હરકત શાની ? ”

“ ત્યારે આપણે જઈશું કે ? ”

“ ખુશીથી જઈશું. હજી તો પાંચ છ દિવસની વાર છે, માટે હમણાંથી જવાની કંઈ જરૂર નહીં. આગલે દિવસે અત્રેથી નીકળી યજ્ઞને દિવસે પ્રભાતમાં ત્યાં પહોંચીશું તો ખશ છે. ”

“ આપનું કહેવું સત્ય છે મહારાજ ! ” સર્વે જણ બોલી ઉઠ્યાં “ ખસ ! આગલે દિવસેજ અત્રેથી નીકળીશું તો ત્યાં પ્રભાતમાં પહોંચી શકાશે. ”

એટલામાં ચપળા બોલી ઉઠી “ મહારાજ ! ત્યાં મોટો

મેલાવડો થશે, અને હઝારો માણસોની મેદની મળશે, એ તો ખરું ની ? ”

“ તેમાં શો શક છે ? ” ભગ્યદાસે જણાવ્યું. “ પણ તેમાં તને કંઈ ખડીક લાગે છે કે ખેટા ? ”

“ મને માત્ર એટલીજ ખડીક લાગે છે કે, વળી મારે ખાતર આપને કંઈ નવો સંતાપ ઉભો થાય ! કેમકે ઘણાં લોકો જમા થતાં ત્યાં સર્વની દષ્ટી શુદ્ધ કે સમાન તો હોયજ નહીં, અને તેમાંથી કદાચ વિપરિત જાગે તો વળી આપના જીવને પીડા થાયની ! ”

“ એવી પીડાથી કંઈ ગભરાવાનું નથી. ત્યાં જો કોઈ પણ કંઈ ક્રૂરતા ચલાવે તો તેજ વખતે સર્વ સંતો તેનાં હાડકાંનાં ચૂરાં કરી નાંખે ! ”

“ પણ તેમાં અપયશનું નિમિત્ત તો હુંજ થઈ પડુંની ? માટે મારા મનમાં તો એમ થાય છે કે, મારું સ્વરૂપ છૂપાવવા માટે મારા ચહેરા પર કોઈ શ્યામ રંગ લગાડું, અગર કાળી માટીનો લેપ મારીને ચહેરાને ખદસૂરત જેવો બનાવી દઉં, તેમજ આખે અંગે કંઈ એવો રંગ લગાડું કે જેથી મારી મૂખમુદ્રા પણ આપોઆપ કાંઈને જોવાની ગમે નહીં તેવી કદરૂપી બની જાય.”

“ તેમ કરવાની કંઈ જરૂર નથી. ” કહીને મહારાજ તે વાત ખંધ કરી.

તરતજ ભજન ચાલુ થયું, અને તે શ્રવણ કરવાને આસપાસનાં લોકો મ્હોટી સંખ્યામાં આવીને તે સાંભળવાને ગમે તેમ જોઈવાઈ ગયાં. ભજન સાંભળતાંજ સર્વ ખુશી થયાં, અને એક એક ભજન ગાયાં પછી ભગ્યદાસે સર્વને જણાવ્યું. “ ભાઈઓ !

અમે હવે પેલા ગામમાં યજ્ઞ છે, ત્યાં જવાનાં છીએ, પણ તમા સર્વનો પ્રેમ અમારાથી કદી બૂલાય તેમ નથી. ”

“ આપ ત્યાંથી પાછા ક્યારે પધારશો ? ”

“ આવીએ કે નહીં પણ આવીએ. ”

“ નાં મહારાજ ! અવશ્ય આવવું જોઈશે. ” આ પ્રમાણે આગૃહ કરી તેઓ સર્વ વિખરાઈ ગયાં.

ખાદ યજ્ઞને આગલે દિવસે ઠરાવ પ્રમાણે લબ્યદાસની મંડળી ત્યાંથી યજ્ઞોત્સવનાં દર્શન માટે ઉપડી પણ ગઈ.

ચક્ર ૮૨ મું.

દાહરો.

યજ્ઞોત્સવ ઉત્તમ ખન્યો, મળ્યાં સંત સુખકાર;
લબ્યદાસને દેખતાં, વરત્યો જયજયકાર !

યજ્ઞ સફળ !

મહોત્સવમાં પધારવાને સંખ્યાબંધ સંત મંડળીઓ યજ્ઞને દિવસે આવવા લાગી. તે સર્વનાં નામોની નોંધ પણ મુકરર કરેલા ખેડુતે લખવા માંડી, અને લબ્યદાસની મંડળી પણ ત્યાં જઈ પહોંચી. દરવાજાપર નોંધ લખનારે લબ્યદાસનું નામ લખવાની સાથે વિશેષ બુદ્ધિ એવી ચલાવી કે, તે મંડળીનાં તમામ સંતોનાં નામ પણ નોંધી લીધાં, તેમજ મંડળીની પાછળ એક ખાસ માણસે જઈને તેના ઉતારાની જગા પણ જોઈ. તે પછી તેજ માણસે સત્વર મોતીલાલને ખબર આપી તથા લબ્યદાસની મંડળીમાં આવેલાંઓનાં નામની લીપ મોતીલાલે વાંચી બેતાંજ,

તેમાં અપળાનું નામ પણ વાંચ્યું, અને તેજ ક્ષણે તે તાપડોતોષ્ય તે માણસ સાથે લબ્યદાસના મુકામ તરફ ગયો, ત્યાંથી પૂર્વે પગલાં દર ઉભા રહીને મોતીલાલે તાકી તાકીને અપળાને જોવાની તજવીજ કરી. અપળા તે મંડળીમાંજ બેઠી હતી, પરંતુ મોતીલાલ તેને ખરાખર પારખી શક્યો નહોતો, તો પણ તેણે આશરેથી અપળાને જોળખી તો કહાડીજ, અને તેમ કીધાં પછી મોતીલાલે એક બેડુતને સૂચના કરી કે “આ લબ્યદાસની મંડળી યજ્ઞનાં દર્શન કરીને રવાના થઈ જાય નહોતો, તેની ખાસ તજવીજ રાખજો; કેમકે તમામ ધામધૂમ પૂર્ણ થયાં પછી મારે તેમની સાથે મળીને અગત્યની વાત કરવાની છે, માટે લબ્યદાસને કે તેમની ટોળીના કોઈ પણ માણસને મારી પરવાનગી શિવાય અહીંથી નીકળવાજ દેશો નહોતો.” આમ જણાવી મોતીલાલ પુનઃ યજ્ઞ સ્થળ પાસે જઈને તે કાર્ય પાર પાડવાની વ્યવસ્થામાં વળગ્યો.

યજ્ઞ ક્રિયા કરવાને વડોદરેથી લગભગ પંદર ગ્રાહણોને બોલાવ્યા હતા, અને તેઓએ તે ક્રિયા રીતસર કરવા માંડી હતી. ખચીર પછી પાછલા પહોરે પણ સંખ્યાબંધ સાધુ સંતો આવતાં હતાં, જેઓ સર્વને ઠરાવ પ્રમાણે સુખડીનું ખાવાનું અપાતું હતું. છેક સાયંકાળે યજ્ઞની પૂર્ણાકૃતિ થઈ ગઈ હતી, પરંતુ તે પ્રથમ તો આવેલાં સંતો દર્શન કરીને પાછાં વિદાયે થવાને તૈયાર થતાંજ તથા પેલા ઠરાવેલા માણસે તે ખાતમી મોતીલાલને પહોંચાડતાંજ મોતીલાલે તરતજ લબ્યદાસ સન્મુખ જઈ બે હાથ બંદીને વિનયપૂર્વક જણાવ્યું કે “લબ્યદાસજી મહારાજ ! આપે તો આવતી કાલનો દિવસ અત્રેજ રહેવું પડશે; કેમકે આપે જેવા પવિત્ર સાધુનો સત્કાર કરવાનું હજી મેં ખાતરી રાખ્યું છે, અને

આવતી કાલે અત્રે ભોજન કીધાં પછી ભલે આપ રવાના થજે. મારી આટલી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર આપે કરવોજ જોઈશે મહારાજ !”

આખરે કેટલીક આનાકાની પછી ભવ્યદાસે તે માંગણી સાંચ રાખી, અને પછી મોતીલાલે યજ્ઞની તમામ વસ્તુઓ જ્યાંની ત્યાં પાછી રવાના કરવાની તજવીજ ચલાવી; જે તમામ કામ પૂર્ણ કરતાં લગભગ આખી રાત્રિ વહી ગઈ !

બીજા દિવસે અપાટાળધ ભોજનની તૈયારી શરૂઆત બાદ ભવ્યદાસને તથા તેમની સાથેનાં તમામ સંતોને ઉત્તમ ભોજન કરાવ્યું, અને તે પછી મોતીલાલે નિખાલસપણે, ખુલાં દિલથી અને સત્યતાપૂર્વક, આ યજ્ઞ કરવાનું કારણ, અને પોતાના પ્રવાસનું પ્રયોજન પણ પ્રગટ કરી દીધું, ‘અને તેમાં અપણાનું નામ આવતાંજ અપણા અમકી ઉઠી ! તે તો સડકજ ખની ગઈ, અને વળી આનંદમાં આવી તેજ ક્ષણે પોતાના પતિને ભેટી પડવાને પણ તેણી તત્પર થઈ રહી, પરંતુ વળી ભવ્યદાસની આજ્ઞાને માટે અટકી ગઈ, તો પણ મોતીલાલને મળવાને તો જાણે આકૂળચાકૂળ ખની ગઈ !

બાદ ભવ્યદાસે વિશેષ ચોળાચોળ નહીં કરતાં તત્કાળ તેઓ ખંનેના હસ્તમેલાપ કરાવી ખંનેને પોતાનાજ સમીપમાં ખેસાડયાં પછી મોતીલાલ પ્રત્યે તેણે જણાવ્યું “ ભાઈ મોતીલાલ ! આ તમારી સૂપતિન પૂર્ણ પવિત્ર છે, અને જમ તમે એને મેળવવા માટે વનવાસ લીધો છે, તેમજ એણે પણ તમનેજ મેળવવાને માટે ભેખ લીધો છે ! એ બધી બાબત ઘણી લાંબી છે, અને તે પ્રગટ કરવાને મારી જીભ ઉપડતી નથી. તે તમામ વાત તમારી ચત્તિથીજ તમે હવે પછી જણી લેજો. હમણાં તો મારે તમને

એટલું જ કહેવાનું કે, તમે અને એ પરસ્પરના ધર્મે ખળવવાને આટલાં બધાં સંકટો સહન કીધાં છે, તેમાં તમે અને પરમેશ્વરની પ્રસન્નતા પામ્યાં છે, અને તેમની જ પ્રસન્નતાનાં પ્રતાપે તમે અને નો મેલાપ પણ અને અકસ્માત થઇ ગયો છે ! હવે તમે અને મારે એટલું જ કહેવાનું છે કે, તમે તમારાં ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મમાં નીતિ-રીતિથી રહેશો તો સદા સુખી જ થશો. ” કહી લગ્નદાસે તેઓ અનેની પીઠપર હાથ મૂકી તેઓ અનેને અંતઃકરણ પૂર્વક આશિરવાદ આપ્યા.

હવે મોતીલાલે તમામ ખેડુતો સમક્ષ પોતાનું ધારેલું કાર્ય પાર પડેલું પ્રગટ કરતાં તેઓ સર્વના અત્યંત ઉપકાર માન્યો, અને જણાવ્યું કે “ ભાઈ મોતીલાલ અને ખેડા અપજા ! હવે તમે તમારે ઘેર જાઓ, અને અમે પણ અમારા પ્રવાસે જઈશું. ”

“ મહારાજ ! ” મોતીલાલે હાથ જોડીને જણાવ્યું “ આપે અમારા પર આટલી બધી કૃપા ખતાવી છે તો થોડી કૃપા વધારે ખતાવો. આ ખેડુત ભાઈઓને મારે ઘેર લઇ જવા છે, અને આપે પણ આપની મંડળી સહિત મારી સાથે મુંબઈ પધારવું જ પડશે. ત્યાં અમારાં વડિલો આપનાં દર્શનથી પોતાને ભાગ્યશાલી માનશે. તેટલા માટે આટલી છેલ્લી પ્રાર્થના તો આપે અંગિકાર કરવી જ પડશે. ”

લગ્નદાસે તે માંગણી પણ માન્ય રાખી, અને તે પછી આજેવાન પાંચ ખેડુતો સહિત સર્વ જણાં તેજ સાંજે ત્યાંથી મુંબઈ જવા નીકળી પડ્યાં.

ચક્ર ૮૩ મું.

દોહરો.

મુંબઈમાં સરવે મળ્યાં, આનંદ આનંદ થાય;
ગયલાં રત્નો સાંપડ્યાં, હર્ષોત્સવ ઉભરાય !

મુંબઈમાં માંગ્લિક !

પ્રજ્ઞાતના સાત વાગતાં સુમારે તેઓ સર્વ મુંબઈના
ગ્રાન્ટરોડના સ્ટેશને ઉતર્યાં, અને મોતીલાલ તેઓને પોતાને
મકાને લઈ ગયો. તે મકાનને છેક ત્રિજ માળે મોતીલાલના
પિતા પ્રગટલાલનો નિવાસ હતો, તો પણ મુંબઈનાં પ્રમાણમાં
તેમની જગા વિષાળ હતી. ત્યાં મોતીલાલ પોતાની સાથેના
તમામ ટોળાને લઈને ઘરમાં ઘૂસતાંજ પ્રગટલાલ આંખો ફાડી
બોલી ઉઠ્યો “એ મહારાજ ! પૂછ્યાં વગર એકદમ ઘરમાંજ
ધસી આવતાં શરમ નથી આવતી ? જાઓ ! બહાર નીકળો !
આ તે કંઈ લીખ માંગવાની રીત છે કે ? જો મહોટા સાધુનું
ડાળ ઘાલીને આવ્યાં છે તે જણ્યું ! લુચ્ચા ! હરામખોર !”

આવા ગુસ્સાના શબ્દો સાંભળીને બીજાઓ તો સ્તબ્ધ
બની ગયાં, પણ મોતીલાલ મનમાં હસીને પોતાની સાથેનાઓને
ધીમેથી કહેવા લાગ્યો “તમે કોઈ બેલશે નહીં. એમણે મને
હજી ઓળખ્યો નથી, માટે આમ બોલે છે!” કહીને મોતીલાલે
બે હાથ બેડીને પ્રગટલાલની છેક સમીપમાં જઈને જણાવ્યું
“પિતાજી ! મને બૂલી ગયા છો કે શું?”

“કોણ ? મારો દીકરો મોતીલાલ !” પ્રગટલાલ એકદમ
હર્ષનાં આશુ લાવી બેડી પડ્યો, અને તરતજ મોતીલાલની

માતા પણ ઘરમાંથી આ અવાજ સાંભળીને બહાર દોડી આવીને તેણી પણ પુત્રને ભેટી પડી. આજ વખતે આસપાસના પાડોશીઓ પણ પોતપોતાનાં નિવાસોમાંથી નીકળી આવ્યાં, અને મોતીલાલને જોઇ સર્વ કોઇ હરખાઈ ગયાં.

બાદ બંધદાસે ચપળાને બતાવીને કહ્યું “પ્રગટલાલ શેઠ ! આ તમારા પુત્રની વહુ છે, માટે હો એને સંભાળો, અને એને ઘરમાં રાખો.”

“એ વળી ક્યાંથી?” પ્રગટલાલે તાજુબી પામી પૂછ્યું “આ તો મારા બંને વહાલાં રત્નો સાથેજ આવ્યાં ! એ બંને સાથે ક્યાંથી ને કેવી રીતે આવ્યાં, અને તમે એને ક્યાંથી લાવ્યા મહારાજ ?”

“એ બધી કથા અતિશય લાંબી છે, અને તેની વિગત તમને તમારાં આ બંને બાળકો બરાબર નવરાસે સમજાવશે.” બંધદાસે આ પ્રમાણે ખુલાસો કીધા પછી મોતીલાલને જણાવ્યું “હવે તો હમને રજા છેની ભાઈ?”

“ એમ જવાય કે મહારાજ ? જમી ખાધનેજ જવાશે. ” પ્રગટલાલેજ હવે તો આગ્રહપૂર્વક તેઓ સર્વને ઘરમાં બેસાડ્યાં, અને મોતીલાલે તથા ચપળાએ અંદર જઈ પોતાને વેરાગી વેશ બદલીને ગૃહસ્થાઈ પોષાક સજી લીધો. બાદ પોતાના પિતાની પરવાનગીથી મોતીલાલે પોતાનાં સસરા મમતદાસને, પોતાના તથા પોતાની પત્નિના અન્ને આવી પહોંચવાની બપોર તારથી પહોંચાડવાથી તે તથા જડાવ પણ તાબડતોબ બપોરની ફાસ્ટ ટ્રેનમાં બેસીને રાત્રિના નવ વાગે મુબઇ આવી લાગતાંજ, અને ચપળાને તથા મોતીલાલને બોતાંજ તેઓ પણ અત્યંત હરખાઈ ગયાં.

મોતીલાલે, પ્રગટલાલે તથા ચપળાએ સર્વ સંતોની તથા

સાથે આવેલા પાંચ ખેડુતોની અત્યંત આગતાસ્વાગતા કરી, અને તેઓ સર્વને રાજી ખુશી કરી નાંખ્યાં. તે પછી સર્વ સંતો તથા પાંચે ખેડુતો ત્યાંથી પોતપોતાને વતને રવાના પણ થઈ ગયાં.

હવે બંને વહેવાઈઓ મળી સમજીને વાતો કરવા બેઠાં. પ્રગટલાલે જણાવ્યું “ જૂઓ મમતશેઠ ! આપની પુત્રિ, અને મારો પુત્ર બંને પરમેશ્વરે પાછાં મેળવ્યાં તોજ આપણાં મોં ઉજળાં થયાં ! માટે હવે મારી તમને એટલીજ સલાહ છે કે, ચપળાને હવે તમે તમારે ત્યાં રાખવાનો આગ્રહ કરશેજ નહીં. તમે જાણો તો છોજ કે ‘હાથી તો દરખારેજ શોભે !’ માટે મારે ત્યાં તેણી રહે તેમાંજ તેણીની, તમારી અને મારી પણ શોભાજ છે. અલખત તેણીને તમારે ત્યાં ચાર-છ માસે કે તમને ખાસ તેણીની હાઝરીની તમારે ત્યાં જરૂર હોય ત્યારે ઘણી ખુશીથી મોકલીશજ. તો પછી તમને કે મને નારાજ થવાનું કંઈ કારણ છે કે ? આપણા સંસારી રીવાજ પ્રમાણે પરણેલી છોકરીઓને માટે આવોજ રસ્તો યોગ્ય છે, અને આ રસ્તો આપણાં પૂર્વજોએ પુખ્ત વિચાર કરીનેજ બાંધેલો છે તો તેનો અનાદર નહીં કરતાં આપણે જો તેજ પ્રમાણે વરતીશું તોજ આપણાં સગાં સંબંધ તરીકેનો સ્નેહ પણ પરસ્પર સારા રૂપમાં સદા સાચવી શકાશે. આટલીજ મારી અદ્ય મતિની એ વાત આપને કહું છું તો તેને માટે આપ કડવું માનશો નહીં. ”

“ નારે શેઠ ! એમાં કડવું માનવા જેવું કશું નથી. એ તો આપ રીતની વાત વહે છે, અને આજ સુધી એ બાબતમાં મારીજ બૂલ હતી, એમ પણ હું ન્યાયની રીતે કબૂલજ કરું છું શેઠ ! ”

“ ગઈ ગુજરી વાત સંભારવાની કંઈ જરૂર નથી. એ તો હોય. બૂલચૂક પણ થાય; પરંતુ હવેથી સંભાળીને ચાલવું, એજ તમારે ને મારે વિચારવાનું છે. ”

“ તે આપની વાત યથાર્થ છે. ”

આજ પ્રમાણે જડાવ તથા જયાગવરી-બંને વેહેવણે પણ ચપળાનાં દેખતાંજ ડાહી ડાહી વાતો કરવા મંડી, અને તેણીએ પણ પરસ્પર સંતોષ પામી.

તેજ રાત્રિના નવ વાગતાંની દેનમાં મમતદાસ તથા જડાવ સુરત ગયાં, અને ત્યાં જઈ પોતાની પુત્રિ તથા જમાઈ મળવાના શુભ સમાચાર પોતાનાં પાડોસીએ તથા સગાં સંબંધીઓને પહોંચાડતાં તેઓ પણ ખુશી થયાં.

ચક્ર ૮૪ મું.

હોહરો.

પતિ પત્નિ એકાન્તમાં, કરતાં સત્ય પ્રકાશ;

નીતિ શુભ સંભાળતાં, પૂર્ણ પડી છે આશ.

એકાન્તમાં.

પરણ્યાં પછીની પહેલી રાત્રિ, પતિ-પત્નિનાં એકાન્ત વાસ તરીકે સથનગૃહમાં આજેજ પ્રાપ્ત થયેલી હોવાથી મોતીલાલ તથા ચપળાનાં ચિત્તમાં પ્રેમ પંથને પ્રથમ ગુલાવા લાગ્યો હતો. તેમ છતાં વનવાસમાં બંનેએ જે જે આક્રમો વેહેલી તેહું વર્ણન પણ એક બીજને મોઢેથી સાંભળવાને બંને જણાં આતુર હોવાથી,

મોતીલાલનાં પૂછવાથી ચપળાએ પોતાના પર વિતેલી પ્રત્યેક વિદ્યા-
ખણની વિગત ખડી ખોરીકાથી કહી સંભળાવી, અને તેજ પ્રકારે
મોતીલાલે પણ પોતાની વિતેલી વાત પણ આખાદ પ્રગટ કરી
દીધી, જેમ કરતાં મોતીલાલે કહ્યું કે “ વહાલી ! તને હું ખાસ
કરીને એટલા માટેજ ધન્યવાદ આપું છું કે, તે તારી નીતિના
નેક ઉત્તમ પ્રકારે સાચવી રાખ્યો છે, અને તારી કિમતી કાયાનું
સંરક્ષણ કરવામાં તું સદૃઢ રહી છે. જે તું નીતિ બદલ થઈ હોત
તો તારા પ્રત્યેના મારો પ્રેમ પણ મંદ પડી જત, અને તને
શોધવાને માટે મેં જે શ્રમ લીધો છે, તે પણ તે વખતે તો મને
ઉત્સાહ ભંગ જેવોજ મનાત ! પણ હવે તો મારો ઉત્સાહ તારા
પ્રેમ પ્રત્યે પરિપૂર્ણતામાં સંધાઈ મિશ્ર થાય છે, અને હું
અંતઃકરણથી માનું છું કે, તું મારી અર્ધાંગના સાચી તો ખરીજ ! ”

“ પ્રાણનાથ ! નીતિભંગ થવાની અણી તો અનેક વાર
હળી થયેલી, પણ મારાં અંતઃકરણમાં નીતિનું મૂળ મજબૂત
હોવાથી પરમેશ્વરેજ મારી નીતિનું રક્ષણ કર્યાં કીધું છે, અને
તેમાં પણ વળી શ્રી ભગ્યદાસજી જેવા મહા ધર્માત્મા વૃદ્ધ સાધુના
સમાગમથી પણ મારી નીતિનું અત્યંત રક્ષણ થયું છે. ”

“ સદ્ગામ ને પવિત્ર સાધુ સંતનો સમાગમ સર્વ પ્રકારે
સન્માર્ગ દર્શક, અને સુખદાયીજ હોય છે, માટે હવે તે સમા-
ગમમાંથી નીકળ્યાં છતાં તેમનાં કહેલાં સદ્ગોષ્ઠને સમાગમ
સમજીને તે સદ્ગોષ્ઠનાજ સમાગમ કરવાથી પણ બુદ્ધિ નિર્મેળ રહેશે. ”

“ આપની આ સલાહ મારા માથે ચઢાવીને હું તેજ
પ્રમાણે વર્તિશ પ્રાણનાથ ! ” ચપળાએ જણાવ્યું “ અને મારે
ધીર હવે જવાની ઇચ્છા પણ મને તો લાગ્યેજ થશે ! ”

“ ત્યાં પણ જરૂર પ્રસંગે જવું, તોપણ જીવ અહીં રાખવો, એજ નિયમ છે. ” આમ કહીને માતીલાલે વળી પૂછ્યું “ તને સારી રીતે વાંચતાં-લખતાં આવડે છે તો તેજ પ્રમાણે ભરતાં સીવતાં પણ આવડે છે કેની વહાલી ? ”

“ તે તો મારી માતૃશ્રીએ મને શીખવ્યું નથી ! ” અપળાએ ખરે ખુલાસો કરવામાં આવ્યો નહીં ખાતાં જણાવ્યું “ મારાં માતા-પિતાને હું એકની એકજ પુત્રી હોવાથી તેમણે મને લાડમાં રાખ્યાં કરી ! જે થોડો વિદ્યાભ્યાસ મેં કર્યો છે, તે પણ માત્ર મારા ઉત્સાહથી ! મારા પિતા તો મને વારંવાર ટોકતાં કે ‘લણીને તારે શું કરવું છે ?’ અર્થાત કન્યા કેળવણીની કિંમત તો તેમને જણે નહોતી ! વળી ભરવા સીવવાનું મારી માતાનેજ આવડતું નથી તો તેણી મને ક્યાંથીજ શીખવે ? એટલે એ ખાખતમાં તો હું તદ્દન અજ્ઞાનજ છું. ”

“ તેને માટે હરકત નહીં. મારા માતૃશ્રી ભરવા સીવવાનાં કામમાં પહેલા નંબરના છે, અને તેમની સાથે તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે રહેવાથી તેઓ તને ધીમે ધીમે શીખવી દેશે. શ્રદ્ધિણીને માટે એ હુજર તો ખાસ શીખવાનો છે. જેમ એક સ્ત્રીને રસોઈના હુજર સારી રીતે શીખવાની અગત્ય છે, તેમજ ભરવા સીવવાના હુજરની પણ અગત્યજ છે. એ બધું તમે પણ જો ખત રાખશો તો ધીમે ધીમે શીખી જશો. ”

“ પ્રાણનાથ ! પ્રથમ મને નાટક જોવાનો શોખ થયોજ લાગ્યો હતો, અને તેમાંથી મારા મનપૂર અયોગ્ય અસર પણ ચલા માંડી હતી ! તેમાં પ્રેમને લગતી ખાખતોના દેખાવ જોતાંજ મારે ચિત્ત ચળવા માંડ્યું હતું ! તેમાંથીજ આપને ત્યાં આવવાને

પણ હું ઉરકેરાધ હતી. ”

“ મુખમાં પણ સંખ્યાર્ણધ નાટકો ભજવાય છે, પણ મને તે મુદ્દલ પસંદજ નથી, અને તને તે જોવાની આજ્ઞા પણ હું આપી શકું તેમ નથી ! કેમ, નાટક જ્યાં વગર તો ચાલશેની વહાલી ? ” કહીને મોતીલાલે તેણીને હસીને વહાલથી પૂછ્યું “ નાટક નહીં જોશે તો કંઈ તારા જીવને મ્હોટી ખોટ આવવા જેવું તો નહીં લાગેની ? ”

“ આપ જીવનહાર-પ્રાણાધાર-દિલદાર મનમાં પછી ખીજાં બધાં વિના ચાલશે, પરંતુ માત્ર આપ વિનાજ નહીં ચાલે ! ”

“ ખરી ઉસ્તાદ ! વાણીચાતૂરી તો સારી છે ! વાણી મધુરી છે ! પણ આ બધી ચાલાકી નાટક જોઈને શીખી ગઈ હશે ! એમ કેની ? ”

“ થોડું એમ તો ખરુંજ તો વળી ! ” ચપળા પણ હસીને જોલી ઉઠી, અને પછી વળી શુદ્ધ ભાવે કહ્યું “ પરંતુ જો પણ શીખી હોયશ તેનો ઉપયોગ તો આ પ્રાણનાથ પાસેજ કરવાનો છેની મારા વહાલા ! ”

“ અલખત ! એજ સારી સમજણની નિશાની છે ! ”

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારની વાતોમાં તેમની પહેલી રાત્રિ આનંદમાં પસાર થઈ, અને તે પછી તેઓનો સંસાર સર્વ પ્રકારે સુખદાયી નીવડ્યો.

ચુપળાનાં નેત્રો નિર્મળ-નિરવિકારી નીતિવાન કેમ રહી શક્યાં ?

કારણ તેણીએ, સુરત ખાતે વાડીફળીઆ ઠોટસફીલપર
વંશપરંપરાથી ચાલતા આવેલા આયુર્દ્ધાલયના વૈદ્ય રતીલાલ
ત્રીલોચનદાસની અસરકારક દવા ખોતાના નેત્રોમાં નંખાવી
હતી, કે જે વૈદ્ય નેત્રોના હિપચારમાં નામાંકિત છે.

॥ शिव लक्ष्मण जीतनीय ॥

THE UNITED STATES OF AMERICA

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1991

100-443887-100

100-443887-100

10-10-68

100-443887-100

1980

_____

_____

[illegible]

100

71-2119-2074, 1944-1945: 224, 225, 226

1990

11-20-68 11:44 AM 11:44 AM

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

CONFIDENTIAL

